MDIS Tashkent

MANAGEMENT, MARKETING AND FINANCE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

VOLUME 2, ISSUE 5

Management Development Institute of Singapore in Tashkent

International scientific journal Management, Marketing and Finance

VOLUME 2 ISSUE 5
MAY 2025

“Menejment, marketing va moliya” xalqaro ilmiy jurnali 2025-yil 5-soni

ISSN 3030-3745 | WWW.JMMF.UZ

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2024-yil 27-sentabrdagi 361/5-sonli qaroriga muvofiq dissertatsiyalarning asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Texnika, iqtisodiyot, yuridik (huquq) fanlari yo‘nalishlari bo‘yicha yozilgan ilmiy maqolalar nashr etiladi.

Tashkent 2025

ISSN 3030-3745
"Management, Marketing and Finance" xalqaro ilmiy jurnali 2025-yil 5-soni – 2025-yil may.

Tahrir hay'ati

Tahrir hay'ati raisi

Mamatkulov Ilhom Abdurashidovich	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti rektori, i.f.d.*

Tahrir hay'ati raisi o'rinbosari

Ishanxodjayeva Dildora Aleksandrovna	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti Tadqiqot, innovatsiyalar va xalqaro munosabatlar bo'yicha direktor, i.f.f.d. (PhD)*

Tahrir hay'ati mas'ul kotibi

Hasanov Tohir Abdurashidovich	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti konsultanti, i.f.d., dotsent.*

Tahrir hay'ati a'zolari

Eric Kuan	*Singapur menejmentini rivojlantirish instituti prezidenti (MDIS, Singapore), PhD, professor.*
Paul van Gardingen	*Bangor universiteti prorektori (Bangor University, UK), PhD, professor.*
Abigail Moriarty	*Sanderland universiteti Markaz rahbari (University of Sunderland, UK), PhD, professor.*
Rob Burton	*Tissayd universiteti decani (Teesside University, UK), PhD, professor.*
Mamatkulov Abdurashid	*Toshkent davlat agrar universiteti professori, i.f.d., professor.*
Bektemirov Abdumalik	*Samarqand iqtisodiyot va instituti kafedra mudiri, i.f.d., professor.*
Aliyeva Deniza	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dotsenti, i.f.d.*
Abdullayev Baxrom	*Urganch davlat universiteti rektori, fiz-mat.f.d.,dotsent.*
Raximxodjayeva Nodira	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dekani, i.f.f.d.*
Xo'jayev Jamol	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dotsenti, t.f.f.d.*
Kurbonova Dilafruz	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dotsenti, i.f.f.d.*
Bektemirov Abduxamid	*Samarqand davlat universiteti dotsenti, PhD.*
Veluthedan Sreekanth	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Alekha Panda	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Firas Halawani	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Maged al Dubai	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Manjunath Bharmappa Ramesh	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*

"Management, Marketing and Finance" xalqaro ilmiy jurnalida har bir maqolaga DOI raqam olinib, Polshaning Indeks Copernikus (OAK12), Yevropaning Zenodo va Open Aire, Rossiyaning Cyberlinenka, Angliyaning Europub xalqaro ilmiy bazalariga va www.jmmf.uz saytiga joylanadi, Google akademiya xalqaro ilmiy qidiruv tizimida indekslanadi.

© Management Development Institute of Singapore in Tashkent
© International Scientific Journal "Management, Marketing and Finance"
© Authors

KIRISH SO‘ZI

Bugungi kunda jahonda kechayotgan siyosiy-ijtimoiy o‘zgarishlar, barcha sohalarda yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq etish, boshqaruv tizimida, ya’ni zamonaviy menejment oldiga yangi vazifa va talablarni qo‘ymoqda.

Zamonaviy menejment deganda davlat va nodavlat sohalarini qamrab olgan ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarni samarali yaratish, rivojlantirish, ulardan unumli foydalanish va boshqarish jarayoni tushuniladi.

Bunday menejment amaliyoti, odatda, jahonning tez o‘zgaruvchan sharoitiga moslashtirilgan boshqaruv nazariyalari, yetakchilik ko‘nikmalari, strategik rejalashtirish, innovatsion yondashuv va samarali qarorlar qabul qilishni o‘z ichiga oladi.

Zamonaviy boshqaruv usullarini chuqur anglash va ulardan foydalanish tashkilot samaradorligi hamda raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu esa yangi texnologiyalarni qo‘llash, xilma-xillikni inobatga olish, bozordagi o‘zgarishlarga tez moslashish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

Bugungi rahbar uchun strategik fikrlash, aniq maqsadlarni belgilash va ularga erishish yo‘llarini belgilash juda muhim. Zamonaviy menejment bu borada samarali taktik yechimlar taklif qiladi, muammolarni tez va to‘g‘ri hal qilishga yordam beradi.

Inson resurslarini boshqarish ham bugungi zamonaviy menejmentning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xodimlarni rivojlantirish, ularni rag‘batlantirish, mehnat samaradorligini baholash va boshqarish tizimini to‘g‘ri tashkil etish — bugungi muvaffaqiyatli faoliyatning asosiy shartiga aylangan.

Innovatsion rivojlanish uchun zamonaviy boshqaruv faqat moliyaviy va texnologik yondashuvlar bilan cheklanibgina qolmay, balki inson resurslarini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishni ham lozimdir.

I. Mamatkulov,
Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti rektori, i.f.d.

TSMRI, CAMBRIDGE HAMDA INTERNATION O‘RTASIDAGI HAMKORLIK YANGI BOSQICHGA KO‘TARILDI

Joriy yilning 2-may kuni Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti, Cambridge va Internation o‘quv markazlari ishtirokida hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish yuzasidan uch tomonlama uchrashuv bo‘lib o‘tdi.

Tadbirda Internation va Cambridge o‘quv marzkazlarida ingliz tili kursini muvaffaqiyatli tamomlab, sertifikatga ega bo‘lgan talabalarni Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish institutiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri talaba sifatida qabul qilinishi ta’kidlandi.

Shuningdek, tomonlar o‘rtasida hamkorlik yo‘lga qo‘yilib, chet tillarini o‘quvchi-yoshlarga o‘rgatishda faol hamkorlikni amalga oshirish hamda yurtimiz ravnaqi uchun hissa qo‘shuvchi malakali kadrlar yetkazib berish borasida birgalikda faoliyat olib borish kabi masalalar ko‘zda tutildi.

TSMRI XALQARO SIFAT, INNOVATSIYA VA AKADEMIK YETAKCHILIK NOMINATSIYASI BO‘YICHA “BRAND AWARD 2024” MUKOFOTIGA SAZOVOR BO‘LDI

Joriy yilning 3-may kuni Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti “Brand Award 2024” sovrindori sifatida e’tirof etildi. Ushbu nominatsiya institutning akademik yetakchilikka intilishini, xalqaro standartlar rioya etishini va transformatsion ta’limga sodiqligini namoyon etadi.

Mazkur mukofot TSMRIning xalqaro hamkorlari bo‘lib hisoblangan, Buyuk Britaniyaning — Sunderland Universiteti, Teesside Universiteti, Edinburg Napier Universiteti va Bangor Universiteti bilan millatlararo ta’lim sohasida yetakchilik rolini e’tirof etadi.

TSMRI — bu shunchaki ta’lim muassasasi emas, balki kelajak bunyodkori. Institut talabalarga xalqaro maydonda yetakchilik qilish uchun zarur bo‘lgan dunyoqarash, ko‘nikmalar va malakalarni shakllantirib kelmoqda.

Mazkur e’tirof TSMRIni Markaziy Osiyodagi eng ishonchli ta’lim muassasalaridan biri sifatida mustahkamlab, kelajak yetakchilarini tayyorlashdagi sa’y-harakatlariga kuch bag‘ishlaydi.

THE MANAGEMENT DEVELOPMENT INSTITUTE OF SINGAPORE IN TASHKENT (MDIST) AND DOCKLANDS ACADEMY SIGNED A MEMORANDUM OF UNDERSTANDING

London, May 15, 2025 — The Management Development Institute of Singapore in Tashkent (MDIST) and Docklands Academy, UK, formally signed a Memorandum of Understanding (MoU). The agreement focuses on expanding international learning opportunities for MDIST students through structured training programmes in London.

Docklands Academy, located in central London, is a well-known higher education institution. It focuses on practical learning, strong links with industry, and a multicultural environment. The Academy offers specialised programmes in business and hospitality, positioning it as an ideal partner for fostering global academic collaboration and cross-cultural educational exchange

The MoU outlines a framework for academic collaboration, encompassing joint educational programmes on International Trade, Business, Marketing, Tourism, and other related fields. As part of this ongoing collaboration, MDIST students visit Docklands Academy each year during summer holidays for intensive two-week training courses. The dialogue centred on how institutional partnerships contribute to educational reform, student development, and sustainable capacity-building in Uzbekistan’s higher education system.

This MoU represents a meaningful step in reinforcing the role of international collaboration in delivering globally competitive education and supporting Uzbekistan’s strategic goals in the field of transnational higher education learning.

BESH MUHIM TASHABBUSDA TSMRI G‘OLIB!

Joriy yilning 27-may kuni institutimizda “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining beshta muhim tashabbusini birgalikda amalga oshirish maqsadida Toshkent shahri va Toshkent viloyatidagi xorijiy oliy ta’lim muassasalari filiallari o‘rtasida hamkorlik to‘g‘risida”gi memorandumida belgilangan vazifalar hamda tadbirlarni tashkil etish maqsadida oliygohlarning talabalari o‘rtasida stol tennisi bo‘yicha musobaqa o‘tkazildi.

Unda S.A.Gerasimov nomidagi butun Rossiya davlat kinematografiya universiteti, A.I.Gersen nomidagi Rossiya pedagogika universiteti, D.I.Mendeleev nomidagi Rossiya kimyo-texnologiya universiteti, G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti, M.V.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti, Moskva davlat xalqaro munosabatlar institutlarining Toshkent shahridagi filiallari hamda “MISIS” Milliy tadqiqot texnologik universiteti Olmaliq shahridagi filiali va Toshkent shahridagi Turin politexnika universiteti talabalari qatorida bizning talabalarimiz ham ishtirok etishdi.

Qayd etish kerakki, musobaqa ko‘tarinki ruhda o‘tib tomoshabinlarda katta qiziqish uyg‘otgan bo‘lsa, jamoalar o‘rtasidagi murosasiz bahslar esa musobaqaga o‘ziga xos joziba bag‘ishladi. Musobaqa finalida M.V.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universitetining Toshkent shahridagi filiali jamoasi hamda institutimiz jamoasi o‘rtasida bellashuv bo‘lib, unda institutimiz jamoasining qo‘li baland keldi.

Ushbu g‘alaba institutimiz talabalari uchun nafaqat musobaqadagi g‘oliblik, balki besh muhim tashabbusning faol namoyondalaridan bo‘lishning yaqqol misolidir.

Joriy yilning 28-may kuni Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish institutida yurtimiz turistik salohiyatini jadal rivojlantirish, mahalliy va xorijiy sayyohlar sonini yanada oshirish bo‘yicha turizm sohasida uzoq yillardan beri faoliyat yuritib kelayotgan “Specialist” turistik amaliyot markazi vakillari bilan uchrashuv bo‘lib o‘tdi.

Uchrashuv davomida markaz vakillari o‘zlarining mualliflik dasturlari va “Specialist” ya’ni “Mutaxassis” onlayn sessiyalari haqida to‘liq ma’lumot berdi. Ta’kidlanishicha, o‘quv dasturi talabalarga turizm sohasidagi bilimlarini oshirishga yordam beradi.

Shuningdek, tomonlar o‘rtasida hamkorlik memorandumini imzolash va hamkorlikni kengaytirish hamda institut bitiruvchilari uchun maxsus treninglar tashkil etish masalalari ham muhokama qilindi.

“OROL DENGIZIGA POYEZD” YOSHLAR EKOLOGIK AKSIYASI: TABIAT VA KELAJAK UCHUN BIRGALIKDA QADAM!

Joriy yil 28-31 may kunlari O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, Turizm qo'mitasi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, "O'zbekiston temir yo'llari" AJ va boshqa tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda "Orol dengiziga poyezd" yoshlar ekologik aksiyasi o'tkazilmoqda.

Mazkur aksiya Orolbo'yi mintaqasida yuzaga kelgan ekologik muammolar haqida keng jamoatchilik, ayniqsa, yoshlar orasida xabardorlikni oshirishga, ekologik madaniyatni shakllantirishga va yoshlarning ushbu jarayonlardagi faolligini kuchaytirishga qaratilgan. Aksiya doirasida O'zbekistonning barcha hududlaridan saralangan 600 nafardan ziyod faol, tashabbuskor yoshlar Nukus va Mo'ynoq tumanlariga tashrif buyurishadi.

Aksiya ishtirokchilari ekologik muammolar ko'lami bilan bevosita tanishish, hududda amalga oshirilayotgan ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy tiklash ishlari haqida batafsil ma'lumot olish imkoniga ega bo'lishdi. Ta'kidlash joizki, aksiyada TSMRI ning faol talaba-yoshlari ham ishtirok etishdi.

ЗАМОНАВИЙ БИОТЕХНОЛОГИЯЛАРГА АСОСЛАНГАН КАРТОШКА УРУҒЧИЛИГИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ: ҚОНУНЧИЛИК, САМАРАДОРЛИК ВА МЕХАНИЗМЛАР

Аҳатқулов Баҳриддин Матлабович
Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазири ёрдамчиси
https://doi.org/10.5281/zenodo.15743007

Аннотация. *Мақолада замонавий биотехнологиялар асосида картошка уруғчилигини ривожлантириш ва молиялаштириш имкониятлари ўрганилган. Картошка уруғчилигида қонунчиликни такомиллаштириш, самарадорликка эришиш, субсидияла ва имтиёзли кредитлар ажратиш масалалари таҳлил қилинади. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги ислоҳотларига таъсир этувчи омиллар юзасидан фикр-мулоҳазалар билдирилган, соҳада самарадорликни таъминлаш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.*
Калит сўзлар. *Картошка уруғчилиги, замонавий биотехнологиялар, молиялаштириш механизмлари, қонунчилик, самарадорликни ошириш омиллари, субсидия ва имтиёзли кредитлар, қишлоқ хўжалиги ислоҳотлари, иқтисодий ёндашувлар, аграр сиёсат.*

Аннотация. *В статье изучены возможности развития и финансирования картофелеводства на основе современных биотехнологий. Рассматриваются вопросы совершенствования законодательства в сфере производства семенного картофеля, повышения эффективности, а также предоставления субсидий и льготных кредитов. Кроме того, представлены мнения по поводу факторов, влияющих на реформы в сельском хозяйстве, а также разработаны предложения и рекомендации по обеспечению эффективности в данной отрасли.*
Ключевые слова. *Семеноводство картофеля, современные биотехнологии, механизмы финансирования, законодательство, факторы повышения эффективности, субсидии и льготные кредиты, аграрные реформы, экономические подходы, аграрная политика.*

Abstract. *The article explores the opportunities for developing and financing potato seed production based on modern biotechnologies. It analyzes issues related to improving legislation in the field of seed potato cultivation, achieving efficiency, and providing subsidies and preferential loans. In addition, the article presents insights into the factors influencing agricultural reforms and offers proposals and recommendations aimed at ensuring efficiency in the sector.*
Keywords. *Potato seed production, modern biotechnologies, in vitro techniques, financing mechanisms, legislation, factors for increasing efficiency, subsidies and preferential loans, agricultural reforms, economic approaches, agrarian policy.*

КИРИШ.

Қишлоқ хўжалигида замонавий биотехнологиялардан кенг фойдаланиш иқтисодиётни ривожлантиришда муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Картошка

уруғчилигида ҳам замонавий биотехнологик усуллар маҳсулот сифатини яхшилайди, ҳосилдорликни оширади ва ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлайди.

Аҳолининг озиқ-овқат ва истеъмол маҳсулотлари билан таъминланганлик даражаси мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётини белгилаб берувчи муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Бу кўрсаткични аниқлаш учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва уларни сотиш миқдори аҳоли сонига бўлинади. Агар ушбу миқдор йил сайин ошиб, тиббий меъёрларга яқинлашса, демак аҳолининг яшаш шароити яхшиланганини кўрсатади.

Бугунги кунда содир бўлаётган глобал ўзгаришлар таъсирида дунёда “Озиқланиш тарзи ўзгариши” кузатилмоқда. Аҳоли сонининг ўсиши натижасида келажакда бугунги истеъмол даражасига нисбатан тахминан 70 % кўпроқ озиқ-овқатга талаб ортади [1]. Бунда, картошка уруғчилигини молиялаштириш механизмларини янада такомиллаштириш, қонунчиликни мустаҳкамлаш ҳамда самарадорликни таъминлаш устувор вазифалардан биридир.

Ушбу устувор вазифаларни амалга ошириш молиявий қўллаб-қувватловни талаб қилади. Шунинг учун, мавжуд қонунчилик базасини мустаҳкамлаш, субсидия ва имтиёзли кредитлар ажратиш тизимини такомиллаштириш, шунингдек, қишлоқ хўжалигида барқарор ривожлантириш учун иқтисодий самарадорликни таъминлаш талаб этилади.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ.

Замонавий биотехнологиялар асосида вируслардан холи ҳамда сифатли картошка уруғлари ишлаб чиқарилади. Масалан, меристема маданияти вируслар билан зарарланган картошка клонларидан вирусларни тозалашда қўлланилган биринчи биотехнологик усул ҳисобланади. Соғлом клонлар тез ва самарали кўпайтириш имконияти юқорилиги учун кўп лаб мамлакатларда уруғчилик жараёнининг асосий қисмига айланган [2]. Соғломлаштирилган уруғ тизимлари касалликларни назорат қилиш ҳамда зарарли ҳашаротларни камайтиришга ёрдам беради. Агар сифат назорати бўлмаса, уруғ орқали касалликлар тез тарқалиши мумкин. Шу билан бирга, уруғ тизимлари янги фойдали навларни тарқатиш ва агроэкотизимда экинлар хилма-хиллигини сақлашда ҳам муҳимдир [3].

Картошка тетраплоид *(2n=4x=48)* ўсимлик бўлиб, у асосан йиллик ҳосил сифатида экилади. Унинг иқтисодий аҳамияти катта. Картошка ўсимликлари ўз уруғлари орқали ҳам кўпайиши мумкин, аммо асосан кўпайтириш учун туганаклар қўлланилади [164]. Тетраплоид ўсимлик ҳужайрасининг ҳар бир хромосомасидан 4 та нусха мавжуд эканлиги аниқланган. Мисол учун, 2n-соматик ҳужайралардаги умумий хромосомалар сони *(диплоид)* сони. X-базавий хромосома (*бир хромосома тўпламидаги хромосомалар)* сони. 4x-бу картошканинг тетраплоид эканлигини билдиради. 48 эса картошканинг умумий хромосомалари сони *(4×12=48)*.

Молиявий ёрдамлар ҳамда механизмлар ердан фойдаланувчилар учун замонавий технологияларни жорий этиш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва иқтисодий ўсишга таъминлайди. Турли вирусларни йўқотиш усуллари, масалан, меристема кесиш маданияти, термотерапия, химиотерапия, криотерапия, электротерапия шу билан бирга, соматик эмбрионогенез усуллари муваффақиятли ҳисобланади [4].

Иқтисодиёт тармоқлари маълум шарт-шароит ва омилларни ҳисобга олган ҳолда ҳудудий жиҳатдан ташкил этилади. Бу омилларни чуқур ўрганиш ишлаб чиқаришнинг

ҳудудий таркиби ва тизимининг ривожланиш қонуниятларини тушунишга ёрдам беради. Масалан, бозор иқтисодиёти шароитида қайси соҳа қаерда жойлашиши ва нимага ихтисослашиши асосан бозор механизмлари *(рақобат, талаб ва таклиф)* белгилайди. Давлат эса бу жараёнларни ҳудудий ҳамда солиқ сиёсати орқали бошқаради ва/ёки тартибга солади [5].

Агросаноат мажмуасининг шаклланиши қишлоқ хўжалиги ва саноат тармоқларининг интеграцияси натижасидир. Саноатнинг айрим тармоқлари тўғридан-тўғри қишлоқ хўжалиги соҳасида фаолият кўрсатса, кўпчилиги унга зарур маҳсулотларни қисман ишлаб чиқаради. Агросаноат мажмуасини ягона тизим сифатида тасвирлаганда, қишлоқ хўжалиги саноат, қурилиш, транспорт, савдо ва халқ хўжалигининг бошқа тармоқлари билан доимий ва мустаҳкам алоқада бўлиб келганини алоҳида таъкидлаш лозим [6].

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, тақсимот, айирбошлаш ва истеъмоли бўйича иқтисодиёт тармоқлари ўртасидаги иқтисодий муносабатлар мажмуидир. Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг асосини ташкил этади. Шунингдек, агросаноатдаги иқтисодий муносабатлар ишлаб чиқариш жараёнида иқтисодий манфаатларини рўёбга чиқарувчи муносабатлар шаклидир [7].

Тупроқда картошка ўсимлиги учун қулай ҳарорат +15 дан +20°С гача бўлади. Ҳарорат +30°С га кўтарилса, ўсиш секинлашади, +42°С да эса бутунлай тўхтайди. Бот ва қисқа вақтга -1 дан -1,5°С ҳароратгача чидамли, аммо +7°С дан паст ҳароратда ўсмайди. Поя, барг ва гуллаш учун эса +16 дан +22°С гача ҳарорат маъқул. Ботаник уруғлардан олинган кўчатлар -7°С гача бўлган совуққа чидамли [8]. Яхши уруғ сақлашга сармоя киритиш, яъни деҳқонларга ўз уруғларини “олдиндан” *(профилактик тарзда)* сақлашда ёрдам бериш, стратегик сармоя сифатида қаралиши керак [9].

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ.

Ушбу тадқиқотда картошка уруғчилигини замонавий биотехнологиялар асосида молиялаштириш имкониятлари ўрганилди. Иқтисодий-таҳлилий, тизимли ёндашув, муқобил сценарийлар таҳлили ва норматив-ҳуқуқий таҳлил методларидан фойдаланилди. Молиялаштириш манбалари *(субсидия, имтиёзли кредит, инвестиция)* самарадорлиги ва уларнинг фермер хўжаликларига таъсири таҳлил қилинди.

Картошка уруғчилигини молиялаштириш имкониятлари, қонунчилик, иқтисодий самарадорликни баҳолаш аниқ ҳисоб-китоблар, прогнозлаш усуллари ҳамда хориж тажрибасига асосан таққослама таҳлил услубидан фойдаланилди. Тадқиқотда статистик маълумотлар, қонун ҳужжатлари, илмий мақолалар ҳамда соҳавий эксперт фикрлари асос қилиб олинди. Шунингдек, қонунчилик базаси ва давлат сиёсатининг картошка уруғчилиги соҳасига таъсири ўрганилди. Картошка етиштиришда биотехнологиялардан фойдаланиш, иқтисодий самарадорликка эришиш, ишлаб чиқариш элементларининг хусусиятларини баҳолаш ва улардан фойдаланишнинг аҳамияти шунингдек, замонавий биотехнологиялардан фойдаланиб *in vitro* кўпайтириш усулининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда самарадорлиги тушунтириб берилди. Лабораторияларни модернизация қилиш бўйича молиявий прогноз қилинди.

Картошка уруғчилигининг самарадорлигини баҳолаш усуллари методик жиҳатдан оддий ва қулай бўлиши зарур. Агар методика мураккаб бўлса, унинг қўлланилиши ва амалиётга татбиқ этилиши қийинлашади. Шунинг учун, иқтисодий таҳлил ёки ҳисоб-китоб

амалиётларининг соддалаштирилган механизмлари картошка етиштириш самарадорлигини аниқ, осон ва қулай баҳолашга ёрдам беради. Ўзбекистон шароитида замонавий биотехнологияларга асосланган картошка уруғчилигини молиялаштириш имкониятлари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

ТАҲЛИЛ ВА МУҲОКАМА.

Сифатли картошка уруғидан фойдаланиш ҳосилдорликни ва маҳсулотни сотиш имкониятини оширади. Бундай уруғлар касалликлар ва зараркунандаларга қарши самарали курашишга ёрдам беради. Шунингдек, янги майдонларга зарар етказувчи омилларни олиб кириш хавфини камайтиради.

Сифатли уруғлар UNECE *(БМТнинг Европа Иқтисодий Комиссияси)* стандартларига асосан етиштирилади ва расмий сертификатланади[1]. Вирусли касалликлар уруғлик материалларда ҳам ривожланиб, сифатли уруғ етишмаслигига олиб келади, бу эса картошка етиштиришда катта чеклов ҳисобланади. Шунингдек, картошка вегетатив усулда кўпайтирилиши туфайли, кўпайтириш коэффициенти фақат 4-6 баравар бўлиб, бу ишни янада мураккаблаштиради [10].

Картошка навлари генетик жиҳатдан ўхшаш бўлади ва кўпчилиги бир-бирига яқин бўлади. Бу эса кам учрайдиган генетик вариантларнинг кўплигини келтириб чиқаради. Шунинг учун, картошка селекциясида навларнинг авлодлари орасида меёз *(уруғланиш орқали генетик аралашиш)* етарли даражада бўлиши зарур [11]. Бугунги кунда, ёввойи картошка навлари кўп фойдали генларга эга. Аммо уларнинг ҳаммаси замонавий навларга қўшилмайди [12].

Картошканинг ёввойи турлари билан уруғ орқали кўпайтириш доим ҳам муваффақиятли натижа бермайди, чунки бу жараёнга жинсий номутаносиблик каби биологик тўсиқлар халал беради. Шу сабабли олимлар “Соматик гибридлаштириш” деб аталадиган усулдан фойдаланишади. Бу усул уруғланишсиз, ҳужайралар даражасида икки хил тур генетикасини бирлаштириш имконини беради [13]. Таҳлил қиладиган бўлсак, ҳали катта генетик салоҳият тўлиқ қўлланилмаган. Ушбу генлар картошкани зараркунандалар, касалликлар ва иқлим ўзгаришларига чидамлироқ қилишда ёрдам бериши мумкин.

Дунё тажрибасида энг самарали тўқима маданияти усулларидан бири микро кўпайтиришдир. Бу усул анъанавий кўпайтиришдан фарқли қилади, амалиёт мавсумга боғлиқ бўлмайди, қисқа вақтда ва жойда битта ўсимликдан кўплаб янги ўсимликлар етиштириш имконини беради [14].

Ўзбекистонда

in vitro кўпайтириш усулини молиялаштириш картошка уруғчилигида юқори сифатли, вируссиз ва ҳосилдор уруғ материалини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу жараёнларни ташкил этиш учун давлат ва хусусий сектор маблағлари, лаборатория ускуналари, малакали мутахассислар шу билан бирга турли хил қўллаб-қувватлаш механизмлари зарур *(1-, 2- ва 3-жадваллар)*.

[1] https://unece.org/trade/wp7/SeedPotatoes-Standards.

Ўзбекистонда *in vitro* кўпайтиришни умумий молиялаштириш бўйича прогнозлаштириш жадвали *(2025-2029 йиллар учун)*

Лойиҳа 1-жадвал

Амалга ошириш босқичлари	**Харажат** (млрд сўм)	**Молиялаштириш манбалари**	**Муддат**
Тайёргарлик ишлари учун	0,5	Давлат бюджетидан	2026, 1-6 ой
Инфраструктураларни модернизация қилиш	10,0	Давлат бюджетидан (40%), Грантлар ҳисобидан (30%), Хусусий сектордан (30%)	2026, 7-12 ой
Кадрлар тайёрлаш	2,0	Грантлар ҳисобидан (50%), Давлат бюджетидан (50%)	2027, 1-6 ой
Ишлаб чиқаришни бошлаш	3,0	Давлат бюджетидан (50%), Хусусий сектордан (50%)	2027, 7-12 ой
Кенгайтириш ва тижорат	15,0	Хусусий сектордан (60%), Давлат бюджетидан (40%)	2028-2029 йй.
Жами:	**30,5 сўм**		

Изоҳ: Нархлар 2025 йилдаги Ўзбекистон бозорларга асосланиб (ўртача) ҳисобланган.

Натижада, 2029 йилгача импорт қилинган уруғлар улуши 20% га камаяди, маҳаллий картошка етиштирувчилар учун уруғлик материалларнинг нархи 15% га арзонлашади, картошка ҳосили 10-15% га ошади, 500 га яқин янги иш ўринлари яратилади. Бунда, даромад ва фойда прогнози бўйича, 2029 йилдан бошлаб ҳар йили 500,000 мини-туганак етиштирилади, 1 кг мини-туганак нархи 5,000-7,000 сўмдан сотиш мумкин. Йиллик даромад 2,5-3,5 млрд. сўмга етказиш мумкин. Харажатлар тахминан 2031 йилга қадар тўлиқ қопланади.

2026-2029 йиллар давомида *in vitro* кўпайтиришни молиялаштириш прогнозлар режаси *(млрд сўм)*

Лойиҳа 2-жадвал

Йиллар	**2026**	**2027**	**2028**	**2029**	**Жами**
Давлат бюджетидан	4,2	2,0	3,0	3,0	12,2
Грантлар ҳисобидан	3,15	1,5	2,25	2,25	9,15
Хусусий сектор	3,15	1,5	2,25	2,25	9,15
Жами:	**10,5**	**5,0**	**7,5**	**7,5**	**30,5**

in vitro кўпайтиришни ташкил этиш учун ҳар бир лаборатория ускуналари учун ўртача _(модернизация)_ харажатлари режаси

Лойиҳа 3-жадвал

Ускуналар номи	**Сони**	**Техник тавсифи**	**Тахминий нарх** (млн сўм)
Ламинар шкаф	10	Стерил муҳит, ҲЕПА фильтр, 0,3 мкм тозалик	150
Автоклав	5	121°C, 15 пси, 50 литр ҳажм	100
Инкубатор	8	20-40°C, намлик 70-90%, CO2 назорати	120
Микроскоп _(бинокуляр)_	10	1000х катталаштириш, фазали контраст	80
Ўстириш камераси	8	ЛЕД ёруғлик, 16/8 соат цикл, 1000 кўчатга	200
Стерилизатор	5	254 нм, 30 кВт	50
Жами:			**700**

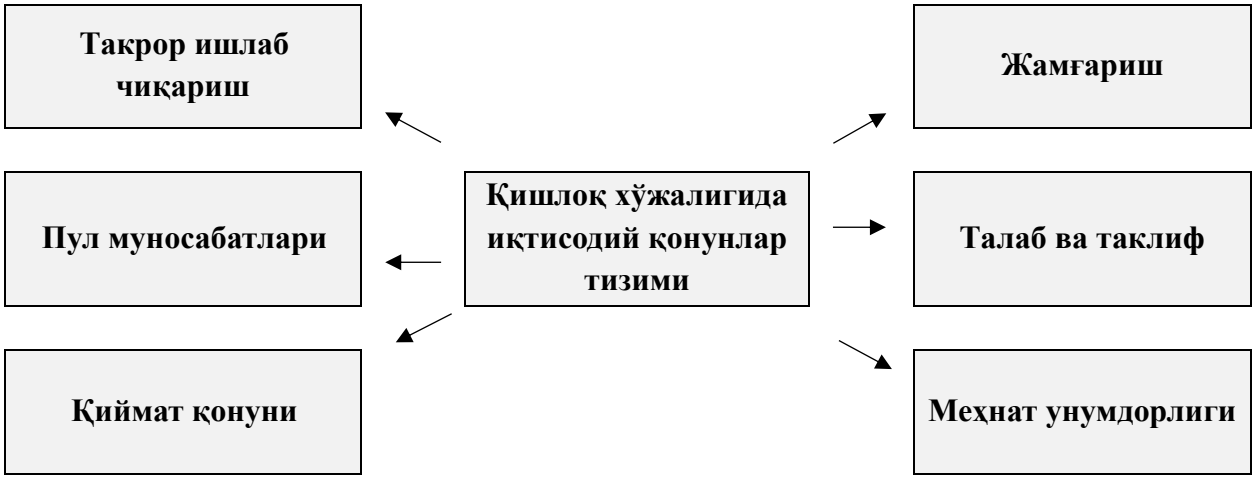
Картошка уруғчилигини молиялаштиришда давлат ва хусусий сектор ҳамда халқаро ташкилотларнинг қўллаб-қувватлаши муҳим аҳамиятга эга. Чунки, молиялаштириш натижасида биотехнологик жараёнларнинг самарадорлиги таъминланади, ҳосилдорлик ошади ва қишлоқ хўжалигида инновациялардан фойдаланиш имконияти кенгаяди.

Ушбу жараёнлар 5-6 йил давомида замонавий биотехнологиялар орқали картошка етиштиришда катта ислоҳотлар амалга оширилиши мумкин ва бу тизимли давом этади. Ўзбекистонда ҳам картошка етиштирувчи вилоятларда _(Тошкент, Самарқанд, Жиззах ҳамда Сурхондарё)_ 5-6 йиллик босқичли лойиҳаларни молиялаштириш мумкин. Бунинг учун давлат бюджети, халқаро грантлар ва хусусий инвестициялар жалб қилса бўлади.

Бозор иқтисодиёти қонунлари, механизмлари ҳамда категорияларининг талабларини, шунингдек, маданий қишлоқ хўжалиги экинларининг ботаник, агротехник ва бошқа хусусиятларини инобатга олган ҳолда, экинлар туркумлар бўйича ҳисобланади ва ривожланиш натижалари баҳоланади. Бу жараёнда қишлоқ хўжалигида _экинларни диверсификациялаш_ учта асосий турга ажратилади _(4- ва 5-жадвал)_ [15].

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий қонунлар

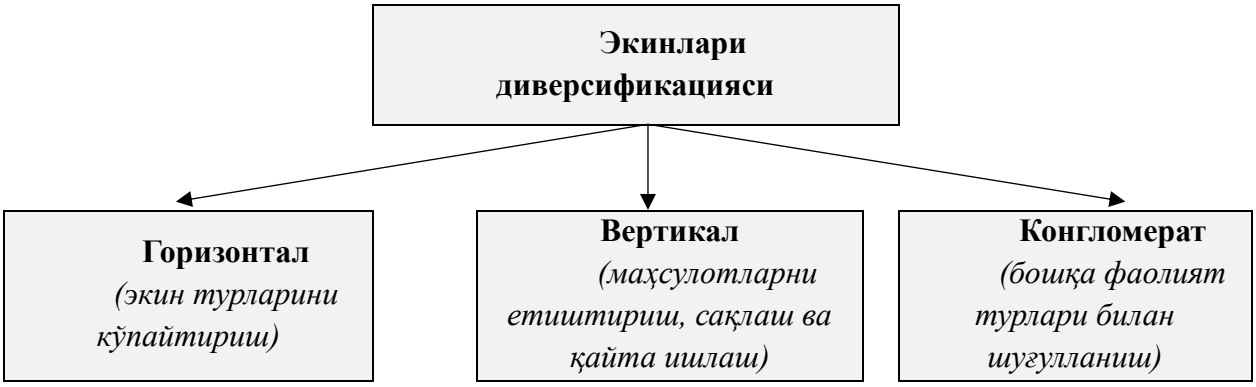
4-жадвал

Шу биларга, бозор иқтисодиёти маъмурий-буйруқбозлик иқтисодиётидан анча афзалликларга эга бўлса-да, у идеал ёки барча иқтисодий муаммоларни мукаммал ҳал қиладиган тўлиқ ривожланган тизим эмас. Бозор иқтисодиёти ҳам ўзининг муайян нуқсонлари ва камчиликларига эга [16].

Экинлари диверсификацияси

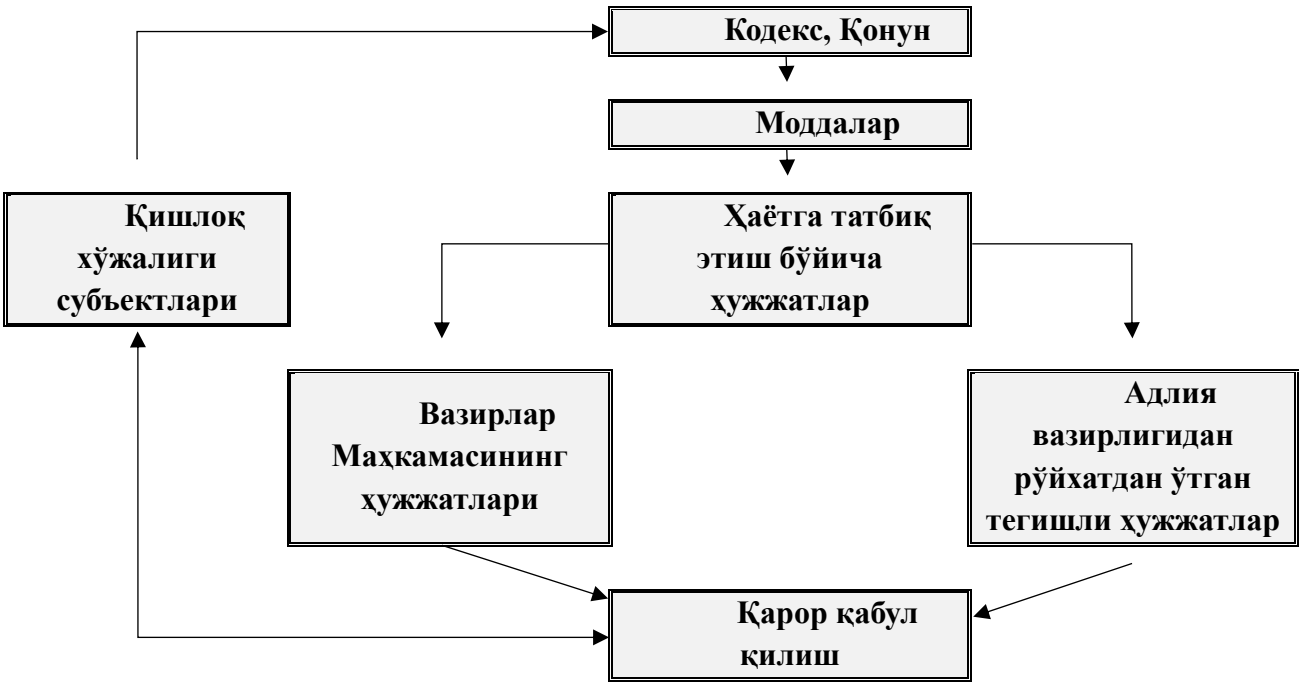
5-жадвал

Агар, сотиш ҳажмлари ва уларнинг географик қамрови, ҳатто олис ва изоляцияланган ҳудудларда ҳам, кичик деҳқонлар орасида янги навларни жорий этишда уларни муҳим ҳамкорларга айлантиради. Агар уруғ захиралари айланмаси секин кечса, уларни сақлаш ва шарт-шароитларни яхшилаш бўйича чоралар кўриш зарур. Шу билан бирга, уруғлар савдогарлар тармоғи орқали сертификатланган ҳолда ва ҳар бир мамлакатнинг тегишли уруғчилик қонунларига мувофиқ равишда сотилиши лозим [17]. Бундай шароитларда уруғ айланмаси самарали бўлиши учун захираларни сифатли сақлаш керак, логистика инфратузилмасини такомиллаштириш ва барча жараёнлар қишлоқ хўжалиги субъектларининг қонунчилик ҳужжатларига *(6-жадвал)* мувофиқ ташкил этиш зарур. Айниқса, уруғчиликка оид маълумот тизимларини сезиларли даражада такомиллаштириш зарур, чунки ушбу ривожланиб бораётган ҳамда тобора интеграциялашаётган уруғчилик секторининг имкониятларини тўлиқ амалга оширишга ёрдам беради [18].

Қишлоқ хўжалиги субъектларининг қонунчилик ҳужжатлари билан ишлаш тартиби

6-жадвал

Ўзбекистонда ҳам қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишни чуқурлаштириш мақсадида бир қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Бу соҳа ислоҳотларнинг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланиб, унга катта эътибор қаратилмоқда. Шу билан бирга, қишлоқ хўжалигини қўллаб-қувватлашга қаратилган давлат дастурлари ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда. Айниқса, ҳудудларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва экспорт ҳажмининг юқорилиги, ушбу ҳудудларда иқтисодий эркинлаштириш самарали натижа кўрсатади [19].

Картошка уруғчилигида хусусий секторнинг иштироки тезкор ва самарали бўлиши мумкин, лекин уларнинг молиявий имкониятлари чекланган ва давлат қўллаб-қувватловига муҳтож бўлади. Давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигидаги лойиҳалар, масалан, аграр соҳани ривожлантириш ташаббуслари, фермерларга замонавий технологиялардан фойдаланиш имконини яратади.

Давлат билан хусусий секторнинг шерикчилигини кучайтириб инвестиция лойиҳалар кўламини кенгайтириш керак. Озиқ-овқат йўналишидаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини ривожлантириш учун муҳим мезон сифатида қуйидаги масалани қабул қилиш зарур: *Ўртача имкониятларга эга аграр бозор иштирокчилари ўзлари етиштирган товар маҳсулот бирлигига тўғри келадиган ишлаб чиқариш харажатларини қоплай оладиган даражадаги ўртача нархда маҳсулот сотиш имконига эга бўлиши керак.* Бу ёндашувлар фермер ва аграр субъектларнинг барқарор даромад олишига ҳамда бозорнинг мувозанатли ривожланишига хизмат қилади [20].

Картошка уруғчилигида ишлаб чиқариш самарадорлигини аниқ ва тўғри баҳолаш муҳим. Бу самарали бошқарув ва ривожлантиришга хизмат қилади. Масалан, Немис иқтисодчиларидан бири Ю.Цеддиес қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий

самарадорлигини баҳолаш учун қуйидаги кўрсаткичлар тизимидан фойдаланишни тавсия қилишади [12]:

1. Маржинал даромад-сотишдан келган тушумнинг ўзгарувчан харажатлардан кейинги қисми, яъни нисбий самарадорликни ифодалайди.

2. Фойда-маржинал даромаддан доимий харажатлар (мутлоқ самарадорлик) келтириб чиқарилганда қоладиган маблағ.

3. Ишлаб чиқариш харажатлари - ўзгарувчан харажатлар ва тақсимланган доимий харажатларнинг йиғиндисидир, бу рақобат ва сотиш баҳосининг даражасига таъсир кўрсатади.

4. Ҳосилдорлик ва маҳсулдорлик — техник самарадорликни акс эттиради.

“Иқтисодий таҳлил” корхона ва тармоқлар фаолиятини аниқ баҳолаш, мавжуд имкониятлардан тўлиқ фойдаланиш ва уларни ривожлантириш бўйича тўғри қарорлар қабул қилишда муҳим восита ҳисобланади. У хўжалик юритувчи субъектлар самарадорлигини ошириш, рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш ва бозор талабларига мослашишда катта аҳамият касб этади. Шу боис, иқтисодий таҳлилни чуқур ўрганиш ва унинг амалий қўлланилишини тўғри йўлга қўйиш замонавий иқтисодиётда муваффақият калитидир [22].

Эркинлаштириш ва халқаро савдо озиқ-овқатнинг турли хил ва иқтисодий таъминотини яхшилайди. Шунингдек, ишлаб чиқариш самарадорлиги турли кўрсаткичлардан фойдаланилади. Ушбу кўрсаткичлар ишлаб чиқаришдаги иқтисодий фойдани билдиради ва сарф қилинган ресурслар ва харажатларни баҳолайди. Қишлоқ хўжалигида самарадорликни баҳолаш одатда хусусий ва умумий кўрсаткичлар инобатга олинади *(7-жадвал)* [23].

Хориж тажрибасига кўра, озиқ-овқат хавфсизлигининг асосий шарти ва асосий омили тенглик асосида иқтисодий ривожланиш ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий самарадорликни баҳолашда ресурслар ва харажатлар тушунчаси муҳим аҳамиятга эга. Бу мақсадда ҳар бир турдаги ресурс ва харажат учун мос кўрсаткичлар ишлаб чиқилади.

Қишлоқ хўжалигида самарадорликни баҳолаш кўрсаткичлари

7-жадвал

Кўрсаткич номи	Қисқача мазмуни
Хусусий кўрсаткичлар	
Маҳсулот ҳажми	Ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг умумий миқдори
Маҳсулот сифати	Ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг стандартларга мувофиқлиги ҳамда бозор талабларига жавоб бериши
Меҳнат унумдорлиги	Ишчи кучининг самарадорлиги, яъни ишлаб чиқаришда сарфланган меҳнатни ҳосилдорлик билан ўзаро алоқаси
Ер ва фонд қайтими	Ер ва бошқа маҳсулотларни етиштиришда сарфланган ресурслардан олинган қайтиш
Материал қайтими	Ишлаб чиқариш жараёнида сарфланган материаллардан қайта ишлатиш ва/ёки қайта фойдаланиш
Маҳсулот таннархи	Маҳсулот бирлиги учун сарфланган харажатлар
Умумий самара	
Ялпи маҳсулот	Барча ишлаб чиқариш ва фаолият натижалари

Товар маҳсулот	Қишлоқ хўжалигида етиштирилган ҳамда бозорга чиқарилган маҳсулот миқдори
Соф маҳсулот	Ишлаб чиқариш фаолиятидан келиб чиққан нақд даромадлар

Самарадорликни аниқроқ баҳолаш учун эса эластиклик, детерминация коэффициентлари ва иқтисодий-математик моделлардан фойдаланиш мумкин. Техника воситаларининг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш муаммоси қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг иқтисодий самарадорлигини баҳолашда муҳим таркибий қисм ҳисобланади. Иқтисодий категория сифатида, техника воситаларининг самарадорлиги – бу қишлоқ хўжалигидаги умумий ижтимоий меҳнат унумдорлигини ошириш қобилияти ҳисобланади [24]. Шунинг учун, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш самарадорлиги унинг якуний натижаларини кўрсатувчи иқтисодий кўрсаткичлар орқали баҳоланади. Ушбу кўрсаткичлар фермер хўжаликлари ёки корхоналарни алоҳида, шунингдек умумий тарзда ҳам ифодалаб бериш керак. Хорижлик иқтисодчилар эса замонавий иқтисодиёт талабларига мос келадиган кўрсаткичлар тизимидан фойдаланишни тавсия қилишмоқда [23].

Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарорлиги ва ўсиши ички ҳамда жаҳон бозорларидаги фаолиятга боғлиқ [25] шу билан бирга, замонавий уруғчилик технологиялари асосида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ички бозорда нарх барқарорлиги ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.

Ҳақиқий картошка уруғлари касалликлардан холи ва тез кўпайтириладиган сифатли бошланғич материалдир. Улар ердан фойдаланувчиларнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлайди. Бу самара 40 дан ортиқ мамлакатларда ўтказилган синовларда тасдиқланган. Фермерлар, дистрибюторлар ва компаниялар билан яқин ҳамкорликда ушбу навларнинг самарадорлиги аниқланган ҳамда улар фермерларга ўзгарувчан ҳаво шароитларига мослашишда ёрдам беради[2].

Бугунги кунда, Ўзбекистон Фанлар академиясига қарашли Биоорганик кимё институти “Бахмал” тажриба хўжалигида *in vitro* усулида картошка уруғини етиштириш бошланган. Шунингдек, Самарқанд агро инновациялар институти 2024 йилда Корея билан ҳамкорликда картошка уруғчилиги бўйича кадрларни тайёрлаш лойиҳаси амалга оширилмоқда.

Ўзбекистонда картошка уруғчилиги молиялаштириш ва самарадорлигини ошириш бўйича қуйидаги *таклиф ва тавсиялардан фойдаланиш мумкин*:

1. Картошка етиштиришда сифатли уруғ етишмаслиги асосий муаммолардан бири. Муаммони бартараф этишда замонавий биотехнологиялар муҳим роль ўйнайди. Шунинг учун, фермерлар ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш учун молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш ҳамда имтиёзли кредитлар билан таъминлашни жорий этиш тавсия этилади.

2. *in vitro* кўпайтириш усулини лойиҳа сифатида дастлаб тўлиқ давлат бюджети ҳисобидан молиялаштириш ва ушбу лойиҳани қишлоқ хўжалиги субъектлари ўртасида кенгайтириш *(оммалаштириш)* зарур. Бунда, лойиҳа доирасида лабораториялар

[2] https://www.seedworld.com/europe/2024/05/16/hybrid-true-potato-seeds-deliver-economic-and-nutritional-security-to-the-world.

модернизация қилинади, бу мамлакатда картошка уруғчилигида илмий-тадқиқот ва инновацияларни ривожлантиради.

3. *in vitro* кўпайтириш усулида имтиёзли кредитлар ҳамда субсидиялар ажратилишини ташкил этиш. Бунда, биотехнологиялар жадаллаштиради. Давлат банкларидан имтиёзли паст фоизли кредитлар ажратса жараён тезлашади.

4. Биотехнологик тадқиқот ҳамда инновацияларни қўллаб-қувватлаш учун илмий тадқиқот институтлари ва олий ўқув юртларига грантлар ажратишни янада кенгайтириш.

5. Фермерлар замонавий уруғлар ва ўғитлар каби биотехнологик воситаларни харид қилиши учун имтиёзли-кредитлар ажратиш. Шунингдек, замонавий агрономик ускуналарни лизинг асосида олиш фермерлар учун қулай ва арзонроқ бўлишини таъминлаш.

6. Хорижий ва хусусий инвестициялар ҳисобидан компаниялари ва аграр стартапларга маблағ йўналтириш. Бунда, замонавий биотехнологиялар ривожига катта ҳисса қўшилади ва фермерларга янги усулларни жорий этиш имконияти кенгаяди.

АДАБИЁТЛАР/ЛИТЕРАТУРА/REFERENCE

1. André Devaux, Jean-Pierre Goffart, Peter Kromann, Jorge Andrade-Piedra, Vivian Polar, Guy Hareau “The Potato of the Future: Opportunities and Challenges in Sustainable Agri-food Systems” // Introduction: The Current Situation of Global Food Security and Agricultural Growth. Received: 5 February 2021 / Accepted: 18 February 2021.
2. D.J.Donnelly, W.K.Coleman, and S.E.Coleman, “Potatomicrotuber production and performance: a review,” AmericanJournal of Potato Research, vol. 80, no. 2, pp. 103–115, 2003.
3. M.Pautasso, G.Aistara, A.Barnaud at al (2013) Seed exchange networks for agrobiodiversity conservation. a review. Agron Sustain Dev 33:151-175.
4. T.Rakhimova, G.B.Vaisova, N.K.Rakhimova, A.Matkarimova, Phytocoenotic distribution of Capparis spinosa L. (Capparaceae) under different ecological conditions in Uzbekistan. Ann. Romanian Soc. Cell Biol. 2021, 25, 7882-7895.
5. A.Ch.Boboyev “Iqtisodiy geografiya va ekologiya” // Ishlab chiqarishni hududiy tashkil etishning asosiy omillari. Toshkent-2021. 16-19-b.
6. I.B.Rustamova “Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti” // Agrosanoat majmuasi tarmoqlarining o‘zaro ishlab chiqarish munosabatlari. Toshkent-2015. 17-19-b.
7. З.С.Шохўжаева, А.Б.Қурбонов “Агросаноат иқтисодиёти ва менежменти асослари” Қарши-интеллект-2021. 34-42-б.
8. И.Ф.Устименко. Картофель на Псковщине / И.Ф.Устименко; Великолук. гос. с.-х. акад. - Великие Луки, 2006. - 152 с.
9. S.Wals’h, D.Baributsa, T.Remington & L.Sperling, (2014). Seed storage brief #2: Hermetic seed storage technology: Principles, use, and yeconomics-a practitioner’s guide. Nairobi: Catholic Relief Services.
10. A.Badoni, J. S. Chauhan Potato seed production of cultivar Kufri Himalini, in vitro. Stem Cell. 2010;1:p. 16.
11. J.G.Uitdewilligen, A.M.L.Wolters, B.B.D’hoop, T.J.A.Borm, R.G.F.Visser, van H.J.Eck (2013) A next generation sequencing method for genotyping-by-sequencing of highly heterozygous autotetraploid potato. PLoS One 8(5): e62355. https://doi.org/10.1371/journalpone0062355.

12. S.Sood, V.Bhardwaj, S.K.Pandey, S.K.Chakrabarti (2017) History of potato breeding: improvement diversification and diversity. In: S.K.Chakrabarti, C.Xie, J.K.Tiwari (eds) The potato genome. Springer, Cham, pp 31–72.
13. J.K.Tiwari, S.Devi, N.Ali, S.K.Luthra, V.Kumar, V.Bhardwaj, S.K.Chakrabarti (2018) Progress in somatic hybridization research in potato during the past 40 years. Plant Cell Tiss Org 132:225–238. https://doi.org/10.1007/s11240-017-1327-z.
14. M.Smith and R.Drew, “Current applications of tissue culturein plant propagation and improvement” Functional PlantBiology, vol. 17, no. 3, pp. 267–289, 1990.
15. I.B.Rustamova “Qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish iqtisodiyoti” // Ekinlari diversifikatsiyasi. Toshkent “Iqtisod-moliya”-2022. 6-259.
16. Ю.Д.Йўлдошев “Иқтисодиёт назарияси” (Услубий қўлланма) // Миллий иктисодиётнинг нисбатлари, мувозанати ва цикллиги. Тошкент-2010. 174-б.
17. L.Sperling, S.Boettiger, & I.Barker, (2014). Integrating seed systems Planning for Scale Brief # 3: AgPartnerXChange.
18. P.Audi, L.Nagarajan, R.Jones & M.S.Ibrahim, (2010). Pigeonpea seed supply and diversity: A case study of local seed markets in makueni district, yeastern Kenya. In L.Lipper, C.L.Anderson, & T.J.Dalton (Yeds.), Seed trade in rural markets: Implications for crop diversity and agricultural development (pp. 95–123). London: Yearthscan.
19. О.Олимжонов, А.Мухторов, Б.Султанов, С.Саиджанов “Аграр иқтисодиётни эркинлаштиришнинг назарий асослари” // Аграр иқтисодиётни эркинлаштиришнинг омиллари ва асосий йўналишлари. Тошкент-2016. 44-47-б.
20. Я.Э.Алиев “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорлари ривожланиши мутоносиблигини таъминлаш йўналишлари” (Монография) // Тошкент-иқтисодёт-2017. 121-132 б.
21. Ш.Ҳасанов “Чекланган ресурслардан фойдаланиш самарадорлигининг методологик масалалари” // Тошкент-фан-2013. 78-80 б.
22. Т.Қ.Кудратов, М.М.Иброҳимов, З.Ҳ.Каримова “Иқтисодий таҳлил” // “Иқтисодий таҳлил”нинг иқтисодий фанлар тизимида тутган ўрни. Тошкент - “ИЛМ ЗИЁ” — 2012. 6-27-б.
23. В.Т.Водянников Экономика сельского хозяйства: Учебник. Лан, 2015. 513-514 с.
24. Ш.Ҳасанов “Чекланган ресурслардан фойдаланиш самарадорлигининг методологик масалалари” // Тошкент-фан-2013. 78-80 б.
25. Р.Х.Эргашев “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти” // Озиқ-овқат ва аҳоли истеъмоли моллари мажмуаси. Давлатнинг озиқ-овқат хавфсизлиги. Тошкент-“ЭХТРЕМУМПРЕСС” – 2011. 75-80-б.

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING INSTITUTSIONAL MUHITI VA UNING RIVOJLANISHI

Islamutdinov Vadim Faruarovich
iqtisod fanlari doktori, Urganch Davlat Universiteti professori v.b
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629292

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekiston institutsional muhitining hozirgi holati, uning o‘ziga xosligi ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston institutsional muhitining asosiy me'yorlari hamda saqlanib qolgan an'anaviy institutlar aniqlangan. O‘zbekistonning JSTga a’zo bo‘lishi kutilayotgani munosabati bilan institutsional islohotlar zarurligi ko‘rsatilgan. Kerakli institutsional islohotlarning asosiy yo‘nalishlari ko‘rsatilgan.*
Kalit so‘zlar: *institutsional muhit, O‘zbekiston, asosiy me'yorlar, an'anaviy institutlar, JST, institutsional islohotlar*
Аннотация. *В статье рассмотрено современное состояние институциональной среды Узбекистана, ее специфика. Выявлены базовые нормы институциональной среды Узбекистана, а также сохранившиеся традиционные институты. Обозначена необходимость институциональных реформ в связи с ожидаемым вступлением Узбекистана в ВТО. Показаны основные направления необходимых институциональных реформ.*
Ключевые слова: *институциональная среда, Узбекистан, базовые нормы, традиционные институты, ВТО, институциональные реформы*
Abstract*. The article examines the current state of the institutional environment of Uzbekistan, its specificity. The basic norms of the institutional environment of Uzbekistan as well as the preserved traditional institutions are identified. The need for institutional reforms in connection with the expected accession of Uzbekistan to the WTO is indicated. The main directions of the necessary institutional reforms are shown.*
Key words: *institutional environment, Uzbekistan, basic norms, traditional institutions, WTO, institutional reforms*

O‘tgan yo‘l nazariyasiga ko‘ra, institutsional muhitning holati va rivojlanishiga qaysi institutsional o‘zgarishlar muvaffaqiyatli va qaysi biri muvaffaqiyatsiz bo‘lishini belgilovchi asosiy me'yorlar katta ta'sir ko‘rsatadi. Shunday ekan, institutsional islohotlarni ishlab chiqish va amalga oshirishdan avval, hozirgi vaqtda O‘zbekistonning institutsional muhiti qanday ekanligini aniqlash zarur [1].

O‘zbekiston iqtisodiyotining asosiy normalar

O‘zbekiston bozor va buyruqbozlik iqtisodiyoti xususiyatlarini aks ettiruvchi asosiy normalar kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi:

1. Utilitarizm va unumdorlik

Foydalilikni maksimal darajada oshirish tendentsiyasi mavjud, lekin ko‘pincha cheklangan utilitarizm shaklida, bu erda kam resurslardan foydalanish unumdorlikdan ko‘ra muhimroqdir, bu rejali iqtisodiyotga xosdir. Shu bilan birga, tadbirkorlik faoliyati va unumdorlikka (bozor iqtisodiyotining elementi sifatida) e'tibor ham ortib bormoqda.

2. Shaxsiylashtirilgan ishonch

O‘zbekistonda shaxsiy aloqalar va mavhum tizimlar emas, balki muayyan odamlar yoki guruhlarga bo‘lgan ishonchning an’anaviy ko‘rinishida ifodalangan jamoaviy munosabatlar (mahalla)ning o‘rni yuqori.

3. "Sen - men uchun, men - sen uchun"

Resurslarning tanqisligi yoki cheklanganligi sharoitida o‘zaro yordamning ushbu normasi saqlanib qoladi va institutsional madaniyatga xos bo‘lgan o‘zaro majburiyatlar va xizmatlar almashinuvi shaklida namoyon bo‘lishi mumkin.

Ammo asta-sekin bu norma yo‘q qilinmoqda, chunki sotib olish yoki ijaraga olish, ayniqsa, yosh avlod uchun osonlashmoqda.

4. Legalizm va e’lon qilingan legalizm

Iqtisodiyotda qonunlarga rasmiy hurmat bor, lekin qonunlar ba'zan muayyan guruhlar manfaatlariga bo‘ysundiriladigan byurokratik amaliyotlar bilan bir qatorda.

Shunday qilib, O‘zbekistonning asosiy normalari sotsialistik meros va bozor iqtisodiyotiga o‘tishning tarixiy xususiyatlarini aks ettiradi, bunda shaxsiylashtirilgan aloqalar va tanqislikka moslashish mexanizmlari muhimligicha qolmoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyotining an'anaviy institutlar

O‘zbekiston institutsional muhitining o‘ziga xos jihati shundaki, Sovet Ittifoqi davrida ham saqlanib qolgan bir qator an’anaviy institutlar o‘z faoliyatini davom ettirmoqda.

1. Oilaviy tadbirkorlik va mahalla rishtalari

An’anaga ko‘ra, oilalar kichik biznes, fermer xo‘jaliklari, hunarmandchilik va savdochilik bilan shug‘ullanib, avloddan-avlodga ko‘nikma va tajriba o‘tkazib kelmoqda. Mahalla fuqarolarning hayotini ijtimoiy-iqtisodiy tartibga solishda muhim rol o‘ynaydigan mahalliy o‘zini o‘zi boshqarishning an’anaviy instituti hisoblanadi.

2. Davlat tomonidan tartibga solish va rejalashtirish

Iqtisodiyot ustidan hukumat nazorati, ayniqsa, qishloq xo‘jaligi, tabiiy resurslar va energetika kabi muhim tarmoqlarda saqlanib qolmoqda. Sobiq sovet davrida hukumat mamlakatning iqtisodiy mustaqilligi uchun shart-sharoitlar yaratishda faol ishtirok etdi, shu bilan birga ko‘plab korxonalar davlat nazorati ostida qoldi.

3. Qishloq xo‘jaligi va to‘qimachilik sanoati subsidiyalash

Qishloq xo‘jaligi (ayniqsa paxtachilik) O‘zbekiston iqtisodiyotining asoslaridan biridir. Mamlakat uzoq vaqtdan beri iqtisodiy rejalashtirishda muhim rol o‘ynagan eng yirik paxta ishlab chiqaruvchisi bo‘lib qoldi.

Ipakchilik va to‘qimachilik mamlakat iqtisodiyoti va madaniy o‘ziga xosligi uchun muhim bo‘lgan qadimiy hunarmandchilikdir. Shuning uchun davlat ularni byudjetdan subsidiyalashda davom etmoqda.

4. An'anaviy bozorlar

Bozorlar O‘zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy hayotining muhim elementi bo‘lib qolmoqda. Bu erda savdo nafaqat oziq-ovqat va kundalik tovarlar, balki to‘qimachilik, hunarmandchilik va ziravorlar bilan ham amalga oshiriladi. Bozorlar - bu mahalliy ishlab chiqaruvchilar, savdogarlar va xaridorlarning shaxsiy o‘zaro munosabatlari va tranzaktsiyalari an'analarini saqlaydigan o‘zaro ta'sir qiladigan joylar.

5. Hunarmandchilik

Iqtisodiyotda hunarmandchilik (masalan, gilamchilik, kulolchilik, zargarlik) muhim o‘rin tutadi. Hunarmandchilik ustaxonalari ko‘pincha kooperativlarga aylantiriladi va madaniy merosning bir qismi sifatida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Biroq, hozirgi vaqtda ushbu institut turistlar talabini qondirish uchun o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda.

6. Norasmiy iqtisodiyot

Norasmiy iqtisodiyot sektori muhim o‘rinni egallaydi. Bu yerda kichik savdo va ishlab chiqarish korxonalari bilan bir qatorda ko‘plab yashirin operatsiyalar va o‘zini-o‘zi ish bilan ta’minlash ham mavjud. O‘zbekiston aholisining ko‘pchiligi xorijdan yuk tashishadi va aksincha, ko‘pchilik taksi va yuk tashish xizmatlari bilan shug‘ullanadi. Shuningdek, daromadning katta qismi mehnat migrantlari tomonidan yuboriladi.

O‘zbekiston institutsional muhitini rivojlantirish istiqbollari

Umuman olganda, O‘zbekistonning institutsional muhiti o‘ziga xos yo‘ldan rivojlanmoqda. Ya’ni rivojlangan mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan institutlar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bundan tashqari, ko‘pincha ba'zi institutlar buni amalga oshirishga harakat qilgan, ammo institutsional muhit tayyor emas edi va bunday import muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Misol uchun, biz moliyaviy bozorlarning rivojlanishini kutishimiz kerak : fond bozori va kriptovalyuta bozori.

O‘zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a’zo bo‘lishi mamlakat iqtisodiyotining tuzilishi va faoliyatini sezilarli darajada o‘zgartirishi mumkin bo‘lgan institutsional va iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishi hisoblanadi [2]. Ushbu rivojlanish o‘sish uchun yangi imkoniyatlar ochadi, lekin ayni paytda mavjud institutlarni moslashtirish, yangi normalarni yaratish va xalqaro majburiyatlarga rioya qilishni talab qiladi [3].

1. Huquq tizimini mustahkamlash va mulk huquqini himoya qilish

Intellektual mulk huquqlarini himoya qilishni takomillashtirish: JSTga a'zo bo‘lish intellektual mulkni himoya qilish bo‘yicha xalqaro standartlarga rioya qilishni talab qiladi, bu esa yangi qonunlarni qabul qilishni va ularni amalga oshirish mexanizmlarini yaratishni nazarda tutadi. Tartibga solishning shaffofligi: JST xorijiy va mahalliy investorlar uchun bashorat qilinadigan va huquqiy xavfsizlikni ta'minlaydigan yanada shaffof tartibga solishni ta'minlash majburiyatini oladi.

2. Standartlar va normalarning institutsional moslashuvi

Xalqaro standartlarga muvofiqlik: O‘zbekiston o‘zining ichki standartlari va qoidalarini (masalan, mahsulot standartlari, sanitariya va fitosanitariya qoidalari) xalqaro talablarga moslashtirishi kerak bo‘ladi. Qonunchilikni uyg‘unlashtirish: Bu savdo, soliqqa tortish, litsenziyalash va mahsulotni sertifikatlashni tartibga soluvchi qoidalarni o‘zgartirishni o‘z ichiga olishi mumkin.

3. Raqobat institutining rivojlanishi

Monopoliyaga qarshi tartibga solishni kuchaytirish: bozorni tashqi ishtirokchilarga ochish adolatsiz raqobat va monopoliyalardan himoya qilishning samarali mexanizmlarini yaratishni talab qiladi.

KO‘Bni qo‘llab-quvvatlash: Raqobatning kuchayishi kichik va o‘rta bizneslarga (KO‘B) tahdid solishi mumkin [4]. Ushbu sektorni moslashtirish moliyaviy resurslardan foydalanish, soliq imtiyozlari va raqobatbardoshlikni oshirish dasturlari kabi qo‘llab-quvvatlovchi institutlarni rivojlantirishni talab qiladi.

4. Investitsiya muhiti va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish

Investitsion jozibadorlikni oshirish: JSTga a'zo bo'lish xorijiy investorlarning ishonchini mustahkamlash, sarmoyaviy sharoitlarni yaxshilash va yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi [5].

Investitsion risklarning kamayishi: Qoidalarni birlashtirish va investorlarni himoya qilishni kuchaytirish orqali O'zbekiston o'z iqtisodiyotiga ko'proq uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilishi mumkin.

5. Ijtimoiy va mehnat institutlari

Ijtimoiy standartlarni moslashtirish : JSTga a'zo bo'lish ko'pincha mehnatni muhofaza qilish, xalqaro ijtimoiy standartlarga rioya qilish va mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini moslashtirish zarurati bilan bog'liq.

Qayta tayyorlash va qayta tayyorlash: Raqobatning kuchayishi ishchi kuchini qayta tayyorlash va inson resurslarini yangi bozor talablariga moslashtirish zaruriyatiga olib kelishi mumkin.

6. Fiskal va soliq siyosati

Bojxona daromadlarining kamayishi: JST bojxona to'lovlarini kamaytirishni talab qilganligi sababli, davlat byudjeti uchun vaqtinchalik yo'qotishlar mumkin.

Subsidiyalar tizimini moslashtirish: O'zbekiston ham boshqa davlatlar singari erkin savdo tamoyillarini buzmaslik uchun subsidiyalash siyosatini JST qoidalariga moslashtirishga to'g'ri kelishi mumkin [6].

7. Qishloq xo'jaligi va qishloq xo'jaligi institutlarining rivojlanishi

Qishloq xo'jaligi sohasida raqobatning kuchayishi: Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari xalqaro o'yinchilarning raqobat bosimiga duch kelishadi, bu esa qishloq xo'jaligi sektorini modernizatsiya qilish va fermerlarni institutsional qo'llab-quvvatlashni joriy etishni talab qilishi mumkin.

Qishloq xo'jaligi subsidiyalarini uyg'unlashtirish: JST doirasida subsidiyalar berish bo'yicha qat'iy nazorat mavjud, bu esa qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlashning mavjud siyosatini qayta ko'rib chiqish zarurligiga olib kelishi mumkin.

8. Barqaror rivojlanish va ekologik standartlar

O'zbekiston barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan va xalqaro ekologik majburiyatlarga rioya etilishini ta'minlaydigan ekologik standartlar va me'yorlarni joriy qilishi kerak bo'ladi [7].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ayubdjanov A. Topical issues of developing the institutional environment in Uzbekistan. Science and innovative development, 2020. – No. 3(3), pp. 25–30. Retrieved from https://ilm-fan-journal.csti.uz/index.php/journal/article/view/176
2. Abdullaev A. O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi // Qo'qon universiteti xabarnomasi, 2023. - № 1(1). – 43-47 bet.. DOI: 10.54613/ku.v6i6.247
3. Abulkosimov H., Ismailov A. Institutsional iqtisodiyot fanidan "Mamlakatni modernizatsiya qilish sharoitida institutsional islohotlar" mavzusini o'rganish bo'yicha uslubiy qo'llanma-t.: "Famus Press", 2022. - 38 bet. DOI: 10.13140/RG.2.2.11642.36805
4. Abdulxakimov S. Kichik biznesni rivojlantirishning huquqiy-institutsional asoslari // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2024. - № 2(11). – 27-35 bet.. DOI: 10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss11-pp27-35

5. Soipova N.S., Sheralieva F.N. Tadbirkorlik faoliyatida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va insitutsional muhitni rivojlantirish // International scientific journal «Modern science and research», 2023, Vol. 2, Iss. 6. – 9-12 bet. https://doi.org/10.5281/zenodo.7997754
6. Kurpayanidi K.I. Institutional conditions for the development of entrepreneurship in the context of the transformation of the national economy. Economic innovations, 2022. – No. 24(3(84)). – pp. 67-76. DOI: 10.31520/ei.2022.24.3(84).67-76
7. Yalcin R., Mollinga P.P. Institutional transformation in Uzbekistan's agricultural and water resources administration: The creation of a new bureaucracy, ZEF Working Paper Series, 2007. - No. 22, University of Bonn, Center for Development Research (ZEF), Bonn, https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0202-20080911223

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОМ НА ПРОИЗВОДСТВЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Мусаева Шоира Азимовна
Профессор Самаркандского института экономики и сервиса, Самарканд, Узбекистан
https://doi.org/10.5281/zenodo.15593698

Аннотация. *В статье рассматривается значение принципов маркетинга в современной теории менеджмента, раскрывается содержание аналитической функции, определяются основные направления и показатели маркетингового анализа, разрабатываются пути совершенствования маркетингового анализа на производственных предприятиях.*
Ключевые слова: *предприятие, конкуренция, система управления, товар, спрос, предложение, продажи, эффективность.*
Abstract. *The article examines the importance of marketing principles in modern management theory, reveals the content of the analytical function, defines the main directions and indicators of marketing analysis, and develops ways to improve marketing analysis in manufacturing enterprises.*
Key words: *enterprise, competition, management system, product, demand, supply, sales, efficiency.*
Annotatsiya*. Maqolada zamonaviy menejment nazariyasida marketing tamoyillarining ahamiyati o‘rganilib, analitik funksiyaning mazmuni ochib berilgan, marketing tahlilining asosiy yo‘nalishlari va ko‘rsatkichlari belgilab berilgan, ishlab chiqarish korxonalarida marketing tahlilini takomillashtirish yo‘llari ishlab chiqilgan.*
Kalit so‘zlar: *korxona, raqobat, boshqaruv tizimi, mahsulot, talab, taklif, sotish, samaradorlik.*

Введение. Экономические реформы, проводимые в нашей стране, открывают двери для производственных предприятий широчайших возможностей. В результате предоставленных им льгот и преференций, увеличения средств в распоряжении предприятий, введения новых сил и повышения благосостояния населения служат. Безусловно, отрадно видеть такие позитивные изменения в нашей экономике и хозяйственной деятельности страны. Однако сегодня мы все хорошо знаем, что рыночная экономика - это экономическая система, которая функционирует в рамках влияния комплекса конкуренции и так называемой борьбы. В этой системе некоторые предприятия сотрудничают друг с другом, а однотипные предприятия находятся в постоянной конкуренции. В своей хозяйственной деятельности они всегда отвечают требованиям времени,

Растущая значимость внутреннего маркетинга на предприятии отражается в его организационной структуре. Управление маркетингом представляет собой совокупность функций планирования, организации, координации, контроля, аудита и продвижения, выполняемых для повышения спроса на товары и услуги и увеличения прибыли.

Управление маркетингом рассматривается как средство и философия интенсификации маркетинговой деятельности, цель которой заключается не в организации и продвижении продаж, а в управлении спросом на товары и услуги компании на конкурентном рынке.

Анализ литературы по теме На основе зарубежного опыта следует отметить, что конкурентоспособность предприятия на рынке определяется эффективностью его рыночной политики. Разработкой принципов маркетинга и их практическим применением занимались многие экономисты, в том числе Ф. Котлер, М. Портер, Д. Эванс, И. Ансофф, М. Берман, М. Голубков, П. Самуэльсон, Д. .К ним можно отнести таких известных ученых, как Маршалл.

Необходимо отметить ученых, внесших большой вклад в развитие теории маркетинга, при этом исследования, проводимые в области маркетинга в нашей стране на протяжении многих лет, базировались на национальных особенностях. К ним можно отнести Р. Ибрагимов, Ю. Абдуллаев, А. Салиев, М. Шарифходжаева, Ш. Эргашходжаева, Ш.Мусаева и других.

Таким образом, маркетинговый менеджмент управляет функциональной и институциональной деятельностью маркетинга на различных иерархических уровнях управления социально-экономической системы комплексным, т.е. тесно взаимосвязанным образом.

Методология исследования. В процессе исследования использовались методы системного подхода, абстрактно-логического мышления, группировки, сравнения, факторного анализа, выборочного наблюдения.

Анализ и результаты Целью исследования является определение методов применения принципов маркетинга в эффективном управлении ООО «Дака-Текс».

Для достижения поставленной цели в ходе исследования были решены следующие задачи:

- Значение принципов маркетинга в современной теории управления;
- Раскрытие содержания аналитической функции в маркетинговой деятельности;
-Определение основных направлений и показателей маркетингового анализа;
-Анализ маркетинговой деятельности выбранного предприятия;
- Разработка направлений совершенствования маркетингового анализа на производственных предприятиях.

В функциональном смысле управление маркетингом понимается как процесс формирования решения, планирования и управления его реализацией.

В институциональном смысле управление маркетингом трактуется как лидерство, управленческая власть, эффективное управление достижением намеченной цели посредством правильного и согласованного распределения функциональных задач между всеми подразделениями фирмы на основе правовых и организационных полномочий.

Ключевые факторы, формирующие среду управления маркетингом, включают культуру, политику и систему или структуру.

Теперь рассмотрим экономическую ситуацию в ООО «Дака-Текс» с точки зрения управления маркетингом:

Таблица 23

Анализ доходов, расходов и чистой прибыли ООО «ЖК «Дака-Текс» за 2020-2023 гг.

Индикаторы	2020 година конец (млн сум)	2021 година конец (млн сум)	2022 година конец (млн сум)	2023 година конец (млн сум)
Чистая прибыль от реализации продукции (товаров, работ, услуг).	50,991.18	62,262.55	58 138,12	71 248,91
Себестоимость реализованной продукции (товаров, работ, услуг).	41,963.90	59,041.81	54,648.53	63 347,52
Расходы и налоги периода	3 843,72	2 063,21	2 508,81	4 202,35
Чистая прибыль (убыток) за отчетный период	5 236,70 (12%)	1 626,45 (3%)	1 096,73 (2%)	3 682,63 (6%)

Из анализа вышеприведенных финансовых отчетов видно, что в последние годы предприятие фиксирует экономический рост. Однако из данных таблиц видно, что по мере увеличения доходов от реализации продукции увеличивается и себестоимость продукции. Из приведенных выше цифр и динамики мы знаем, что это оказывает существенное негативное влияние на чистую прибыль предприятия. Данная ситуация подтверждает необходимость пересмотра методов управления маркетингом и применения методов его развития в деятельности предприятия.

Опять же стоит добавить, что компания не использует в своей деятельности такие медиа, как реклама, для прямой работы с потребителями, обмена информацией. Что касается ассортимента, то количество товаров, которые удовлетворяют полный спрос всех полов, несколько маловато. Учитывая, что компания недавно начала свою деятельность, эти недостатки незаметны и преодолимы.

Учитывая вышеперечисленные недостатки, с точки зрения маркетинга предприятию предстоит разработать собственную стратегию развития и, конечно же, конечно, маркетинговая программа, опирающаяся на принципы маркетинга применительно к рынку B2B и клиентам.

Управление маркетингом играет важную роль в успехе любого предприятия, и это особенно важно в текстильной промышленности. Ниже мы представляем некоторые из наших предложений по различным способам развития методов управления маркетингом в ООО «Дака-Текс».

Эти методы включают в себя маркетинговые исследования, цифровой маркетинг, посещение отраслевых мероприятий, создание сильной идентичности бренда, разработку индивидуальных продуктов и использование аналитики. Внедрение предлагаемых нами методов маркетинга поможет предприятию выделиться на высококонкурентном рынке и в конечном итоге обеспечить рост продаж и прибыли.

Нити и трикотажная промышленность — это конкурентный и быстрорастущий рынок. Поскольку компании в этой отрасли стремятся расширить свои позиции, важно понимать текущие тенденции и возможности на рынке. В этом смысле мы анализируем статистику и представляем стратегии, которые компании могут использовать для расширения своих позиций на рынке пряжи и трикотажа.

Тенденции рынка. Согласно последним исследованиям рынка, ожидается, что мировой рынок пряжи и трикотажа вырастет на 42,18 млрд долларов США в период 2022-2026 гг. и, как ожидается, будет расти в среднем на 5,77% в течение прогнозируемого периода.[3]. Рост рынка обусловлен в первую очередь возросшим спросом на трикотаж со стороны индустрии моды и текстиля. Кроме того, рост платформ электронной коммерции облегчил компаниям выход на более широкую клиентскую базу, что привело к усилению конкуренции на рынке.

Рынок пряжи и трикотажного производства является растущей отраслью в Республике Узбекистан, и постоянно появляются различные рыночные тенденции и разработки. Для того, чтобы расширить позиции компании на этом рынке, очень важно быть в курсе последних рыночных тенденций и запросов потребителей в Узбекистане. В этом параграфе мы представляем результаты нашего исследования текущих рыночных тенденций отрасли пряжи и трикотажного производства в Узбекистане и стратегии, которые АО «Daka-Tex» LLC может использовать для эффективного расширения своих рыночных позиций.

Таблица 1

Анализ изменений в развитии текстильной продукции в Республике Узбекистан[4](по сравнению с предыдущим годом, %)

Индикатор	2020	2021	2022	2023
Изменение в развитии текстильной продукции (%)	108.7	104,5	128,5	119.4

Выше мы использовали метод наименьших квадратов для нахождения уравнения корреляции на основе имеющихся данных.

$$y = kx + b$$

В этом корреляционном уравнении мы определяем параметры k и b, а также коэффициент корреляции R, используя следующие формулы:

$$k = \frac{n\sum_{i=1}^{n} x_i y_i - \sum_{i=1}^{n} x_i \sum_{i=1}^{n} y_i}{n\sum_{i=1}^{n} x_i^2 - (\sum_{i=1}^{n} x_i)^2}$$

$$b = \frac{\sum_{i=1}^{n} x_i^2 \sum_{i=1}^{n} y_i - \sum_{i=1}^{n} x_i \sum_{i=1}^{n} x_i y_i}{n\sum_{i=1}^{n} x_i^2 - (\sum_{i=1}^{n} x_i)^2}$$

[3]https://www.reportlinker.com/p06359992/Global-Yarn-Market.html?utm_source=GNW
[4]По данным сайта https://www.stat.uz

$$R = \frac{n\sum_{i=1}^{n} x_i y_i - \sum_{i=1}^{n} x_i \sum_{i=1}^{n} y_i}{\sqrt{n\sum_{i=1}^{n} x_i^2 - (\sum_{i=1}^{n} x_i)^2}\sqrt{n\sum_{i=1}^{n} y_i^2 - (\sum_{i=1}^{n} y_i)^2}}$$

Для этого, чтобы найти параметры, составим следующую таблицу:

Таблица 2

Годы	***x*** **(условный год)**	***И*** **(проценты)**	$x \cdot y$	x^2	y^2
2020	1	108.7	108.7	1	11815.69
2021	2	104,5	209	4	10920.25
2022	3	128,5	385,5	9	16512.25
2023	4	119.4	477,6	16	14256.36
Σ(сумма)	10	461.1	1180,8	30	53504.55

Из приведенных выше данных и формул находим следующие значения:

$$k = \frac{4 \cdot 1180{,}8 - 10 \cdot 461{,}1}{4 \cdot 30 - 10 \cdot 10} = 5{,}61$$

$$b = \frac{30 \cdot 461{,}1 - 10 \cdot 1180{,}8}{4 \cdot 30 - 10 \cdot 10} = 101{,}25$$

$$R = \frac{4 \cdot 1180{,}8 - 10 \cdot 461{,}1}{\sqrt{4 \cdot 30 - 10^2}\sqrt{4 \cdot 53504{,}55 - 461{,}1^2}} \approx 0{,}6693;$$

В результате этих расчетов:

$$y = 5{,}61x + 101{,}25$$

функция, а коэффициент корреляции равен. Поскольку заданные значения пропорциональны друг другу и коэффициент корреляции ближе к 1, чем к 0, можно сказать, что соотношение между трендом значений ближе к решенному нами корреляционному уравнению.$R \approx 0{,}67 R > 0$

Конечно, есть много факторов, которые влияют на изменение размера рынка, а также неконтролируемые факторы, такие как Covid-19 и конфликты между некоторыми странами. Но даже в такой ситуации нам необходим прогноз рынка для развития предприятия. С помощью этой корреляционной функции мы можем спрогнозировать примерные темпы роста текстильного производства в Узбекистане на ближайшие годы.

Таблица 3

Индикатор	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023***	**2024***
Условный год (значение x в формуле)	**1**	**2**	**3**	**4**	**5***	**6***
Изменение в развитии текстильной продукции (%)	108.7	104,5	128,5	119.4	129.3*	134,91*

**прогноз корреляционной функции*

Из прогнозной таблицы видно, что в последующие годы уровень изменения объема рынка текстильной продукции показывает постоянную тенденцию к росту. И это важная

информация для планов компании по производству и реализации продукции на последующие годы.

Знание тенденций рынка и потребительского спроса в Узбекистане важно для расширения позиций компании и ее положения на рынке пряжи и трикотажа. Принимая устойчивые практики, предлагая традиционные дизайны, имея сильное присутствие в Интернете и используя натуральные и органические материалы, Daka-Tex LLC может реагировать на текущие тенденции рынка в Узбекистане и расширять свои позиции на рынке. Анализ статистических данных и понимание тенденций рынка, проведение исследований и анализов, инновационные продукты, сотрудничество с местными дизайнерами и ремесленниками также дают предприятию конкурентное преимущество.

Выводы и предложения

Одним словом, объем продаж ООО «Дака-Текс» с каждым годом увеличивается, но известно, что его экономическая эффективность, как и доля чистой прибыли, снизилась.снизилось. В такой ситуации применение принципов маркетинга в управлении предприятием способствует повышению его эффективности.

Мы предлагаем следующие методы применения методов управления брендом в управлении предприятием:

1. Исследование рынка. Исследование рынка является важнейшим шагом в разработке эффективных методов управления маркетингом. Компании могут собирать информацию о потребностях, предпочтениях и поведении клиентов для информирования своих маркетинговых стратегий и разработки продуктов. Это может включать определение конкретных секторов, регионов или демографических групп, которые с наибольшей вероятностью будут покупать их продукты.

2. Цифровой маркетинг. Цифровой маркетинг крайне необходим в сегодняшнюю цифровую эпоху. Компании могут развивать сильное присутствие в Интернете через веб-сайт, социальные сети и другие цифровые каналы, чтобы охватить и связаться с клиентами. Это включает в себя создание высококачественного контента, такого как руководства, руководства по продуктам и отраслевые новости, которые представляют ценность для клиентов и позиционируют бизнес как лидера в отрасли.

3. Участие в отраслевых мероприятиях. Посещение отраслевых мероприятий, таких как торговые выставки, является эффективным способом продемонстрировать продукцию, наладить связи и генерировать лиды. Это также может предоставить ценные возможности для налаживания связей и понимания последних тенденций и инноваций на рынке.

4. Идентичность бренда. Разработка сильной идентичности бренда также имеет важное значение для дифференциации продуктов от конкурентов и нахождения отклика у целевой аудитории. Создание последовательной и запоминающейся идентичности бренда может помочь повысить узнаваемость бренда и лояльность клиентов с течением времени.

5. Специальные продукты. Предложение специализированных продуктов и услуг может удовлетворить уникальные потребности клиентов и сформировать лояльность. Это может включать работу с клиентами по разработке индивидуальных продуктов, которые соответствуют их конкретным потребностям и предпочтениям.

6. Анализ.Использование аналитики крайне важно для разработки эффективных методов управления маркетингом. Компании могут использовать аналитику данных для отслеживания эффективности маркетинга, принятия решений на основе данных и

постоянного улучшения своих маркетинговых стратегий. Это включает в себя отслеживание трафика веб-сайта, вовлеченности в социальных сетях и других показателей для измерения эффективности маркетинговых кампаний.

Разработка эффективных методов управления маркетингом имеет решающее значение для успеха любого бизнеса и особенно важна в высококонкурентной отрасли пряжи и текстиля. Внедряя такие методы, как маркетинговые исследования, цифровой маркетинг, участие в отраслевых мероприятиях, создание сильной идентичности бренда, разработка специальных продуктов и использование аналитики, ООО «Дака-Текс» получит преимущество, которое выделит его среди конкурентов, расширит целевую аудиторию и укрепит отношения с ними. сможет общаться и, как следствие, увеличивать продажи и увеличивать доходы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Стратегии инновационного развития Республики Узбекистан на 2019 - 2021 годы» от 21 сентября 2018 года № УП-5544. Т. 2018.
2. Мусаева Ш.А. Интегрированные маркетинговые коммуникации. Учебное пособие издательство «Махорат», Самарканд - 2022.
3. Мусаева Ш.А. Маркетинговые исследования. Учебник ООО «СТАР-СЕЛ» издательско-творческий отдел. Самарканд-2024
4. S MusayevaWAYS TO IMPROVE DEMAND FORMATION AND SALES PROMOTION AT GOLDEN OIL LLC Science and innovation 1 (A5), 215-220
5. MS AzimovnaDevelopment of innovative marketing strategies in agriculture Web of Scientist: International Journal of Scientific Research 3 (02), 538-544
6. MS Azimovna, RN UlugbekovnaDevelopment Conditions and Modern Trends of Business Tourism WorldwideINTERNATIONAL JOURNAL OF BUSINESS DIPLOMACY AND ECONOMY 2 (2), 63-66
7. Kotler F. i dr. Basic marketing. - M.: LLC "ID Williams", 2013.
8. MS AzimovnaTHE MAIN RESULTS OF THE LABOR PRODUCTIVITY OF THE STAFF OF THE HOTEL "BILLURI SITORA" LLC Galaxy International Journal of Interdisciplinary Research 11(1), 348-352
9. MS AzimovnaTHEORETICAL ASPECTS OF MARKETING TOOLS IN INCREASING THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE TEXTILE ENTERPRISE Science and Innovation 2 (1), 47-53
10. S MusayevaMECHANISMS OF FUNCTIONING OF LOGISTIC STRUCTURES Science and innovation 2 (A2), 196-202
11. S MusayevaWAYS TO IMPROVE THE POLICY OF DISTRIBUTION OF GOODS IN FURNITURE PRODUCTION ENTERPRISESScience and innovation 2 (A2), 152-156
12. S MusayevaIN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION IN UZBEKISTAN THE NEED TO EVALUATE ENTERPRISESScience and innovation 2 (A2), 35-40
13. MS AzimovnaWays to Improve the Use of Marketing Information in the Assessment of "Stekloplastik" LLCAmerican Journal of Economics and Business Management 5 (11), 338-343

14. MS AzimovnaEfficiency of advertising activities of trading organizations and ways to increase ITAsian Journal of Research in Social Sciences and Humanities 12 (3), 93-97
15. Usmanov IA, Musayeva Sh.A. Features of marketing activities in the construction industry of the Republic of Uzbekistan. NOVATEUR PUBLICATIONS JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581 - 4230 VOLUME 7, ISSUE 1, Jan. -2021 https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/793
16. Usmanov IA Musaeva Sh.A. Features of marketing organization in the market of construction services. Service. Scientific journal. - Samarkand. No. 2, 2021 - pp. 86-90.
17. Usmanov IAStudy of the Provision of Construction Facilities with Management Personnel. INTERNATIONAL JOURNAL ON ORANGE TECHNOLOGY. Volume: 03 Issue: 9 | Sep 2021. p.31-33 https://journals.researchparks.org/index.php/IJOT/article/view/2171
18. Usmanov IA, Jumanov Sh.N. Ways to improve quality control of construction and installation works. Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal. ISSN 2181-1784. Volume 1, Issue 10. November 2021. – P. 651-658 https://cyberleninka.ru/article/n/ways-to-improve-quality-control-of-construction-and-installation-works

ПРИМЕНЕНИЕ ЗАДАЧИ ЛИНЕЙНОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ ДЛЯ АНАЛИЗА СОСТОЯНИЯ ТОВАРНО – СЫРЬЕВЫХ РЕСУРСОВ КОМПАНИИ ООО “SAM ANTEP GILAM”

Усманов Илхом Ачилович[1], Усманов Фарзод Шохрухович[2]
[1]Профессор кафедры «Управление бизнесом»
Самаркандский Государственный архитектурно-строительный университет, [2]Магистрант 2-курса Самаркандский институт экономики и сервиса
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629344

Аннотация. *Инструменты экономического анализа деятельности предприятий связаны с обработкой большого объёма информации, которая носит динамический характер и требует целостной системы мониторинга состояния производства. Одним из объектов экономического анализа является состояние и оценка товарно-сырьевых ресурсов производственного предприятия. Проблема состоит в том, что, во-первых, товарно-сырьевые запасы находятся в постоянном движении, а во-вторых, замораживают оборотные средства, что серьёзно влияет на эффективность использования оборотных средств. Данная статья посвящена возможностей применения задачи линейного программирования в экономическом анализе для повышения объективности и достоверности экономических оценок.*
Ключевые слова: *производство, товарно-сырьевые запасы, линейное программирование, симплекс метод.*
Abstract. *The tools of economic analysis of enterprise activity are connected with processing of large volume of information, which is dynamic in nature and requires an integrated system of monitoring of the production state. One of the objects of economic analysis is the state and assessment of commodity and raw material resources of the production enterprise. The problem is that, firstly, commodity stocks are in constant motion, and secondly, they freeze working capital, which seriously affects the efficiency of using working capital. This article is devoted to the possibilities of using the linear programming problem in economic analysis to improve the objectivity and reliability of economic assessments*
Keywords: *production, inventory, linear programming, simplex method.*

Введение. Одним из ключевых факторов достижения высоких результатов и повышения эффективности предприятия является эффективное управление формированием и использованием запасов материальных ресурсов. Целью создания запасов материальных ресурсов является сглаживание различной интенсивность материальных потоков, взаимодействующих с производственным процессом для обеспечения непрерывности и ритмичности последнего. Важной составляющей управления товарно-материальными ресурсами является анализ их структуры, объемов и динамики изменения. **Анализ состояния товарно-сырьевых ресурсов** — это комплексное исследование структуры, динамики, объема, качества и эффективности использования

материальных запасов предприятия или отрасли. Он включает в себя оценку обеспеченности производства необходимым сырьем, выявление факторов, влияющих на формирование и расходование ресурсов, а также поиск путей их оптимизации.

Анализ литературы. Материальные ресурсы являются объектом исследования многих учёных. К примеру, по мнению А.М.Гаджинского (2017)[1]: «Материальные запасы – это находящиеся на разных стадиях производства и обращения продукция производственно-технического назначения, изделия народного потребления и другие товары, ожидающие вступления в процесс производственного или личного потребления». Т.Б.Бердникова (2020)[2] считает, что «запасы – это активы, которые отвечают следующим критериям: − в форме сырья и материалов предназначены для использования в процессе производства или оказания услуг; − предназначены для продажи в ходе нормальной деятельности предприятия; − находятся в процессе производства». По мнению А.П. Градова (2012)[3], это одна из ключевых составляющих производственного потенциала предприятия, включающая сырьевые запасы, материалы, полуфабрикаты и готовую продукцию. Другие авторы, такие как В.И. Белов (2015)[4], рассматривают товарно-сырьевой потенциал как фактор устойчивости бизнеса, который влияет на производственные мощности, снабженческую политику и издержки предприятия. В работах Ю.Н. Ковалёва (2018)[5] подчеркивается необходимость анализа не только количественных, но и качественных характеристик ресурсов, что важно для эффективного управления запасами.

Следует отметить, что наличие и управление товарно-сырьевыми запасами невозможно рассматривать в отрыве от общего товарно-сырьевого потенциала, так как именно потенциал определяет возможности предприятия по обеспечению бесперебойного производства, гибкости в управлении ресурсами и адаптации к изменениям рыночных условий.

Л.М.Иванова (2020)[6] определяет **анализ товарно-сырьевого потенциала предприятия** как комплексную оценку ресурсов предприятия, включающую сырьевые запасы, материалы и готовую продукцию, с целью определения их достаточности, эффективности использования и влияния на производственно-экономические показатели.

Для промышленного предприятия объектами данного направления анализа являются сырьё и основные материалы, вспомогательные материалы, полуфабрикаты, готовая продукция на складе, товары в пути, а также резервные и страховые запасы на производстве.

Этот анализ позволяет выявить проблемы, связанные с дефицитом или избыточными запасами, прогнозировать потребности, оценивать экономическую целесообразность закупок и разрабатывать стратегии эффективного управления ресурсами в условиях изменяющейся рыночной конъюнктуры.

Методология. Модель линейного программирования **(ЛП)** [7] – это математическая модель, используемая для оптимального распределения ограниченных ресурсов с целью максимизации прибыли или минимизации затрат. Она описывает экономические процессы с помощью линейной целевой функции и системы линейных ограничений, отражающих доступность ресурсов, спрос, производственные мощности и другие экономические факторы.

Формально задача линейного программирования определяется следующим образом:

1.Целевая функция – выражает экономический показатель, который необходимо оптимизировать (максимизировать доход или минимизировать затраты):

$$Z = \sum_{j=1}^{n} c_j x_j \qquad (1)$$

Где x_j – переменные решения, а c_j – это экономические коэффициенты (например прибыль на единицу продукции или стоимость ресурсов).

2.Ограничения – система линейных уравнений или неравенств, отражающих ограничения на ресурсы, спрос и производственные мощности:

$$\sum_{j=1}^{n} a_{ij} x_j \leq b_i, i = 1,2, \dots, m \qquad (2)$$

где: a_{ij} – коэффициенты потребления ресурсов, b_i – доступные ресурсы.

Ограничения не отрицательности – переменные не могут быть отрицательными:

$$x_j \geq 0, \qquad j = 1,2, \dots, n$$

Одним из популярных алгоритмов для решения задачи ЛП является построение симплекс таблиц.

Основная часть. Предприятие ООО “SAM ANTEP GILAM” является ведущим предприятием по производству ковров и ковровых покрытий Самаркандской области. В производственном процессе в качестве сырья оно использует различные полимерные волокна, такие как полипропилен, полиэстер, вискоза и акрил, что в общем составляют верхний слой ковра. Для изготовления подложки (основы) ковровых изделий используется вал с намотанной на него хлопковой или полиэстеровой основой, который в свою очередь переплетается с джутовым волокном для поддержания прочности. Для придания устойчивости ковра и фиксации ворса используется латекс.

На сегодняшний день производственная мощность предприятия составляет 13,5 млн.кв.м в год коврового изделия различных размеров, плотности и дизайна. Широкий ассортимент сырья, задействованного в производстве, требует эффективного управления запасами, что не всегда возможно при изменяющихся рыночных условиях. В результате возрастают финансовые риски, связанные с ликвидностью и оборачиваемостью материальных запасов, особенно при росте цен на сырье или снижении объемов продаж готовой продукции.

Предварительный анализ товарно-сырьевых запасов заключается в оценке продолжительности хранения различных видов сырья на складе. Источниками данных для анализа состояния товарно-сырьевых ресурсов предприятия являются данные оперативного мониторинга запасов в системе SAP (Systems, Applications, and Products in Data Processing) компании.

Для анализа сырьевых запасов (акриловых и полиэстеровых нитей) мы изучили структуру складских запасов на 01.02.2025 и 01.03.2025 классифицировав их на группы по периодам хранения, то есть деления их на остатки сроком до 3-х месяцев, от3-х до 6-и месяцев и более 6-и месяцев.

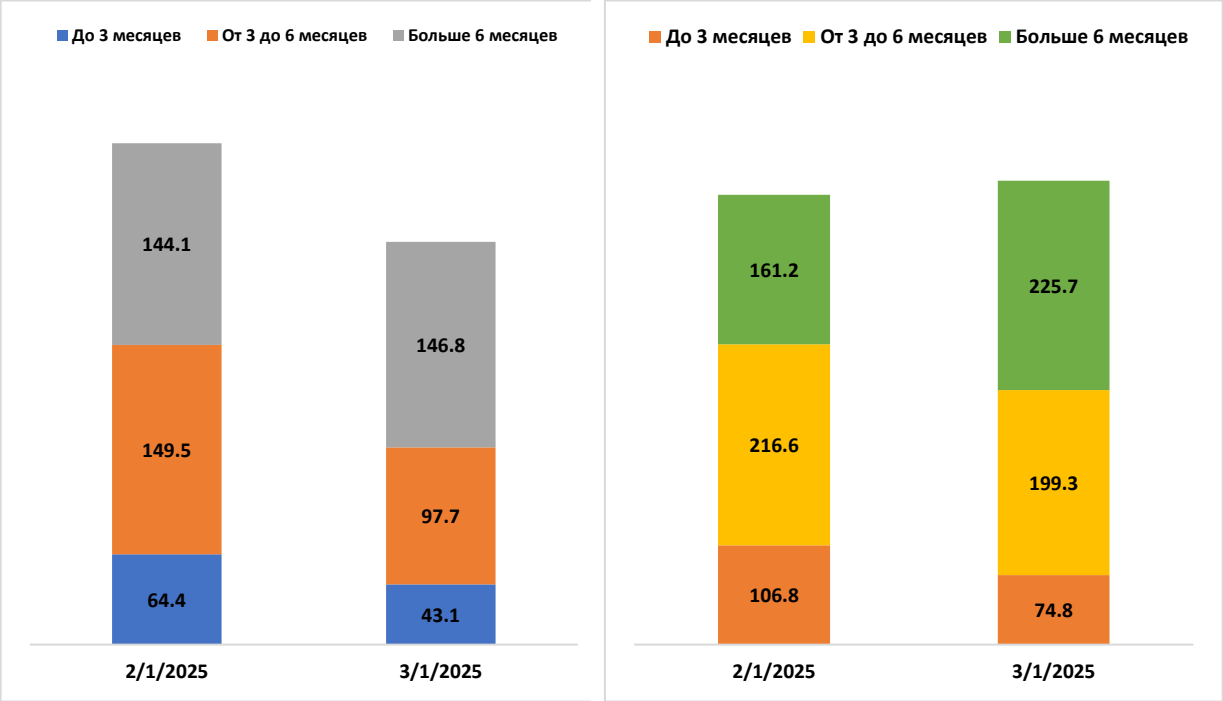

Рисунок 1. Диаграмма изменения остатков акриловых и полиэстеровых нитей на складе на период 01.02.2025 года и 01.03.2025 года (тн).

Анализируя остатки на дату 01.02.2025 и 01.03.2025 мы можем видеть что в обеих видах сырья наблюдается чрезмерное накопление старых партий которые хранятся более 3 месяцев (85% для акриловых и 87% для полиэстеровых). Увеличение сроков хранения сырья на складе связано прежде всего от взаимозависимости нитей различных цветов и плотности при изготовлении ковров определённой коллекции. Любая нехватка одной позиции (цвета) делает другие запасы менее ликвидными и увеличивает объем старых, невостребованных партий на складах. С другой стороны, существует диспропорция объемов между производственными цехами и отделом закупа, из-за чего закупается больше нитей, чем фактически нужно для выпуска продукции.

Для детального анализа товарно-сырьевых запасов с использованием ЛП мы решили разработать оптимизационную модель линейного программирования. Симплекс-метод – это алгоритм решения задач линейного программирования, используемый в экономике для оптимального распределения ограниченных ресурсов. Целью является достижение максимальной прибыли или минимальных затрат, соблюдая заданные экономические ограничения (например, доступность сырья, производственные мощности, спрос и т.п.).

Метод основан на последовательном улучшении решения путем перехода между вершинами допустимого множества, что гарантирует нахождение оптимального плана. На сегодняшний день данный алгоритм существует во многих пакетах прикладных языков программирования как «Python» и «R».

В качестве примера приведём экстремальную модель расчёта оптимальной нормы использования нитей для компании ООО “SAM ANTEP GILAM”.

Первое условие:

На сегодняшний день предприятие ООО “SAM ANTEP GILAM” производит 7823 вида коллекций (различных размеров и дизайна) в состав которых входит акрил. В системе

SAP, мы извлекаем плановые расходы сырья, приходящие на 1 кв.м. ковра и по формуле (2) составим условия ограничения задачи линейного программирования.

$$\sum_{j=1}^{n} a_{ij}\, x_j \leq\ b_i\,, i = 1,2,\dots,m$$

Где a_{ij} – средний расход сырья (акриловой или полиэстеровой нити) приходящий на 1 кв.м ковра, b_i – остаток нити на складе, x_j – объём оптимального выпуска ковра в кв.м.

Второе условие: Спрос является одним из ключевых факторов в **моделях ЛП**, поскольку определяет, сколько продукции нужно произвести и реализовать предприятию. Для определения спроса в задаче ЛП мы определили границы возможных решений для объёма оптимального выпуска ковра в кв.м., а именно:

$x_j \in [D_a; D_b]$; где $D_{a,b}$ –это максимально и минимально ожидаемый спрос за период.

Третье условие: для разработки целевой функции задачи линейного программирования мы использовали для переменной c_j **показатель стабильности выпуска** ковров для j коллекции:

В нашем случае показатель стабильности выпуска – это показатель, характеризующий степень изменчивости объемов выпуска продукции (в данном случае ковров) относительно среднего уровня. Он позволяет оценить стабильность производства и равен обратному показателю коэффициента вариации:

$$SG = \frac{\mu}{\sigma} * 100\%$$

чем выше данный коэффициент, тем стабилен объём выпуска на производстве в разрезе месяцев. Этот коэффициент помогает предприятиям анализировать устойчивость производства и прогнозировать возможные риски.

Используя следующую метрику, мы разработали целевую функцию, которую надо максимизировать:

$$Z = \sum_{j=1}^{n} c_j\, x_j \rightarrow \max$$

где x_j – объём оптимального выпуска ковра в кв.м , а c_j – это показатель стабильности выпуска. Идея выбора показателя стабильности выпуска означает что, алгоритм линейного программирования распределяет сырьё придавая упор на коллекции, в которых коэффициент стабильности выпуска выше, а потом распределяет оставшееся сырьё для менее популярных коллекций.

В матричном виде наша модель выглядит следующим образом:

$$M_{i*j} = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1j-1} & a_{1j} & 1 & 0 & \cdots & 0 & 0 \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2j-1} & a_{2j} & 0 & 1 & \cdots & 0 & 0 \\ \vdots & & \ddots & \vdots & & \vdots & & \ddots & \vdots & \\ a_{i-1,1} & a_{i-1,2} & \cdots & a_{i-1,j-1} & a_{i-1;j} & 0 & 0 & \cdots & 1 & 0 \\ a_{i1} & a_{i2} & \cdots & a_{i,j-1} & a_{ij} & 0 & 0 & \cdots & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

где M_{i*j} – это матрица определяющая количество потребляемых ресурсов на кв.м j видов ковров (всего i – видов сырья на складе используемых на j – видов ковров).

Условия ограничения для матрицы M_{i*j} можно представить как вектор- строку $b_i = (\ b_1 \quad b_2 \quad b_3 \quad \dots \quad b_i)^T$, где b_1, b_2,… b_i – это остаток нити на складе.

Составные части целевой функции выглядит как $c_j = (\ c_1 \quad c_2 \quad c_3 \quad \dots \quad c_j)^T$, где c_1, c_2,…, c_j – это коэффициенты стабильности выпуска для какой – либо коллекции.

Составив матричную форму для модели ЛП, ниже нами был разработан алгоритм, который был запущен в среде программирования «R», через пакет lpSolve;

```
Install_packages (lpSolve)
library(lpSolve)
matrix25March = read_excel("Март 2025 год.xlsx", range = "X7:BN13650", sheet = "Лист1", col_names = TRUE)
matrix25March = as.matrix(matrix25March)
matrix25March = 0.001*matrix25March
diag_matrix= diag(13 643)
diag_matrix = -1* diag_matrix
mainmatrix = rbind(matrix25March, diag_matrix)
digits = rep("<=" , 13 719)
limit25March = read_excel("Март 2025 год.xlsx", range = "DA1:DA13720", sheet = "Лист1",col_names = TRUE)
optimal25March = read_excel ("Март2025 год.xlsx", range = "CW7:CW13650", sheet = "Лист1", col_names = TRUE)
optimal25March = unlist(optimal25March)
limit25March = unlist(limit25March)
optimal_model1 = lp("max", optimal25March, mainmatrix, digits, limit25March)
```

В рамках задачи линейного программирования мы провели оптимизацию производственного плана с учётом текущих остатков акриловых и полиэстеровых нитей на складе и степени их ликвидности на 1 марта 2025 года.

На основе анализа имеющейся информации программой получены результаты возможной оптимизации запасов по отдельным видам сырья. За основу взяты фактические данные по каждому коду нитей и их объем в днях потребления (0-90, 91-180, больше 180 дней), а также по их ликвидности (100-81%, 80-61%, 60-41%, 40-21%, менее 20%).

По результатам моделирования всего было проанализировано более 700 позиции акриловых и полиэстеровых нитей. Модель распределила сырье по **пяти группам по степени оптимальности использования**, от 100%-80% до 20%-0% (таблица 1).

Таблица 1. Общие результаты по группам ликвидности:

Группа оптимального использования	Акриловая нить	Полиэстеровая нить
100% – 81%	7%	12,7%
80% – 61%	3%	13,4%
60% – 41%	12%	9,1%
40% – 21%	27%	19,5%
20% – 0% (низколиквидное сырьё)	**52%**	**45,2%**

Заключение. Использование экстремальной модели оптимизации сырья на ООО “SAM ANTEP GILAM” показало высокую эффективность и перспективные возможности линейного программирования при решении производственных задач. По результатам решения данной локальной задачи можно сделать следующие выводы:

- только 7% акриловых и 12,7% полиэстеровых нитей может быть отнесено к первой (наиболее эффективной) группе с уровнем использования 100% –80%. Это указывает на узкий перечень нитей, эффективно вовлечённых в производственный процесс;
- почти четверть позиций (27%) акриловых и пятая часть (19,5%) полиэстеровых нитей попали в категорию с оптимальностью 40%–20%, а более половины (52%) акриловых и почти половина полиэстеровых (45,2%) попали в наименее эффективную группу (менее 20%), что указывает на дисбаланс между запасами сырья и потребностями производства;
- акриловые нити, имеющие длительный срок хранения (свыше 180 дней), составляют более 40% от общего остатка, при этом большинство из них не задействованы в текущем производственном плане — это сигнал к необходимости пересмотра политики планирования закупок сырья;
- среди полиэстеровых нитей наибольший объём нити сосредоточен в категории хранения 90–180 дней, при этом значительная часть из них не вошла в высокоэффективные группы, что может сигнализировать о замедлении производственного цикла или неактуальности этих позиций для текущего спроса.

Таким образом, модель линейного программирования не только доказала необходимость оптимизации запасов сырья, но наглядно показала, Какие потенциальные меры воздействия необходимо предпринять для максимизации объемов производства при действующей политике управления товарно-сырьевыми ресурсами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гаджинский А.М. Логистика. - М.: Финпресс, 2017 - 325 С.
2. Бердникова Т. Б. Анализ и диагностика финансово – хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие. / Бердникова Т. Б. М.: ИНФРА – М, 2020 - 215 с.
3. Градов, А.П. Производственный потенциал предприятия: теория и практика. – М.: Экономика, 2012.
4. Белов, В.И. Управление ресурсным потенциалом предприятия. – СПб.: Питер, 2015.
5. Ковалёв, Ю.Н. Эффективность использования материальных ресурсов: методы и подходы. – М.: Финансы и статистика, 2018.
6. Иванова, Л.М. Экономическая оценка товарно-сырьевого потенциала предприятий. – Казань: Казанский университет, 2020.
7. Акулич, М. В. Математическое программирование в примерах и задачах. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшая школа, 2022. — 432 с.
8. Мусаева Ш.А. Маркетинговые исследование. Учебник Издательство ООО «STAP-SEL», 2024 г

МЕНЕЖЕР ФАОЛИЯТИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Тўхтабаев Абдурашид Турсунович
Иқтисод фанлари номзоди, профессор. Андижон давлат техника институти “Бухгалтерия ҳисоби ва мемнежмент” кафедраси профессори
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629768

Бугун мамлакатимиз олдида турган буюк мақсадлар, стратегик вазифаларни тўлақонли амалга ошириш, мавжуд муаммо ва масалаларни ҳал этиш, жумладан миллий иқтисодиётни, унинг тармоқ ва соҳаларини, бизнес тузилмаларини замон талаблари асосида ривожлантириш ҳамда уларнинг самарали фаолият юритишини таъминлаш билимли, юқори салоҳиятга эга бўлган малакали, ташаббускор, юртга фидоий ва халол менежерларга бевосита боғлиқдир. Бинобарин, мамлакатимизда инсон қадри устиворлигини, унинг капитали ривожини таъминлашга ва таълим-тарбия масалаларига давлат сиёсатининг устивор йўналиши сифатида қаралиб, **Ўзбекистон – 2030 стратегиясида** ўз аксини топган.

Давлат раҳбари таъкидлаганидек, “Бошқарув соҳасида мустақил, янгича фикрловчи, масъулиятли, ташаббускор, бошқарувнинг илғор усулларини эгаллаган, ҳалол, ватанига ва халқига садоқатли кадрларни тайёрлаш бўйича самарали тизимни яратмасдан, сифат ўзгаришларига эришиб бўлмайди”. “Бизнинг кўламли режаларимизни ҳаётга тадбиқ этиш учун кадрлар билан ишлашнинг бутун тизимини такомиллаштириш бўйича қатор чора-тадбирларни амалга оширишимиз керак бўлади”[1].

Бунинг боиси, замонавий кадрлар жамиятни ҳаракатга келтиради, халқнинг ижодий кучларини, ташаббус ва интилишини уйғотади, унинг ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаётини жонлантиради. Қачонки раҳбар ҳар жиҳатдан мукаммал ва намуна бўлса, одамларни ишонтира олса, уларни бошини бир қилиб, ўз ортидан эргаштира олса ривожланиш янада жадаллашади. Бежизга япон донишмандлари «Яхши раҳбар гурунч етиштиради, ёмони курмак ўстиради, ақллиси ерга ишлов беради, узоқни кўзловчиси кадр тайёрлайди» деб айтмаганда.[7]

Бу борада 2022 йилнинг 4 август куни бўлиб ўтган Давлат хизматини ислоҳ қилиш ва бошқарувда натижадорликни ошириш чора-тадбирларига бағишланган видеоселектор йиғилишида мамлакатимиз раҳбари “Қобилиятни аниқлаш, ўқитиш, ишни яхшилашга ўргатадиган яхлит тизим бўлмагани учун айрим мутасаддилар вазифаларини эплай олмаяпти. Умуман, раҳбарларни танлаш, тайёрлаш ва мотивация бериш йўлга қўйилмагани ижродаги оқсоқликларнинг асосий сабабларидан бири бўлиб қолмоқда” деб таъкидлади[3].

Фаровонликда яшаётган мамлакатларнинг тез ривожланиши уларнинг геостратегик ёки географик жойлашувига, табиий ресурсларига эмас, балки инсон омили, унинг капитали(салоҳияти)га боғлиқ эканлиги ҳам илмий, ҳам амалий жиҳатдан исботланган ҳақиқатдир. Қобилятли, билимли, изланувчан, янгиликка интилувчан, ташаббускор ва тадбиркор одамлар ҳар қандай муваффақиятнинг гарови ҳисобланади. Бежизга америкаликлар «Америка ҳеч нарса қилмайди, америкаликлар қилади» деб эътироф этишмайди[6].

Юқоридагилар замонавий менежерларни таёрлашда ҳозирги замон бошқарув кадрлари юқори касбий маҳоратга эга бўлибгина қолмай, ҳар жиҳатдан етук, ўз

соҳаларининг билимдони, янгиликка интилувчан, ташаббускор, муаммоларни хал қилишга ижодий, креатив ёндошадиган ва топширилган иш учун жон куйдирадиган кишилар бўлишлари, энг муҳими Ватанимизнинг чинакам фидойилари бўлишлари лозимлигини кўрсатмоқда. Булар ўз навбатида замонавий менежер қандай фазилатларга эга бўлиши, қандай талабларга жавоб бериши кераклигини ўрганишни талаб этмоқда.

Барча фирма ва компаниялар ҳамда ташкилотларнинг мувоффақияти ва барбод бўлиш мисоллари битта умумий хусусиятга эгалиги, яъни уларнинг барчаси ташкилот эканлигидадир. Ташкилот эса менежерлар дунёсининг асосини ташкил этади ва менежментнинг мавжуд бўлиш шартидир. Раҳбарлик - бу менежернинг бошқарув фаолиятидир, шунингдек, менежер – бу, ёлланма профессионал бошқарувчи бўлиб, ташкилот фаолияти мақсадларига эришиш йўлида мавжуд ресурсларни тўғри йўналтириш ва фойдаланишга жавобгар шахсдир.

Менежер бошқариш фаолияти билан шуғулланувчи, яъни бўйсунувчиларни билими, қобиляти ва хатти-ҳаракати мотивларидан фойдаланиш орқали ташкилотнинг олдига қуйилган мақсадларга эриштира оладиган, одамлар ва турли гуруҳлар орасидаги ижтимоий ва иқтисодий муносабатларни мувофиқлаштира оладиган, уларнинг меҳнатини мақсадлар сари йўналтира оладиган, махсус билимлар мажмуасига ва тажрибага эга бўлган юқори малакали мутахассислар тоифасидир.

Менежерлар ташкилот аъзоларининг муносабатларини ўзаро мувофиқлаштириш, ҳар бир аъзонинг мақсадлари ва интилишларини ташкилотнинг умумий мақсадлари сари йўналтириш, кадрларни танлаш, тайёрлаш, жой-жойига қуйиш, ташкилотга нисбатан ташқи муҳит ўзгарувчиларини ҳисобга олган ҳолда юқори бошқариш маҳкамалари, рақобатчилар, истеъмолчилар ва ҳоказолар билан музокаралар олиб бориш, турли йиғилишларни ўтказиш ва уларда қатнашиш ҳамда шу каби бошқа вазифаларни бажарадилар.

Менежернинг ҳаётий принциплари:

- адолатлилик;
- халоллик ва самимийлик;
- инсоний қадр-қимматнинг юқорилиги;
- хизмат қилиш ёки умумий мақсадга эришишнинг бирламчилиги;
- ишда сифат ва мукаммаллик;
- чегарасиз салоҳият;
- ўсиш принципи – сабр-қаноат, ғайрат-шижоат ва матонат талаб қилувчи салоҳият ва ривожланиш қобилятларини юзага чиқариш.

Бошқариш, албатта, бирор шахс томонидан, яъни раҳбар томонидан амалга оширилади. Менежментда иккита бир–бирига жуда яқин бўлган тушунчалар бор: «раҳбар» ва «сардор». Иккаласи ҳам кишиларга таъсир ўтказа олиши билан ажралиб туради. Лекин иккаласини бир хил тушунмаслигимиз керак. Раҳбарлик – бу айрим кишига ёки кишилар гуруҳига ташкилот мақсадларига эришиш учун таъсир ўтказа олиш имконияти бўлса, Сардорлик - айрим кишига ёки кишилар гуруҳига ташкилот мақсадларига эришиш учун таъсир ўтказа олиш қобилиятидир.

Баъзи бир томонлар, уларнинг самарали раҳбар ва сардор бўлишига асос бўлувчи хусусиятларидир. Жумладан, билими ва интелектуал салоҳияти, таъсирчан ташқи кўриниши, ҳаллоллиги, соғлом фикрлаши, ташуббускорлиги ҳамда махсус, ижтимоий ва иқтисодий маълумоти (билимдонлиги) ва ўзига ишончнинг юқори даражада эканлиги.

Сардор ва раҳбарнинг умумий вазифалари:

- Сардор ва раҳбар ижтимоий гуруҳ аъзолари орасида уйғунлаштирувчи ролни бажаради;
- Сардор ҳам, раҳбар ҳам жамоага иқтисодий, ижтимоий ва руҳий таъсир кўрсатади, лекин уларда таъсир кўрсатиш воситалари турлича бўлади;
- Сардор ҳам раҳбар ҳам субординация(бўйсуниш) муносабатларидан фойдаланади.

Америкалик машхур олим Питер Друкер раҳбар ва сардорнинг тутган ўрнига жуда ҳам тўғри ва фалсафий баҳо берган эди: «Бошқариш – бу ишларни тўғри бажариш, сардорлик эса тўғри ишларни бажаришдир» ва «ютуқлар зинапоясидан кўтарилишдаги самарадорлик бошқаришга (рахбарликка) боғлиқ бўлса, сардорлик эса нарвонни керакли чўққига қўйишни аниқлаб беради»[4].

Одамларга (гуруҳга) раҳбарлик қилувчи шахснинг обрўси унинг ва унга эргашган гуруҳнинг муваффақиятини белгиловчи асосий омил ҳисобланади. Раҳбар обрўси атрофдагиларнинг, айниқса унга эргашувчиларнинг ишончи орқали ифодаланади.

Бошқаларнинг ишончи эса қуйидагилар асосида шаклланади, яъни раҳбарнинг:

- хатти-ҳаракатлари табиийлиги;
- муомалада эркинлиги;
- атрофдагиларга нисбатан чуқур ҳурмат ва эҳтиромдалиги;
- ўзини ва бошқаларни ноқулай ҳолатга солмаслиги;
- имконияти борича бошқаларни хафа қилмаслиги;
- бошқаларнинг ишига аралашмаслиги;
- бўлар-бўлмасга(қийинчиликлардан) нолимаслиги;
- камтарлик ва арзимаган вазиятларда кўзга ташланмаслиги;
- ўзининг имкониятларини ҳаддан ташқари паст баҳоламаслиги(нафақат бошқаларни, ўзини ҳам ҳурмат қилиш);
- сўзи мазмунан мантиқий, асосли ва қатъий, лекин юмшоқ шаклда ифодаланиши;
- бошқалар (сухбатдош) сўзини бўлмаслиги ва бошқалар.

Замонавий менежернинг асосий сифат белгиларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- бошқалардан юқори бўла олиш қобилияти;
- ўзига ишончи;
- эмоционал босиқлиги;
- стрессларга чидамлилиги;
- ғалабага интилувчанлиги;
- масалаларни ижодий ечимини топа олиш қобилияти;
- жавобгарлиги;
- тадбиркорлиги;
- ташаббускорлиги;
- мустақил фикрга эга бўлишлиги;
- ишончлилиги;
- киришувчанлиги.

Шу биан бирга замонавий менежер қуйидаги умумий сифат кўрсаткичларига эга бўлиши керак.

- ✓ фидоий, жонкуяр, ҳалол ва маънавий-аҳлоқий жиҳатдан покиза.
- ✓ малакали, ҳар жиҳатдан маълумотли, ўз соҳасининг билимдони, тадбиркор ва ўз ишининг устаси.
- ✓ ўта масъулиятли, талабчан ва қатъиятли, эътиборли ва кечиримли.
- ✓ таваккал қилувчи, ташаббускор, янгиликка интилувчи ва уни ҳис эта олувчи.
- ✓ сезгир ва ҳаракатчан.
- ✓ юқори иш қобилиятига эга ва соғлом бўлиш.

Юқоридагилар билан бир қаторда замонавий менежер қуйидаги асосий хислат ва фазилатларни ўзида мужассам этиши зарур. Ташкилотда менежер хатти-ҳаракатининг маданияти. Ҳар бир менежер – бу, бир катор қобилиятларга эга бўлган ноёб шахсдир. Унинг хатти-ҳаракати маданияти бир қанча ташкил этувчилардан: ижтимоий-фукаролик етуклиги, меҳнатга муносабати, билим даражаси, ташкилотчилик ва тизимли бошқара олиш қобилияти, янгиликни қўллаб-қувватлай олишлиги ва табиатининг маънавий-аҳлоқий томонларидан иборат бўлади.

Раҳбарнинг ижтимоий-фукаролик етуклигига, ўзининг шахсий манфаатларини жамоа манфаатларига буйсундира олиши, танқидни қабул қила олиши, ўзига танқид кўзи билан қараши, ижтимоий фаолиятда фаол қатнашиши ва бошқалар киради.

Раҳбарнинг билим даражаси – малакасининг мавжудлиги, яъни ўзи эгаллаб тўрган лавозимга мос келадиган малакага эга бўлиши, бошқаришнинг объектив асосларини билиши ва ўз фаолиятида қўллай олиши, замонавий бошқариш ташкилий-техникаси имкониятларини билиши ва ўз фаолиятида қўллай олиши ҳамда умумий билимдонлигини ўз ичига олади.

Раҳбар амалда ўзининг ташкилотчилик ва тизимли бошқара олиш қобилиятини кўрсата олгандагина ташкилотчилик ролини мувоффақиятли бажариши мумкин. Бунинг учун раҳбар ўз ишини олдиндан тузилган шахсий режасига асосан олиб бориши ва унинг ишчи-ходимларга, уларнинг тажрибаси, қобилияти, шахсий хислатларини ҳисобга олган ҳолда вазифаларни тақсимлашидир.

Раҳбар табиатининг манавий-аҳлоқий томонларига, унинг виждонлилиги, софдиллиги, инсофлилиги, принципиаллиги, ўзини тута билиши, мулойимлиги, мақсад сари интилиши, одамшавандалиги, ўз ортидан одамларни эргаштира олиши, камтарлиги, оддийлиги, яхши саломатликка эга бўлиши ва ташқи кўринишининг озода ва саранжом-саришталиги киради.

Раҳбар – нафақат ташкилотдаги ходимлар билан инсоноий муносабатларда бўлиши балки, ижтимоий этика нуқтаи назаридан, меҳнат шартономаси тугаётган ходимлар билан ҳам инсоний муносабатларда бўлиши талаб қилинади. Бу ерда раҳбар ходимлар (бўйсунувчилар) билан қай даражада «дўстона муносабатларга кириши мумкин ва зарур» деган савол пайдо бўлади.

Одатда раҳбар ўз ходимларини қуйидаги учта механизм ёрдамида бошқаради:

- ❖ эгаллаб турган мансаби, лавозимига қарамасдан обрўли сардор ҳисобланиши.
- ❖ ходимларга қараганда ахборот борасида устунликка эга бўлиши.
- ❖ бошлиқ «маъмуриятчидир», у ходимларга нисбатан тақдирлаш, лавозим поғонасида юқорига кўтариш ва жазолаш имконига эга.

Юқоридаги замонавий менежер эга бўлиши зарур бўлган фазилатлар, хислатлар ва сифатлар билан бир қаторда улар бошқарув фаолиятида йўл қўйиши мумкин бўлган хатолар, салбий ҳолатлар ва камчиликларни ҳам ўрганиш ва тадқиқ қилиш зарур деб ҳисобладик ҳамда уларни сизларнинг хукмингизга хавола қилишни лозим топдик.

Лавозимдан бўшаб кетмасликнинг 8 та қоидаси.

1. Одамлар билан мулоқотда хушмуомала, илтифотли, дилкаш ва ёқимли бўлиш.
2. Мунтазам имконият қидириш. Чет тилларни ўрганиш. Соҳангиз бўйича жаҳон ишбилармон доираларида мавжуд ҳолатларни билишга ҳаракат қилиш.
3. Бугунги ишни эртага қўймаслик. Иш вақти сиз учун чегара бўлмасин. Агарда сизни иш вақтидан олдин ёки кейин кўришса, бу эътиборсиз қолмайди.
4. Бошқалар билмайдиган ва қила олмайдиган ишларни билишга ҳамда қила олишга интилиш.
5. Доимо ўз малакангизни мунтазам ошириб бориш.
6. Олижаноб хатти-ҳаракатлар қилишни билиш. Барча чора-тадбирларни ишга солиб ташкилот муваффақиятини таъминлашга интилиш.
7. Ахборот-коммуникация технологияларини ўрганиш.
8. Доимо «Ҳа» дейишни ўрганиш. Салоҳият етмайдиган ишларни қилишга таваккал қилиш. Ишдан кетишнинг энг қисқа йўли - «Бу менинг ишим эмас» дейишдир.

Раҳбар (менежер) нинг ўн учта «ўнглаб бўлмас хато»лари.

1. Шахсий жавобгарликдан қочиш.
2. Ходимлар малакасини оширишга қаршилик қилиш.
3. Рағбатлантиришни яхшилаш ўрнига натижаларни текшириш.
4. Ходимлар фаолиятини баҳолашда ўта принципиал бўлиш.
5. Натижани муҳимлигини эсдан чиқариш.
6. Барча ходимларга бир ҳилда раҳбарлик қилиш.
7. Эътиборни мақсадга эмас, муаммога қаратиш.
8. Дўст эмас, бошлиқ бўлиш.
9. Имтиёз ва енгилликлардан фойдаланиш.
10. Танқидни «бўғиш».
11. Ташаббус учун жазолаш.
12. Айтилган вақтга кечикиб бориш.
13. Ваъданинг устидан чиқмаслик.

Менежер ўсишидаги муваффақиятсизликнинг беш сабаби.

1. Иш ҳақини орттиришга ҳаддан ташқари интилиш.
2. Мансабга ҳаддан ташқари интилиш (мансабпарастлик).
3. Ўзига ўта зеб бериш.
4. Бошқалардан ажралмоқлик(яккаланмоқлик) «Инсон кўп нарсаларсиз яшаши мумкин, лекин инсонларсиз эмас». (Честерфильд)
5. Ҳис-туйғулар ва ўй-ҳаёлларни яшириш[6].

Бугунги раҳбарнинг инқирози нимада?

- бировни ёмонлаб кирган кишига қулоқ солганида;
- ўзини хаммадан кўпроқ биламан, деб ўйлаганида;
- ўтирган жойи фақат унинг учун деб билишида;

- кибрланиш ва манманликка берилиб кетишида;
- ортиқча мактовни ҳазм килишида;
- маддохларни олқишлаб, ҳақ талаб қилувчиларни ёмон кўрганида;
- ўзини арз қилувчининг ўрнига қўя олмаганида.
- ходимлар билан ўчакишганида;
- ходимларни нафсониятига тегишида;
- ташкилотда коррупция ҳолатларига йўл қўйганида;
- махаллийчилик ва таниш-билишчиликка берилганида;
- йил бошида йил охиридаги аҳволни тасаввур этмаганида;
- фидойиларни рағбатлантиришни унутганида;
- нафакага чиққач, нима билан шуғулланишини аниқ билмаганида.

Бугунги ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, фуқоролик жамиятини ривожлантириш, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш йўлида ғов бўлиб турган муаммоларни ечиш, мавжуд заҳира ва имкониятларни ишга солиш, Давлат раҳбари илгари сураётган долзарб масалалар ва устивор вазифаларни муваффақиятли хал қилиш ва амалга оширишда замонавий менежерларнинг ўрни ва роли беқиёс эканлиги улар фаолиятини тизимли такомиллаштиришни, бошқарувнинг илғор усул ва услубларини қўллай олишни балиши, юқори масъулият билан ишлашини, фидоий бўлишини таъминлашимиз талаб этилмоқда.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугун сиз билан бизни олдимизда турган энг муҳим ва долзарб масала – бу бошқариш жараёнига менежерлик фаолиятига қобилиятли, билимли ва иқтидорли ёшларни жалб қилиш ва улар билан ишлаш масаласидир. Ёшлар бугун ўтмиш ва келажак ўртасидаги ишончли ва умидли кўприк вазифасини бажарувчи муҳим омилдир. Халқимиз бугун ёшларга ишоняпти, уларга умид кўзи билан қараяпти. Раҳбарлик ва Сардорлик фаолиятига лаёқати бор ёшларни излаб топиш, улар билан мунтазам ишлаш ва келажак учун мақсадли ва қўшимча тайёрлаш бугуннинг энг долзарб масаласи бўлиб қолмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. 1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъят билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2019 й.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари.–Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2020 й.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси.-Т.:«Ўзбекистон»,2021 у.
4. Стивен П.Робинз, Мари Коултер. Менеджмент. Москва 2008 год.
5. Майкл МЕСКОН, Майкл АЛЬБЕРТ, Франклин ХЕДОУРИ. Основы менеджмента. Изд-во: "ИД «Вильямс»", — 2008 г.
6. Тўхтабоев А.Т. Менежер фазилатлари / Амалий қўлланма. –Т.: «MATRIX PRINT» МЧЖ , 2008й. 172 б.
7. To‘xtaboyev A.T. Tashkiliy xatti-harakatlar.Darslik.–T.:“Universitet”, 2021y. 260 bet.
8. Шарифходжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент/Дарслик.–Т.:”Ўқитувчи”, 2000 й.

KELAJAK O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA 4 + 2 MODELI SAMARADORLIGI

Islamova Dilfuza Dilshodovna
Toshkent Amaliy fanlar universiteti, dotsent
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629206

Annotatsiya. *Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimidagi yangi islohotlar, xususan, oliy ta’lim va maktab amaliyoti o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlovchi “4+2” modeli tahlil qilinadi. Model asosida nazariya va amaliyot uyg‘unligi, pedagogik ko‘nikmalarni shakllantirish, xalqaro tajriba bilan solishtirma yondashuv beriladi.*

Kalit so‘zlar: *uzluksiz ta’lim, ta’lim islohotlari, 4+2 modeli, amaliy mashg‘ulot, pedagogik integratsiya, maktab-amaliyot.*

Аннотация. *В данной статье анализируются реформы непрерывного образования, особенно конструктивные изменения в интеграции высшего педагогического образования и школьной практики на основе модели «4+2». Описаны преимущества модели с точки зрения практической подготовки студентов и сопоставлены международные подходы.*

Ключевые слова: *непрерывное образование, образовательные реформы, модель 4+2, педагогическая практика, интеграция, школа и университет.*

Abstract. *This article analyzes reforms in the continuous education system, focusing on the constructive integration of higher pedagogical education and school practice through the “4+2” model. The paper explores how this model bridges theory and practice, enhances teacher competencies, and compares international practices.*

Keywords: *lifelong learning, education reforms, 4+2 model, teaching practice, pedagogical integration, school-university partnership.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yilda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida mamlakatda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, barcha bosqichlar o‘rtasida izchillik va uzviylikni ta’minlash, shuningdek, nazariya va amaliyot uyg‘unligini kuchaytirish dolzarb vazifa sifatida ilgari surilgan. Jumladan, davlat rahbari ta’limda nazariya va amaliyotni bir-biridan ajratmaslik zarurligini ta’kidlab, quyidagicha fikr bildiradi: “Ta’limda nazariya va amaliyotni bog‘lash – bugungi davrning asosiy talabi. Pedagog kadrlarni tayyorlashda amaliyot bilan bog‘liq bo‘lmagan ta’lim — bu hayotdan uzilgan bilimdir.”

Mazkur fikrlar zamonaviy ta’lim jarayonida **nazariya va amaliyotning uzviy integratsiyasi** asosiy ustuvorliklardan biri ekanligini ko‘rsatadi. Ayni paytda O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar oliy pedagogik ta’lim va umumta’lim maktablari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, **“4+2” modeli** zamonaviy ta’lim formatini takomillashtirishda muhim o‘rin tutadi.

“4+2” modeli – bu **4 kun nazariy ta’lim va 2 kun chuqurlashtirilgan amaliy mashg‘ulotlar** uyg‘unlashgan shaklidir. Ushbu model:

- talabalarni maktab muhiti bilan tanishtiradi;
- kasbiy kompetensiyalarni amaliy faoliyat asosida shakllantiradi;

- talabalarda mustaqil ishlash, refleksiya yuritish va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bugungi kunda o‘qituvchi shaxsining kasbiy yetukligi — ta’lim sifati va islohotlar muvaffaqiyatining kalitidir. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki barkamol avlodni tarbiyalovchi, innovatsion fikrlovchi, zamonaviy texnologiyalarni puxta egallagan yetakchi shaxs bo‘lishi kerak. Shu bois, pedagogik tayyorgarlikda **kasbiy, ma’naviy-axloqiy, kommunikativ va raqamli salohiyat** uyg‘unligiga e’tibor kuchaymoqda. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy shakllanishi — bu **murakkab, izchil va reflektiv** jarayon bo‘lib, quyidagi komponentlar bilan tavsiflanadi:

- Kasbiy bilim va ko‘nikmalar: dars rejalashtirish, baholash, fan metodikasi.

- Ijodiy tafakkur va refleksiya: tahlil qilish, muqobil metodlarni qo‘llash, o‘z ustida ishlash.

- Pedagogik texnika va muloqot: nutq madaniyati, samarali fikr almashish, ijtimoiy psixologik muhit yaratish.

- Psixologik barqarorlik: stressga chidamlilik, o‘zini boshqarish, moslashuvchanlik.

- **Shaxsiy o‘sish va o‘zini anglash**: mustaqil tahlil, maqsad qo‘yish va unga erishish strategiyalari.

O‘zbekiston ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijadorligining muhim omillaridan biri — **bo‘lajak o‘qituvchilarni hayotga yaqin, kasbiy ehtiyojlarga mos tarzda tayyorlash**dir. **“4+2” modeli** aynan shu vazifani hal qiluvchi konstruktiv yondashuv bo‘lib, o‘qituvchi shaxsini shakllantirishda maktab amaliyotini nazariy bilimlar bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Ushbu modelni tizimli joriy etish orqali:

- universitet–maktab hamkorligi yangi bosqichga ko‘tariladi;
- o‘qituvchilik kasbining amaliy qirralari chuqur egallanadi;
- sifatli ta’lim beruvchi, ijodiy fikrlovchi va raqamli kompetensiyalarga ega kadrlar yetishib chiqadi.

Shu boisdan, **“4+2” modeli** – bu nafaqat ta’lim islohotlarining amaliy ifodasi, balki **kelajak pedagoglarini tarbiyalovchi strategik yo‘nalish**dir.

Pedagogik mahorat quyidagi tarkibiy komponentlar orqali namoyon bo‘ladi:

Kasbiy bilim va ko‘nikmalar: o‘quv rejalashtirish, dars o‘tish, baholash metodlari;

Ijodiy tafakkur va refleksiya: darsni tahlil qilish, yangicha metodlarni sinovdan o‘tkazish;

Pedagogik texnika va muloqot: notiqlik san’ati, tinglash va fikr bildirish madaniyati;

Psixologik barqarorlik: stressga chidamlilik, e’tiborni taqsimlash, o‘zini boshqarish;

Shaxsiy o‘sish va o‘zini anglash: o‘z imkoniyatlarini baholash, ustuvor maqsadlar belgilash.

Bu sifatlarning barchasi pedagogik amaliyot bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlanadi. Shu nuqtai nazardan, **“4+2” modeli** o‘qituvchi shaxsining shakllanishida beqiyos imkoniyatlar yaratadi.

Uzluksiz ta’lim – bu insonning butun hayoti davomida ta’lim olishga bo‘lgan ehtiyojini qondiradigan, bosqichma-bosqich bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan tizimdir. Mazkur tizim maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, kasb-hunar

ta’limi, oliy ta’lim va katta yoshdagi aholining kasbiy malakasini oshirishni qamrab oladi. Bunda har bir bosqich oldingisiga asoslanadi va keyingi bosqich uchun zamin yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida 2023–2030-yillarga mo‘ljallangan “Uzluksiz ta’limni rivojlantirish strategiyasi” doirasida barcha bosqichlar o‘rtasidagi aloqadorlikni kuchaytirish, pedagogik uzviylikni ta’minlash, hamda ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan tizimli islohotlar olib borilmoqda. Ushbu islohotlarda quyidagi yo‘nalishlar ustuvor deb belgilangan:

- Bosqichlararo pedagogik integratsiya: maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha pog‘onada yagona ta’lim yondashuvlari, kompetensiyaviy model asosida ishlab chiqilgan o‘quv dasturlarining uyg‘unligi ta’minlanmoqda.

- Ta’lim dasturlarining muvofiqligi: umumta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida o‘quv reja va dasturlarni moslashtirish orqali dars mazmunida takrorlanish va bo‘shliqlarni bartaraf etish choralari ko‘rilmoqda.

- O‘qituvchilarning uzluksiz malaka oshirishi: har bir bosqichdagi pedagog xodimlar uchun professional rivojlanish yo‘nalishlari, innovatsion metodlar, AKT vositalaridan foydalanishga qaratilgan uzluksiz malaka oshirish modullari ishlab chiqilmoqda.

- Nazariya va amaliyot uyg‘unligi: oliy pedagogik ta’limda nazariy bilimlar bilan birga maktablarda muntazam amaliyot o‘tash tizimi – “4+2” modeli orqali yo‘lga qo‘yilib, bo‘lajak o‘qituvchilar real dars jarayonida faol ishtirok etmoqda.

- Raqamli integratsiya va monitoring: barcha ta’lim bosqichlarida raqamli platformalar (Masalan: “Bilim”, “Edu.uz”, “Test Edu”) orqali o‘quvchilar yutuqlarini baholash, o‘qituvchilar faoliyatini monitoring qilish, hamda ota-onalar bilan samarali aloqa o‘rnatish imkoniyati kuchaytirilmoqda.

- Xalqaro tajriba asosida milliy model: Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi ilg‘or davlatlar tajribasi asosida O‘zbekistonning o‘ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga moslashtirilgan uzluksiz ta’lim modeli ishlab chiqilmoqda.

Uzluksiz ta’lim tizimi nafaqat bilimlar uzviyligini, balki har bir fuqaroning hayoti davomida o‘zini rivojlantirish imkoniyatini ta’minlovchi muhim strategik yo‘nalishdir. Shu bois, ta’lim siyosatining asosiy vazifasi – bu tizimda innovatsion metodlarni joriy etish, har bir bosqichda sifat kafolatlarini yo‘lga qo‘yish va jamiyatda o‘qituvchilik kasbining maqomini oshirishdan iborat.

Talabalar nazariy bilimlarni bevosita maktab muhiti bilan bog‘lab, o‘zlashtirgan pedagogik yondashuvlarni dars jarayonida qo‘llab ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa kasbiy kompetensiyalarni mustahkamlaydi: dars rejalashtirish, sinfda ishlash, differensial yondashuv, kommunikativ salohiyat kabi jihatlar real tajriba orqali shakllanadi.

Amaliyot o‘tash jarayonida talabalar maktablarda yordamchi o‘qituvchi, amaliyotchi talaba vazifasida faoliyat yuritadi. Bu esa pedagogik jamoa ishini yengillashtiradi, ayniqsa kadr tanqisligi mavjud hududlarda vaqtincha bo‘lsa-da, sifatli pedagogik yordamni ta’minlaydi.

Kasbga bo‘lgan mas’uliyat, unga tayyorlanish bosqichlarining mukammalligi, hamda maktab jamoasiga erta integratsiya bo‘lg‘usi o‘qituvchining o‘z kasbini qadrlashi va o‘zini professionallar safiga daxldor his etishiga zamin yaratadi. Natijada, yoshlar orasida o‘qituvchilik kasbiga ijobiy munosabat shakllanadi.

“4+2” modeli doirasida talabalar oliy ta’lim va maktab tomonidan birirktirilgan o‘qituvchilar bilan hamkorlikda ishlaydi. Bu esa tajriba almashinuvi, o‘zaro o‘rganish va innovatsion metodlarni birgalikda sinab ko‘rish imkonini yaratadi.

Talaba bitirganida u nafaqat diplom, balki amaliy tajribaga ham ega bo‘ladi. Bu esa unga kelajakda maktabga tezda moslashish, ishni mustaqil tashkil qilish va o‘z pedagogik uslubini rivojlantirish imkonini beradi.

“4+2” modeli asosida olib borilayotgan maktab amaliyoti, oliy ta’lim muassasalari va umumta’lim maktablari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni mustahkamlashda, shuningdek, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini chuqurlashtirishda muhim bosqich bo‘lib xizmat qilmoqda.

1. Real pedagogik muhitga moslashuvchanlik ortdi. Talabalar haftaning ikki kuni maktab amaliyotida qatnashgani sababli, ular o‘quvchilar, o‘qituvchilar, ota-onalar va rahbariyat bilan doimiy aloqada bo‘lib, pedagogik jarayonning barcha bosqichlarida ishtirok etmoqda. Bu esa ularning **real sharoitdagi kasbiy moslashuvini kuchaytirib**, kelajakdagi faoliyatiga tayyorgarlikni sezilarli darajada yaxshiladi.

2. Amaliyot davomida talabalarga tajribali ustoz-o‘qituvchilar (mentorlar) biriktiriladi. Bu yondashuv orqali:

- talaba va tajribali o‘qituvchi o‘rtasida **ijodiy hamkorlik** shakllandi;
- “ustoz-shogird” an’anasi zamonaviy formatda tiklandi.

Shuningdek, bu holat oliy ta’lim muassasalari va umumta’lim maktablari o‘rtasida **organik integratsiyani** kuchaytirgan omillardan biri bo‘ldi.

3. Talabalarning ishtiroki orqali maktablarda o‘tkazilayotgan darslar innovatsion usullar bilan boyidi. Jumladan:

- yangi texnologiyalardan foydalangan holda dars rejalar tuzildi;
- interfaol metodlar, loyihaviy o‘qitish, rolli o‘yinlar, krossvord va savol-javobli yondashuvlar keng qo‘llanildi;
- sinov-salohiyat baholovchi testlar va refleksiya vositalari amaliyotda sinab ko‘rildi.

Natijada, **metodik yondashuvlar zamonaviy pedagogik tendensiyalarga moslashtirildi**, an’anaviy dars modellariga yangilik kiritildi.

4. O‘quvchilarning motivatsiyasi va faolligi ortdi. Amaliyotchi talabalar maktab o‘quvchilari bilan zamonaviy uslubda, tengdoshlariga yaqinroq yondashganligi sababli, darslarda:

- o‘quvchilarning qatnashuv darajasi va faolligi sezilarli oshdi;
- o‘quvchilar darsga ijodiy yondasha boshladi;
- individual yondashuv asosida kamroq faol o‘quvchilarni rag‘batlantirishga e’tibor kuchaydi.

Bu holat maktab darslarini **qiziqarli, interfaol va maqsadga yo‘naltirilgan** jarayonga aylantirdi. Shu orqali darslar faqat bilim berish emas, balki shaxsni rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhitga aylandi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida **“4+2” modeli** asosida amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvni joriy etish jarayoni xalqaro ilg‘or tajribalarga suyangan holda shakllanmoqda. Xususan, Finlyandiya, Singapur, Estoniya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda pedagogik ta’limda nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uyg‘unlikka alohida e’tibor qaratilgan. Bu davlatlarda o‘qituvchi tayyorlash tizimi faqat nazariy bilim bilan cheklanib qolmay, amaliy faoliyat orqali kasbiy shakllanishga yo‘naltirilgan.

Dunyo miqyosida eng samarali ta’lim tizimlaridan biri hisoblangan Finlyandiyada pedagogik ta’limning markazida amaliyot turadi. Bu yerda:

- talabalarning **30–40% o‘quv yuklamasi** pedagogik amaliyotga ajratilgan;

- amaliyotlar **bosqichma-bosqich chuqurlashtirilgan shaklda** olib boriladi — dastlab maktabni kuzatish, keyin yordamchi o‘qituvchi sifatida ishtirok, so‘ng mustaqil dars o‘tish bosqichlari mavjud;

- **mentorlik tizimi** kuchli rivojlangan bo‘lib, har bir talaba individual tarzda tajribali o‘qituvchi tomonidan doimiy ravishda yo‘naltirib boriladi;

- darsdan tashqari faoliyat, sinf boshqaruvi, ota-onalar bilan muloqot kabi kompetensiyalar amaliyotning ajralmas qismidir.

Finlyandiyada o‘qituvchilik kasbi yuqori maqomga ega bo‘lib, pedagogik amaliyot — bu sinov emas, balki professional shakllanish uchun muhim bosqich sifatida qaraladi.

Singapurda esa pedagogik ta’limdagi amaliyotlar “**Initial Teacher Preparation” (ITP)** dasturi doirasida chuqurlashtirilgan shaklda yo‘lga qo‘yilgan. U yerda:

- har bir pedagogik yo‘nalishdagi talaba **6 oygacha bo‘lgan uzluksiz maktab amaliyotidan o‘tadi**;

- amaliyot vaqtida talabalar **milliy baholash mezonlariga asoslangan portfoliolar** yuritadi;

- mentorlar va akademik rahbarlar ishtirokida muntazam **refleksiya mashg‘ulotlari** o‘tkaziladi;

- dars tahlili (lesson study), videoanaliz va o‘zaro baholash mexanizmlari faol qo‘llaniladi.

Singapurda amaliyot yakuni natijalariga qarab talaba bakalavriat diplomini olish yoki olmasligi belgilanadi. Bu esa talabaning nafaqat bilimga, balki kasbiy sifatlarga ham javobgarligini oshiradi.

O‘zbekiston sharoitida qiyosiy xulosa: “4+2” modeli — yuqorida ko‘rsatilgan ilg‘or davlatlar tajribasiga tayanilgan holda ishlab chiqilgan va o‘zbek ta’lim muhitiga moslashtirilmoqda. Hozirgi kunda:

- talabalar amaliyot davomida sinfdagi pedagogik vaziyatlarni boshqarishni o‘rganmoqda;

- maktablar mentorlik asosida pedagogik jamoaning yangi tarkibiy bo‘g‘iniga ega bo‘lmoqda;

- amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim maktab va universitetni uzviy tizimga aylantirmoqda.

Bu tajriba milliy modelni shakllantirishda nafaqat me’yoriy asos, balki **strategik rejalashtirish va sifatni oshirish vositasi** sifatida ham xizmat qilmoqda.

Bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirish — bu uning kasbiy, shaxsiy va intellektual yetukligini ta’minlovchi ustuvor jarayon bo‘lib, uni tizimli va samarali yo‘lga qo‘yish ta’lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Mazkur jarayonning zamonaviy va amaliy samaradorligini oshirishda **“4+2” modeli** katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu modelda nafaqat nazariy bilimlar, balki **amaliy ko‘nikmalar**, **kommunikativ salohiyat** va **raqamli kompetensiyalar uyg‘unligi** ham muhim o‘rin tutadi.

“4+2” modeli asosida ta’limda nazariya va amaliyotni uzviy bog‘liq holda yo‘lga qo‘yish uchun quyidagi tizimli choralarni amalga oshirish zarur:

1. **Universitet–maktab tandemi asosida institutsional hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.** Har bir pedagogik OTM (oliy ta’lim muassasasi) o‘z hududidagi umumta’lim maktablari bilan **rasmiy memorandum** asosida hamkorlik qilishi kerak. Mazkur memorandumlar quyidagilarni qamrab oladi:

- talabalar amaliyotini rejalashtirish va muvofiqlashtirish;

- mentor-o‘qituvchilar tayinlash va ularning vazifalari;

- metodik tajriba almashinuvi mexanizmlari;
- amaliyot faoliyatini baholash mezonlari.

Ushbu yondashuv orqali amaliyot jarayoni shunchaki tashkiliy bosqich bo‘lib qolmasdan, **institutsional manfaatli hamkorlik tizimiga** aylanadi.

2. **“Amaliyot maktablari” tarmog‘ini shakllantirish.** “4+2” modelining samarali ishlashi uchun ilg‘or tajribaga ega maktablar bazasida **“amaliyot maktablari”** tarmog‘ini shakllantirish lozim. Ushbu maktablar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- innovatsion dars uslublarining sinov markazi;
- pedagogik tajriba almashinuvi maydoni;
- mentorlik salohiyatini rivojlantirish makoni.

Bu orqali oliy ta’lim va umumta’lim muassasalari o‘rtasida **barqaror tajriba uzviyligi** vujudga keladi.

3. **Baholash tizimini amaliy ko‘rsatkichlarga yo‘naltirish.** Talabalarning bilim va ko‘nikmalarini baholashda quyidagi mezonlarga ustuvorlik berilishi lozim:

- amaliy faoliyat natijalari (dars tahlili, metodik ishlanmalar);
- mentorlik fikrlari asosida sifatli baholash;
- o‘z-o‘zini baholash (refleksiya) asosidagi individual yondashuv;
- dars yozuvlarining videotasvirlar asosida ekspertiza qilinishi.

Shuningdek, **amaliyot jurnallari va portfoliolar**, **mentor tavsiyalari** va **raqamli baholash shakllari** asosida kompleks yondashuv yo‘lga qo‘yilishi talab etiladi. Bu jarayon talabaning kasbiy mas’uliyatini kuchaytiradi.

4. **Raqamli monitoring va elektron baholash tizimini joriy etish.** Ta’lim jarayonining shaffofligi va nazoratini ta’minlash maqsadida zamonaviy **raqamli monitoring tizimi** yo‘lga qo‘yilishi zarur. Bunday tizim quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- talabalar faoliyati haqidagi barcha ma’lumotlarni yagona raqamli platformaga jamlash;
- mentor va kuratorlar tomonidan elektron baholash;
- amaliyot jarayonini real vaqt rejimida kuzatish;
- “Talaba–mentor–universitet” o‘rtasida raqamli aloqa kanallarini tashkil etish.

Shu orqali har bir talaba uchun **individual raqamli portfel** yaratiladi, bu esa ularning kasbiy rivojlanish trayektoriyasini izchil ko‘rsatib beradi.

Bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirishda **“4+2” modeli** nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirishning zamonaviy yechimi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu model asosida:

- institutsional hamkorlik tizimi yo‘lga qo‘yiladi;
- tajribali “amaliyot maktablari” bazasi shakllanadi;
- baholashda amaliy ko‘nikmalarga ustuvorlik beriladi;
- raqamli monitoring va baholash tizimi samarali joriy etiladi.

Mazkur yondashuv **pedagogik ta’limni real kasbiy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish**, **kasbiy refleksiya va innovatsion dars yondashuvlarini amaliyotda sinab ko‘rish**, hamda **shaxsiylashtirilgan kasbiy rivojlanish**ni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bois, ushbu modelni keng miqyosda joriy etish nafaqat bo‘lajak o‘qituvchilar salohiyatini oshiradi, balki ta’lim sifatining yuksalishiga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston – xalqimiz uchun munosib hayot, yurtimiz uchun munosib taraqqiyot demakdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023.
2. Abduqodirov A. Ta’lim tizimida menejment asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Bahodirova U. Pedagogik amaliyotda metodik xizmat va refleksiya. – Toshkent: Muallim, 2022.
4. Jo‘rayev N. Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
5. Jo‘raqulova G. Ta’limda boshqaruvning pedagogik va psixologik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
6. Shlekher A. Global ta’lim muvaffaqiyatlari: PISA tadqiqoti natijalari asosida. – Toshkent: Innovatsion ta’lim, 2020.
7. Yoqubova D. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish. – Samarqand: SamDU nashri, 2021.

DESIGNING EFFECTIVE SUSTAINABLE FINANCE TAXONOMIES

Bobir Sultonmurodov
PhD, Director of Green Banking Department, Uzbek Industrial and Construction Bank JSCB
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629222

Abstract. *Sustainable finance taxonomies have emerged as crucial frameworks for directing financial flows towards activities aligned with environmental and social sustainability. These taxonomies serve as classification systems that define criteria for identifying sustainable investments, helping investors, regulators, and issuers assess the degree to which financial assets meet sustainability goals. This article synthesizes insights from the BIS report 'A Taxonomy of Sustainable Finance Taxonomies' and provides a condensed academic-style analysis across six pages. It evaluates the core dimensions of existing taxonomies, identifies key shortcomings, and proposes a set of guiding principles for their improvement. Emphasis is placed on the transition taxonomy model, verification methods, and impact reporting to support climate transition and market transparency. The study concludes with policy actions necessary to enhance credibility, comparability, and efficiency of sustainable finance frameworks worldwide.*

1. Introduction

Sustainable finance taxonomies are emerging as vital tools to address global sustainability challenges. By providing standardized criteria to classify economic activities based on their environmental or social impact, taxonomies enable investors to identify assets aligned with long-term sustainability goals. They help mitigate the risk of greenwashing and ensure that capital is deployed in a manner consistent with policy objectives such as the Paris Agreement and the Sustainable Development Goals (SDGs). A well-designed taxonomy sends a clear signal to the market about which investments genuinely support sustainability outcomes.

To facilitate the transition toward a more sustainable economy, taxonomies in sustainable finance have become indispensable. Despite their growing use, insufficient attention has been paid to the effective design of these taxonomies. This discussion addresses key questions surrounding what a sustainable finance taxonomy is, what role it serves, and which design dimensions matter most. A taxonomy in this context refers to a set of criteria used to assess whether and to what extent a financial asset contributes to specified sustainability objectives. It aims to offer investors and stakeholders a structured way to evaluate assets by identifying and signaling their potential sustainability benefits. These taxonomies are rooted in predefined sustainability goals, which should align with broader policy frameworks such as the Paris Agreement.

A well-structured taxonomy helps steer capital toward investments that fulfill environmental or social targets, including greenhouse gas reductions or improved social outcomes. Governments and private actors alike have recognized this function, as seen in the proliferation of green bonds, social bonds, and ESG-focused funds. By providing clarity and consistency, taxonomies enhance investor confidence and support decision-making processes. Their primary function is to convey reliable non-financial signals that can help market actors distinguish truly sustainable investments from those that merely appear to be so. In doing so, they also act as a

safeguard against "greenwashing"—where claims of sustainability are misleading or unsupported by actual impact.

However, it is important to note that taxonomies are not intended to replace traditional risk management tools. They are not designed to assess broader financial or climate-related risks that may arise from systemic interactions across portfolios or economic sectors. While taxonomies classify individual assets based on specific sustainability criteria, managing exposure to environmental risks requires more comprehensive tools such as stress testing and scenario analysis. These tools account for the interdependencies and financial consequences that taxonomies, by design, are not equipped to capture. Thus, taxonomies serve as one piece of a broader framework needed to align financial systems with sustainability imperatives.

Table 1. Key Elements of a Sustainable Finance Taxonomy

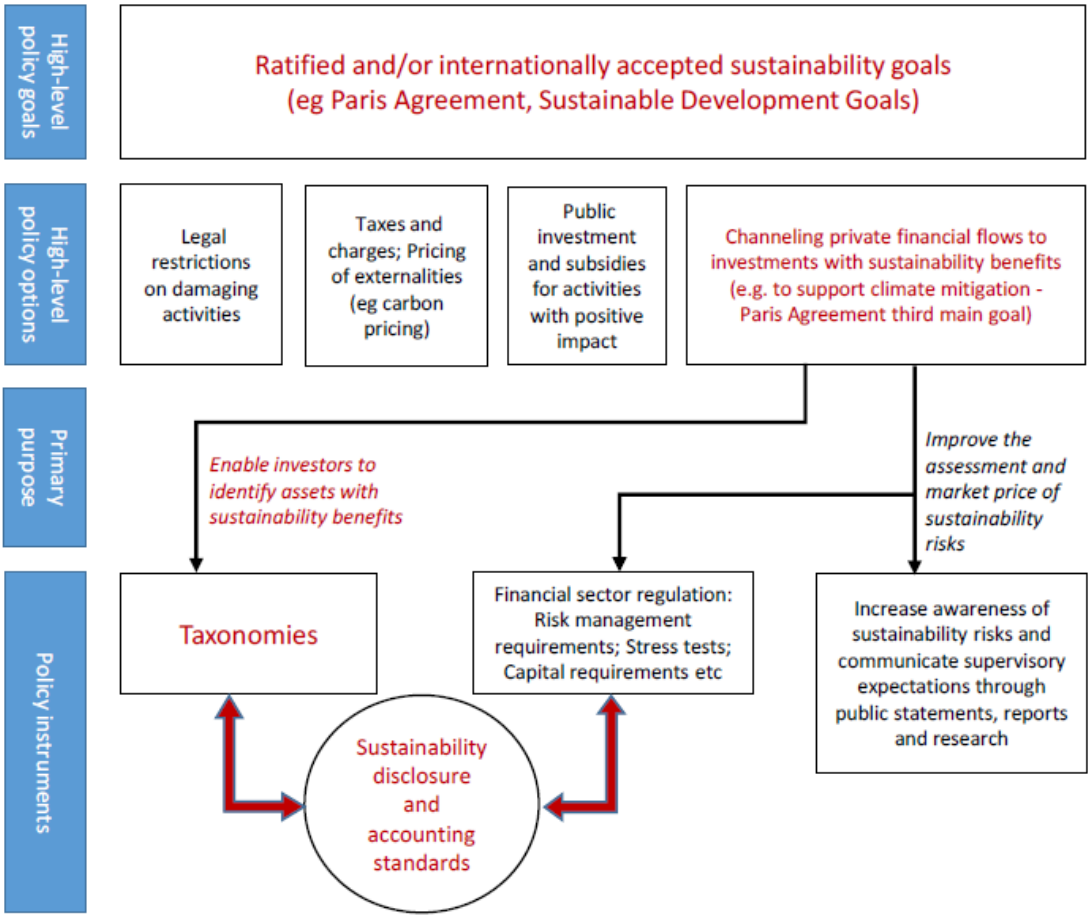
Element	Description
Objective	Defines the high-level sustainability goal such as climate mitigation or biodiversity protection.
Scope	Specifies sectors or types of activities included (green, transition, enabling).
Target	Clarifies whether the taxonomy applies to activities, assets, or entities.
Output	Information provided to stakeholders including granularity, metrics, and verification.

2. Comparative Review of Existing Taxonomies

Three major taxonomies are compared in terms of their objectives, scope, target metrics, and output formats: the European Union (EU) taxonomy, the Chinese taxonomy, and the Climate Bonds Initiative (CBI) taxonomy. Each taxonomy exhibits varying degrees of alignment with the Paris Agreement, granularity of data, and inclusion of transition-related activities. The EU taxonomy is the most comprehensive, embedding high-level objectives and the Do No Significant Harm (DNSH) principle. The Chinese taxonomy has broader environmental categories but lacks transparency on transition strategies. The CBI focuses on climate mitigation but does not employ formal industrial classification systems.

Table 2. Comparative Features of Major Taxonomies

Feature	EU Taxonomy	China Taxonomy	CBI Taxonomy
Objective Alignment	Aligned with net-zero targets	Broad but unclear alignment	Aligned with 2°C target
Transition Activities	Included	Excluded	Covered in a separate framework
Verification	Requires legislative guidance	Voluntary external review	Uses Certification Scheme
Granularity	Binary	Binary	Traffic light and 5 categories

3. Principles for Effective Taxonomy Design

To rectify the inconsistencies and limitations of current taxonomies, five guiding principles are proposed. First, a taxonomy must be clearly aligned with high-level policy objectives such as national net-zero targets or international climate commitments. Second, each taxonomy should focus on a single objective to avoid dilution of its signaling value. Third, outcome-based metrics such as carbon intensity reductions should serve as the primary evaluation tools. Fourth, wherever feasible, metrics should be entity-based to avoid greenwashing at the corporate level. Fifth, taxonomies should exhibit sufficient granularity, allowing for nuanced categorization of sustainability performance.

An effective sustainable finance taxonomy must align closely with high-level policy goals to help investors direct capital toward initiatives that support national development agendas. These objectives might include climate resilience, natural resource conservation, or sustainable urban development. Integrating taxonomies with existing regulatory frameworks enhances consistency and implementation. By using science-based methods, abstract sustainability commitments—such as those outlined in the Paris Agreement or the SDGs—can be converted into concrete, measurable targets like emissions reductions or biodiversity protection. While taxonomies like the EU's and the CBI's incorporate such alignment explicitly, others, such as China's, lack this clarity, potentially reducing their impact.

Taxonomies often encompass multiple environmental objectives ranging from emissions mitigation to ecosystem protection. These goals can be either independent or co-dependent, as seen in the EU taxonomy, which includes the "Do No Significant Harm" (DNSH) principle to prevent

contradictions between goals. However, this co-dependence can introduce complexity and rigidity. For example, excluding fossil-based transitional technologies due to harm to other objectives might hinder progress in developing countries that depend on such industries. China's taxonomy does not formally adopt DNSH, allowing greater flexibility but possibly at the expense of environmental safeguards.

The complexity inherent in multi-objective, co-dependent taxonomies raises challenges for implementation, especially in developing economies with limited institutional capacity. The high cost of compliance and supervision, as well as the difficulty in measuring certain goals like biodiversity, may discourage voluntary participation. A more pragmatic approach for these contexts could be to focus taxonomies on one sustainability objective at a time, leveraging locally applicable technologies and regulations. The "one-label-for-one-objective" model, as seen in the CBI's GHG-focused taxonomy, offers a simpler and potentially more effective pathway for countries at earlier stages of sustainability transition.

4. Transition Taxonomies and Implementation Challenges

Transition taxonomies are crucial for guiding capital toward emissions-intensive sectors that are on a pathway to decarbonization. These taxonomies differ from traditional green taxonomies by including activities that are not yet low-carbon but are expected to reduce emissions over time. A transition taxonomy should define interim targets, such as annual carbon intensity reductions, and establish criteria for monitoring progress. Challenges include defining industry-specific benchmarks, ensuring data availability, and preventing regulatory arbitrage. Taxonomies must be forward-looking and incorporate Scope 1, 2, and 3 greenhouse gas emissions to prevent emissions leakage.

Transition taxonomies play a vital role in defining and standardizing which economic activities contribute meaningfully to climate goals, particularly the reduction of greenhouse gas emissions in line with the Paris Agreement. A granular example of such a taxonomy is the temperature rating system developed by the Climate Disclosure Project (CDP) in collaboration with the World Wide Fund for Nature (WWF). This framework evaluates the "greenness" of investment funds by assessing the emissions reduction targets of the companies within those funds. Since corporate targets differ in scope, units, and timelines, the CDP methodology simplifies them into a single, comparable temperature metric, offering an intuitive benchmark for understanding how corporate ambition aligns with global climate scenarios projected by the IPCC.

The CDP temperature rating process translates company emissions targets into annual reduction rates, which are then mapped against scientific climate scenarios to estimate their corresponding global temperature rise by 2100. Companies with multiple targets have those aggregated into a single corporate temperature score, provided those targets meet quality thresholds. At the fund level, these corporate scores are weighted according to the proportion of financed emissions in the fund portfolio. For firms lacking disclosed targets, a default score of 3.2°C is applied, reflecting a business-as-usual scenario. This approach enables investors to conduct meaningful cross-company and cross-portfolio comparisons, enhancing transparency in climate-related financial risk and supporting more informed capital allocation decisions.

Despite its utility, the effectiveness of the CDP transition taxonomy is constrained by limited corporate disclosure, particularly around Scope 3 emissions, which involve indirect impacts along the value chain. Most companies still do not report ambitious or detailed emissions targets, undermining the precision of fund-level assessments. To improve the integrity of such

taxonomies, it is essential to strengthen reporting standards and require the disclosure of interim targets and comprehensive emissions data. Enhanced transparency would significantly aid in aligning financial portfolios with the Paris temperature goals and in mitigating the systemic risks associated with inadequate climate transition planning.

5. Data, Verification, and Reporting Standards

The credibility of taxonomies depends heavily on data transparency and verification. Effective reporting standards must require disclosure of both use of proceeds and environmental impacts. Reporting should occur annually, be project-specific, and include standardized metrics such as CO2-equivalent emissions avoided. Verification should be conducted by accredited third-party organizations to prevent greenwashing and ensure consistency. Regulatory frameworks modeled after credit rating agencies can enhance oversight and public trust in verification systems.

Table 3. Green Bond Reporting Practices

Practice	Current Status	Recommended Improvement
Use of Proceeds	Reported by most issuers	Granular, project-level detail
Impact Reporting	Voluntary for most standards	Mandatory and standardized metrics
Verification	Non-standardized	Third-party certified, regulator approved

6. Policy Recommendations and Conclusion

To improve the effectiveness of sustainable finance taxonomies, several policy actions are recommended. First, taxonomies should be developed with a single, clearly defined sustainability objective. Second, transition taxonomies should be encouraged to include high-emitting sectors in line with national climate targets. Third, mandatory reporting on environmental impact should be institutionalized for green bond markets. Fourth, certification and verification should be standardized and supervised by regulatory authorities. A globally coordinated effort to harmonize taxonomies will support interoperability and facilitate cross-border sustainable investment. In conclusion, taxonomies are powerful instruments that, if properly designed, can substantially increase the integrity and scale of sustainable finance.

REFERENCES

1. Bank for International Settlements. (2021). *A taxonomy of sustainable finance taxonomies* (BIS Papers No. 118). https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap118.htm
2. Climate Bonds Initiative. (2021). *Climate Bonds Taxonomy*. https://www.climatebonds.net/standard/taxonomy
3. Climate Disclosure Project (CDP) & World Wide Fund for Nature (WWF). (2020). *Temperature ratings methodology: Translating corporate climate targets into implied temperature outcomes*. https://www.cdp.net/en/investor/temperature-ratings
4. European Commission. (2020). *Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment (EU Taxonomy Regulation)*. Official Journal of the European Union. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852

5. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2018). *Special Report: Global Warming of 1.5°C*. https://www.ipcc.ch/sr15/
6. United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. https://sdgs.un.org/2030agenda
7. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2015). *The Paris Agreement*. https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA INNOVATSION ISHLANMALARNI JORIY ETISHNI RAG‘BATLANTIRISH YO‘LLARI

Musayev Ozodjon Shavkat o‘g‘li
TDIU, Biznes boshqaruvi kafedrasi katta o‘qituvchisi PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629276

Annotasiya. *Mazkur maqolada kichik biznes subyektlari faoliyatida innovatsion ishlanmalarni joriy etishni rag‘batlantirish yo‘llari va istiqbollari ko‘rib chiqilgan.*

Innovatsiyalar biznes egalariga juda katta foyda keltirish imkoniyati mavjud bo‘lishiga qaramasdan, ko‘pincha kichik biznes subyektlarini o‘z faoliyatiga innovatsion ishlanmalarni joriy etishdan manfaatdorligining pastligi holatlari kuzatiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab olim va mutaxassislar tomonidan mazkur holatning quyidagi sabablariga asosiy urg‘u beriladi.

Innovatsiyalarga sarflanadigan xarajatlar, shu jumladan, tranzaksiya sarflari (Leeman va boshq, 2019), agar ular juda qimmat yoki imkon darajasidan tashqarida deb hisoblansa, joriy qilish uchun jiddiy to‘siq bo‘lishi mumkin. Ilk CFIR bu konstruksiyaga batafsilroq to‘xtalib, innovatsiyani sotib olish, unga obuna bo‘lish yoki foydalanish uchun sarflar, shuningdek, innovatsiya bilan bog‘liq o‘qitish xarajatlari qabul qilish va joriy qilishda muhim omil ekanligini ta’kidlagan. Shunisi e’tiborliki, innovatsiyalar zaminida ilm va tadqiqot ishlari mavjud bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan ularning qiymati oshib boradi. Bu borada AQSh Kuinni tabiiy resurslar kolleji, “Atrof-muhit va jamiyat” kafedrasi professori Jozef Teynterning ta’kidlashicha, “Tobora murakkablashib borayotgan jamiyat sharoitida innovatsiyalar qiymati oshib bormoqda. Hozirgi kunda innovatsiyalarni tadqiq qilish, ishlab chiqish va joriy etish uchun oldingi bir necha o‘n yilliklarga qaraganda ko‘proq odamlar, investitsiyalar va energiya talab qilinadi.

Biroq, moliyaviy to‘siqlarga qaramasdan, kichik biznes o‘z xususiyatiga ko‘ra innovatsion ishlanmalarni joriy etishda yetakchilik qilishi lozim. Chunki, oldingi o‘rinlarda bayon etilganidek, kichik tadbirkorlik tuzilmalari mazmunida innovatsiyalarga intilish kuchliroq namoyon bo‘ladi. Buni, o‘z faoliyatini kichik biznes yoki startap ko‘rinishida boshlagan hamda innovatsion ishlanmalar joriy etish evaziga o‘z kapital qiymatini ahamiyatli darajada o‘stirishga erishgan kompaniyalar misolida ko‘rish mumkin.

Faoliyatini kichik biznes yoki startap ko‘rinishida boshlagan hamda innovatsion ishlanmalar joriy etish evaziga o‘z kapital qiymatini ahamiyatli darajada o‘stirishga erishgan kompaniyalar

Kompaniya	Mamlakat	Sanoat tarmog‘i	Innovatsiya mazmuni	Kompaniya taxminiy qiymati (mlrd. doll.)	Innovatsiyaga sarflangan mablag‘ (mln. doll.)
Dropbox	AQSh	Bulutli saqlash	Qulay va oson bulutli saqlash integratsiyasi	10.0	630

Warby Parker	AQSh	Ko‘zoynaklar	Onlayn ko‘zoynaklarga buyurtma berish va uyda sinash	3.0	15
Innocent Drinks	Buyuk Britaniya	Ichimliklar	Konservantlar yoki shakarsiz tabiiy ichimliklar	0.5	-*
Spanx	AQSh	Kiyim-kechak	Qulay va ko‘rinmaydigan korrektirli kiyimlar	1.2	-
Airbnb	AQSh	Mehmondo‘stlik	An’anaviy mehmonxonalarga muqobil uy ijarasi	75.0	1000
Slack	AQSh	Kommunikatsiya	Jamoalar uchun kommunikatsiya platformasi	27.0	250
Patagonia	AQSh	Autdor uskunalari	Ekologik barqarorlikka e’tibor qaratish	1.0	-
Zappos	AQSh	Chakana savdo	Mijozlarga yuqori darajada xizmat ko‘rsatish va yengil qaytarib berish jarayoni	1.2	-
Square	AQSh	To‘lovlar	Kichik bizneslar uchun mobil kartalar o‘quvchisi	6.0	600
Tesla	AQSh	Avtomobil	Zamonaviy va samarali elektr avtomobillari	700.0	3700

Bundan ko‘rinadiki, bu boradagi echim sifatida davlat tomonidan kichik biznes subyektlarini innovatsion ishlanmalarni joriy etish uchun moliyaviy resurslar bilan ta’minlashning samarali yo‘llarini topish hisoblanadi. Bu borada rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash shakllarini misol sifatida keltirish mumkin.

Innovatsion tadbirkorlik – yangilik yaratishning alohida ijodkorlik jarayonidir, xo‘jalik jarayoni, uning zamirida muntazam yangi imkoniyatlarni izlash, innovatsiyalarga yo‘naltirilganlik

yotadi. Bu mavjud loyihani takomillashtirish, yangisini amalga oshirishdagi tavakkalchilikni, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan moliyaviy, ma'naviy va ijtimoiy javobgarlikni tadbirkor o'z zimmasiga olishga tayyor ekanligi bilan bog'liq. Innovatsion tadbirkorlik jarayonida o'z xususiyatlariga ko'ra innovatsiyalar orqali yangilik kiritish amaliy foydalanish orqali (mahsulot va xizmatlar, yangi turdagi mahsulotlar) va texnologiyalar vositasida ishlab chiqariladi.

Innovatsiya yoki yangilik kiritish yangi jarayon, yangi vositani mahsulot jarayonini (texnik, iqtisodiy, tashkiliy, madaniy v.b.) yaratish va foydalanish. Faoliyat vositalari mahsulot va uslublarini takomillashtiruvchi radikal yangilik va yangiliklarni ajratadi.

Bizning tadqiqotimiz jarayonida mamlakatimizda innovatsiyalarni aynan beshta asosiy turga ajratamiz:

– mahsulotga oid innovatsiyalar;
– texnologiya jarayoniga oid innovatsiyalar;
– marketingga oid innovatsiyalar;
– tashkiliy innovatsiyalar;
– ijtimoiy innovatsiyalar[5].

Innovatsion tadbirkorlikning birinchi turi mos ravishda kichik biznes va tadbirkorning sotish salohiyatini yangilash, mo'ljallangan jarayoni, o'z navbatida, olinadigan foyda hajmini ko'paytirish, bozordagi ulushining kengaytirilishi, mijozlarni ushlab turish, mustaqil holatni mustahkamlash, nufuzini oshirish, yangi ish joylarini yaratishga qaratilgan, texnik va texnologik jihatdan yangi yoki takomillashtirilgan mahsulotni (ishlarni va xizmatlarni) ishlab chiqarishga hamda joriy etishga qaratilgan innovatsiyalardir.

Texnologik innovatsiyalar – energiya, ishlab chiqarish salohiyatini yangilash jarayoni bo'lib, tejash va mehnat unumdorligini oshirishga va energiya xom-ashyosi va boshqa resurslarni oshirishga qaratilgan, bu foyda hajmini oshirishga imkon beradi. Texnika xavfsizligini takomillashtirish, atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlarini o'tkazish, tadbirkorning ichki axborot tizimlaridan samarali foydalanish imkoniyatini yaratib beradi. Texnik va texnologik jihatdan yangi yoki takomillashtirilgan ishlab chiqarish yoxud ta'lim usullarini ishlab chiqish va joriy etishga, shuningdek, texnologiyalar transferini amalga oshirishga qaratilgan innovatsiyalar.

Marketingga oid innovatsiyalar mahsulotlarning dizayni va qadoqlaridagi o'zgarishlarni qamrab oluvchi yangi yoki takomillashtirilgan usullarni joriy etishga, mahsulotni (ishlarni va xizmatlarni) sotish va taqdim etishning yangi usullaridan foydalanishga, yangi narxlash strategiyalarini shakllantirishga qaratilgan innovatsiyalardir.

Tashkiliy innovatsiyalar biznesni tashkil etish va yuritish, ish o'rinlarini tashkil etish va tashqi aloqalarni yo'lga qo'yishning yangi yoki takomillashtirilgan usullarini joriy etishga qaratilgan innovatsiyalardir.

Ijtimoiy innovatsiyalar korxonaning ijtimoiy muhitini rejali yaxshilash jarayonidir. Bu turdagi innovatsiyani tatbiq etish bozorda ishchi kuchi imkoniyatlarini yanada kengaytiradi, tashkilot personalini qo'yilgan maqsad sari safarbar etadi, korxonaning ijtimoiy majburiyatlarga nisbatan ishonchini mustahkamlaydi.

Innovatsion jarayonni tashkil etish usuli asosida korxonada innovatsion tadbirkorlikning uch modelini alohida ko'rsatish mumkin:

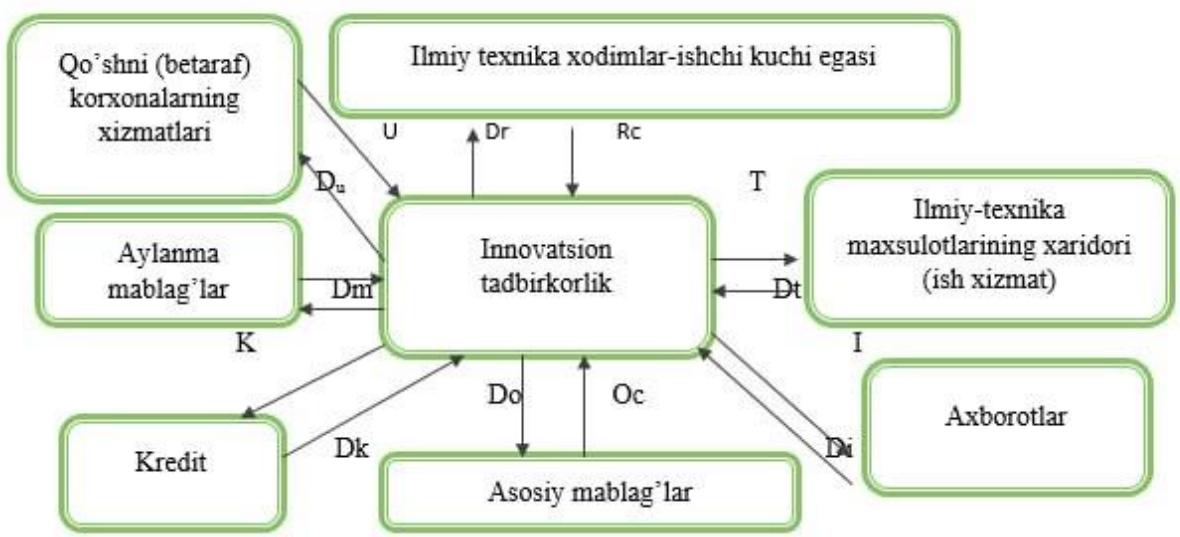
[5] Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион фаолият тўғрисида"ги Қонуни 18-модда. www.Lex.uz.

- ichki tashkilotchilik asosida innovatsion tadbirkorlik, bunda innovatsiya firma ichida uning maxsus bo‘linmalari tomonidan innovatsion loyiha bo‘yicha ularning rejalashtirish va nazorat asosida o‘zaro harakatida yaratiladi;

- shartnomalar yordamida tashqi tashkilot asosida innovatsion tadbirkorlik, bunda o‘zlashtirishga buyurtma, innovatsiya tarafdor tashkilotlar o‘rtasida joylashtiriladi;

- investorlar yordamida tashqi tashkilot asosida innovatsion tadbirkorlik, bunda firma innovatsion loyihaning tatbiqi uchun qo‘shimcha tomonlarning mablag‘larini jalb etuvchi shu'ba investor firmalarini ta’sis etadi.

Ko‘p hollarda innovatsion tadbirkorlikning ikkinchi modelidan foydalaniladi, ya'ni tadbirkor yangiliklarni ishlab chiqishga buyurtma bermaydi, balki ularni o‘z kuchi bilan o‘zlashtiradi. Innovatsion tadbirkorlikning barcha turlari asosida mahsulot (tovar, xizmat)larning yangi turlarini tayyorlash, buyumlar yaratish, boyliklarni yaxshiliklarga yaratish va o‘zlashtirish yotadi. Bunday tadbirkorlikning asosiy va muhim qismi kelgusida iste’molchi va xaridorlarga yetkazib beriladigan ilmiy-texnik mahsulot, tovar, ish, axborot, intellektual boylik yaratish va ishlab chiqarishdir. Innovatsion tadbirkorlikning namunaviy chizmasi 1.2-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Innovatsion tadbirkorlikning namunaviy sxemasi[6]

Tadbirkorga yangi turdagi mahsulot (tovar, xizmat)larni ishlab chiqarish va o‘zlashtirish uchun ilmiy-texnik mahsulot yaratish jarayonida ishlatiladigan, materiallarni qayta ishlash uchun energiya va boshqa ko‘rinishdagi aylanma mablag‘ kerak bo‘ladi. Bundan tashqari, ilmiy-texnik mahsulot ishlab chiqarishda foydalanishi mumkin bo‘lgan jamlovchi mahsulotlarga, yarim-fabrikatlarga, ya’ni tayyor tarkibiy qismlarga ehtiyoj yuzaga kelishi mumkin.

Zarur materiallar, xom-ashyo va jamlovchi mahsulotlarni (M) tadbirkor material soni va uning bahosidan kelib chiqqan holda, ularning qiymatini to‘lab, aylanma mablag‘ egalaridan sotib oladi. Ilmiy-texnik mahsulot (tovar, xizmat)lar ishlab chiqarish uchun korxonaga, shuningdek, inshoot ko‘rinishida asosiy vositalar, bino, maxsus asbob-uskuna, asbob va boshqalar zarur. Tashkilot ularni sotib olishi yoki asosiy vosita egalaridan ma’lum vaqtga ijaraga olishi mumkin.

[6] Muallif ishlanmasi.

Innovatsion faoliyatga zarur bo‘lgan narsalar uchun mulkdorlarga pul miqdorini to‘lashi lozim, pul miqdori asosiy vositalarning turi, soni va bahosiga bog‘liq bo‘lganligi sababli, uning uchun bu to‘rt bosqichni yanada bo‘laklarga bo‘lish lozim (1.3-rasm).

Asosiy vositalarning ijarasida to‘lov uning ishlatilish muddatiga bog‘liq bo‘ladi.

Shuni ta’kidlash lozimki, sanab o‘tilgan bosqichlar doim ham ketma-ketlikda amalga oshirilmaydi, ayrim bosqichlar ko‘pincha parallel ravishda amalga oshiriladi va bu innovatsion faoliyat jarayonini tezlashtiradi. Darhaqiqat, biznes-rejani ishlab chiqish bilan birga g‘oyalar tanlanadi va baholanadi, shu vaqtning o‘zida yaratilayotgan innovatsion tashkilot davlat ro‘yxatidan o‘tkazilishi va patent olish uchun talabnoma berilishi mumkin.

Innovatsion tadbirkorlik uchun yangi g‘oyalarni izlash va yaratilayotgan intellektual mahsulotni himoya qilish kabi bosqichlari aynan muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, innovatsion g‘oyani noyob mahsulot, tovar, xizmat yoki ularning yaxshilangan variantlari, modifikatsiyalarini, shuningdek, yangi nusxalarini ishlab chiqarish kabi real mavjud imkoniyat deb belgilashimiz mumkin. Tadbirkor o‘zi uchun, shuningdek, unga qandaydir ma’lum innovatsion g‘oyani topishga ko‘mak beruvchi axborot manbalarini alohida ajratishi muhim. Bunday manbalar bozor va bozor ehtiyojlari haqidagi aniq bilimlar, yangi texnologiya, materiallar, ishlab chiqarish uslublarining paydo bo‘lishi, ta’minotdagi ma’lum mahsulotga ehtiyojning tarkibiy yoki geografik uzilishlari bo‘lishi, innovatsion g‘oyalarning aniq manbalari sifatida namoyon bo‘lishi mumkin:

– iste’molchilar, ya’ni iste’mol talabini o‘rganish;

– mahsulot, xizmatning takomillashtirilgan, yangi noyob variantlarini yaratishga imkon beruvchi, yangi material, tovar xususiyatlari yoki ixtirochilik bilan mashg‘ul bo‘lgan olimlar;

– raqobatchilar, ayrim hollarda iste’mol talabini o‘rganishga qaratilgan ularning faoliyati, tadbirkorni o‘zining shaxsiy innovatsion g‘oyasini shakllantirishga turtki bo‘lishi;

– savdo agentlari, dilerlar va boshqa vositalar;

– innovatsion faoliyatning ma’lum elementlari bo‘yicha tadbirkorning maslahatchilari;

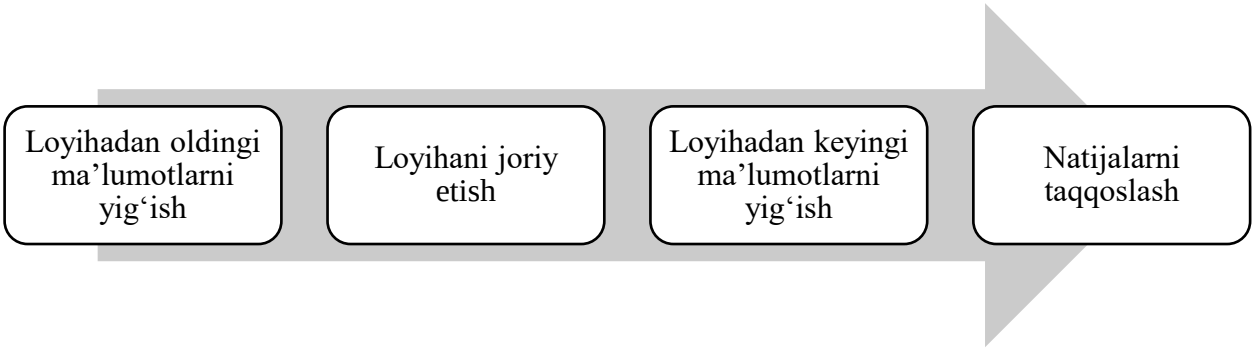
– bevosita korxona xodimlari.

Ayrim firmalarda innovatsion g‘oyalar manbai sifatida aynan korxona xodimlaridan faol foydalanadilar, buning uchun yangi tovarlarni ishlab chiqarish bo‘yicha rag‘batlantirishning alohida usullarini qo‘llaydilar.

Yangilik kiritishga imkon beruvchi vazifa shunday: tashkilotdagi har kim zaif bo‘g‘in mavjudligini biladi, lekin hech kim chora ko‘rmaydi. Lekin, yangilik kiritilishi bilan u ma’lum narsa kabi qabul qilinadi va tezda me’yorga aylanadi. Bu manbani ishlatishdagi muhim daqiqa, aytilayotgan ehtiyojni qondirish uchun yangi bilimlar olish zaruratidir. Kompaniya va soha uchun yangilik kiritishning eng so‘nggisi bozor yoki tarmoqning taraqqiylik o‘zgarishi hisoblanadi. Ushbu tarkib ko‘p yillar davomida o‘zgarishsiz qolishi va muqim yangilik ko‘rinishida bo‘lishi mumkin, haqiqatda u “zaif” bo‘ladi. Soha tarkibidagi kutilayotgan o‘zgarishning tavsifli belgilari tezkor rivojlanish va texnologiyalarning uyg‘unlashuvidir.

Innovatsion g‘oyalarning eng muhim manbalaridan biri – demografik o‘zgarishlardir (aholi tarkibidagi, jins va yosh tizimidagi, avlodlar almashinuvi, ish bilan bandligi, ma’lumot darajasidagi daromadi). Ushbu o‘zgarishlarning muhimligi, ularni hisobga olish zarurati tan olingan, lekin, shu bilan birga, ushbu o‘zgarishlarni kundalik ish amaliyotida hisobga olish muhim emas, degan qat’iy fikr ham mavjud. Ular aynan kundalik ish amaliyotida hisobga olinmaganligi bilan innovatsion tadbirkorlik uchun muhimdir.

O‘zbekistonda kichik biznes korxonalarida innovatsion jarayonlarni qo‘llab-quvvatlash shakl va tuzilmalarini kengaytirish uchun avvalo ularning ta’sir natijasi, ya’ni samarasini to‘g‘ri baholash kerak. Ushbu zarurat tegishli xizmatlardan foydalanish evaziga kichik biznes subyektlari olayotgan iqtisodiy nafni aniq xis etgan boshqa tadbirkorlar tomonidan ham qiziqish hosil qilish orqali ham namoyon bo‘ladi. Biroq, masalaning mushkul jihati – innovatsion kichik biznes korxonasi erishgan umumiy natijaning aynan qaysi qismi qo‘llab-quvvatlash tizimining ta’siri samarasi hisoblanishini aniqlashdan iborat. Bunda eng maqbul usul “loyiha bilan – loyihasiz” usuli hisoblanadi. “Loyiha bilan – loyihasiz” usuli (yoki “loyiha oldi va loyihadan keyin” nazorat usuli) – bu baholash usuli bo‘lib, u loyiha yoki tashabbus amalga oshirilishidan oldingi va keyingi natijalarni solishtirish uchun qo‘llaniladi. U loyiha amalga oshirilgandan keyin natijalar qanchalik o‘zgarganini aniqlashga yordam beradi.

2-rasm. “Loyiha bilan – loyihasiz” usulini amalga oshirishning asosiy qadamlari

Birinchi qadamda loyiha amalga oshirilishidan oldin asosiy ko‘rsatkichlar (masalan, sotuv hajmi, mehnat unumdorligi, yalpi daromad va h.k.) qayd qilinadi. Bu “nazorat guruhi”, ya’ni tizimning loyihasiz holati bo‘ladi. Ikkinchi qadamda mavjud vaziyatni o‘zgartirish yoki yaxshilash uchun loyiha yoki tashabbus amalga oshiriladi. Uchinchi qadamda loyiha tugagandan keyingi xuddi shu asosiy ko‘rsatkichlar qayd qilinadi, shu bilan natijalarning avvalgi ma’lumotlar bilan qiyoslash o‘tkaziladi. To‘rtinchi qadamda loyiha amalga oshirilishidan oldingi va keyingi ma’lumotlar taqqoslanadi, o‘zgarishlar aniqlanadi va ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri loyiha bilan bog‘liq ekanligini baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”. –T.: 2016 yil 29 dekabr', №O‘RQ-418.2
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. –T.: 2016 yil 5 oktyabr', PF-4848-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”. –T.: 2017 yil 7 fevral', PF-4947-son
4. https://stat.uz/uz/

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN PROMOTING DARK TOURISM SITES

Samiyev Siroj Saitovich[1], Mirzaqulova Farida Sanjar qizi[2]
PhD, The teacher of Tourism department at the Silk road international university of tourism and cultural heritage[1]
Master's student at the "Silk Road" international university of tourism and cultural heritage[2]
https://doi.org/10.5281/zenodo.15675605

Abstract. *Nowadays, social media plays a vital role in shaping how people choose and experience travel destinations, particularly those related to past tragedies and historical suffering. Through personal observation, I have noticed how platforms like Instagram, TikTok, and YouTube are turning sites connected to death and loss into places of curiosity and interest. This paper aims to explore how social media encourages dark tourism by analyzing how users react emotionally, behave online, and show curiosity about history. Drawing on works by Lennon and Foley (2000) [6] and Stone (2006) [4], as well as real-world digital trends, this research examines how storytelling on social media enhances interest in dark sites. Some globally recognized places like Chernobyl and Auschwitz are examined, and the potential of similar sites in Uzbekistan is briefly highlighted.*

Keywords*: dark tourism, social media, user behavior, emotional response, historical memory.*

Annotatsiya. *Hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlar odamlarning sayohat yo'nalishlarini tanlashi va ularni qanday boshdan kechirishini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda, ayniqsa o'tmishdagi fojialar va tarixiy azob-uqubatlar bilan bog'liq joylarga nisbatan. Shaxsiy kuzatuvlarim asosida aytishim mumkinki, Instagram, TikTok va YouTube kabi platformalar o'lim va yo'qotish bilan bog'liq joylarni qiziqish uyg'otuvchi manzillarga aylantirmoqda. Ushbu maqola ijtimoiy tarmoqlar odamlarni tarixiy voqealarga bo'lgan qiziqishini qanday kuchaytirayotgani, foydalanuvchilarning hissiy munosabatlari, onlayn xatti-harakatlari va tarixga bo'lgan qiziqishlari orqali qora turizmni qanday targ'ib qilayotganini o'rganishga qaratilgan. Lennon va Foley (2000) [6] hamda Stone (2006) [4] kabi olimlarning ishlariga, shuningdek zamonaviy raqamli tendensiyalarga tayanib, ushbu tadqiqot ijtimoiy tarmoqlardagi hikoyabozlik qorong'u turizm joylarga bo'lgan qiziqishni qanday oshirayotganini tahlil qiladi. Dunyo miqyosida mashhur bo'lgan Chernobil va Auschwitz kabi joylar misol sifatida ko'rib chiqiladi, shuningdek, O'zbekistondagi shunga o'xshash salohiyatga ega manzillar haqida qisqacha to'xtalib o'tiladi.*

Kalit so'zlar: *qorong'u turizmi, ijtimoiy tarmoqlar, foydalanuvchi xatti-harakati, hissiy reaksiya, tarixiy xotira.*

Аннотация. *В настоящее время социальные сети играют важную роль в формировании того, как люди выбирают и воспринимают туристические направления, особенно связанные с трагическими событиями прошлого и историческими страданиями. На основе личных наблюдений я заметил(а), что такие платформы, как Instagram, TikTok и YouTube, превращают места, связанные со смертью и утратой, в объекты любопытства и интереса. Цель данной работы — исследовать, каким образом социальные*

сети стимулируют развитие темный туризма, анализируя эмоциональные реакции пользователей, их поведение в интернете и проявление интереса к истории. Основываясь на трудах Леннона и Фоли (2000) [6], Стоуна (2006) [4], а также на актуальных цифровых тенденциях, данное исследование рассматривает, как сторителлинг в социальных сетях усиливает интерес к мрачным местам. В качестве примеров рассматриваются такие всемирно известные объекты, как Чернобыль и Аушвиц, а также кратко обозначается потенциал подобных мест в Узбекистане.

Ключевые слова: *темный туризм, социальные сети, поведение пользователей, эмоциональная реакция, историческая память.*

Introduction Visiting places marked by tragedy, loss, or death—often called dark tourism—has become more common, especially among younger generations active on social media. Unlike traditional tourism, dark tourism is shaped by emotional impact, social memory, and the way people share stories online. As a student in Uzbekistan, I've seen how many young people become interested in such places after seeing dramatic or emotional content about them on platforms like Instagram Reels, TikTok videos, or YouTube vlogs.

Social media doesn't just provide information—it creates emotional experiences and viral interest. A single video or post can inspire thousands to visit historical sites like Auschwitz or Chernobyl. A 2022 study by Walter and McKay found that over half of Gen Z and Millennials admitted they were influenced by social media when choosing dark tourism destinations. The term "dark tourism" was first defined by Lennon and Foley (2000) [6], and further expanded by Stone (2006) [4], who raised questions about the ethics of turning tragedy into spectacle. However, little research has looked specifically at how modern digital platforms contribute to the rise of this tourism form. This article aims to fill that gap by exploring the social, cultural, and emotional drivers behind dark tourism on social media. While Uzbekistan is not commonly associated with dark tourism, it does have sites that reflect trauma, history, and resilience—such as the Nukus Museum or local war memorials. This study uses both international and local examples to investigate how social media transforms digital interest into real-life visits to these emotionally significant places.

Literature review

In recent years, interest in dark tourism has notably increased. This type of tourism generally involves visiting locations associated with death, disasters, natural calamities, or human-made tragedies. According to Cohen (2011) [2], travelers to these places can be categorized based on their inner motivations and the kind of experience they seek. Some visit out of simple curiosity or a desire to learn, while others come for personal or cultural reasons.

Zhang and colleagues (2016) [8] highlight those participants in dark tourism often seek elements such as truth, risk, safety, uniqueness, and autonomy. Although visiting these sites may seem risky, the experience itself is expected to be thrilling yet within safe boundaries. Researchers also point out that culture and values play a significant role in how people perceive this form of tourism. Lennon and Foley (2000) [6] emphasize that authenticity — showing events as they truly happened — is a key aspect of dark tourism. Visitors aim to gain a deeper understanding of historical events and appreciate their cultural and historical significance through these sites. Wang and his team (2021) [7] investigated how national culture types influence attitudes toward dark tourism. For example, in collectivist societies, people tend to approach these sites with greater

respect, while in individualistic cultures, visits are often motivated by personal emotional experiences. In summary, dark tourism is a complex phenomenon shaped by various internal and external factors including travelers' goals, perception of safety, cultural values, and interest in real events. Understanding these factors is crucial for effective management and promotion of dark tourism destinations.

Methodology: A mixed methods approach combining survey analysis, literature review, survey research, and field observation was used to explore how surveillance is perceived and promoted in Uzbekistan. Content analysis was conducted on social media platforms such as Instagram, Facebook, and TikTok. The aim was to measure and measure the visual engagement of tourism sites in the online space. Many posts featuring dark tourist attire received a high number of views – some reaching thousands or even millions of people – indicating a high level of engagement. Second, relevant academic publications and journal articles on tourism were reviewed to gain a broader theoretical perspective. The above strategies provided a basis for comparison with the Uzbek context, and provided insights into how this can be studied and interpreted at a global and structural level. In the third stage, a survey was conducted among 100 participants aged 25 to 40 from different regions of Uzbekistan. The respondents included both men and women, and the survey was aimed at determining their awareness of the concept of "dark tourism". They were asked questions about whether they had heard of this type of tourism, whether they had visited such places, and whether they could recognize local dark tourism objects from photos. According to the results, 40 percent of the participants were familiar with the concept and indicated that they had visited such places at least once. The remaining 60% did not know the word or had never seen anything like it. In the final stage, the researcher personally visited various dark tourism destinations in Uzbekistan. During these visits, the organizational state of the destinations, guest data, and emotional impact were observed. This study combines social media content analysis, a review of academic literature, statistical survey results, and field observations to provide an in-depth and contextual analysis of the state of dark tourism in Uzbekistan.

Results . The study revealed that awareness of dark tourism in Uzbekistan is still developing. According to the survey conducted among 100 people aged 25–40, 40% of participants were familiar with dark tourism and had visited related sites, while 60% had not heard of it or had never visited such places. Respondents were shown images of local sites and asked to identify whether they recognized or had visited them. Content analysis of social media showed high global interest in dark tourism. For example, an Instagram post about Sleepy Hollow received over 15 million views, 1 million likes, and 3,000 comments. A TikTok video about a night spent in the real Conjuring House gained 5.1 million views and 240,000 likes. These numbers highlight the emotional and viral appeal of dark tourism content online. Personal observation also supported these findings. I visited several potential dark tourism sites in Uzbekistan, including the Savitsky Museum in Nukus (known for its "forbidden art"), the dried Aral Sea region, etc. The visit to the Tashkent Museum, in particular, revealed strong emotional reactions from visitors and confirmed its dark tourism potential, despite limited interpretive materials. Overall, these results show that while dark tourism is not yet widely recognized in Uzbekistan, it has great potential. Both online engagement and on-site observations indicate growing interest and opportunities for development.

Discussion. The results of this study indicate that social media platforms, especially Instagram and TikTok, have a significant impact in raising awareness and popularity of dark tourism sites both worldwide and in Uzbekistan. While earlier research mostly focused on regions

like Europe or North America (for example, Seaton, 1996 [3]; Biran & Hyde, 2013 [1]), this study looks at global trends as well as the situation in Uzbekistan. For instance, a video about Sleepy Hollow on Instagram got more than 15 million views and over 1 million likes. Likewise, a TikTok video about mysterious events at "The Real Conjuring House" during the night was watched by 5.1 million people and received 240,000 likes. These examples clearly show how emotionally engaging content on social media can increase public interest in dark tourism. What makes this study different from many others is that it combines global social media data with local views from people in Uzbekistan. Although researchers like Stone (2006) [4] and Lennon & Foley (2000) [6] created important theories about dark tourism, very few have focused on Central Asia. This paper fills that gap by looking closely at key places in Uzbekistan such as the Aral Sea, the Savitsky Museum in Nukus. The survey gave useful information about how much people know. Around 40% of participants said they knew about dark tourism and had visited related places, while 60% were not familiar or had not visited any. This shows there is still a need to promote dark tourism locally through better stories and education about cultural heritage. Also, personal visits added valuable insights. When I visited the former, I noticed many visitors showed strong emotional responses. But the information available there was limited, showing both the emotional power of the site and the need to improve how it is presented. These observations support the idea that this place has great potential as a dark tourism destination. In summary, this study combines analysis of social media worldwide, a national survey, and direct field visits to give a full picture of dark tourism today. Unlike many studies that focus only on one area or method, this research connects global trends with local experiences, offering a clearer and more practical understanding of how dark tourism is growing and being promoted.

Conclusion. This study found that social media platforms like Instagram and TikTok are really important in getting people interested in dark tourism, both around the world and here in Uzbekistan. By looking at global social media trends, gathering survey responses from locals, and visiting dark tourism sites in person, this research gives a clearer and more complete picture than many past studies that mostly focused on Western countries. What makes this study different is that it combines international trends with local experiences from special places in Uzbekistan — like the Aral Sea, the Savitsky Museum in Nukus. The strong emotions people feel when visiting these sites, along with the way dark tourism content spreads on social media, show how much potential this type of tourism has to grow. Going forward, it would be helpful to explore how storytelling on social media — using short videos or engaging stories — can better attract and educate visitors. Also, more attention and care should be given to preserving and explaining these local dark tourism spots, so they can both teach people and honor their history.

REFERENCES

1. Biran, A., & Hyde, K. F. (2013). Dark tourism: Motivations, destinations and experiences. Annals of Tourism Research, 41, 108-127. https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.02.004.
2. Cohen, E. (2011). Educational dark tourism at an in populo site: The Holocaust Museum in Jerusalem. Annals of Tourism Research, 38(1), 193–209. https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.08.003.
3. Lennon, J. J., & Foley, M. (2000). Dark tourism: The attraction of death and disaster. Continuum.

4. Seaton, A. V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. International Journal of Heritage Studies, 2(4), 234-244. https://doi.org/10.1080/13527259608722176.
5. Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism, 54(2), 145-160.
6. Wang, Y., Zhang, H., & Feng, X. (2021). Exploring the role of national culture and cultural values in shaping perceptions of dark tourism. Journal of Tourism and CulturalChange, 19(3), 345–364. https://doi.org/10.1080/14766825.2020.1797751.
7. Zhang, H., Xu, F., Leung, H. H., & Cai, L. A. (2016). The influence of destination image on revisit intention: The role of perceived danger and risk. Journal of DestinationMarketing&Management,5(3),191–201. https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2016.03.004

САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН САЛОҲИЯТИ ВА УНГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Хамрокулов Улугбек Абдурахматович
University of Business and Science ўқитувчиси, иф.ф.д. PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.15675628

Аннотация. *Ушбу мақолада саноат корхоналарининг инновацион салоҳияти, уни шаклланиш жараёни хамда унга таъсир қилувчи омиллар сингари масалалар ўрганилган. Саноат корхонасининг инновацион салоҳияти бўйича иқтисодчи-олимлар фикрлари таққосланиб, муаллиф томонидан ёндашувлар келтирилган.*

Калит сўзлар: *инновация, инновацион салоҳият, ресурс, иқтисодий фаолият, интеллектуал салоҳият.*

Кириш.

Республикамизда бозор муносабатларига ўтишнинг иқтисодиётни либераллаштириш босқичида тадбиркорлик субъектлари фаолият юритишларининг хуқуқий асоси яратилиб, қулай тадбиркорлик мухити шакллантирилди. Натижада йилдан-йилга тадбиркорлик субъектлари сони ортиб бормоқда. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «... инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмини яратиш»[1], «... иқтисодиёт тармоқларига, ижтимоий ва бошқа соҳаларга замонавий инновацион технологияларни тезкор жорий этиш Ўзбекистон Республикаси жадал ривожланишининг муҳим шартидир» [2] сифатида кўрсатиб ўтилган бўлиб, муҳим вазифалар белгилаб берилган. Ушбу вазифаларнинг самарали бажарилиши турли мулкчилик шаклига асосланган хўжалик юритувчи субъектларда инновацион жараёнларни ташкилий-бошқарув механизмини халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришни тақозо этади.

Бозор муносабатларига чуқурроқ кириб бориш жараёнида кучли рақобат юзага келиб, божхона худудларининг эркинлаштирилиши ишлаб чиқарувчилардан ушбу рақобат курашида иқтисодий таназзулга учрамаслиги хамда ривожланишлари учун махсулот нархини пасайтириш, сифатини яхшилаш шу билан бирга янги махсулот турларини тақдим қилишлари талаб қилинади. Бу каби ўзгаришлар саноат махсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналар фаолиятида инновацион фаолиятни тўғри йўлга қўйиш орқали самарали амалга оширилади. Ишлаб чиқариш фаолиятида инновацион фаолиятни самарали бошқариш орқали ишлаб чиқариладиган саноат махсулотларининг ассортиментини кўпайтириб, уларнинг таннархини пасайтириш, ишлаб чиқариш хажмини ошириш хисобига олинадиган соф фойдаси хажмини кўпайтириш имконияти юзага келади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили.

Бугунги кунда дунё иқтисодиётида инновациялар ижтимоий муаммоларнинг самарали ечимларини топиш хамда бизнеснинг рақобатбардошлигини оширишнинг драйверига айланди. Ривожланган давлатлар иқтисодиётида саноат махсулотларига оид муаммоларини хал қилиш, даромадларнинг ўсиши тенденциялари ва ахолининг фаол

турмуш тарзининг яхшиланиши, янги махсулотлар ишлаб чиқариш барчаси инновациялар яратилиши жараёнлари билан чамбарчас боғликдир. [3]

Фан техника тараққиётининг юксалиши натижасида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишш сохаларига янги инновацион техника (ускуна) ва технологиялар жорий қилинмокда. Саноат корхоналарининг юксалишида инновациялар мухим ахамият касб этмокда. Корхоналарининг келажаги унинг инновацион фаолият олиб бориши билан инновацион салохиятига бевосита боғлиқ бўлиб қолмокда. Саноат корхоналарининг инновацион фаолиятини бошқариш, инновацион салохиятга таъсир этувчи омиллар, инновацион салоҳиятни бошқаришни самарадорлиги юзасидан кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилган. Жумладан Чарис Галаникс, Рутс Рама, Каролина Мачадо, Пауло Давим, Роберт Дов Буззел, Роберт Лесковар, Аленка Баггия, Питер Метикович [4,5,6,7,8,9] ва бошқалар, шунингдек, МДХ давлатлари орасида С.А. Кирюшин [10], А.Л.Кузина [11], И.Н.Казакова [12] ва бошқа олимлар томонидан саноат шу жумладан озиқ-овқат саноати корхоналарининг инновацион бошқаруви, инновацион фаолиятини бошқариш самарадорлиги, инновацион салохият ва унга таъсир қилувчи омиллар юзасидан илимй тадқиқот ишлари олиб борилган.

Роберт Лесковар, Аленка Баггия, Питер Метиковичлар кичик ва ўрта корхоналар фаолиятида инновацион потенциални баҳолаш юзасидан илмий-тадқиқот ишлари олиб боришган бўлиб, уларнинг методологияси бўйича марказий ўринда албатта инновация ўрин олган. Инновацион фаолиятда олтита йўналиш факторларини 2 гурухга бўлиб, биринчи гурухни инновацион салоҳият (молия, технология ва бозор) иккинчи гурухни инновацион ваколат (билим, маданият ва бошқарув) деб номланган. Инновацион салоҳият бу инновация янгилик учун ишлатилиши мумкин бўлган активлар(моддий ва номоддий)нинг дастлабки шартлари ва умумий кўрсаткичларидир. Корхонанинг инновацион ваколоти эса бевосита корхона персоналларини инновацияни амалга ошириш имкониятларини акс эттиради.[9]

С.А.Кирюшкиннинг фикрича корхонанинг инновацион потециали корхонанинг инновацион жараёнлари учун зарур бўлган омиллар ва шароитлар тизими сифатида тарифланади. Инновацион потенциал структурасини инновацион потенциал инфраструктураси ва унга таъсир қилувчи ички ва ташқи факторлар ташкил қилади. Корхонанинг инновацион потенциали корхонанинг ташкилий таркибининг марказий қисмига жойлаштирилади. Инновацион потенциланинг ошишида инновацион маданиятнинг юксалиши мухим ахамият касб этишини тадқиқ қилди. Унга кўра инновацион маданият инновацион салохиятдан (шахслар, корхона ва ташкилотлар) жамият тараққиёти манфаатларида самарали фойдаланишдан тортиб, уни ислох қилишгача бўлган муносабатларни ифодалайди.[10]

И.Н.Казакованинг фикрича корхонанинг инновацион салохияти унинг етарлича молиявий кўмаги билан белгиланган инновацион мақсадларга эришини таъминлайдиган вазифаларни бажаришга тайёрлигини билдируувчи ўлчов сифатида қарайди. Корхонанинг инновацион салохиятининг ортиши кўп жихатдан минтақаларда инновацион фаолиятни ривожланишига асос бўлади. [12]

Бозор муносабатларига ўтишнинг ўзбек моделининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб саноат корхоналарида инновацион салоҳиятни ривожлантиришнинг илмий-назарий асослари республикада Н.Юлдашев, Ш.Зайнутдинов, М.Махкамова, Ш.Мирсаидова ва бошқа олимлар томонидан кенг тадқиқ этилган.

Иқтисодчи олимлардан Ш.Мустафақуловнинг худудларни ижтимоий-иқтисодий ва инновацион салоҳиятига бахолашнинг услублари таҳлили, И.Умаров, С.Саидкаримова, Ш.Обулқосимовларнинг саноат корхоналарини инновацион кўрсаткичлари таҳлили, Г.Шаназарова саноат корхоналарида инновацион салоҳиятни бошқариш механизимин такомиллаштириш каби илмий ишларида илмий тадқиқотлар олиб борилган. Саноат корхоналари ахолининг эхтиёжларини ишлаб чиқарувчи эканлигини хисобга олиб саноат корхоналарининг ўзига хос бўлган инновацион фаолиятини бошқариш, инновацион фаолиятини хамда салоҳиятини баҳолаш, уни бошқаришни такомиллаштириш юзасидан етарлича ўрганилмаганлиги айниқса 2020 йил бошида бошланган COVID-19 глобал пандемияси даврида саноат корхоналарини молиявий қийинчиликларга учрамасдан, барқарор фаолият юритишлари учун зарурат эканлигини кўрсатди.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада абстракция-матиқий фикрлаш, қиёсий таҳлил, илмий мушохада, индукция ва дедукция баҳолаш усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар.

Бугунги кунда жахон иқтисодиётининг худудларда иқтисодий ривожланишнинг асосий манбаси сифатида инновация қарала бошланди. Худудлар хамда хўжалик юритувчи субъектлар, иқтисодиётнинг сохалари ривожланишига ўзларининг фаолиятига инновация жараёнларини фаол жорий қилиш натижасида самарали эришилмоқда. Саноат корхоналари инновацион фаолият олиб боришларида корхоналарнинг инновацион салоҳияти шаклланиши ва унга таъсир қилувчи омилларни илмий-назарий асосларини чуқур таҳлил қилишлари талаб этилади.

Жаҳон иқтисодиётида “инновация” ва “инновацион салоҳият” атамалари XX асрнинг дастлабки ўн йилликларидан Й.Шумпетер томонидан “янгилик”, “тадбиркорларга мотивация берувчи ўрганилмаган илмий-ташкилий омиллар” мазмунларида изохланган.[13] Илмий жихатдан “инновацион салоҳият” атамасини биринчилардан бўлиб К.Фримен мақсадларга эришиш йўлида юзага келадиган имконият, ички ресурс, энергия тизими сифатида изохлаган.[14] Бундан ташқари яна кўплаб олимлар ва мутахассислар ўзларининг худудлари хусусиятларидан келиб чиқиб, инновацион салоҳият атамасига изох келтиришган бўлиб, унга таъсир қилувчи омиллар бўйича илмий тадқиқот ишлари олиб боришган.

Россиялик иқтисодчи олимлар С.Новоселов, Ю.Угарова, М.Кузнецовларнинг илмий тадқиқотларида озиқ-овқат саноати корхоналарининг инновацион салоҳияти 9 та гурухга бўлинган факторларни тахлилий-баҳолаш орқали белгиланади.[15]

- Корхонанинг молиявий ҳолати таҳлили,
- Корхонанинг интелектуал салоҳияти таҳлили,
- Ташкилий-бошқарув структураси таҳлили,
- Корхонанинг маркетинг ўтказиш ҳолати таҳлили,
- Корхонанинг ахборот-методик таъминланганлик даражаси,
- Инновацион лойихаларни реализация қилиш даражаси,
- Ташқи инновацион муҳитнии бахолаш,
- Корхонанинг моддий-техник салоҳияти тахлили,
- Корхонанинг инновацион маданият даражаси

Юқорида келтирилган омиллар холатини бахолаш орқали озиқ-овқат саноати корхонасининг инновацион салохияти тахлил қилинган.

Бозор муносабатлари шароитида озиқ-овқат корхоналарида умумий салоҳиятни иқтисодий салоҳият акс эттиради. Корхонанинг иқисодий салохияти қуйидаги расмда акс эттирилган.

Корхоналарнинг иқтисодий салоҳияти шу корхонанинг ташкилий-бошқарув, ишлаб чиқариш, маркетинг, меҳнат(интелектуал), молиявий хамда инновацион салоҳияти йиғиндиси орқали шаклланади. Бунда барча йўналишлар йиғилиб битта бутунликни ташкил қилади.

Хозирги рақамли иқтисодиёт риожланаётган, кучли рақобат муҳити даврида корхоналар самарали фаолият юритиши учун албатта инновацион фаолиятни бошқаришлари, инновацион салоҳиятни доимий тарзда ривожлантириш имкониятларини қидириш зарурати юзага келди.

Юқорида иқтисодчи ва олимлар томонидан инновацион салоҳият атамасига келтирилган изохлардан келиб чиқиб қуйидаги ўзимизнинг изохни келтирамиз: саноат корхоналарининг инновацион салоҳияти бу корхонанинг маълум бир стратегик мақсадларга эришиш йўлида мавжуд ресурслардан фойдаланиб, ишлаб чиқаришга янги техника хамда технологияни фойдаланиш қобилиятидир.

Саноат корхоналарининг инновацион салохиятига таъсир қилувчи асосий омиллардан бири корхонанинг молиявий холати бўлиб, корхона молиявий жихатдан барқарорлиги инновацион фаолиятни тез ривожланишига олиб келади. Корхоналарнинг пул маблағларининг етарлилиги корхона инновацион фаолиятини юритилишини моддий жихатдан барқарор таъминлашга натижада эса корхона фаолиятига инновациялар жорий

қилинади. Корхонанинг молиявий холати талаб даражада эмаслиги унинг инновацион фаолиятига маблағ ажратилишида етишмовчилик пайдо бўлади. Инновацион фаолият зарурати нуқтаий назаридан охирги навбатдаги харажатларга айланади. Натижада корхонада инновацион ўзгаришлар бўлмайди.

Корхонанинг интелектуал салоҳияти корхона ходим ва ишчилари ўртасида билимли хамда малакалиларнинг амалда бўлиши орқали қўринади. Ишчиларнинг инновацияларга нисабатан муносабатлари ва инновацияни қабул қилишларини акс эттиради. Ривожланишни истайдиган озиқ-овқат саноати корхонаси борки ривожланиб кенгайиши учун корхонанинг интелектуал салохиятига жиддий қараши талаб этилади.

Корхонанинг ташкилий-бошқарув шакли корхонанинг инновацион фаолият олиб бориш ёки олиб бормаслигини билдиради. Яъни ташкилий-бошқарув структурасида инновацион фаолият акс этиши корхонанинг стратегик ривожланишида мухим ўринни эгаллайди.

Маркетинг фаолияти корхонанинг инновацион фаолияти натижасида яратилган янги махсулотини бозорини топишида асосий вазифани бажаради. Истеъмолчилар истакларидан келиб чиқиб, улар хохлаган махсулотлар тўғрисида маълмотлар инновацион фаолият билан шуғулланадиганларга узатилади. Ушбу маълумотлар асосида керакли бўлган махсулотлар ва жараёнлар устида инновацион фаолият олиб борилади.

Махсулотлари устида корхоналарда инновацион ғояларни шакллантириш, уларни қўллаб-қувватлаш ва амалга оширишда инновацион муҳитнинг ўрни мухимдир. Корхоналардаги инновацион ғояларни тижоратлаштириш учун албатта уларда инновацион муҳит шаклланган ва инновацион салоҳият юқори бўлиши лозим. Бунинг учун хориж амалиётида мазкур масала билан боғлиқ тадқиқотларнинг илмий-назарий ўрганиб, саноат корхоналари шароитига мос услубиётлардан фойдаланиш талаб этилади.

Ҳулоса ва таклифлар.

Бозор механизмига асосланган иқтисодиётда кучли рақобат муҳити шаклланади. Кучли рақобат муҳитида барқарор ривожланишнинг асосий шартларидан инновацияни ишлаб чиқариш жараёнига кенг жалб қилиш орқали махсулотлар таннархини пасайтириш, ишлаб чиқариладиган махсулот ассортиментини кўпайтириш, замонавий технологиялар асосида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар сифатини яхшилаш хисобланади. Озиқ-овқат саноати корхоналарида ушбу мақсадларга корхонанинг инновацион салоҳиятини ошириш орқали эришилади. Корхонанинг инновацион салоҳиятни оширишда унга таъсир қилувчи омиллар сифатида қуйидагиларни келтиришимиз мумкин.

- Худуд иқтисодий конюктура даражаси, ижтимоий инфратузилмаси, банк-молия тизими, қимматли қоғозлар бозори ривожланганлиги хамда солиққа тортишнинг соддалиги,
- Хорижий капиталга нисбатан давлат томонидан олиб бориладиган сиёсат, товарларни ички ва ташқи бозорларда сотиш имконияти,
- Корхонанинг интелектуал салоҳияти (ходимларнинг билим даражаси хамда малакаси), ишлаб чиқариш жараёнига замонавий технологияларни жорий қилиш даражаси,
- Корхона ишлаб чиқариш фаолияти билан боғлиқ илмий-тадқиқот институтлари билан хамкорликни йўлга қўйиши, алоқаларни ривожлантириши, корхонанинг инновацион фаолияти билан шуғулланадиган илмий ходимлар сонини бўлиши,

- Ходимлар оладиган ўртача иш хақи миқдори,
- Инвестицион мухит(инвестицион жозибадорлик),
- Корхонанинг ишлаб чиқариш жараёнига замонавий технологияларни ишлатиш даражаси.

Саноат корхоналарининг ривожланишида инновацион салоҳиятни ва унга таъсир қилувчи юқорида санаб ўтилган омиллар бўйича тахлиллар олиб бориш, корхоналарнинг замон талаблари доирасида фаолият юритишларига имконият хамда шароитлар яратади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони. // www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрдаги «2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5544-сонли Фармони. // www.lex.uz
3. Antonio Carrizo Moreira. Luis Miguel D.F., Zimmerman Ricardo A. Innovation and Supply Chain Management: Relationship, Collaboration and Strategies(Contribution to Management Science. Springer 2018. 343p.
4. Charis Galanakis. Innovation Strategies in the Food Industry, Volume 12345 1st Edition
5. Ruth Rama. 1st Edition Handbook of Innovation in the Food and Drink Industry. Copyright Year 2008
6. Ruth Rama. Empirical studies of innovation in the food and beverage industry. 2008 year.
7. Carolina Machado, J. Paulo Davim. Innovation Management in research and industry.
8. Robert Dow Buzzell, Robert E. M. Nours. Product Innovation in Food Processing, 1954-1964.
9. Robert Leskovar, Alenka Baggia, Peter Metikovich. Assessment of innovation potential in small and medium enterprises. Conference March 2013.
10. С.А.Кирюш. Методологические аспекты инновационной деятельности в цепях поставок пищевой продукции.
11. Кузина, Людмила Александровна. Стимулирование инноваций в пищевой промышленности. Москва-2013.
12. Казакова, Инна Николаевна. Развитие инновационного потенциала пищевой промышленности региона. ставрополь-2011 год.

a. Й.А.Шумпетер. Теория экономического развития. М-.:Директ-медиа публишинг.2008 йил. 401б.

13. Р.А.Фатхуддинов. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов. Питер-2010 йил. 448б.
14. С.Новоселов, Ю.Угарова, М.Кузнецов. Оценка инновационного потенциала предприятий пищевой промишленности в региональных условиях. Инновационное развитие. Ползуновский альманах №3 2009 том1.

PUL-KREDIT SIYOSATINING INFLYATSIYANI TARTIBGA SOLISHDAGI ROLI

Ibragim Jo‘rabayev[1], Abdusalomova Dilnavoz Soibjon qizi[2]
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, i.f.n dotsent[1]
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Moliya va moliyaviy texnalogiyalari yo‘nalishi 2-bosqich talabasi[2]
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629729

Annotatsiya. *Ushbu maqolada pul-kredit siyosatining inflyatsiya jarayonlarini tartibga solishdagi roli, samaradorligi va zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Markaziy bank tomonidan qo‘llaniladigan pul-kredit siyosati instrumentlari, ularning inflyatsion jarayonlarga ta'siri va bu boradagi jahon tajribasi o‘rganilgan. Inflyatsiyani targetlash rejimida pul-kredit siyosatining ahamiyati, foiz stavkalarining narxlar barqarorligiga ta'siri hamda O‘zbekiston sharoitida pul-kredit siyosati orqali inflyatsiyani tartibga solish jarayonidagi yutuqlar va muammolar baholangan. Maqolada pul-kredit siyosatining inflyatsiyani nazorat qilishdagi samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan va O‘zbekiston uchun pul-kredit siyosatini takomillashtirish bo‘yicha istiqbolli yo‘nalishlar taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar: *pul-kredit siyosati, inflyatsiya, markaziy bank, monetar instrumentlar, inflyatsiyani targetlash, foiz stavkalar, likvidlilik, pul massasi, monetar transmission mexanizm, narxlar barqarorligi.*

Аннотация. *В данной статье анализируется роль, эффективность и современные подходы денежно-кредитной политики в регулировании инфляционных процессов. Изучены инструменты денежно-кредитной политики, применяемые центральным банком, их влияние на инфляционные процессы и мировой опыт в этой области. Оценена важность денежно-кредитной политики в режиме таргетирования инфляции, влияние процентных ставок на стабильность цен, а также достижения и проблемы в регулировании инфляции посредством денежно-кредитной политики в условиях Узбекистана. В статье разработаны практические рекомендации по повышению эффективности денежно-кредитной политики в контроле инфляции и предложены перспективные направления совершенствования денежно-кредитной политики для Узбекистана.*

Ключевые слова: *денежно-кредитная политика, инфляция, центральный банк, монетарные инструменты, таргетирование инфляции, процентные ставки, ликвидность, денежная масса, механизм монетарной трансмиссии, стабильность цен.*

Annotation. *This article analyzes the role, effectiveness, and modern approaches of monetary policy in regulating inflationary processes. The monetary policy instruments used by the central bank, their impact on inflationary processes, and world experience in this field have been studied. The importance of monetary policy in the inflation targeting regime, the impact of interest rates on price stability, as well as achievements and problems in regulating inflation through monetary policy in Uzbekistan have been evaluated. The article develops practical recommendations for improving the effectiveness of monetary policy in controlling inflation and proposes promising directions for improving monetary policy for Uzbekistan.*

Key words: *monetary policy, inflation, central bank, monetary instruments, inflation targeting, interest rates, liquidity, money supply, monetary transmission mechanism, price stability.*

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda inflyatsiya eng muhim makroiqtisodiy koʻrsatkichlardan biri hisoblanadi. Inflyatsiya darajasining yuqori boʻlishi iqtisodiy oʻsishni sekinlashtiradi, aholi turmush darajasiga salbiy ta'sir koʻrsatadi va investitsion faollikni pasaytiradi. Shu sababli, barqaror narxlarni ta'minlash koʻplab mamlakatlardagi markaziy banklarning asosiy vazifasi hisoblanadi. Pul-kredit siyosati inflyatsiyani tartibga solishning eng samarali vositalaridan biri boʻlib, u orqali iqtisodiyotdagi pul taklifini, foiz stavkalarini va kredit sharoitlarini boshqarish mumkin [1]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 18-noyabrdagi "Oʻzbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish va uni rivojlantirish boʻyicha strategiya toʻgʻrisida"gi PF-5877-son farmonida ham pul-kredit siyosatini takomillashtirish va inflyatsiyani targetlash rejimiga oʻtish muhim yoʻnalish sifatida belgilangan [2]. Bu esa Oʻzbekistonda inflyatsiyani tartibga solishda pul-kredit siyosatining rolini yanada oshirmoqda. Mazkur maqolada pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi roli, asosiy mexanizmlari, zamonaviy yondashuvlari hamda Oʻzbekiston sharoitida ularni qoʻllash xususiyatlari tahlil qilinadi.

Koʻrib chiqilayotgan muammoning hozirgi holati tahlili. Bugungi kunda jahon amaliyotida inflyatsiyani tartibga solishda pul-kredit siyosati instrumentlari faol qoʻllanilmoqda. Xalqaro Valyuta Fondi ma'lumotlariga koʻra, 2023-yilda global inflyatsiya 6,9 foizni tashkil etgan boʻlib, bu koʻrsatkich 2022-yildagi 8,7 foizga nisbatan pasaygan, ammo pandemiyagacha boʻlgan davrga (2019-yil: 3,5%) qaraganda hamon yuqori [3]. Bu esa pul-kredit siyosatining inflyatsiyani nazorat qilishdagi samaradorligini oshirish masalasini dolzarb qilmoqda.

Zamonaviy pul-kredit siyosati quyidagi asosiy yoʻnalishlarda inflyatsiyani tartibga solishga qaratilgan:

1. **Foiz stavkalarini boshqarish:** Markaziy banklar asosiy foiz stavkalarini oʻzgartirish orqali iqtisodiyotga ta'sir koʻrsatadi. Inflyatsiya darajasi oshganda, markaziy banklar foiz stavkalarini koʻtaradi, bu esa kreditlarning qimmatlashishiga, natijada iste'mol va investitsiyalarning qisqarishiga olib keladi. Masalan, 2022-2023 yillarda AQSh Federal Rezerv tizimi, Evropa Markaziy Banki va boshqa markaziy banklar inflyatsiyaga qarshi kurashish maqsadida foiz stavkalarini sezilarli darajada oshirdilar [4].
2. **Ochiq bozor operatsiyalari:** Markaziy banklar davlat qimmatli qogʻozlarini sotish yoki sotib olish orqali iqtisodiyotdagi pul taklifini tartibga soladi. Inflyatsiya yuqori boʻlganda, qimmatli qogʻozlarni sotish orqali muomaladagi pul massasini kamaytirish mumkin.
3. **Majburiy rezerv talablari:** Markaziy bank tijorat banklarining majburiy rezerv normalarini oʻzgartirish orqali ularning kredit berish imkoniyatlarini boshqaradi. Majburiy rezerv normalarining oshirilishi banklarning kredit berish imkoniyatlarini cheklaydi va inflyatsiyani pasaytiradi.
4. **Valyuta bozorida interventsiyalar:** Ayrim hollarda, ayniqsa ochiq iqtisodiyotli mamlakatlarda, markaziy banklar milliy valyuta kursini barqarorlashtirish uchun valyuta bozorida interventsiyalar oʻtkazadi, bu esa import narxlari orqali inflyatsiyaga ta'sir koʻrsatadi.
5. **Kommunikatsiya siyosati:** Zamonaviy markaziy banklar oʻz siyosatlarini va kutilayotgan qarorlarini ochiq-oydin e'lon qilish orqali bozor kutilmalariga ta'sir koʻrsatishga harakat qiladi. Inflyatsion kutilmalarni boshqarish inflyatsiyani pasaytirishning muhim omili hisoblanadi.

O‘zbekistonda inflyatsiya darajasi so‘nggi yillarda sezilarli darajada pasaygan bo‘lsa-da, hamon nisbatan yuqori ko‘rsatkichni saqlab turibdi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda inflyatsiya 12,3% ni, 2023-yilda esa 9,8% ni tashkil etgan [5]. 2020-yildan boshlab O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki inflyatsiyani targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o‘tish strategiyasini amalga oshirmoqda. Bu jarayonda asosiy e'tibor foiz stavkalarini boshqarishga, monetar transmission mexanizmini kuchaytirishga va inflyatsion kutilmalarni pasaytirishga qaratilmoqda.

Masalaning qo‘yilishi. Pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi rolini o‘rganish uchun quyidagi asosiy masalalarni ko‘rib chiqish zarur:

1. Pul-kredit siyosati instrumentlarining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorligini baholash;
2. Zamonaviy markaziy banklarning inflyatsiyani targetlash rejimida qo‘llaydigan yondashuvlarini tahlil qilish;
3. Pul-kredit siyosati orqali inflyatsiyaga ta'sir etish mexanizmlarini o‘rganish;
4. O‘zbekiston sharoitida pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi muammolari va istiqbollarini aniqlash.

Yechish usullari va metodologiya. Tadqiqot jarayonida ilmiy-nazariy tahlil, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash, qiyosiy tahlil, ekspert baholash usullari qo‘llanildi. Pul-kredit siyosatining inflyatsiyaga ta'sirini o‘rganish uchun jahon tajribasi va mahalliy amaliyot tahlil qilindi. Pul-kredit siyosati instrumentlarining samaradorligini baholash uchun xalqaro moliyaviy tashkilotlar (XVF, Jahon banki) hisobotlari va ilmiy tadqiqotlar natijalari o‘rganildi. O‘zbekiston Markaziy banki tomonidan o‘tkazilgan pul-kredit siyosati tahlil qilindi va uning inflyatsiyaga ta'siri baholandi.

Pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorligi. Pul-kredit siyosati instrumentlarining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq:

1. **Monetar transmission mexanizmining rivojlanganligi:** Pul-kredit siyosati qarorlari qanchalik tez va to‘liq iqtisodiyotga uzatilsa, inflyatsiyani nazorat qilish shunchalik samarali bo‘ladi. Rivojlangan moliya bozorlari va bank tizimiga ega mamlakatlarda monetar transmission mexanizmi kuchliroq ishlaydi.
2. **Markaziy bank mustaqilligi:** Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, siyosiy bosimlardan mustaqil bo‘lgan markaziy banklar inflyatsiyani pasaytirishda ancha samarali faoliyat ko‘rsatadi. Mustaqil markaziy banklar uzoq muddatli narxlar barqarorligiga e'tibor qaratadi va qisqa muddatli siyosiy manfaatlarga bo‘ysunmaydi.
3. **Inflyatsion kutilmalarni boshqarish qobiliyati:** Zamonaviy iqtisodiyotda inflyatsion kutilmalar inflyatsiya darajasiga kuchli ta'sir ko‘rsatadi. Markaziy bankning ishonchlilik darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, u inflyatsion kutilmalarni shunchalik samarali boshqarishi mumkin.
4. **Tashqi omillarning ta'siri:** Global iqtisodiy inqirozlar, xomashyo narxlarining o‘zgarishi, jahon bozorlaridagi tarkibiy o‘zgarishlar va boshqa tashqi omillar pul-kredit siyosatining samaradorligiga ta'sir ko‘rsatadi.

1-jadvalda pul-kredit siyosati instrumentlarining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorlik ko‘rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval Pul-kredit siyosati instrumentlarining inflyatsiyaga ta'siri

Pul-kredit siyosati instrumenti	**Inflyatsiyaga ta'sir mexanizmi**	**Ta'sir kuchi**	**Ta'sir muddati**
Asosiy foiz stavkasi	Kredit narxi va hajmiga ta'sir	Yuqori	6-18 oy
Ochiq bozor operatsiyalari	Pul taklifini boshqarish	O‘rta	3-12 oy
Majburiy rezerv talablari	Bank kreditlari hajmini cheklash	O‘rta	6-24 oy
Valyuta interventsiyalari	Import narxlariga ta'sir	Past-o‘rta	1-6 oy
Kommunikatsiya siyosati	Inflyatsion kutilmalarga ta'sir	O‘zgaruvchan	1-24 oy

Manba: [3, 6, 7] ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Inflyatsiyani targetlash rejimi va uning samaradorligi. Hozirgi kunda 40 dan ortiq mamlakatlar inflyatsiyani targetlash rejimini qo‘llamoqda. Bu rejimning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. **Inflyatsiya darajasi uchun aniq maqsadli ko‘rsatkichning e'lon qilinishi**
2. **Foiz stavkalarini boshqarishga ustuvor ahamiyat berish**
3. **Markaziy bank faoliyatining shaffofligi va hisobdorligi**
4. **Markaziy bank mustaqilligining yuqori darajasi**

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inflyatsiyani targetlash rejimini qo‘llaydigan mamlakatlarda inflyatsiya darajasi o‘rtacha 3-4 foiz punktiga pasaygan va uning o‘zgaruvchanligi kamaygan [8]. Bu rejim, ayniqsa, Yangi Zelandiya, Kanada, Buyuk Britaniya, Chili va Chexiya kabi mamlakatlarda samarali natija bergan.

2-jadvalda inflyatsiyani targetlash rejimini qo‘llaydigan ayrim mamlakatlardagi inflyatsiya ko‘rsatkichlari va maqsadli darajalar keltirilgan.

2-jadval Inflyatsiyani targetlash rejimini qo‘llaydigan mamlakatlar ko‘rsatkichlari (2023-yil)

Mamlakat	**Inflyatsiya maqsadi**	**Haqiqiy inflyatsiya**	**Markaziy bank asosiy stavkasi**
Yangi Zelandiya	2% (±1%)	4.7%	5.5%
Buyuk Britaniya	2%	4.0%	5.25%
Kanada	2% (±1%)	3.4%	5.0%
Braziliya	3.0% (±1.5%)	4.62%	11.75%
Chili	3% (±1%)	3.9%	8.0%
Polsha	2.5% (±1%)	6.2%	5.75%
Rossiya	4%	7.4%	16.0%
O‘zbekiston	5% (2026-yilgacha)	9.8%	14.0%

Manba: [4, 5, 9] ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

O‘zbekistonda pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi roli. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki 2020-yildan boshlab inflyatsiyani targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o‘tish strategiyasini amalga oshirmoqda. Bu yo‘nalishda quyidagi muhim qadamlar tashlandi:

1. **Asosiy stavkani boshqarish mexanizmining takomillashtirilishi:** 2023-yilda Markaziy bank asosiy stavkani inflyatsiya darajasiga muvofiq holda boshqarish amaliyotini kuchaytirdi. Asosiy stavka 2023-yil davomida 14% darajasida saqlab turildi, bu esa real foiz stavkasining ijobiy bo‘lishini ta'minladi [5].
2. **Monetar transmission mexanizmini kuchaytirish:** Bank tizimini isloh qilish, davlat banklarini xususiylashtirish va moliya bozorlarini rivojlantirish orqali monetar transmission mexanizmini kuchaytirish choralari ko‘rildi.
3. **Inflyatsion kutilmalarni boshqarish:** Markaziy bank kommunikatsiya siyosatini kuchaytirib, muntazam ravishda inflyatsiya sharhlarini e'lon qilish, press-konferentsiyalar o‘tkazish va inflyatsion kutilmalar bo‘yicha so‘rovnomalar o‘tkazish amaliyotini yo‘lga qo‘ydi.
4. **Valyuta bozorini erkinlashtirish:** 2017-yildan boshlab valyuta bozorini erkinlashtirish va milliy valyuta kursini bozor mexanizmlari asosida shakllantirishga o‘tish pul-kredit siyosatining samaradorligini oshirishga xizmat qildi.

Biroq, O‘zbekistonda pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorligini cheklovchi bir qator muammolar ham mavjud:

1. **Monetar transmission mexanizmining zaif rivojlanganligi:** Moliya bozorlari va bank tizimining rivojlanish darajasi hali yetarli emasligi foiz stavkalarining iqtisodiyotga ta'sirini cheklaydi.
2. **Tarkibiy omillarning kuchliligi:** O‘zbekistonda inflyatsiyaning sezilarli qismi pul-kredit siyosati orqali ta'sir qilish qiyin bo‘lgan tarkibiy omillar (oziq-ovqat narxlari, tarif siyosati, monopoliya ta'siri) bilan bog‘liq.
3. **Dollarlashtirish darajasining yuqoriligi:** Iqtisodiyotda dollarlashtirish darajasining yuqoriligi pul-kredit siyosatining samaradorligini pasaytiradi.
4. **Fiskal siyosat bilan koordinatsiyaning yetarli emasligi:** Davlat xarajatlarining yuqori darajasi va fiskal siyosat bilan pul-kredit siyosati o‘rtasidagi koordinatsiyaning yetarli emasligi inflyatsiyani pasaytirish imkoniyatlarini cheklaydi.

O‘zbekistonda pul-kredit siyosatini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar. O‘zbekistonda pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

1. **Monetar transmission mexanizmini kuchaytirish:** Moliya bozorlarini rivojlantirish, bank tizimidagi raqobatni kuchaytirish va davlat banklarini xususiylashtirish jarayonlarini tezlashtirish orqali foiz stavkalarining iqtisodiyotga ta'sirini kuchaytirish lozim.
2. **Inflyatsion kutilmalarni samarali boshqarish:** Markaziy bank kommunikatsiya siyosatini yanada takomillashtirish, inflyatsiya prognozlarini muntazam e'lon qilish va ularning ishonchliligini oshirish zarur. Inflyatsion kutilmalarni o‘rganish uchun so‘rovnomalar o‘tkazish metodologiyasini takomillashtirish lozim.
3. **Fiskal siyosat bilan koordinatsiyani kuchaytirish:** Davlat xarajatlarini maqbullashtirish, davlat qarzini barqaror darajada saqlab turish va fiskal siyosat bilan pul-kredit siyosati o‘rtasidagi koordinatsiyani kuchaytirish zarur.
4. **Dollarlashtirish darajasini pasaytirish:** Milliy valyutaga ishonchni oshirish, milliy valyutadagi moliyaviy instrumentlarni rivojlantirish va valyuta bozorini yanada erkinlashtirish orqali dollarlashtirish darajasini pasaytirish lozim.

5. **Markaziy bank mustaqilligini kuchaytirish:** Markaziy bank mustaqilligini ta'minlash uchun huquqiy va institutsional mexanizmlarni yanada takomillashtirish, bank faoliyatiga siyosiy aralashuvni kamaytirish lozim.

6. **Inflyatsiyaning tarkibiy omillariga ta'sir ko‘rsatish:** Oziq-ovqat bozorlaridagi tarkibiy islohotlarni chuqurlashtirish, raqobatni rivojlantirish va monopoliyaga qarshi siyosatni kuchaytirish zarur.

Xulosa. Pul-kredit siyosati inflyatsiyani tartibga solishning eng samarali instrumentlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy markaziy banklar inflyatsiyani targetlash rejimi, foiz stavkalarini boshqarish, ochiq bozor operatsiyalari va kommunikatsiya siyosati orqali narxlar barqarorligini ta'minlashga harakat qiladi. O‘zbekistonda inflyatsiyani targetlash rejimiga o‘tish jarayoni boshlangan bo‘lib, bu yo‘nalishda muhim qadamlar tashlangan. Biroq, monetar transmission mexanizmining zaif rivojlanganligi, tarkibiy omillarning kuchliligi, dollarlashtirish darajasining yuqoriligi va fiskal siyosat bilan koordinatsiyaning yetarli emasligi kabi omillar pul-kredit siyosatining samaradorligini cheklaydi.

O‘zbekistonda pul-kredit siyosatining inflyatsiyani tartibga solishdagi samaradorligini oshirish uchun monetar transmission mexanizmini kuchaytirish, inflyatsion kutilmalarni samarali boshqarish, fiskal siyosat bilan koordinatsiyani kuchaytirish, dollarlashtirish darajasini pasaytirish va markaziy bank mustaqilligini ta'minlash bo‘yicha kompleks choralarni amalga oshirish zarur. Bu choralar inflyatsiya darajasini pasaytirish, narxlar barqarorligini ta'minlash va iqtisodiy o‘sish uchun qulay sharoitlar yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Friedman, M. "The Role of Monetary Policy". The American Economic Review, 58(1), 1-17, 1968
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish va uni rivojlantirish bo‘yicha strategiya to‘g‘risida"gi PF-5877-son farmoni, 18.11.2019
3. International Monetary Fund. "World Economic Outlook: Inflation Peaking amid Low Growth". Washington, DC, April 2023
4. Bank for International Settlements. "Annual Economic Report 2023". Basel, Switzerland, 2023
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "Pul-kredit siyosati sharhli", 2023 yil IV chorak. https://cbu.uz/oz/monetary-policy/
6. Bernanke, B. S., & Mishkin, F. S. "Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy?". Journal of Economic Perspectives, 11(2), 97-116, 1997
7. Svensson, L. E. "Inflation Targeting". NBER Working Paper No. 16654, 2010
8. Hammond, G. "State of the Art of Inflation Targeting". Centre for Central Banking Studies, Bank of England, 2012
9. World Bank. "Global Economic Prospects", June 2023 </artifact>

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ИИ НА КАЧЕСТВО УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ И ДИНАМИКУ ИННОВАЦИОННОГО РОСТА

Ходжимуратова Зухра Зайнитдиновна
Университет Ориентал, кафедра Математики и информационных технологий,
старший преподаватель Узбекистан, Ташкент, ул. Норазтепа, 52
https://doi.org/10.5281/zenodo.15713686

Аннотация. *Данная статья анализирует взаимодействие между искусственным интеллектом (ИИ) и системы управления, а также направлена на изучение вклада ИИ в развитие страны в рамках стратегий развития Республики Узбекистан. В статье рассматривается влияние технологий ИИ на организационную эффективность, принятие решений, управление человеческими ресурсами и инновации. Также освещаются этические, технологические и организационные проблемы, возникающие в этом процессе, на основе статистических данных и экспертных заключений.*

Исследование определяет навыки, необходимые будущему специалисту в этой области и предлагает стратегические подходы для реализации полного потенциала ИИ в процессе цифровой трансформации Узбекистана.

Abstract. *This article analyzes the interaction between artificial intelligence (AI) and management sistems, focusing on the contribution of AI to the country's development within the framework of the Republic of Uzbekistan's development strategies. The article explores the impact of AI technologies on organizational efficiency, decision-making, human resource management, and innovation. It also addresses the ethical, technological, and organizational challenges that arise in this process, based on statistical data and expert assessments.*

The study identifies the skills required for the future spcializer in this sphere and proposes strategic approaches to unlock the full potential of AI in Uzbekistan's digital transformation process.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, системы управления, Республика Узбекистан, цифровая трансформация, принятие решений, человеческие ресурсы, инновации.*

Keywords: *artificial intelligence, management sistems, Republic of Uzbekistan, digital transformation, decision-making, human resources, innovation.*

Введение. В первой четверти двадцатого века технологии искусственного интеллекта (ИИ) произвели революцию в мировой экономической и социальной среде. Экспоненциальный рост данных и увеличение вычислительной мощности сделали ИИ способным выполнять задачи, ранее представленные только в художественной литературе (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Это развитие особенно заметно в ведущих экономически развитых странах. Эти тенденции чрезвычайно актуальны и для Республики Узбекистан, и стратегия «цифровой Узбекистан – 2030», выдвинутая президентом Шавкатом Мирзиёевым, наглядно демонстрирует стремление страны к цифровой трансформации. Эти изменения оказали значительное влияние, особенно в сфере бизнеса и управления, в том числе на повышение эффективности государственных организаций и предприятий частного

сектора, изменение процессов принятия стратегических решений, внедрение новых подходов к управлению человеческими ресурсами и внедрение инноваций.

Эта статья направлена на изучение влияния ИИ на системы управления, анализ существующих возможностей и проблем на основе некоторых фактов и статистических данных, а также на определение навыков, необходимых будущим специалистам в этой области.

Материалы и методы исследования. При сборе данных и фактических данных для данной статьи были использованы анализ литературы, исследования, отчёты, последние данные и статистика авторитетных международных организаций и консалтинговых фирм, а также соответствующие нормативно-правовые акты Республики Узбекистан, государственные программы и местные исследования. Исследование проводилось на следующих этапах:

- Были рассмотрены Указы и постановления Президента Республики Узбекистан по ИИ, соответствующие постановления Кабинета Министров, документы стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», данные Министерства цифровых технологий [1-7].
- Проанализированы академические журналы, материалы конференций и книги по ИИ, менеджменту, цифровой трансформации, принятию решений и управлению человеческими ресурсами [8-15].
- Исследования, отчёты, последние данные и статистика от авторитетных международных организаций и консалтинговых фирм: были проанализированы последние отчёты, исследования и прогнозы от известных фирм, таких как Gartner, McKinsey & Company, PwC, Deloitte, IBM и World Economic Forum. Эти отчёты предоставили ценную статистику о влиянии ИИ на бизнес, принятии, инвестициях и будущих тенденциях. Изучены мнения, анализы и выводы ведущих экспертов в области ИИ и менеджмента [16-23].

Результаты и обсуждения. Результаты исследования подтвердили многогранное влияние ИИ на системы управления, открыв при этом новые возможности и важные проблемы. В условиях Узбекистана эти тенденции имеют свои особенности.

1. Одним из наиболее заметных результатов ИИ является повышение операционной эффективности. Согласно отчёту Gartner за 2023 год, более 30% глобальных организаций уже добились значительного сокращения затрат и повышения эффективности за счёт использования ИИ в операционных процессах. Например, роботизированная автоматизация процессов (RPA) может сократить вмешательство человека в повторяющиеся задачи, такие как финансовая отчётность, обслуживание клиентов и ввод данных, на 60-80% (Deloitte, 2022). Это позволяет сотрудникам сосредоточиться на более стратегической работе. Например, JPMorgan Chase Bank добился значительных успехов в обработке финансовой отчетности и обработке контрактов с использованием ИИ и машинного обучения. Используя программное обеспечение Contract Intelligence (COiN), они смогли обработать 12 000 кредитных соглашений за считанные секунды, что сэкономило людям 360 000 часов труда. Это операционная система банка.

На примере Узбекистана в крупных государственных предприятиях, таких как АО «Узбекистон темир йуллари», внедряются элементы ИИ для оптимизации логистических и грузоперевозочных процессов. Например, снижение эксплуатационных расходов и

повышение эффективности достигается за счёт использования систем на основе ИИ для управления движением поездов, анализа расхода топлива и прогнозирования технического обслуживания. Кроме того, многие коммерческие банки внедряют роботизированные системы автоматизации процессов (RPA) для обслуживания клиентов и ускорения внутренних операций [9,10].

2. ИИ радикально меняет процесс принятия решений, анализируя большие объёмы данных и делая более точные прогнозы. Исследование IBM 2022 года показало, что компании, использующие аналитические инструменты на основе ИИ, достигли до 25% более точных бизнес-прогнозов. В финансовой сфере ИИ демонстрирует преимущество перед человеческим фактором в алгоритмической оценке торговых и кредитных рисков, значительно снижая вероятность ошибок (Accenture, 2021). Например, банки использовали ИИ, чтобы повысить уровень обнаружения мошенничества более чем на 50% и снизить количество ложных сообщений до 70%.

На примере Узбекистана развитие «Единого интерактивного портала государственных услуг» даёт возможность применять аналитические инструменты на основе ИИ в государственном управлении. Например, использование ИИ при анализе обращений граждан, выявлении проблемных зон и прогнозировании потребностей населения служит повышению качества принятия решений государственными органами [11].

3. В области человеческих ресурсов (HR) ИИ трансформирует процессы найма, обучения сотрудников и оценки их эффективности. Согласно данным учебной платформы LinkedIn за 2023 год, более 40% специалистов по персоналу используют инструменты ИИ для сканирования кандидатов, анализа резюме и проведения первоначальных собеседований. Это может сократить время процесса найма до 30%. Кроме того, платформы обучения на основе ИИ анализируют уровень знаний сотрудников и предлагают персонализированные программы обучения, которые повышают эффективность обучения (Degreed, 2022).

На примере Узбекистана, IT-компании и крупные предприятия в Узбекистане могут использовать онлайн-тесты и собеседования на основе ИИ в процессе подбора персонала. Это особенно помогает эффективно управлять большим количеством кандидатов. В сфере образования обучающие платформы могут использовать ИИ для анализа успеваемости учащихся и рекомендации индивидуальных учебных планов.

4. Развитие генеративного ИИ (Generative AI) открывает новые возможности для инноваций. Согласно отчёту McKinsey за 2024 год, Generative AI может ежегодно увеличивать мировой ВВП с 2,6 триллиона долларов до 4,4 триллиона долларов. Это особенно заметно в области дизайна продуктов, создания маркетингового контента и разработки программного обеспечения (McKinsey.com, 2024). Компании используют ИИ для выявления пробелов на рынке, прогнозирования потребностей потребителей и быстрого создания прототипов новых продуктов, чтобы получить конкурентное преимущество (Forbes, 2023).

По примеру Узбекистана резиденты и стартапы «IT-парка» в Узбекистане создают новые программные продукты, мобильные приложения и цифровые услуги, используя генеративные технологии ИИ. Например, возрастает роль ИИ в создании маркетингового контента, разработке чат-ботов для обслуживания клиентов и автоматизации программного

кода.

Дальнейшее развитие ИИ может оказать более глубокое влияние на менеджмент Узбекистана и принести ощутимые преимущества:

В государственном управлении: стратегия правительства Узбекистана, направленная на развитие проектов электронного правительства и «умных городов», повысит роль ИИ в Государственном управлении. Системы на основе ИИ могут применяться для снижения коррупции, повышения качества обслуживания и оптимизации процессов принятия решений.

Региональная интеграция: есть возможности для расширения сотрудничества, обмена опытом и внедрения единых стандартов по применению ИИ в регионе Центральной Азии. Это может помочь Узбекистану стать региональным цифровым центром.

Этика ИИ и национальное регулирование: в Узбекистане актуальной остаётся задача разработки этических норм и правовых основ, касающихся ИИ, разработать законодательства о защите данных в соответствие с международными стандартами. Это обеспечивает ответственное и надёжное использование технологий ИИ.

Возможности для малого и среднего бизнеса (МСБ): услуги на основе ИИ для МСБ (например, облачные платформы, стандартизированные модули ИИ) будут более доступными. Это помогает им конкурировать с крупными предприятиями и стимулирует экономический рост.

Хотя внедрение ИИ в менеджмент даёт значительные преимущества, оно также включает в себя ряд важных проблем:

Этические и социальные вопросы: при применении ИИ в Узбекистане нужно учесть работу над чёткой нормативно-правовой базой этических норм и конфиденциальности информации. Среди актуальных задач это обеспечение защиты персональных данных и повышение прозрачности систем ИИ.

Нехватка квалифицированных кадров: несмотря на усилия Министерства цифровых технологий Узбекистана и других смежных организаций по подготовке специалистов в области ИИ, спрос остаётся высоким. Важно расширение направлений ИИ в высших учебных заведениях, переквалификация персонала и привлечение иностранных специалистов.

Инвестиции и затраты: внедрение проектов ИИ требует высоких начальных вложений. На государственных предприятиях и в частном секторе важной управленческой задачей является обеспечение возврата инвестиций, оценка эффективности проектов и обеспечение финансовой устойчивости.

Организационные изменения: внедрение новых технологий требует от сотрудников и управленческого персонала адаптации к изменениям. При переходе от традиционных стилей управления к управлению на основе ИИ важно обучать сотрудников и вовлекать их в процесс.

Заключение. Результаты исследования показывают, что ИИ является мощной преобразующей силой в области управления. Для Республики Узбекистан эта технология будет играть решающую роль в реализации стратегии цифровой трансформации и экономической модернизации страны. ИИ предоставляет беспрецедентные возможности для повышения операционной эффективности, улучшения принятия решений, оптимизации человеческих ресурсов и ускорения инноваций. Однако этот процесс трансформации также

включает в себя этические, социальные, технологические и организационные проблемы, присущие Узбекистану.

Чтобы полностью реализовать потенциал ИИ, организации в Узбекистане могут не только инвестировать в технологии, но и:

- внедрение этических принципов: обеспечение справедливого, прозрачного и ответственного применения ИИ, развитие местного законодательства;
- наращивание кадрового потенциала: повышение грамотности ИИ, модернизация образовательных программ и переподготовка сотрудников для будущей работы;
- стратегическое планирование: согласование ИИ с общей стратегией развития страны и отраслевыми программами;
- активное управление изменениями: необходимо будет вовлечь сотрудников в процесс и помочь им адаптироваться к изменениям, а также улучшить цифровые навыки населения.

Благодаря синергетическому сочетанию ИИ и человеческого интеллекта организации Узбекистана могут не только преодолеть сегодняшние трудности, но и максимально использовать будущие возможности и укрепить свои позиции в конкурентном мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 21 июня 2022 года № ПП-289 «О мерах по повышению качества педагогического образования и дальнейшему развитию высших учебных заведений, готовящих педагогические кадры»
2. Постановление Президента Республики Узбекистан от 20.01.2025 № ПП-14 «О создании государственного университета Cyber university»
3. Постановление Президента Республики Узбекистан от 14.10.2024 № ПП-358 «Об утверждении стратегии развития технологий искусственного интеллекта до 2030 года»
4. Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УП-4947 «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан»
5. Указ Президента Республики Узбекистан от 08.10.2019 № УП-5847 «Об утверждении Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года»
6. Указ президента Республики Узбекистан от 11 мая 2022 года № УП-134 «Об утверждении национальной программы развития народного образования на 2022-2026 годы»
7. Указ Президента Республики Узбекистан от 11.09.2023 № УП-158 «О стратегии Узбекистана-2030»
8. O‘zbekiston temir yo‘llari: yuksalish va taraqqiyot yo‘li / Xalq so‘zi gazetasi, 07.11.2024 https://xs.uz/uz/post/ozbekiston-temir-jollari-yuksalish-va-taraqqiyot-joli
9. Temir yo‘llari sohasida raqamlashtirish jarayoni qanday ketmoqda? / O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Yangi O‘zbekiston" va "Pravda Vostoka" nashri, 25.11.2021 https://yuz.uz/uz/news/temir-yollari-sohasida-raqamlashtirish-jarayoni-qanday-ketmoqda
10. Aktamov Sh.R., Raximova L.K. va b. Davlat xizmatlarini ko‘rsatishda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash orqali sifat va samaradorlikni oshirish usullari // “Application of

artificial intelligence technologies in the public civil service" international scientific and practical conference november 21, 2024, 204-208-b. https://doi.org/10.5281/zenodo.14225536

11. Agrawal, A., Gans, J., & Goldfarb, A. (2018). Prediction Machines: The Simple Economics of Artificial Intelligence. Harvard Business Review Press.
12. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company. DOI: 10.1080/14697688.2014.946440
13. Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial Intelligence for the Real World: What Managers Need to Know. Harvard Business Review Press.
14. José M. Peiró; Vicente Martínez-Tur. 'Digitalized' Competences. A Crucial Challenge beyond Digital Competences. DOI: 10.5093/jwop2022a22
15. Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence. California Management Review, 61, 5-14. DOI: 10.1177/0008125619864925
16. Deloitte. (yanuary 2025). Deloitte's State of Generative AI in the Enterprise. Quarter four report. https://www2.deloitte.com
17. Gartner. (2023). Hype Cycle for Artificial Intelligence. gartner.com
18. IBM. (2024). AI in Banking. https://www.ibm.com/
19. IMF. (2023). Annual Report on Global Illicit Finance. Washington, DC. https://imf.einnews.com/pr_news/704621178/annual-report-2023
20. McKinsey & Company. (March 2025). The state of AI: How organizations are rewiring to capture value. https://www.mckinsey.com/
21. McKinsey's report. (2023-2024). The State of AI in 2023: Generative AI's Breakout Year.
22. PwC. (2024). PwC's 2024 AI Jobs Barometer. How will AI affect jobs, skills, wages. https://pwc.com/aijobsbarometer
23. World Economic Forum. (January 2025). Future of Jobs Report. https://reports.weforum.org/

PIYOZ YETISHTIRISHNING AGROTEXNIK XUSUSIYATLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK ASOSLARI

Suyunov Shohzodbek Murod o‘g‘li
Guliston davlat universiteti stajor - o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629308

Annotatsiya. *Ushbu maqolada piyoz yetishtirish jarayonining agrotexnik xususiyatlari, tuproq-iqlim sharoitlariga qo‘yiladigan talablar, parvarishlash usullari va hosildorlikni oshirish texnologiyalari tahlil qilingan. Shuningdek, piyoz yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi, hosildorlik va bozor talablariga mos mahsulot yetishtirish orqali fermer xo‘jaliklarining daromadini oshirish masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *piyoz yetishtirish, agrotexnika, hosildorlik, iqtisodiy samaradorlik, ekin parvarishi, seleksiya, bozor talabi.*

Annotation: *This article analyzes the agrotechnical features of onion cultivation, the requirements for soil and climatic conditions, cultivation methods, and technologies for increasing yield. It also discusses the economic efficiency of onion production and the ways to increase farmers' income by growing high-yielding and market-demanded products.*

Keywords: *onion cultivation, agrotechnics, yield, economic efficiency, crop care, selection, market demand.*

Аннотация: *В данной статье проанализированы агротехнические особенности выращивания лука, требования к почвенно-климатическим условиям, методы ухода за посевами и технологии повышения урожайности. Также освещены вопросы экономической эффективности выращивания лука и повышения доходов фермерских хозяйств за счёт производства высокоурожайной и востребованной на рынке продукции.*

Ключевые слова: *выращивание лука, агротехника, урожайность, экономическая эффективность, уход за посевами, селекция, спрос рынка.*

KIRISH

Piyoz (Allium cepa) O‘zbekiston sharoitida eng ko‘p yetishtiriladigan sabzavot turlaridan biri bo‘lib, aholining oziq-ovqat ratsionida ham, sanoatning qayta ishlash sohasida ham muhim o‘rin egallaydi. Mamlakatimizda dehqon va fermer xo‘jaliklari piyoz yetishtirishni nafaqat ichki ehtiyojni qondirish, balki eksport salohiyatini oshirish yo‘nalishida ham rivojlantirib bormoqda. Biroq, hosildorlikda barqarorlikni ta’minlash, hosil sifatini saqlash va iqtisodiy samaradorlikka erishish uchun bu ekinga agrotexnik jihatdan to‘g‘ri yondashuv zarur.

ADABIYOTLAR SHARHI

G‘ulomovning fikricha, piyoz ekini agrotexnik jihatdan o‘ziga xos bo‘lib, harorat, yorug‘lik va tuproqning mexanik tarkibiga nisbatan sezgirlik bilan ajralib turadi. U o‘z asarida piyoz ekishdan oldin chuqur ishlov berilgan, unumdorligi yuqori, yengil qumoq tuproqlarda yetishtirishni tavsiya etadi. G‘ulomov shuningdek, o‘g‘itlash normasi va sug‘orish davrlari bo‘yicha tavsiyalarini ilmiy tajriba asosida asoslab bergan [1].

To‘xtayevning fikricha, piyoz yetishtirishda agrotexnik tadbirlar majmuasi hosil sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. U tuproqni lazerli tekislash, o‘g‘itlarni vegetatsion davrga moslab berish,

navlarni agroiqlimiy zonalarga mos tanlash orqali hosildorlikni kamida 25 foizga oshirish mumkinligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, fosforli va kaliyli o‘g‘itlar ta’siri ko‘proq bo‘lishini ta’kidlab o‘tadi [2].

Akbarovning fikricha, innovatsion texnologiyalar – xususan, tomchilatib sug‘orish, agrotextile, bioo‘g‘itlar va dronlar orqali monitoring kabi usullar yordamida piyoz yetishtirishning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. U o‘z maqolasida bu vositalarning samaradorligini an’anaviy usullar bilan solishtirib, suv tejalishi, hosildorlik va mehnat sarfi bo‘yicha tafovutlarni tahlil qiladi [4].

Salimov va Islomovaning fikricha, har bir agrohudud uchun mos navni tanlash va agroiqlimiy omillarni hisobga olish piyoz ekish samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Ularning tadqiqotlarida Surxondaryo, Jizzax va Samarqand viloyatlarida o‘tkazilgan tajribalar asosida turli navlarning hosildorligi va saqlanish darajalari qiyosiy baholangan. Bu orqali hududiy ixtisoslashuv taklifi ilgari surilgan [6].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Piyoz sovuqqa chidamli, yorug‘lik va namlikni talab qiluvchi, qisqa vegetatsiya davriga ega ikki yillik o‘simlik bo‘lib, urug‘dan yoki ko‘chat orqali yetishtiriladi. Uning hosildorligi bevosita urug‘ sifati, tuproqning tarkibi, o‘g‘itlash va sug‘orish tartibiga bog‘liq. O‘zbekiston hududlarining aksariyatida piyoz uchun mos iqlim mavjud, biroq agrotexnik talablarni to‘liq bajarmaslik natijasida hosil sifati va hajmida keskin farqlar kuzatiladi.

Eng yaxshi natija, odatda, qumloq yoki yengil qumoq, organik moddalar bilan boyitilgan tuproqlarda olinadi. Piyoz sho‘r va zich tuproqlarda yaxshi o‘smaydi. Shu sababli, yerga organik va mineral o‘g‘itlar bilan ishlov berish, lazerli tekislash, tuproqni gevaklashtirish kabi tadbirlar tavsiya etiladi. O‘zbekiston sharoitida eng optimal ekish muddati – bahor oylarining ikkinchi yarmidan boshlab, aprel o‘rtalarigacha hisoblanadi.

Piyozni sifatli yetishtirishda o‘g‘itlash tizimi alohida o‘rin tutadi. 1 gektar maydonga o‘rtacha 30–40 tonna organik o‘g‘it, 100–120 kg azotli, 70–80 kg fosforli, 50–60 kg kaliyli o‘g‘itlar berilishi tavsiya qilinadi. Sug‘orish esa vegetatsiya davomida 8–10 marta, ayniqsa piyozning bo‘liq davrida muntazam amalga oshirilishi lozim.

Quyidagi jadvalda turli agrotexnik tadbirlarning hosildorlikka va iqtisodiy daromadga ta’siri keltirilgan:

1-jadval

Agrotexnik tadbirlar va ularning hosildorlikka ta’siri

Tadbir turi	Amalga oshirilgan holatdagi hosildorlik (t/ga)	Xarajat (ming so‘m/ga)	Daromad (ming so‘m/ga)
Odatdagidek, minimal ishlov	18	6 500	13 800
Yaxshilangan ishlov va o‘g‘itlash	26	8 300	21 200
Tomchilatib sug‘orish bilan	29	9 600	25 300

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinib turibdiki, agrotexnik tadbirlarni to‘g‘ri tashkil qilish hosildorlikni 50 foizgacha oshiradi, iqtisodiy samaradorlik esa 2 baravarga yetadi. Ayniqsa,

zamonaviy sug‘orish tizimlari (masalan, tomchilatib sug‘orish) orqali suv tejaladi, kasalliklar kamroq uchraydi va piyoz bir me’yorda yetiladi.

Bundan tashqari, piyoz yetishtirishda iqtisodiy samaradorlikni ta’minlash uchun bozor bilan integratsiyalashgan yondashuv talab etiladi. Ya’ni, qaysi navga talab yuqori, saqlash imkoniyati qanday, eksport uchun sertifikatlash qanday amalga oshiriladi – ana shu omillar daromadga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

NATIJALAR

Piyoz yetishtirishda hosil sifatini belgilovchi omillardan yana biri bu urug‘lik tanlovi va seleksiya ishlaridir. Amalda ko‘pchilik dehqonlar har mavsumda o‘zlari yetishtirgan piyozdan urug‘lik sifatida foydalanadi. Biroq bunday usulda nav sifati, hosilning yagonaligi va saqlanish darajasi yil sayin pasayadi. Shu bois, respublika miqyosida tasdiqlangan navlar — masalan, “Skvirskiy”, “Karatal”, “Vodiy 92”, “Sharq tongi” kabi nisbatan kasalliklarga chidamli, yaxshi saqlanuvchi, eksport salohiyatiga ega navlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, haroratga chidamlilik, ildiz tizimi rivojlanish darajasi va piyoz po‘stining zichligi nav tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Alohida e’tibor berilishi kerak bo‘lgan jihatlardan biri bu kasallik va zararkunandalarga qarshi integratsiyalashgan himoya tizimidir. Piyoz yetishtirishda eng ko‘p uchraydigan kasalliklar qatoriga bakterial chirish, qurt tushishi, un shudring, fusarioz kabilar kiradi. Zararkunandalardan esa piyoz pashshasi, thrips va ildiz chuvalchanglari keng tarqalgan. Ularning aksariyati noqulay agroiqlimiy sharoitda, ayniqsa, ortiqcha namlikda yoki hosil terib olinganidan keyin noto‘g‘ri saqlash natijasida yuzaga keladi. Shu bois ekin maydonlarini almashlab ekish, mahalliy sharoitga mos biologik vositalardan foydalanish, agrotexnik choralarni o‘z vaqtida amalga oshirish zarur. Faqat kimyoviy dorilarga tayanish natijasida piyozda nitratlar miqdori ortadi va mahsulot sifatiga putur yetadi.

Bundan tashqari, piyoz yetishtirishda yig‘im-terim va saqlash texnologiyalari ham daromadga bevosita ta’sir qiladi. Ilmiy tadqiqotlarga ko‘ra, hosilning 20–25% qismi yig‘im-terim davrida yoki noto‘g‘ri saqlash sharoitida nobud bo‘ladi. To‘liq pishmagan piyozni erta terib olish, qovurg‘ochi pichoq bilan noto‘g‘ri kesish, saqlashda ventilyatsiya va namlik rejimining buzilishi — bularning barchasi mahsulotning bozorga yetgunicha yaroqsiz holga kelishiga olib keladi. Zamonaviy texnologiyalar asosida qurilgan omborxonalar, sovitkichli saqlash kameralarining mavjudligi va avtomatlashtirilgan saralash, qadoqlash liniyalari bu yo‘qotishlarning oldini olishga xizmat qiladi. Ayniqsa eksportbop navlar uchun mahsulot sertifikatsiyasi, gigiyenik normativlarga moslashuvi yuqori ahamiyat kasb etadi.

Yana bir muhim jihat — bozor kon’yunkturasiga mos rejalashtirish. Hozirgi kunda ichki bozorda mavsumiy o‘zgarishlar, import va eksportdagi talab-taklif tafovutlari sababli narxlar keskin tebranishi kuzatilmoqda. Shu bois, fermer xo‘jaliklari faqat dalada emas, balki bozorni o‘rganishda ham faol bo‘lishi lozim. Mahsulotni faqat yangi holatda emas, qayta ishlash (quritish, tuzlash, pastalar tayyorlash) orqali yetkazib berish imkoniyatlari ko‘rib chiqilishi kerak. Kooperatsiya asosida ishlovchi fermerlar mahsulotni birgalikda saqlash, realizatsiya qilish va eksport qilish orqali iqtisodiy samaradorlikni bir necha barobarga oshirishi mumkin.

Piyoz yetishtirishda iqtisodiy samaradorlikni ta’minlovchi yana bir asosiy omil bu — mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va ish unumdorligini oshirishdir. Ko‘plab fermer xo‘jaliklarida hali ham mehnatga asoslangan, qo‘lda ishlov berish usullari saqlanib qolgan. Bu esa nafaqat ko‘proq vaqt va mehnat sarfini talab qiladi, balki umumiy xarajatlar hajmini ham oshiradi.

Zamonaviy texnika va mexanizatsiyani joriy qilish orqali ishchilar sonini kamaytirish, bir ish kunida ko‘proq maydonni qamrab olish va mehnat unumdorligini oshirish mumkin. Masalan, mexanizatsiyalashgan ekish texnikasi yordamida 1 kunda 5–6 gektar yerga urug‘ sepish mumkin bo‘lsa, bu ko‘rsatkich qo‘lda bajarilganda 1–1,5 gektardan oshmaydi. Natijada mehnat tannarxi kamayadi, daromad esa ortadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Piyoz yetishtirish O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida yuqori iqtisodiy salohiyatga ega yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Biroq hosildorlik va daromad ko‘rsatkichlari bevosita agrotexnik tadbirlarning sifatli tashkil etilishi, resurslardan oqilona foydalanish va bozor talablarini chuqur tahlil qilishga bog‘liq. Yerga ilmiy asosda ishlov berish, to‘g‘ri o‘g‘itlash, zamonaviy sug‘orish tizimlarini joriy etish, sertifikatlangan urug‘lardan foydalanish orqali dehqon va fermerlar yuqori daromadga erisha oladi. Shu bilan birga, saqlash, qadoqlash va eksport zanjiri bo‘yicha davlat tomonidan yaratilgan shart-sharoitlar ushbu tarmoqning raqobatbardoshligini oshiradi.

Piyoz yetishtirishda agrotexnik jihatlar bilan birga iqtisodiy yondashuv, bozor tahlili va logistika mexanizmlarini hisobga olish orqali barqarorlikka erishish mumkin. Bu esa nafaqat fermer daromadini oshiradi, balki butun agrar sohaning eksport salohiyatini kuchaytiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. G‘ulomov B. Sabzavotchilik asoslari. – Toshkent: O‘quvchi, 2019. – 212 b.
2. To‘xtayev M. Qishloq xo‘jaligi ekinlari agrotexnikasi. – Samarqand: SamDU, 2021. – 185 b.
3. FAO. Onion Production Guide for Developing Countries. – Rome: FAO, 2020. – 96 p.
4. Akbarov A. Sabzavot yetishtirishda innovatsion yondashuvlar // O‘zAgro Ilmiy jurnali. – 2022. – №3. – B. 28–35.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi: www.agro.uz – 2023-yil hisobotlari.
6. Salimov O., Islomova D. Mahalliy tuproq-iqlim sharoitida piyoz yetishtirish tajribalari // Ilmiy amaliy agrotexnika to‘plami. – 2021. – №2. – B. 44–50.

MINTAQA INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHDA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI

Saidov Otabek Shuhratovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi mustaqil izlanuvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629264

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mintaqa infratuzilmasini rivojlantirishning zaruriyati va mintaqa infratuzilmasini rivojlantirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasi yoritib berilgan.*

Аннотация. *В статье подчеркивается необходимость развития региональной инфраструктуры и опыт развитых стран в развитии региональной инфраструктуры.*

Abstract. *This article highlights the need for regional infrastructure development and the experience of developed countries in developing regional infrastructure.*

Kalit so‘zlar. *Mintaqa, infratuzilma, davlat, hudud, tajriba.*

Ключевые слова. *Регион, инфраструктура, государство, территория, опыт.*

Key words. *Region, infrastructure, state, territory, experience.*

Infratuzilma asosida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar amalga oshiriladi. Bu borada infratuzilma mamlakatning milliy xavfsizligini, iqtisodiyotni va asosiy ijtimoiy ehtiyojlarni uzluksiz ta’minlash uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy ahamiyatga tarmoqlar va ularning munosabatlarini aks ettiradi [1].

Ushbu tushuncha kategoriya sifatida resurslardan samarali foydalanish jihatini aks etadi. Bu borada infratuzilma zaruriy shart bo‘lganidan uning ishlab turishini ta’minlashga iqtisodiy resurslarning bir qismi jalb etiladi [2].

Mintaqa uchun infratuzilma bevosita korxona ishlab chiqarishni samarali rivojlantirishni anglatadi. Chunki, mintaqaviy infratuzilma asosiy ishlab chiqarish korxonalari faoliyati davomida yordamchi ishlab chiqarishlar konsentratsiyasi natijasida olinadigan tejashni anglatadi [3].

Darhaqiqat, mintaqa infratuzilmasini rivojlantirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasi alohida o‘rin tutadi. Bu borada AQSh va Germaniya tajribalarini alohida solishtiramiz:

- AQSh tajribasi. Ko‘pgina tahlilchilar fikricha, yangi infratuzilma va joriy ta’mirlashga sarmoya kiritish iqtisodiyotni rag‘batlantiradi. Samaradorlik va ishonchlilikni oshirish va transport xarajatlarini pasaytirish orqali u AQShning uzoq muddatli raqobatbardoshligini oshiradi, iqtisodiyotni hujumlardan himoya qiladi va ish o‘rinlari yaratadi.

Iqtisodchilar odatda infratuzilma xarajatlarini sezilarli ko‘paytiruvchi ta’sirga ega deb biladilar, ya’ni iqtisodiy daromadlar sarflangan mablag‘dan kattaroq bo‘ladi. Jahon bankining 2022-yildagi tahlili shuni ko‘rsatdiki, infratuzilmaga investitsiya qilingan har bir davlat dollari iqtisodiy faollikka 1,5 dollarga olib keldi va bu turg‘unlik davrida kattaroq ta’sir ko‘rsatdi.

Mamlakat infratuzilmasining bugungi kundagi umumiy holatiga ko‘ra [4], 1960-yillardan buyon AQSh aholisi deyarli 2 baravar ko‘paydi. O‘sha paytda mamlakatning asosiy infratuzilma tizimlari ishlab chiqilgan.

- transport. Transport eng katta mablag‘ni talab qiladi. Amerika yo‘l va transport quruvchilar assotsiatsiyasi ma’lumotlariga ko‘ra, har uchinchi ko‘prik ta’mirlanishi yoki almashtirilishi kerak va 7 foizi konstruktiv jihatdan nuqsonli bo‘ladi. .

- suv va elektr. Atrof-muhitni muhofaza qilish agentligining hisob-kitoblariga ko‘ra, ichimlik suvi va oqava suv tizimlari kelgusi o‘n yil ichida kamida 744 mlrd. dollar qo‘shimcha sarmoya talab qiladi.

- internet. Mutaxassislar keng polosali bo‘shliq haqida ogohlantiradilar. Bunda qishloq va kam ta’minlangan jamoalar keng polosali deb ataladigan ishonchli va tezkor internetni yetkazib berish uchun infratuzilmaning yetishmasligidan aziyat chekadilar.

O‘tgan o‘n yil ichida turli vaqtlarda, eng so‘nggi 2023-yil yanvar oyida ikki partiyali qonunchilar milliy infratuzilma bankini yaratishni qonunchilikka kiritishga harakat qildilar. Bunday bank davlat korporatsiyasi bo‘ladi va infratuzilma loyihalarini arzon, uzoq muddatli moliyalashtirishni ta’minlaydi.

- Germaniya tajribasi. Germaniya 2023-yildagi infratuzilma indeksida birinchi o‘rinni egallash uchun bir pog‘ona yuqoriladi [5]. Uning kreditga layoqatliligi va ishbilarmonlik muhiti uni investorlar uchun qulay sharoit yaratib beradi.

Ilg‘or texnologiyalarning jahon miqyosida raqobatbardosh ishlab chiqaruvchisi sifatida Germaniya barqarorlik va innovatsiyalar bo‘yicha yuqori ballga ega. Hukumatning konstitutsiyaviy bilan bog‘liq qiyinchiliklari xususiy infratuzilma investorlari uchun yetarli imkoniyatlar yaratadi.

Davlatning infratuzilmaga sarflash qobiliyati sezilarli darajada cheklangan bo‘lsa-da, xususiy mablag‘lar infratuzilmani rivojlantirish va mamlakat ehtiyojlarini yangilash darajasiga erishish uchun muhim yo‘nalish bo‘ladi.

- energiyaga o‘tish. Iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan hukumat siyosati infratuzilma sohasida markaziy rol o‘ynadi. 2010-yildan boshlab, mamlakat energiyaga o‘tish siyosatini qabul qildi.

- transport. Germaniyaning transport sohasiga infratuzilmani kengaytirish nuqtai nazaridan katta ustuvorlik berildi.

- raqamlashtirish. Energetika va transportdan tashqari raqamlashtirishga ham e’tibor qaratilmoqda. Germaniyada 2025-yilgacha amalga oshirishni rejalashtirgan milliy raqamli strategiya mavjud va yangi yukni ko‘tarish uchun ma’lumotlar markazlarini qurmoqda.

Raqamlashtirish bo‘yicha uchta loyiha bir nechta siyosat sohalarini qamrab oladi va amalga oshirish uchun quyidagilardan iborat bo‘lgan eng yuqori ustuvor vazifa sifatida ko‘riladi:

- optik tolali magistrallar va yuqori unumli mobil aloqa tarmoqlariga asoslangan yuqori tezlikdagi internet va milliy raqamli infratuzilmalarga kirish;

- 5G/6G kabi texnik standartlar, masalan, narsalar interneti kabi yangi ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlarni osonlashtiradigan dasturiy ta’minot bilan aniqlangan tarmoqlarni tadqiq qilish;

- kishilarga raqamli ma’muriy xizmatlarga murojaat qilish va internet tranzaksiyalarini oson va xavfsiz amalga oshirish uchun elektron shaxsiy hujjatlarga (smartfonlarda) bog‘langan raqamli identifikatsiyalarni yaratish.

Shuningdek, mintaqa infratuzilmasini rivojlantirish yuzasidan quyidagi mamlakatlar alohida muvaffaqiyatlarga erishganlar:

- Germaniya: Yuqori sifatli avtomobil yo‘llari, tezyurar temir yo‘llar va energiya samaradorligi yuqori binolar bilan mashhur.

- Janubiy Koreya: Raqamli infratuzilma, transport tizimlari va innovatsion shaharsozlik yechimlari bo‘yicha peshqadam.

- Singapur: Samarali port infratuzilmasi, jamoat transporti tizimi va suv resurslarini boshqarish bo‘yicha yetakchi.

Darhaqiqat, mintaqa infratuzilmasini rivojlantirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasi juda boy va turli xil. Ushbu tajribani o‘rganish va o‘z sharoitimizga moslashtirish orqali mintaqalarimizning iqtisodiy o‘sishini tezlashtirishimiz, aholining turmush darajasini oshirishimiz mumkin.

Rivojlangan mamlakatlarning infratuzilma rivojlanishidagi muvaffaqiyatlarini quyidagi asosiy yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin (1-jadval):

1-jadval

Rivojlangan mamlakatlarning infratuzilmani rivojlantitish yo‘nalishlari[7]

№	Asosiy yo‘nalishlar	Yo‘nalishlar mazmuni va o‘ziga xos xususiyatlari
1	Strategik rejalashtirish va uzoq muddatli investitsiyalar	- uzoq muddatli milliy strategiyalar: Rivojlangan mamlakatlar infratuzilmani rivojlantirishda uzoq muddatli milliy strategiyalarga ega. Bunday strategiyalar transport, energetika, kommunikatsiya va suv ta’minoti kabi sohalarni qamrab oladi va ularning o‘zaro bog‘liqligini hisobga oladi. - investitsiyalarning barqarorligi: Infratuzilma loyihalariga davlat va xususiy sektor tomonidan barqaror investitsiyalar kiritiladi. Bu loyihalarning o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta’minlaydi. - mintaqalarning o‘ziga xosligini hisobga olish: Infratuzilma loyihalarini rejalashtirishda mintaqalarning geografik, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlari hisobga olinadi
2	Innovatsion texnologiyalar va samaradorlik	- yangi texnologiyalarni joriy etish: Rivojlangan mamlakatlar infratuzilma qurilishi va boshqaruvida yangi texnologiyalarni faol qo‘llashadi. Bu qurilish xarajatlarini kamaytirish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va ekologik ta’sirni kamaytirish imkonini beradi. - raqamlashtirish: Infratuzilma ob’ektlarini raqamlashtirish orqali ularning ishlashini optimallashtirish, avariyalarni oldini olish va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish mumkin. - energiya samaradorligi: Energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan loyihalar qo‘llab-quvvatlanadi. Bu energiya sarfini kamaytirish va ekologik toza energiya manbalaridan foydalanishni rag‘batlantirish imkonini beradi
3	Xususiy sektor bilan hamkorlik	- davlat-xususiy sheriklik: Infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda bu mexanizmidan keng foydalaniladi. Bu xususiy sektorning moliyaviy va texnik resurslarini jalb qilish, loyihalarni tezroq va samaraliroq amalga oshirish imkonini beradi.

[7] Muallif ishlanmasi.

		- raqobat muhitini yaratish: Infratuzilma loyihalarida xususiy kompaniyalar o‘rtasida raqobat muhitini yaratish orqali sifat va samaradorlikni oshirish mumkin. - tenderlarning shaffofligi: Infratuzilma loyihalari bo‘yicha tenderlar shaffof va odilona o‘tkazilishi ta’minlanadi
4	Inson kapitalini rivojlantirish	- malakali kadrlar tayyorlash: Infratuzilma sohasida malakali kadrlar tayyorlashga katta e’tibor qaratiladi. Bu soha uchun muhandislar, texniklar va boshqa mutaxassislar tayyorlash tizimi takomillashtiriladi. - xodimlarning malakasini oshirish: Infratuzilma sohasida ishlayotgan xodimlarning malakasini muntazam oshirib borish orqali ularning bilim va ko‘nikmalarini zamonaviy talablarga moslashtirish mumkin
5	Ekologik barqarorlik	- ekologik ekspertiza: Infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdan oldin ekologik ekspertiza o‘tkaziladi. Bu loyihalarning atrof-muhitga ta’sirini baholash va salbiy oqibatlarni kamaytirish choralarini ko‘rish imkonini beradi. - ekologik toza texnologiyalar: Infratuzilma qurilishida ekologik toza texnologiyalardan foydalaniladi. Bu atrof-muhitga zararni kamaytirish va resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. - qayta tiklanuvchi energiya manbalari: Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan (quyosh, shamol, gidroenergiya) foydalanishni rag‘batlantirish orqali energiya ta’minotining barqarorligini ta’minlash va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish mumkin

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mintaqa infratuzilmasini rivojlantirishda O‘zbekiston uchun xulosalarni quyidagilar bilan izohlash mumkin:

- O‘zbekiston mintaqa infratuzilmasini rivojlantirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan quyidagilarni o‘rganishi mumkin:

- uzoq muddatli milliy strategiyalarni ishlab chiqish va ularga qat’iy rioya qilish.
- innovatsion texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirishni kengaytirish.
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmidan faol foydalanish.
- malakali kadrlar tayyorlash va xodimlarning malakasini oshirish.
- ekologik barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan loyihalarni qo‘llab-quvvatlash.

Bundan tashqari, O‘zbekiston o‘zining geografik joylashuvi, tabiiy resurslari va iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, o‘ziga xos infratuzilma rivojlanish modelini yaratishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Normurodov X.E. Ishlab chiqarish infratuzilmalarida yuzaga keladigan muammolarni sinergetik ta’sirini baholash. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali, 3/2022, may-iyun (№00059). - 201 b.

2. Voxidova M.X. Maxsus iqtisodiy zonalarning infratuzilmasi. // Iqtisod va moliya, 2021, 1(137). - 31 b.
3. Поздеева О.Г., Иванова О.Ю. Региональная экономика [Текст]ю / О.Г.Поздеева, О.Ю.Иванова. - М.: М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. гос. экон. ун-т. - Екатеринбург: [Изд-во Урал. гос.экон. ун-та]. – с. 49.
4. https://www.cfr.org/backgrounder/state-us-infrastructure
5. https://cms.law/en/int/publication/cms-infrastructure-index-2023/spotlight-on-germany

BOSHQARUV FAOLIYATIDA MADANIYAT USLUBLARIDAN FOYDALANISHNING ROLI

Aknazarova Zebinso Bagdadovna
Namangan davlat-texnika universiteti “Menejment” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629326

Annotatsiya. *Maqolada boshqaruv faoliyati tushunchasi yoritilgan, boshqaruv uslubi o‘rganilgan. Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish bo‘yicha xorijiy adabiyotlar tahlil etilgan. Korxona faoliyatini boshqarishda madaniyat uslublaridan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar. *boshqaruv faoliyati, boshqaruv uslubi, menejer, madaniyat uslubi, axloqiy va estetik yondashuvlar, korporativ madaniyat.*

Boshqaruv faoliyati tushunchasi mohiyati bir kishining yoki kishilar guruhining boshqa kishilarga maqsadga yo‘naltirilgan harakatlarini uyg‘otish uchun ta’sir ko‘rsatishdan iborat. Boshqarish jarayoni bir tomondan, menejerning maqsadlari, ko‘rsatmalari va qobiliyatlari bilan, boshqa tomondan esa boshqaruv amalga oshirilayotgan vaziyat bilan aniqlanadi. Boshqaruv uslubi deganda menejer xulqining odatiy ko‘rinishi va o‘zini tutish usullari tushuniladi.

Boshqaruv uslubi — bu rahbarning o‘z lavozim vazifalarini qanday tarzda amalga oshirishini ifodalovchi odatiy xatti-harakatlar majmui, ya’ni rahbarlikda o‘zini tutishining uslubiy modeli hisoblanadi. Bu uslub rahbarning shaxsiy fazilatlari, tashkilot madaniyati, jamoaning xususiyatlari, motivatsiya tizimi va mavjud boshqaruv muhitiga bog‘liq holda shakllanadi.

Menejer o‘z faoliyati davomida turli xil usullardan foydalanadi, ular boshqaruv faoliyatini samarali tashkil etish uchun muhim hisoblanadi. Rahbarlik uslubi, belgisi va bo‘ysunuvchilarga nisbatan munosabatiga qarab, barcha rahbarlarni quyidagi uch turga ajratish mumkin: avtokratik rahbar, liberal rahbar, demokratik rahbar. Yuqorida keltirilgan rahbarlik uslublari sof holda uchramaydi. Hayotda har bir rahbarning ish uslubi har xil bo‘ladi, lekin yuqoridagi uch uslubdan biri yaqqolroq sezilib turadi. Turli xil ishlab chiqarish vaziyatlarida har xil xodimga nisbatan rahbarlikning ijobiy tomonlaridan foydalanish zarur. Rahbar haqiqiy ahvolga qarab ish tutishi va bo‘ysunuvchilarning o‘ziga xos shaxsiy xislatlarini hisobga olib muomala qilishi lozim. Boshqaruv faoliyatida rahbar madaniyat uslublaridan foydalanish orqali o‘z faoliyatini yurgizadi. Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish deganda — rahbar yoki tashkilot tomonidan mavjud ijtimoiy, milliy va korporativ madaniyat me’yorlari, qadriyatlari, urf-odatlari va xatti-harakat namunalarini boshqaruv jarayonlariga ongli ravishda integratsiya qilish, ya’ni ular asosida boshqaruv uslubini shakllantirish va olib borish tushuniladi. Bu tushuncha rahbarlik uslubi, jamoa bilan munosabatlar, qaror qabul qilish, motivatsiya, nizolarni hal qilish va tashkilot ichidagi kommunikatsiyalarga bevosita ta’sir qiladi.

Insoniyat o‘z rivojlanish jarayonida juda katta boshqaruv tajribasini jamlagan. Bozor sharoitida bu tajriba boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilishi kerak. Boshqaruvning bujudga kelishi va rivojlanishi, avvalo boshqaruv madaniyati darajasi va yuksalishi bilan bog‘liqdir. Boshqaruv madaniyati inson madaniyatining tarkibiy qismi bo‘lish bilan birga bir qator

o‘ziga xos xususiyatlarga ham ega. Madaniyatga ega bo‘lish menejer uchun faqat zarur emas, balki shartdir, chunki har bir tashkilotning har bir bo‘linmasi samarali ishlashi uchun uning xodimlari yuksak madaniyatli boshqaruvga ega bo‘lishi kerak.

Boshqaruv madaniyati unsurlarining turli-tumanligi boshqaruv jarayonida turli xil me’yorlarga, jumladan ahloqiy, huquqiy, iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, estetik me’yorlarga rioya qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Milliy xususiyatlar, ya’ni madaniyat, psixologiya, temperament, an’anlar ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni tushunish va hal qilish, hamda korxonalarning samarali faoliyati uchun zarur tashkiliy sharoitlarni yaratish usuli sifatidagi menejment uslubiga ta’sir ko‘rsatadi.

Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish deganda quyidagilar tushuniladi:

1. Madaniyat va boshqaruv integratsiyasi:

Boshqaruv faoliyatida madaniy uslublar deganda, tashkilot yoki rahbar o‘z xatti-harakatlarida milliy yoki korporativ madaniyatning qadriyatlari va me’yorlariga tayangan holda boshqaruv faoliyatini olib borishini anglatadi. Bu, masalan, jamiyatda hukmron bo‘lgan ijtimoiy qadriyatlarni (masalan, kollektivizm, hurmat, an’anaparastlik, ochiqlik) boshqaruv uslubida ifodalash bo‘lishi mumkin.

2. Milliy madaniyatga asoslangan rahbarlik:

Hofstede nazariyasiga ko‘ra, har bir jamiyat o‘ziga xos madaniyat o‘lchovlariga ega (masalan, kuch masofasi, kollektivizm-individualizm, noaniqlikka munosabat va h.k.). Boshqaruvda madaniyat uslublaridan foydalanish degani — rahbar ushbu madaniy xususiyatlarga mos ravishda yetakchilik uslubini tanlaydi.

3. Korporativ madaniyatga moslashuv:

Har bir tashkilot o‘z ichki madaniyatiga ega. Rahbar shu muhitga moslashgan, xodimlar qadriyatlariga mos rahbarlik yondashuvini tanlasa — bu ham madaniyat uslubidan foydalanish hisoblanadi. Masalan, demokratik madaniyatda ochiq muloqot, maslahatlashgan holda qaror qabul qilish afzal bo‘ladi.

4. Axloqiy va estetik yondashuvlar:

Rahbar o‘z boshqaruvida madaniy qadriyatlarga asoslangan axloqiy yondashuvdan (halollik, adolat, mehribonlik, jamoa manfaatini ko‘zlash) foydalanishi — bu ham boshqaruvda madaniy uslubni qo‘llashni anglatadi.

Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish — bu rahbarning jamiyat yoki tashkilotda mavjud bo‘lgan madaniy qadriyatlar, urf-odatlar va axloqiy me’yorlarga mos, ularga tayangan holda o‘z boshqaruv uslubini shakllantirishi va amalga oshirishi jarayonidir. Bu yondashuv boshqaruvning samaradorligini oshiradi, jamoada ishonch va uyg‘unlik muhitini yaratadi.

Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish masalalari ko‘plab olimlar o‘z ishlarida tadqiq etishgan.

Geert Hofstede (1980, 2001) – “Culture’s Consequences” va “Cultures and Organizations: Software of the Mind” asarlarida muallif turli milliy madaniyatlar va ularning tashkilotlardagi boshqaruv uslublariga ta’sirini empirik asosda tadqiq etadi. U kuch masofasi, kollektivizm/individualizm, erkaklik/ayollik, noaniqlikka chidamlilik kabi 6ta o‘lchovni taklif qilgan.

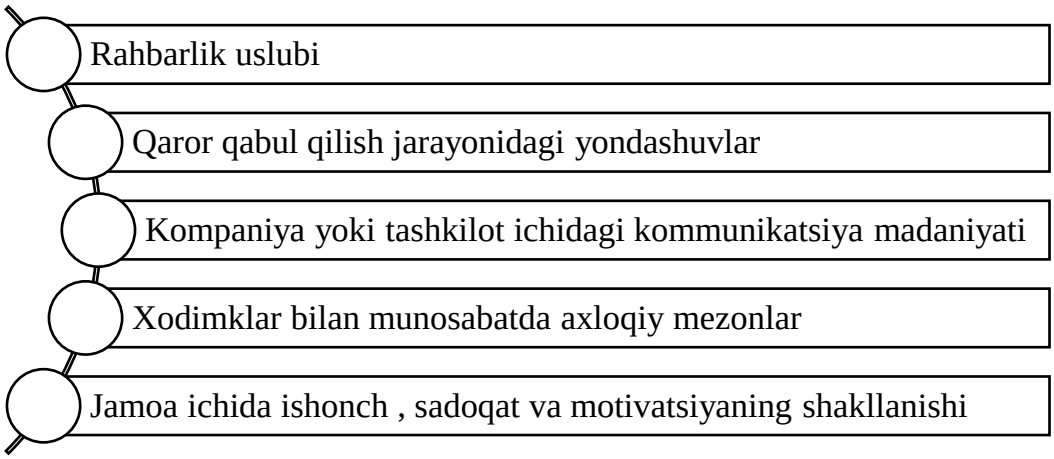
Edgar Schein (1985, 2010) – “Organizational Culture and Leadership” kitobida tashkilot madaniyatini uch pog‘onali model asosida tahlil qiladi: artefaktlar, qadriyatlar, asosiy taxminlar. Schein madaniyat rahbarlik uslubini shakllantiruvchi eng muhim omil ekanini ta’kidlaydi.

Fons Trompenaars va Charles Hampden-Turner (1997) – “Riding the Waves of Culture” asarida xalqaro menejmentda madaniyatga asoslangan rahbarlik strategiyalarini ishlab chiqadi. Ular ham 7ta madaniy o‘lchov (masalan, universallik-partikulyarlik, neytral-emotsional) orqali menejerlar xulqini tahlil qiladi.

Daniel Goleman (1995) – “Emotional Intelligence” asarida rahbarlikda madaniyatga bog‘liq emotsional intellekt va ijtimoiy kompetensiyalar muhimligini ko‘rsatadi. Bu zamonaviy boshqaruvda rahbar shaxsining madaniy jihatdan sezgir bo‘lishini asoslaydi.

Robert House (et al.) – GLOBE (Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness) loyihasi 62 ta mamlakatda rahbarlik va madaniyat munosabatlarini empirik o‘rganib, 9 ta madaniy atribut va 6 ta rahbarlik uslubini taklif etgan.

Madaniyat uslublarining boshqaruvga ta’siri quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Qaror qabul qilish jarayondagi yondashuvlar deganda, inson yoki tashkilot qanday qilib muammo yechimini topishi yoki muayyan tanlovni amalga oshirishi uchun qo‘llaydigan usul, tamoyil yoki fikrlash yo‘llari tushuniladi. Bu yondashuvlar qaror qanday shakllanad, qanday omillar hisobga olinadi va qanday qilib amalga oshiriladi degan savollarga javob beradi.

Kompaniya yoki tashkilot ichidagi kommunikatsiya madaniyati bu tashkilot ichidagi xodimlar o‘rasida axborot almashish, fikr bildirish, muammolarni muhokama qilish va qarorlar haqida xabardor bo‘lish uslubi, qadriyatlari va odatlar tizimidir. Bu madaniyat nima uchun muhim: ishonchli muhitni yaratadi, xodimlar o‘z fikrini erkin bildiradi, ish samaradorligini oshiradi, noto‘g‘ri tushunishlar va nizolar oldi olinadi hamda jamoada sog‘lom psixologik muhit shakllanadi.

Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish rahbar etikasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u ishbilarmonlik aloqasi asoslari, xodimlarni rag‘batlantirish va xizmat ko‘rsatish munosabatlari hisoblanadi.

Rahbarning rasmiy etikasi birinchi navbatda, samimiy xulq-atvor muhimligini ta’kidlash kerak. Jamoani boshqarayotgan odam uchun yolg‘on gapirish salbiy natijalarga sabab bo‘ladi. Ba’zilar, muayyan vaziyatlarda bu foydali bo‘lishi mumkinligiga ishonishadi, lekin aslida uzoq muddatli oqibatlar har doim undan ustun turadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, har qanday odam baland ovozda gapirmasa ham, ongsiz ravishda o‘zini aldanayotganini his qiladi. Biroq, bu xotirada qoladi

va xo‘jayin aytgan so‘zlarning yolg‘onligining aniq dalillari paydo bo‘lganda, odam nihoyat menejerga ishonchini yo‘qotadi.

Rahbarning ishbilarmonlik muloqoti etikasining dolzarbligi nafaqat ish jarayonining barqarorligi va xodimlarning o‘z vazifalarini bajarishdan manfaatdorligi insonning axloqiga bog‘liq. Ko‘p jihatdan, boshqaruv xodimlarining uslubi va tashqi ko‘rinishi umuman korxona haqidagi taassurotni aniqlaydi. Har bir rahbar maxsus tayyorgarlikdan o‘tishi, psixik jarayonlar haqida tasavvurga ega bo‘lishi, bunday bilimlarni amalda qo‘llashi zarur. Boshqaruv xodimlarining vazifasi nizolarni tezda hal qilish, har qanday qiyin vaziyatdan imkon qadar samarali va kam yo‘qotish bilan chiqishdir. Rahbar odamlarni boshqara olishi kerak. Boshqaruv xodimlarining axloqiy asosi - bu shaxsning axloqiy asoslari, mas’uliyat darajasi, kasbiy qismini qo‘llab-quvvatlash qobiliyati. Ko‘p jihatdan, rahbar va bo‘ysunuvchi o‘rtasidagi munosabatlar etikasi birinchi bo‘lib o‘zini ma’lum bir professional guruh bilan bog‘lash qobiliyati bilan belgilanadi. Boshqaruv jamoasiga xos bo‘lgan odob-axloq korxona oldida turgan vazifalar va maqsadlarni tushunish orqali namoyon bo‘ladi. Rahbar harakat vositalarini tushunishi kerak. Uning vazifasi korxona ichidagi xulq-atvor va munosabatlar madaniyatini kuzatishdan iborat. Uning shaxsiy fazilatlari olingan lavozim bilan bog‘liq bo‘lishi kerak.

Rahbarning etikasi bu shaxsning yuksak nufuzini saqlab qolish uchun zarur hisoblanadi. Rahbar o‘z faoliyati davomida hurmatga sazovor bo‘lish uchun inson muhim fazilatlarga ega bo‘lishi kerak. Bularga axloqiy me’yorlar orqali ifodalangan muloqot madaniyati kiradi. Hozirgi vaqtda asosiy me’yorlar hamkasblar bilan ishonchli munosabatlarni shakllantirish qobiliyati, shuningdek, barcha bo‘ysunuvchilarga xushmuomalalik bilan murojaat qilishdir. Rahbarning vazifasi - aniq bo‘lishi, aytilgan va qilingan hamma narsa uchun javobgar bo‘lishi, diqqatli, tinglovchilarga ochiq bo‘lishi kerak. Ishchilar, barcha hamkasblar bilan demokratik munosabat hozirda standartlardan biri hisoblanadi.

Xulosa.

Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish bir qancha muhim afzalliklarni beradi. Bu yondashuv nafaqat tashkilot ichidagi muhitni sog‘lomlashtiradi, balki boshqaruvning samaradorligi, xodimlarning motivatsiyasi va tashkilotning barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Boshqaruv faoliyatida madaniyat uslublaridan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi:

- ✓ Jamoa ichida o‘zaro ishonch va barqarorlikni mustahkamlash;
- ✓ Motivatsiya va sodiqlikni oshirish;
- ✓ Konfliktlarning oldini olish va yumshoq hal etilishi;
- ✓ Samarali kommunikatsiya va muloqot muhitini yaratish;
- ✓ Korporativ madaniyatni shakllantirish va tashkilotni “brendlashtirish”
- ✓ Mahalliy va global muhitga moslashuvchanlik;
- ✓ Uzoq muddatli barqarorlik va rivojlanishga asos yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “Inson resurslarini boshqarish” o‘quv qo‘llanma M.M.Azlarova, Toshkent-Iqtisodiyot -2019.
2. Qosimova D.S., Nazarova G.G., Salixova N.M., Ismailova N.S.Inson resurslarini boshqarish: Darslik. - T.: TDIU, 2011.-213 b.
3. Dissercat.com

AHOLI KAMBAG‘ALLIGINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Djalilova Shaxlo Ismoiljon kizi
Andijon davlat texnika instituti" “Iqtisodiyot” kafedrasi tayanch doktoranti
Andijon viloyati, Andijon shahri, Mashhur ko‘chasi 8-uy
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629698

Annotatsiya. *Ushbu maqolada aholi kambag‘alligini tadqiq etishning nazariy asoslari keng qamrovli tahlil qilinadi. Aholi kambag‘alligi muammosi zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Maqolada aholi daromadlaridagi notekislik, ta'lim va sog‘liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyatlari, shuningdek, kambag‘allikning ijtimoiy ta'sirlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari bu masalani hal etishda samarali strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.*

Kalit so‘zlar: *aholi kambag‘alligi, iqtisodiy tahlil, ijtimoiy muammolar, daromad notekisligi, ta'lim va sog‘liqni saqlash, kambag‘allik ta'siri, strategiyalar*

Abstract. *This article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations for studying population poverty. The issue of poverty is deeply intertwined with the social, economic, and political processes of contemporary society. The article examines income inequality among populations, accessibility to education and healthcare services, as well as the social impacts of poverty. The findings of the research will aid in the development of effective strategies to address this critical issue.*

Key words: *population poverty, economic analysis, social issues, income inequality, education and healthcare, impacts of poverty, strategies*

Аннотация. *В данной статье представлен всесторонний анализ теоретических основ исследования бедности населения. Проблема бедности тесно связана с социальными, экономическими и политическими процессами современного общества. В статье рассматриваются неравенство доходов среди населения, доступность образования и медицинских услуг, а также социальные последствия бедности. Результаты исследования помогут в разработке эффективных стратегий для решения этой актуальной проблемы.*

Ключевые слова: *бедность населения, экономический анализ, социальные проблемы, неравенство доходов, образование и здравоохранение, влияние бедности, стратегии*

Kirish

Milliy iqtisodiy tizimni rivojlantirishda, uning barqaror darajasini ta’minlash uchun faol iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish iqtisodiyotning asosiy ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mamlakatning iqtisodiyotining barqaror rivojlanlantiruvchi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar: yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning real o‘sishi, inflyatsiya, valyuta kursi, ishsizlik darajasi, to‘lov balansi kabilarning ijobiy darajada bo‘lishiga bevosita bog‘liqdir. Yuqorida qayd etilgan asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlardan biri hisoblangan ishsizlik darajasi kambag‘allikni keltirib chiqaruvchi omillardan deb sanalmoqda. Kambag‘allik - oziq-ovqat, kiyim-kechak va boshpana kabi asosiy ehtiyojlarni qondirish uchun yetarli pul yo‘qligi. Biroq, kambag‘allik pulning yetishmasligidan ko‘ra ko‘proq narsani anglatadi. Jahon banki kambag‘allikni shunday ta’riflaydi:

“Kambag‘allik– ochlik. Kambag‘allik - bu boshpana yetishmasligi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2015-2030-yillar uchun mo‘ljallangan “Barqaror rivojlanish maqsadlari” dasturida 17 ta global maqsadning birinchisi etib “Mamlakatlarda aholining kam ta’minlanganlik darajasini pasaytirish” maqsadini belgiladi. Shuningdek mazkur hujjatda 8-maqsad sifatida “Samarali bandlikni oshirish hamda erkaklar va xotin-qizlarni munosib ish bilan ta’minlash asosida barqaror va keng qamrovli iqtisodiy o‘sishga ko‘maklashish maqsadi belgilandi. Qashshoqlikka barham berish, sayyoramizni himoya qilish va hamma odamlarning tinchlik va farovonlikdan bahramand bo‘lishini ta’minlash majburiyati bilan 2030 kun tartibi yana Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan va’daga ishora qildi. Shunga qaramay, hozirgi voqelik shuni ko‘rsatadiki, biz hammani boqish uchun yetarli mahsulot ishlab chiqaradigan dunyoda 811 million odam yetarli oziq-ovqatga ega emas va 44 million kishi ocharchilikka duchor bo‘lish xavfi ostida (1). 2 milliard odamgina bu xavflardan hanuzgacha xavfsiz yashaydi. ichimlik suvi va xavfsiz boshqariladigan sanitariya sharoitlarisiz 3,6 mlrd. (manba: JSST va UNICEF). 1,3 milliard odam hali ham ko‘p qirrali qashshoqlikda yashaydi (manba: BMTTD), ularning deyarli yarmi bolalar va yoshlardir. Mutaxassislar fikricha, kambag‘allik tushunchasiga yagona ta’rif mavjud emas. Ba’zilar insonning birlamchi ehtiyojlarini qondirish imkoniyati yo‘qligini kambag‘allik deb tushunsa, boshqalar tanlov erkinligining yetarlicha emasligini yoki kishining jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi ishtirokiga putur yetkazuvchi ijtimoiy, ta’lim va sog‘liqni-saqlash sohasidagi to‘siqlarning doimiy doirasini tushunishadi.

Adabiyotlar tahlili

Kambag‘allikka turli davlatlarda har xil izohlar, turlicha fikrlar bildiriladi. Umuman, jahon tajribasida biror shaxs yoki ijtimoiy guruhning hayot kechirishi uchun zarur bo‘lgan minimal ehtiyojlar, mehnatga layoqatlilik hamda avlodini davom ettirishga imkoniyati yetarli bo‘lmagan kabi iqtisodiy holatlarni tavsiflovchi tushunchaga kambag‘allik deyiladi. Buni aniqlashda bir nechta chegara bo‘lib, aholining munosib turmush kechirishi uchun ma’lum bir me’yor belgilanadi. Agar kishining daromad (yoki xarajat)lari belgilangan me’yordan past bo‘lsa, u kambag‘al hisoblanadi. Kambag‘allik chegarasi kunlik eng kam miqdordagi oziq-ovqat va zaruriy mahsulotlarni sotib olish uchun sarflangan xarajatlar yoki olingan daromadlar hamda oilaning ma’lum bir guruhdagi tovar va xizmatlardan foydalana olish imkoniyatini baholash orqali belgilanadi. Masalan, Davlat statistika qo‘mitasining kambag‘allikni o‘lchash uslubiyotiga binoan, O‘zbekistonda kunlik 2100 kkal.dan kam iste’mol (xarajat) qilgan kishilar kambag‘al deyiladi.

“2019 yil yakunida O‘zbekistonda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot 1723 AQSh dollarini tashkil etishi, Jahon banki klassifikatsiyasi bo‘yicha respublikani o‘rtadan past daromadli mamlakatlar guruhiga kirishiga asos bo‘ldi”, deya yozadi Nurbek Yo‘ldoshev. Moliya vazirligining 2020 yil aprel-may oylari bo‘yicha e’lon qilingan hisobotida ish haqi olib ishlayotgan va jismoniy shaxslar daromad solig‘ini to‘layotgan fuqarolarning qariyb 1 million 772 ming nafari (42,6 foiz) 1 million so‘mgacha, 1 million 66 ming nafari 1 million so‘mdan 2 million so‘mgacha oylik olishi keltirilgan. Iqtisodiy taraqqiyot, texnologik vositalar va moliyaviy resurslar misli ko‘rilmagan darajada rivojlangan dunyoda millionlab odamlarning o‘ta qashshoqlikda yashayotgani ma’naviy nuqsondir. Qashshoqlik nafaqat iqtisodiy muammo, balki ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, u ham daromadning, ham munosib yashash uchun asosiy imkoniyatlarning yetishmasligini o‘z ichiga oladi. Qashshoqlikda yashovchi shaxslar o‘z huquqlarini amalga oshirishga to‘sqinlik qiluvchi va qashshoqlikni davom ettiradigan ko‘plab o‘zaro bog‘liq va o‘zaro mustahkamlovchi mahrumliklarni boshdan kechiradilar, jumladan: -xavfli ish sharoitlari; -xavfli

uy-joy; -to‘yimli oziq-ovqat yetishmasligi; -adolatdan foydalanishning tengsizligi; -siyosiy kuchning y etishmasligi; -tibbiy xizmatdan foydalanish cheklanganligi; Imkoniyatlarning tengsizligi, shu jumladan asosiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati va gender tengsizligi saqlanib qolmoqda, shu bilan birga daromadlar tengsizligi keskin oshib bormoqda va har yili boylar va kambag‘allar o‘rtasidagi tafovut yanada kengayib bormoqda. O‘tgan yili millionlab odamlar ishchilar huquqlari va ish sifatining buzilishi bilan boshqa kunga yetish uchun kurashayotgan bir paytda, korporativ hokimiyat va milliarderlar sinfining boyligi misli ko‘rilmagan o‘sishni qayd etdi(3). Qashshoqlik va tengsizlik muqarrar tushuncha deb hisoblanmaydi. Ular shunchaki jamiyatimizdagi katta ahamiyatga ega bo‘lmagan va kamroq darajada e’tibor qaratilgan qaror va fiklarning istalmagan natijasiga aylangan jamiyatimiz a’zolaridir. Qashshoqlikning jim va doimiy zo‘ravonligi hisoblanmish- ijtimoiy ajratish, tizimli kamsitish va huquqlardan o‘z-o‘zini qisman mahrum qilish, yetarlicha ta’limga ega bo‘lmaslik kabi illatlar - o‘ta qashshoqlik tuzog‘iga tushib qolgan odamlarni undan qutulishini qiyinlashtirmoqda. COVID-19 pandemiyasi ushbu dinamik, ijtimoiy himoya tizimidagi kamchiliklar va muvaffaqiyatsizliklarni, shuningdek, tizimli tengsizliklarni va qashshoqlikni chuqurlashtiradigan va davom ettiruvchi kamsitishning turli shakllarini kuchayishiga turtki bo‘ldi. Bunga qo‘shimcha ravishda, favqulodda iqlim sharoiti, irrigatsion muammolar kabilar qashshoqlikda yashovchi odamlarga nisbatan yangi qiyinchiliklarni tashkil etadi, atrof-muhitning degradatsiyasining tez-tez sodir bo‘lishi ortiqcha yuk bo‘lib, ularning asosiy yashash vositalaridan hisoblangan qishloq xo‘jaligini keskinlashuviga olib kelmoqda. "Atrof-muhit, ekotizim va biologik xilma-xillikning buzilishi qashshoqlikda yashovchi oilalarni boshqalardan ko‘ra ko‘proq tashvishlantirmoqda." [3]. Bu yil Butunjahon o‘ta qashshoqlikka qarshi kurash kunining 35 yilligi va Xalqaro qashshoqlikka barham berish kunining 30 yilligi nishonlanadi. Ushbu kun qashshoqlikdan aziyat chekayotgan millionlab odamlarni va ularning kundalik jasoratini sharaflaydi va qashshoqlikni yo‘q qilish va kamsitishning barcha shakllariga qarshi kurashish uchun muhim global birdamlik va umumiy mas’uliyatni e’tirof etadi. 2023-yilda SDGlarning o‘rta muddatli ko‘rib chiqilishi hukumatlarga sayyoramizda va eng kambag‘allarda sodir bo‘layotgan zo‘ravonlikni tugatish, qashshoqlik va zulmni davom ettiruvchi hamda taraqqiyotga to‘sqinlik qiluvchi tizimli tengsizliklar va kamsitishlarni tuzatish imkoniyatini taqdim etadi[4].

Kambag‘allik resurslarning yetishmasligi va yashashga qodir emasligi bilan bog‘liq tushunchadir. Kambag‘allik keng ko‘lamli omillarni o‘z ichiga oladi, shu jumladan yetarli darajada oziq-ovqat va uy-joy iste’moli, yomon sog‘liq va muammolar, sog‘liqni saqlash, mehnat bozorida xizmatlarini taklif qila olmaslik va siyosiy qobiliyatsizlik[5].

Muhokama va natijalar

Hozirda aholining yordamga muhtoj qatlamiga transfert to‘lovlarni ya’ni ijtimoiy nafaqa va pensiyalarni ko‘paytirish orqali ularga amaliy yordam ko‘rsatish orqali qashshoqlikni kamaytirishga erishish mumkin deb hisoblanmoqda. Bu esa o‘z navbatida bir tomonlama yechim bo‘lib, ushbu muammoni to‘liq hal qila olmaydi. Kambag‘allikni kamaytirish – bu aholida tadbirkorlik ruhini uyg‘otish, insonning ichki kuch-quvvati va salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish, yangi ish o‘rinlari yaratish bo‘yicha kompleks iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, demakdir. Zero, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020-yil 27-fevral kuni tadbirkorlik orqali kambag‘allikni kamaytirish chora-tadbirlariga bag‘ishlangan video selektor yig‘ilishi o‘tkazildi. “Dastlabki hisob-kitoblarga ko‘ra, 12-15 % yoki 45 million kishi kambag‘al. Demak, ularning bir kunlik daromadi 10-13 ming so‘mdan oshmaydi.

Yoki oilada mashina ham, uy hayvoni ham bo‘lishi mumkin emas, lekin agar odam og‘ir kasal bo‘lsa, oila daromadining kamida 70 foizi uni davolashga ketadi. Bunday oilani o‘zini-o‘zi ta’minlaydigan oila deb atash mumkinmi? “Prezident sifatida meni xalqimiz hayotida nimalar bo‘lyapti, oziq-ovqat, davolanish, ta’limtarbiya, farzandlari uchun kiyim-kechak kabi savollar har kuni qiynayapti. Yig‘ilishda davlat rahbari yana qo‘shimcha qildi: “Kambag‘allikning qisqarishi oylik yoki pensiya nafaqalari, ommaviy kreditlar ko‘payishini anglatmaydi. Buning uchun, birinchi navbatda, kasb-hunarga o‘rgatish, moliyaviy savodxonlik, tadbirkorlik, infratuzilma, bolalarga ta’lim-tarbiya berish, sifatli davolash, manzilli imtiyozlar berishni yo‘lga qo‘yish zarur, - dedi Prezidentimiz[6]. Kambag‘allikni bartaraf etish muammosi barcha olib borilayotgan islohotlarga samarali qo‘shilish yo‘qligi sababli, ijtimoiy yordam tizimi hali ham yetuk emasligi tufayli hal qilina olmayapti. Qishloqning yordamini misol qilib olsak, qishloqda kadrlar sifati notekis, kambag‘allarga yordam berish vositalari esa yagona. Kambag‘allarga yordam berish faqat kambag‘allarning moddiy darajasida bo‘lib, ba’zi bo‘limlar fuqarolik yordamiga ko‘ra ishni bajaradi. Bu yordam ko‘proq kambag‘al qishloq va kambag‘allar shaklida bo‘ladi. Ba’zi kadrlar boshlang‘ich tashkilot ishini yaxshi bilmaydi, o‘z sifati past, qobiliyati yetarli emas. Ular qishloq kadrlariga qashshoqlikni bartaraf etish bo‘yicha ish g‘oyalarini oydinlashtirish va qashshoqlikni bartaraf etish qoidalarini shakllantirishda yordam berishda yetarlicha tashabbus ko‘rsata olmayapti.

Qishloq hududlari aholisining daromadini oshirish bo‘yicha bir qator chora tadbirlar jahonning barcha mamlakatlarida amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida ham aholi daromadini oshirish va kambag‘allik darajasini qisqartirish bo‘yicha qator amaliy ishlar amalga oshirilmoqda Yuqoridagi kamchiliklarni kamaytirish maqsadida mamlakat o‘z oldiga 2026 yilga qadar kambag‘allik darajasini 2 barobarga kamaytirish va mamlakat eksport hajmini 30 milliard AQSH dollariga yetkazish hamda xususiy sektorning eksportdagi hajmini 60 foizga yetkazishni maqsad qilib qo‘ydi[7].

O‘zbekiston Respublikasida kambag‘allik darajasini kamaytish maqsadida juda katta salmog‘li ishlar qilindi. Xususan “Temir daftar”, “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari” kabi ro‘yxatlar shakillantirilib, qishloq hududlari aholisining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamiga subsidiyalar va kam foizli kreditlar berilmoqda. Bu kabi sa’y-harakatlar zamirida mamlakatda kambag‘allik darajasini qisqartirib qishloq hududlari aholisini xususiy hamda yakka tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullantirish orqali aholi daromadlarini oshirish ko‘zda tutilgan.

Xulosa

O‘zbekistonning qishloq hududlari aholisi daromadini oshirish orqali, kambag„allik darajasini qisqartirishga oid amaliy takliflar ishlab chiqish hisoblanadi. Shu maqsadda sohaga oid bo‘lgan boshqa tadqiqotchilarning jamoatchilikdan olgan so„rovnomasidan ham foydalanilgan. Natijaga ko‘ra qishloq hududlarida aholi bandligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etdi. Shu maqsadda chekka-chekka hududlarga ya’ni urbanizatsiyalashmagan hududlarga infratuzilmalarni yetkazib borish, u yerda ham ishlab chiqarish obyektlarini ya’ni zavod va korxonalarni barpo etish lozimligi o‘z aksini topdi. Bunda qishloq hududlarining aholi daromadi tarkibida mehnat faoliyatidan olinadigan daromadning ulushini oshirish zarurligi ko‘rsatildi. Shuningdek qishloq hududlari aholisiga o‘z tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun subsidiyalar va foizi past bo‘lgan kreditlarni berishni joriy qilish hamda ularga o‘z biznesini va tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun mutaxasislar tomonidan yetarlicha ko‘rsatmalar berilishi zarurligini o‘rganildi. “Kambag‘al va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini

oshirish va kasb-hunarga o‘qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta’minlashga oid qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risida” gi 11.08.2020 yil PQ-4804sonli Qarori aynan mana shu masalada qabul qilindi. Qarordan asosiy maqsad — kambag‘al va ishsizlarni kasbhunarga va tadbirkorlikka o‘qitishning yangi tizimini joriy qilish, ularni kasb-hunarga o‘qitishda xususiy sektor bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, kasb-hunarga va tadbirkorlikka o‘qitish jarayonlarini tashkil etish, ehtiyojmand aholi va nogironlar ish bilan bandligini ta’minlashga oid qo‘shimcha choralarni amalga oshirish hisoblanadi. Mazkur qarorda belgilangan vazifalarning amalga oshirilishi mamlakatimizda ishsizlikni oldini olish, kambag‘allikni qisqartirishda ahamiyati katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 1.https://www.worldbank.org/en/topic/poverty
2. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/6754Technical
3. 3.Kristian, ijtimoiy va ekologik adolat aktivisti, DRC
4. 4.United Nations.Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development
5. Shahbaz, M., Shamim, S. A., & Aamir, N. (2010). Macroeconomic environment and financial sector's performance: econometric evidence from three traditional approaches. The IUP Journal of Financial Economics, 1, 103-123
6. 6.Xalqimizga baliq emas, qarmoq berishimiz kerak - Prezident : https://kun.uz/news.
7. Sh. Mirziyoyev:“Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti strategiyasi”

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINING IJTIMOIY LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH USULLARI

Xasanov Jahongir Botir o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchi
https://doi.org/10.5281/zenodo.15637144

Annotatsiya. *Mazkur maqolada nodavlat notijorat tashkilotlarining (NNT) ijtimoiy loyihalarini moliyalashtirish usullari tahlil qilingan. Muallif an’anaviy va zamonaviy moliyalashtirish manbalarini o‘rganib, ularning samaradorligi va amaliyotda qo‘llanish imkoniyatlarini ko‘rib chiqadi. Xususan, grantlar, homiylik, kraudfanding va ijtimoiy tadbirkorlik kabi mexanizmlar muhokama qilingan. Shuningdek, moliyalashtirish jarayonidagi asosiy muammolar - qonunchilikdagi kamchiliklar, moliyaviy xabardorlikning yetishmasligi va tashkilotlar shaffofligi kabi omillar yoritilgan. Maqolada NNTlarning barqaror moliyaviy ta’minotini ta’minlashga qaratilgan taklif va tavsiyalar berilgan.*

Abstract. *This article analyzes the financing methods of social projects implemented by non-governmental non-profit organizations (NGOs). The author examines both traditional and modern sources of funding, assessing their effectiveness and applicability in practice. In particular, mechanisms such as grants, sponsorship, crowdfunding, and social entrepreneurship are discussed. Additionally, the article highlights key challenges in the financing process, including gaps in legislation, lack of financial literacy, and issues related to organizational transparency. The author also provides proposals and recommendations aimed at ensuring the sustainable financial support of NGOs.*

Аннотация. *В данной статье проанализированы методы финансирования социальных проектов, реализуемых негосударственными некоммерческими организациями (ННО). Автор изучает как традиционные, так и современные источники финансирования, оценивая их эффективность и применимость на практике. В частности, рассматриваются такие механизмы, как гранты, спонсорство, краудфандинг и социальное предпринимательство. Также освещаются основные проблемы, возникающие в процессе финансирования, включая пробелы в законодательстве, недостаточную финансовую грамотность и вопросы прозрачности организаций. В статье представлены предложения и рекомендации, направленные на обеспечение устойчивого финансового обеспечения ННО.*

Tayanch so‘zlar: *nodavlat notijorat tashkiloti, ijtimoiy loyiha, moliyalashtirish, grant, kraudfanding, ijtimoiy tadbirkorlik.*

Key words: *non-governmental non-profit organization, social project, financing, grant, crowdfunding, social entrepreneurship.*

Ключевые слова: *негосударственная некоммерческая организация, социальный проект, финансирование, грант, краудфандинг, социальное предпринимательство.*

Bugungi kunda jahon miqyosida fuqarolik jamiyatini shakllantirish va mustahkamlash jarayonida nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ular davlat va jamiyat o‘rtasidagi muloqotni ta’minlovchi vosita sifatida faoliyat yuritib, aholining turli ijtimoiy

qatlamlari manfaatlarini ifoda etuvchi, jamoatchilik tashabbuslarini amalga oshiruvchi ta’sirli tuzilmalar hisoblanadi.

NNTlar ta’lim, sog‘liqni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish, nogironlar huquqlarini himoya qilish, gender tengligi, yoshlar va xotin-qizlar faolligini oshirish kabi ko‘plab ijtimoiy sohalarda faoliyat olib borishadi. Ularning amalga oshiradigan loyihalari jamiyatda muhim ijtimoiy o‘zgarishlarga turtki beradi, aholining faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi hamda ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim o‘rin tutadi.

Biroq, ushbu tashkilotlarning barqaror va samarali faoliyatini ta’minlashda moliyaviy ta’minlanish masalasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko‘pgina hollarda NNTlar ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish uchun yetarli moliyaviy resurslarga ega emaslar. Bu esa ularning tashabbuslarini cheklaydi, faoliyat ko‘lamini qisqartiradi va ta’sirchanligini kamaytiradi.

Moliyalashtirish manbalari va usullari NNTlar uchun nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ularning mustaqilligi, shaffofligi va keng jamoatchilikka ta’sirini ta’minlashda ham muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, keyingi yillarda moliyalashtirishning zamonaviy usullari, xususan, kraudfanding, ijtimoiy tadbirkorlik, davlat - NNT sherikligi kabi yondashuvlar NNTlar uchun yangi imkoniyatlarni yaratib bermoqda.

Respublikamizda NNTning mol-mulkini shakllantirish manbalari quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin:

kirish va a’zolik badallari, agar ular ustavda nazarda tutilgan bo‘lsa;

muassislardan, qatnashchilardan (a’zolardan) bir marotaba va muntazam ravishda keladigan tushumlar;

ixtiyoriy mulkiy badallar va ehsonlar;

tadbirkorlik faoliyatidan olingan, faqat ustav maqsadlari uchun ishlatiladigan daromadlar (foyda);

qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar[8].

Shu tariqa, O‘zbekiston Respublikasida NNTning moliyaviy barqarorligini ta’minlash uchun ularning mol-mulkini shakllantirish manbalari keng ko‘lamda belgilangan. Amaldagi qonunchilikka muvofiq, NNTlar o‘z faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun a’zolik badallari, muassislardan tushumlar, ehsonlar, tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar va boshqa manbalardan foydalanishlari mumkin. Bu, o‘z navbatida, ularning ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirishda moliyaviy mustaqillikka erishishlari uchun huquqiy va iqtisodiy asos yaratadi. Endi esa, aynan ushbu manbalar doirasida ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirishning turli usullarini tahlil qilish orqali NNTlarning amaliyotda qanday imkoniyatlardan foydalanayotganini ko‘rib chiqamiz.

Birinchidan, NNTlarni moliyalashtirishning an’anaviy usullari.

1. Grantlar va subsidiyalar

Grantlar - nodavlat notijorat tashkilotlariga muayyan maqsadlarni amalga oshirish uchun davlat, xalqaro tashkilotlar yoki xususiy donorlar tomonidan berilgan bepul moliyaviy ko‘mak shaklidagi mablag‘lardir. Grantlar ko‘pincha konkurs asosida beriladi va loyihaning maqsadli yo‘naltirilganligi, aniq natijaga erishish strategiyasi, shaffofligi kabi mezonlarga qarab baholanadi. Grantlar asosan davlat yoki boshqa tashkilotlar tomonidan ularning ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarini amalga oshirish uchun ajratiladi.

[8] Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 1999. 29-моддаси

Shuningdek, subsidiya asosan davlat tomonidan ajratiladigan moliyaviy ko‘mak hisoblanadi. Davlat subsidiyasi O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti, davlat maqsadli jamg‘armalari mablag‘lari hisobidan nodavlat notijorat tashkilotlarini qo‘llab-quvvatlash uchun beriladigan va maxsus loyihalar bilan bog‘liq bo‘lmagan moliyaviy yoki boshqa moddiy ko‘makdir[9].

Afzal jihatlari: maqsadli yo‘naltirilgan bo‘ladi, katta hajmdagi mablag‘ni jalb qilish imkoni, loyihani amalga oshirish uchun mustahkam moliyaviy poydevor yaratadi.

Salbiy taraflari: grantlarni olish jarayoni murakkab va raqobatli, hisobot berish talabi katta mas’uliyat yuklaydi, grant muddati cheklangan bo‘lib, loyihaning barqarorligiga ta’sir qilishi mumkin.

2. Homiylik va xayriyalar

Mahalliy tadbirkorlar va jismoniy shaxslar tomonidan ko‘rsatiladigan moliyaviy yordam NNTlar uchun muhim daromad manbasi hisoblanadi. Bu shakl nodavlat tashkilotlarning mustaqilligini saqlash imkonini beradi, biroq uning uzluksizligi kafolatlanmagan.

Afzal jihatlari: tashkilot mustaqilligini ta’minlash imkonini beradi, homiylar bilan uzoq muddatli hamkorlik o‘rnatish mumkin.

Salbiy taraflari: homiylar manfaatiga bog‘liq bo‘lib qolish ehtimoli bor, mablag‘ uzluksiz kelib turmasligi mumkin, hayriyalarga jamoatchilik ishonchini oshirish zarur.

3. A’zolik badallari va ixtiyoriy to‘lovlar

Ayrim NNTlar o‘z a’zolaridan muntazam ravishda badallar yig‘ishadi. Bu jamiyatning faolligini oshirish bilan birga, tashkilotning moliyaviy mustaqilligini ta’minlashga xizmat qiladi .

Afzal jihatlari: daromadning ichki manbai hisoblanadi, a’zolarni tashkilot faolligiga jalb etadi.

Salbiy taraflari: mablag‘ miqdori cheklangan, a’zolar soni yetarli bo‘lmasa, barqarorlik ta’minlanmaydi.

Ikkinchidan, NNTlarni moliyalashtirishning zamonaviy usullari.

1. Kraudfanding (ommaviy mablag‘ yig‘ish)

Kraudfanding - internetdagi maxsus platformalar orqali jamoatchilikdan muayyan ijtimoiy loyiha uchun mablag‘ to‘plash usulidir. Bunda jismoniy shaxslar yoki tashkilotlar kam miqdordagi mablag‘lar bilan qatnashadi, lekin jamida katta mablag‘ yig‘ilishi mumkin. Kraudfanding platformalari orqali jamoatchilikdan mablag‘ to‘plash so‘nggi yillarda keng tarqalmoqda. Bu usul jamoatchilikni loyihaga jalb qilish va ijtimoiy tarmoqlar orqali targ‘ibot olib borish imkonini yaratadi.

Afzal jihatlari: jamoatchilikni loyihaga jalb qiladi, axborot tarqatish va targ‘ibot uchun qulay, barcha jarayon ochiq va shaffof.

Salbiy taraflari: marketing va axborot tarqatish ishlari talab etiladi, barcha loyihalar ham ommani jalb eta olmaydi, mablag‘ yig‘ish kafolatlanmagan.

2. Ijtimoiy tadbirkorlik

Ijtimoiy tadbirkorlik - tijorat faoliyati orqali tushgan foydani ijtimoiy maqsadlarga yo‘naltirishni nazarda tutadi. NNTlar bu orqali o‘zini-o‘zi moliyalashtirish va loyihalarini mustaqil amalga oshirish imkoniga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, ijtimoiy tadbirkorlik foyda

[9] Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2007. 12-моддаси

orqali ijtimoiy muammolarga yechim topishga qaratilgan faoliyat bo‘lib, NNTlar uchun barqaror daromad manbasini yaratishi mumkin. Bu usul AQSh, Yevropa va Osiyoda jadal rivojlanib kelmoqda.

Afzal jihatlari: barqaror daromad manbai yaratiladi, donorlarga bo‘lgan bog‘liqlik kamayadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Salbiy taraflari: tadbirkorlik salohiyati yetarli bo‘lmasligi mumkin, soliq va huquqiy me’yorlar ta’siri bor, raqobat muhitida barqarorlikni ta’minlash qiyin.

3. Davlat - NNT sherikligi (Public - NGO Partnership)

Ijtimoiy sheriklik davlat organlarining NNTlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo‘lgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligidir[10].

Ushbu model davlat va NNTlar o‘rtasidagi hamkorlik asosida ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Bunda davlat tomonidan moliyaviy yordam, infratuzilma va huquqiy qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatiladi.

Afzal jihatlari: davlat resurslaridan samarali foydalanish, keng qamrovli loyihalarni amalga oshirish imkoni, jamoatchilik ishonchini oshiradi.

Salbiy taraflari: byurokratik to‘siqlar, loyiha ustidan nazorat kuchli bo‘ladi, mustahkam huquqiy baza talab etiladi.

Uchinchidan, NNTlar moliyalashuvidagi dolzarb muammolar.

- Qonunchilikdagi nomuqobilliklar

NNTlar faoliyatini moliyalashtirishga oid qonunchilik ko‘p hollarda yetarlicha rivojlanmagan, ayrim hollarda esa cheklovchi normalar mavjud. Bu esa yangi moliyalashtirish modellarini qo‘llash imkoniyatini cheklaydi.

- Moliyaviy savodxonlikning past darajasi

Ko‘pgina NNTlar moliyaviy rejalashtirish, hisobot yuritish va zamonaviy moliyalashtirish texnologiyalaridan foydalanish borasida yetarli bilim va ko‘nikmaga ega emaslar.

- Tashkilotlar shaffofligi muammosi

Donorlar va jamoatchilik uchun tashkilot faoliyati shaffof bo‘lmasa, ishonchsizlik yuzaga keladi. Bu esa moliyalashtirish imkoniyatlarini kamaytiradi. Shu sabab, hisobot berish tizimi va axborot ochiqligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar

Mazkur maqolada NNTlarning ijtimoiy loyihalarini moliyalashtirishga oid an’anaviy va zamonaviy usullar tizimli ravishda tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, NNTlarning samarali va barqaror faoliyati ko‘p jihatdan moliyaviy ta’minotning yetarliligi, diversifikatsiyasi va manbalarning barqarorligiga bog‘liqdir.

An’anaviy moliyalashtirish shakllari - grantlar, xayriyalar va a’zolik badallari - hozirda ham asosiy manba hisoblansa-da, ularning barqaror emasligi, chegaralanganligi va ba’zan loyiha muddatidan ortiq davrni qamrab olmasligi tashkilotlar faoliyatida uzilishlarga sabab bo‘lmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy yondashuvlar - kraudfanding, ijtimoiy tadbirkorlik va davlat-NNT sherikligi - keng imkoniyatlarni yaratadi, ammo ularni to‘liq rivojlantirish uchun huquqiy,

[10] Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2014. 3-моддаси

infratuzilmaviy va institutsional asoslar talab etiladi. Jumladan, moliyaviy savodxonlik, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, shaffof hisobot yuritish va jamoatchilik bilan ishlash kabi yo‘nalishlarda ish olib borish zarur.

Shu asosda quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Qonunchilik va normativ bazani takomillashtirish

NNTlarni moliyalashtirishga oid maxsus qonunlar qabul qilish;

Xayriya va kraudfanding faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi huquqiy mexanizmlarni joriy etish;

Davlat grantlarini taqsimlashda shaffoflik va xolislik mezonlarini kuchaytirish.

2. NNTlarning moliyaviy savodxonligini oshirish

NNT rahbarlari va moliya bo‘yicha mutaxassislari uchun muntazam treninglar tashkil etish;

Budjet tuzish, hisobot yuritish, grant yozish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar tayyorlash;

Elektron hisobot va monitoring tizimlarini joriy etish.

3. Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish

Ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish, bu yo‘nalishda yuridik va moliyaviy imtiyozlar yaratish;

Kraudfanding platformalarini mahalliy shart-sharoitga moslashtirish;

Xususiy sektor va jamoatchilik bilan hamkorlikni rivojlantirish.

4. Davlat - NNT sherikligini rivojlantirish

Davlat dasturlari doirasida NNTlar ishtirokini kafolatlovchi tanlov va grant tizimini yaratish;

Umumdavlat ijtimoiy maqsadlarga erishishda NNTlarni strategik hamkor sifatida ko‘rish;

Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha NNTlarga autsorsing berish amaliyotini kengaytirish.

5. Jamoatchilik ishonchini mustahkamlash

NNTlar faoliyati to‘g‘risida jamoatchilikka ochiq va muntazam axborot taqdim etish;

Xisobotlarni elektron portalga joylashtirish orqali shaffoflikni ta’minlash;

Ommaviy axborot vositalari bilan faol hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 1999.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2007.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2014.
4. Salamon, L.M., & Anheier, H.K. “The Emerging Sector: The Nonprofit Sector in Comparative Perspective.” – Johns Hopkins University, 1996.
5. USAID. “NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia.” – Annual Reports, 2019–2023.
6. Wood, J. and K. Fällman (2019), “Enabling Civil Society: Select survey findings”, OECD Development Co-operation Working Papers, No. 57, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/54903a6a-en.

SMART UNIVERSITET KONSEPSIYASINING NAZARIY ASOSLARI, IJTIMOIY-IQTISODIY VA SIYOSIY SOHADAGI AHAMIYATI

Saloxiddinova Sitora Baxodir qizi
Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi tayanch doktoranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.15695092

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'lim, xususan, oliy ta'limning barqaror iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni tahlil qilinadi. Funksionalist nazariyasi asosida olib borilgan tadqiqotda ta'lim tizimining iqtisodiyot, ijtimoiy taraqqiyot, innovatsiyalar, texnologiyalar va demokratik qadriyatlarga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy raqamli muhitda smart universitet konsepsiyasi va IoT (internet of things) texnologiyalari asosida ta'lim muassasalarini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. O'zbekiston misolida elektron ta'lim tizimining rivojlanish bosqichlari va istiqbollari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *oliy ta'lim, barqaror rivojlanish, raqamli ta'lim, smart universitet, IoT, iqtisodiy o'sish, ta'lim siyosati.*

This article analyzes the role of education, particularly higher education, in sustainable economic development. Based on the functionalist theory, the study explores the impact of the education system on the economy, social progress, innovation, technology, and democratic values. Additionally, it examines the concept of smart universities and the improvement of educational institutions through Internet of Things (IoT) technologies in the modern digital environment. The development stages and prospects of the e-learning system are analyzed using the example of Uzbekistan.

Keywords: *Higher education, sustainable development, digital learning, smart university, Internet of Things, economic growth, education policy.*

В статье анализируется роль образования, в частности высшего образования, в устойчивом экономическом развитии. Исследование, проведенное на основе функционалистской теории, освещает влияние системы образования на экономику, социальный прогресс, инновации, технологии и демократические ценности. Также рассматриваются вопросы совершенствования образовательных учреждений на основе концепции умного университета и технологий Интернета вещей (IoT) в современных цифровых условиях. На примере Узбекистана анализируются этапы развития и перспективы системы электронного обучения.

Ключевые слова: *Высшее образование, устойчивое развитие, цифровое обучение, умный университет, Интернет вещей, экономический рост, образовательная политика.*

Ta'lim – barqaror iqtisodiy rivojlanishning asosiy vositalaridan biridir. Hech bir davlat inson kapitaliga sarmoya kiritmasdan barqaror iqtisodiy rivojlanishga erisha olmaydi. Yuqori sifatli ta'lim, uning tegishli texnologiyalari va innovatsiyalari jamiyatni yetakchi o'rinlarga chiqishida asosiy omil bo'lib qolmoqda. Ammo, bunday ulkan o'zgarishlarga qaramay, rivojlanayotgan dunyoning ko'plab davlatlari o'zgarishlar sur'atiga moslashishga muvaffaq

bo‘lmaydi va o‘zlarining YAIMlarini oshirish hamda jamiyatlarining kambag‘al qatlamlarini ta’minlashda qiynalmoqda.

Yomon sifatli ta’lim, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda umumiy rivojlanmasizlik uchun asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu bo‘lim barqaror iqtisodiy rivojlanishda oliy ta’limning rolini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotni tahlil qilishda funksionalist nazariyasi asos sifatida ishlatilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, oliy ta’lim – barqaror iqtisodiy o‘sish va rivojlanishning asosiy vositasi bo‘lib, u sifatli ishchi kuchini yaratadi, shaxslarda o‘z-o‘zini hurmat qilish, o‘zini teran anglash qadriyatlarini o‘rnatadi, umr bo‘yi o‘qish va muntazam izlanishda bo‘lishni targ‘ib qiladi, biznes va sanoatlarni qo‘llab-quvvatlaydi, ilmiy tadqiqotlar o‘tkazadi va texnologiyalar hamda innovatsiyalarni rivojlantiradi. Oliy ta’lim ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishni kuchaytiradi va qashshoqlikdan hamda ishsizlik darajasini pasaytirishning yagona vositasi hisoblanadi. Hukumatga ta’lim tizimlarini mustahkamlash, sifatli infrastrukturani, o‘quv materiallari, qulay o‘quv muhitini, yaxshi tayyorlangan, malakali xodimlarni, ilmiy tadqiqot uskunalarini va yetarli ilmiy tadqiqot ishlarini moliyalashtirishini ta’minlash tavsiya etiladi. Shuningdek, barcha darajadagi davlat organlari fuqarolarini mukammal ta’lim olish orqali rivojlantirishi va ta’limni eng ustuvor vazifaga aylantirishni asosiy maqsad qilib belgilashlari kerak. Tadqiqot shuni xulosa qiladiki: oliy ta’limga hukumat tomonidan ko‘proq e’tibor qaratilishi lozim, chunki kuchli ta’lim tizimi bilimga, imkoniyatlarga kirishni kengaytiradi, salomatlikni yaxshilaydi, qashshoqlikni yo‘qotadi va yangi barqaror iqtisodiyotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni ta’minlaydi.

Ta’lim har qanday jamiyatning, ayniqsa oliy ta’limning asosiy ustunlaridan biridir, chunki ta’lim sog‘liqni saqlash, iqtisodiyot, sanoat, biznes, xizmat ko‘rsatish va boshqa barcha sohalarni qo‘llab-quvvatlaydi. Ta’lim uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiy o‘sish yo‘lidir.

Ta’lim, boshqa sohalar singari, raqamli inqilob va kommunikatsiya texnologiyalari ta’sirida bo‘ldi va ushbu texnik taraqqiyotning eng muhim natijalaridan biri sifatida elektron ta’limni ko‘rsatish mumkin. Elektron ta’lim - boshqa ish yoki biznesga ega bo‘lgan talabalar, qariyalar, nogironlar va boshqalar uchun ta’limni masofaviy yakunlash imkoniyatini taqdim etishga hissa qo‘shdi. 2020-yildagi korona virus pandemiyasi davrida oliy ta’lim muassasalarining inqiroz sharoitida o‘z ishlarini bajarishda davom etishida elektron ta’lim tizimi katta rol o‘ynadi, bunda masofaviy o‘qitish platformalari va elektron darsliklar ommalasha boshladi. Shu yillarda “Milliy ta’lim tarmog‘i” va “Online maktab” loyihalari ishlab chiqildi. Shuningdek, texnologik rivojlanish bilan universitetlarning qarashlari, boshqaruv, akademik ta’lim va nazorat qilish tizimi tubdan yangilandi. Shunday qilib, qog‘ozga asoslangan ta’limdan elektron ta’limga yoki aralash ta’lim tizimiga o‘tishning o‘zi yetarli emas, aksincha, moslashuvchan (moslashtirilgan) va dinamik ta’lim tizimiga o‘tishga bo‘lgan intilish kuchaydi.

O‘zbekistonda ta’lim sohasini rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlashga, oliy ta’lim muassasalarini smart universitet modeliga o‘tkazishga katta e’tibor berilmoqda va hukumat bu sohaga katta sarmoya kiritdi. 2000-yildan boshlab yurtimizda elektron ta’lim tizimi (e-learning) rivojlana boshladi. 2005-yilda “Ziyo-NET” axborot-ta’lim tarmog‘i ishga tushirildi, bu esa elektron darsliklar va o‘quv resurslarini taqdim etishda muhim qadam bo‘ldi. 2017-yildan boshlab, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan raqamli ta’lim tizimi yanada rivojlantirildi. Hozirda yurtimizda elektron ta’lim tizimi doimiy ravishda takomillashtirilib, universitetlar va maktablarda smart ta’lim texnologiyalari joriy etilmoqda.

Oliy ta’lim muassasalarining kengayishi – bu yangi ko‘nikmalarga va zamon talablariga munosib kadrlarga bo‘lgan ehtiyojning inikosidir. Ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda ish beruvchilar oliy ta’lim muassasalaridan bitiruvchilarni ish bozori uchun tayyorlashga ko‘proq e’tibor berishni talab qilmoqdalar. Mahsulotlar va xizmatlar qanchalik sifatli va hamyonbop ishlab chiqarilishi asosan ta’lim orqali olingan bilim va malakaga bog‘liqdir. Oliy ta’lim o‘z navbatida malakali ishchi kuchini ta’minlaydi, bu esa mamlakatning iqtisodiy sektorining rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Qishloq xo‘jaligida, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llayotgan dehqonlar orasida oliy ta’limning ishlab chiqarish samaradorligiga ijobiy ta’siri bo‘lgani haqida dalillar mavjud, ammo an’anaviy usullarni qo‘llayotganlar orasida bu ta’sir kutilganidek natija bermayapti. Bugungi kunda yurtimizda iqlim o‘zgarishlariga moslashish, nafaqat iqtisodiyot balki qishloq xo‘jaligimizni zamonaviy texnikalar va tejamkor usullar yordamida qayta isloh qilishimiz zarur. Bunda, albatta, oliy ta’limni yanada malakali va iqtidorli kadrlar yetkazib berishda ustuvor, asosiy manba ekanligini bilgan holda zamon bilan hamnafas kadrlarni tayyorlashimiz lozim. Shunday ekan, "Hech bir millatning rivojlanishi o‘z ta’limi va rivojlanishi darajasidan yuqori bo‘lmaydi" degan gap o‘z isbotini topmoqda. Shunga qaramay, mamlakatning iqtisodiy darajasi o‘z navbatida uning ta’lim tizimining sifatini belgilaydi, chunki rivojlangan iqtisodiyoti bo‘lgan jamiyatlar maktab infratuzilmalari, yaxshi imkoniyatlar, sifatli o‘quv materiallari, yaxshi maoshlar va ilmiy tadqiqot mablag‘larini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan mablag‘ni yetkazib beradi. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki: yuqori malakali ishchilarga ega bo‘lgan jamiyatlar ko‘proq g‘oyalarni yaratadi va natijada yanada ko‘proq rivojlanadi. Qolaversa, rivojlangan davlatlar iqtisodiyoti universitet ta’limiga ega ishchilardan ko‘proq foyda olishlarini ta’kidlaydilar, chunki oliy ta’lim texnologik innovatsiyalarni rag‘batlantiradi, bu esa jismoniy kapital va ishchi kuchining umumiy ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Vaholanki, ayrim davlatlar iqtisodiyoti, aksincha, ishchilar boshlang‘ich va o‘rta ta’limga ega bo‘lishdan ham foyda olishlarini ko‘rsatadi, chunki bu ularga boy mamlakatlarda ishlab chiqilgan texnologiyalarni taqlid qilishga yordam beradi, xulosa qilib aytganda, jismoniy kapital va ishchi kuchining samaradorligini oshiradi.

Oliy ta’lim jamiyatda, biznes va sanoatlarni qo‘llab-quvvatlash, ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish, texnologiyalar va innovatsiyalarni rivojlantirishdan tashqari, demokratiyani ham mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’limga ega fuqarolar ko‘proq jamiyatda optimist bo‘lib, kollektiv qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etadilar. Shunday qilib, oliy ta’lim darajasi demokratik tizimlarning himoya qilinishi va mustahkamlanishini rag‘batlantiradi. Ammo ba’zi hollarda, mansabdor shaxslar va hukumat (ta’lim siyosatini shakllantiruvchilar) o‘zlarining erishmoqchi bo‘lgan ta’lim darajasi yoki sifatini, ular kutgan foydalarga asoslanib qaror qiladilar. Muayyan darajadagi foyda ta’limga ko‘proq sarmoya kiritishni rag‘batlantiradigan siyosatlarni asoslab berishi mumkin. Biroq, O‘zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarning ta’lim tizimi jiddiy to‘siqlarga duch kelmoqda, bu past sifatli ta’lim bilan ifodalanadi, bunda noto‘g‘ri o‘qitish usullari, ilmiy tadqiqot mablag‘larining yetishmasligi, imtihonlarga aldanish, malakali kadrlarning yetishmasligi, ta’limga kirish imkoniyatlarining cheklanganligi, infrastrukturaning yetishmasligi va o‘quv muhiti kabi muammolar bilan bog‘liq. Rivojlanayotgan mamlakatlarda, xususan, O‘zbekistonda oliy ta’limga bog‘liq ko‘plab muammolar tufayli, tez o‘zgarayotgan talablarni yoki ilmiy va texnologik innovatsiyalarni qondirish uchun zarur bo‘lgan bilimni yetkazib berish va amalda qo‘llash qiyinlashdi.

O‘qitish jarayonida yoki imtihonlarda Blackboard platformasi, Microsoft Team, Zoom, Google Classroom va shunga o‘xshash platformalar kabi rivojlantiruvchi ta’lim platformalari qabul qilingan. Hatto, xususiy sektorda ham raqamli transformatsiyaning ta’siri boyitish va malaka kurslari hamda akademik yoki o‘quv dasturlarini taklif qiluvchi ko‘plab elektron ta’lim platformalari orqali sezilarli darajada namoyon bo‘la boshladi. Ammo barcha sohalarda, jumladan, ta’limda ham rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida “IoT” (internet buyumlari) paydo bo‘lishi bilan ilmiy fantastika biz hozir yashayotgan haqiqatga aylandi. Ko‘plab aqlli qurilmalar atrofimizni qurshab oldi va ular har daqiqada ma’lumot to‘playdi hamda olingan ma’lumotlarni bulutlarga yuboradi. Keyin bulut ushbu ma’lumotlarni tahlil qiladi, yangi bilimlarni ochib beradi va foydalanuvchilar uchun yanada aqlli va moslashuvchan xizmatlarni yaratadi. Aqlli shaharlar - bu IoT -narsalar internetining eng muhim natijalaridan biri bo‘lib, ular yanada aqlli, rivojlangan, qulay va barqaror hayotni va’da qiladi. Oliy o‘quv yurtlari (universitetlar) kichik integratsiyalashgan shahar hisoblanib, ta’lim sohasiga ko‘rsatilayotgan katta yordam tufayli universitetlarni aqlli markazga aylantirish ishlari boshlandi.

So‘nggi paytlarda aqlli kampus ta’lim va barqaror rivojlanishga ta’siri tufayli katta e’tiborga sazovor bo‘ldi va aqlli universitetlarga o‘tish hali ham dunyoning barcha mamlakatlarida, shu jumladan yurtimizda ham juda katta tadqiqot doirasi bo‘lib qolmoqda. Aqlli universitetning aniq va tasdiqlangan standart ta’rifi mavjud bo‘lmasa-da, ushbu kontseptsiyani tavsiflashga harakat qilgan ko‘plab ta’riflar mavjud bo‘lib, ulardan eng muhimi:

- Bu- ta’lim muassasalariga xizmatlar va ta’lim berish jarayonini yaxshilash hamda barqarorlikka erishish uchun aqlli texnologiyalarni jismoniy infratuzilma bilan integratsiyalash imkonini beruvchi rivojlanayotgan tendensiyadir;
- Bu- ko‘rsatilinayotgan xizmatlar darajasini oshirish va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun ma’lumotlarni to‘plash, saralash va tahlil qilish uchun Internet va sun’iy intellektdan foydalanishdir;
- Bu IoT asosida obyektlarni avtomatik boshqarish va nazorat qilish bilan yuqori sifatli xizmatlarni tezkor taqdim etish uchun aqlli shahardan olingan kontseptsiyadir;
- Bu doimiy takomillashtirish, rivojlanayotgan o‘quv muhiti, ma’lumotlarga asoslangan kontent va ilovalar va xizmatlarning integratsiyasidir;
- Bu sezish, moslashish, xulosa chiqarish, o‘z-o‘zini o‘rganish, vaqtni belgilash va optimallashtirish orqali raqamlashtirish uchun qo‘shimcha komponentlardan foydalanish demakdir;
- Bu talabalarni tegishli tizimlar, dasturlar va texnologiyalar bilan jihozlash, ularga smart auditoriyalar, universitet kampuslari va barcha obyektlarning ta’lim muhitida samarali qo‘llash orqali yanada oson va qulay muhit yaratish;
- Bu talabalarning intellektual rivojlanish maqsadlariga erishish va mobil ta’lim, global aloqa va madaniyatlar integratsiyasini ta’minlash yo‘lidir;
- Bu aqlli shaharga o‘xshash kichik integratsiyalashgan muhit bo‘lib, yanada murakkab xizmatlarni taqdim etish uchun ma’lumotlar yig‘ishga tayanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi smart universitetda mavjud bo‘lishi kerak bo‘lgan vositalar va usullardan tashqari ilovalarni ham ko‘rib chiqishdir.

Quyidagi bo‘limda biz IoT qatlamlarining standartiga asoslanib taklif qilingan ramkani, shuningdek, muhim vositalar va texnologiyalarni taqdim etamiz.

✓ Ta’limga keng kirish imkoniyati: Smart universitetlar orqali masofaviy ta’lim kengayadi, bu esa chekka hududlarda yashovchi yoshlar uchun ham sifatli ta’lim olish imkonini yaratadi.

✓ Bilimga asoslangan jamiyatning shakllanishi: Zamonaviy texnologiyalar asosida bilim olish imkoniyati oshadi, bu esa jamiyatda bilimdon, ilg‘or fikrlaydigan avlodni voyaga yetkazadi.

✓ Axborot savodxonligining oshishi: Raqamli ta’lim platformalari orqali yoshlar axborotni tahlil qilish, undan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

✓ Ijtimoiy tenglik: Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ham smart texnologiyalar ta’limga teng huquqli kirishni ta’minlaydi.

Smart universitet konsepsiyasining iqtisodiy sohadagi ahamiyati:

✓ Innovatsion iqtisodiyot uchun kadrlar tayyorlash: Smart universitet IT, muhandislik sun’iy intellekt kabi sohalarda zamonaviy bilimga ega mutaxassislarni yetishtiradi;

✓ Ishlab chiqarish va ta’lim integratsiyasi: Universitet va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik mustahkamlanadi, bu esa iqtisodiyotda real ehtiyojlarga mos kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi;

✓ Start-up va tadbirkorlik rivoji: Smart universitetlarda tadbirkorlik ekotizimi yaratilib, talabalar o‘z g‘oyalarini biznesga aylantirish imkoniga ega bo‘ladi;

✓ Samaradorlik va xarajatlarning qisqarishi: Raqamli platformalar orqali dars o‘tish, hujjatlarni yuritish va boshqaruv jarayonlari avtomatlashtiriladi, bu esa iqtisodiy samaradoorlikni oshiradi.

Smart universitet konsepsiyasining siyosiy sohadagi ahamiyatini qisqacha quyidagi izohlarda ko‘rib chiqamiz:

Ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash; Smart texnologiyalar orqali oliy ta’lim muassasalarida shaffof boshqaruv tizimi joriy etiladi;

Korrupsiyaga qarshi kurashish: Online baholash, hujjat topshirish va boshqa jarayonlar inson omilini kamaytirib, korrupsiya xavfini kamaytiradi;

Siyosiy ong va faollikning oshishi: Talabalar zamonaviy texnologiyalar orqali global siyosiy jarayonlardan xabardor bo‘lib, fuqarolik ongiga ega bo‘ladilar;

Ta’lim siyosatini moderinizatsiya qilish; Davlatning ta’limga oid siyosatida innovatsion yondashuvlar asos bo‘ladi, bu esa mamlakatning xalqaro reytinglaridagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, aqilli universitet konsepsiyasi – bu zamonaviy jamiyatning raqamli rivojlanishga moslashtirilgan, har tomonlama ilg‘or yondashuvdir. U nafaqat talaba va o‘qtuvchilarga qaulaylik yaratadi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, iqtisodiy barqarorlik va siyosiy ochiqlikka hissa qo‘shadi. Shu bois, ushbu konsepsiyani keng joriy etish milliy taraqqiyotning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2017). *Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida*. PF–4947-son;
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. (2020). *“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va uni amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi”ni tasdiqlash to‘g‘risida*. VMQ–607-son;
3. Axmedova, M. M., & Abduvaliyeva, D. A. (2021). *Raqamli ta’lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim nashriyoti.

4. Yusupov, B. M. (2020). *Ta'limda raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalari*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti;
5. Rasulova, N. T. (2018). *Zamonaviy ta'lim va innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: Fan va texnologiyalar;
6. Abdurahmonov, Q. X. (2020). *Innovatsion iqtisodiyot asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti;
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi. (2020). *Ta'lim to'g'risidagi qonun* (yangi tahriri). Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.09.2020 y.;
8. "ZiyoNET" – O'zbekiston Respublikasi ta'lim portali: https://ziyonet.uz (foydalanilgan: 2025-yil, iyun).

COMMODIFICATION OF CULTURAL HERITAGE FOR TOURISM DEVELOPMENT: HOW COULD WE PRESERVE THE CULTURAL AUTHENTICITY IN BUKHARA?

Mukhtorov Abdurakhmon Shavkatovich
Management Development Institute of Singapore in Tashkent
https://doi.org/10.5281/zenodo.15743025

Abstract. *This research explores the impact of tourism-driven commodification on the cultural authenticity of Bukhara, a UNESCO World Heritage site renowned for its historical and architectural significance. Despite extensive studies on history and cultural value of Bukhara, limited attention has been given to how modern tourism practices threaten the preservation of its authentic heritage. The study emphasizes the importance of safeguarding traditional structures, symbols, and cultural identity in relation to the aspects of commercial development.*

Keywords: *management, tourism and hospitality, cultural authenticity, UNESCO, cultural heritage.*

Introduction.

Despite a plethora of research on the history and culture about Bukhara, little is known about preservation of its cultural authenticity from commodification for tourism development purposes. Bukhara is considered ancient city thanks to its great history, rich culture and the architecture. Even because of its particular old monuments, mosques, fortress and other destinations with historic structures, Bukhara has been recognized as a UNESCO World heritage site. However, actions in commodification of cultural heritage sites in order to develop tourism industry, which are affecting on the cultural authenticity and uniqueness of ancient Bukhara. There are very few studies in preservation of heritage sites and cultural authenticity of Bukhara. When it comes to discuss about authenticity, (Berman 1970) confirms that aspects like identification, autonomy, individuality, self-growth, and self-realization are all included in the complete development of authenticity. This means that cultural authenticity is another main element, which must be considered as a momentous treasure of each nation, as it is demonstrates the reality, uniqueness of the culture. In other words, instead of preserving the cultural authenticity in Bukhara, ancient houses in historic center are either being sold or destructed, lands around and nearby the historic zones are commodified for new hospitality projects, modern architectural designs and ornaments are being used on ancient structures and certain old buildings are being destructed and replaced with touristic zones. The study could be consequential and momentous in order to remind people that the real historic authenticity, cultural heritage and uniqueness must be preserved for future generation regarding the case of Bukhara. Moreover, to give options for preservation of heritage sites in Bukhara. As there are hundreds of architectures which located neatly to one another, thus constructing various hotels nearby or even destroying them in order to create amenities for visitors will lead to an instant loss of cultural authenticity. Additionally, it would be proper to claim that modern constructions and buildings around historic center are hiding the old view of the monuments and ancient establishments. Indeed, tourists are concentrated on the real historic elements of the cultural heritage. According to (Richards, 2002), because they

have unique qualities that reflect the rich fabric of history, way of life, and surroundings, cultural attractions are essential components of any travel destination. They work as fascinating tourist attractions that provide guests an insight into the distinctive history and customs of a location (McKercher, 2004).

Cultural attractions are truly priceless resources for learning about the myths and traditions that have molded societies over time. They offer invaluable opportunities to grow, learn, and acquire a sincere respect for the cultures of other people. These attractions also allow tourists to actively participate in local customs, engage with the community, and take in intriguing cultural acts, so they're not just for spectators. Our comprehension and admiration of many cultures are enriched by these real and immersive experiences, which also leave with deeply meaningful memories.

It is imperative to endeavor towards conserving the greatest amount of history and historical structures for the benefit of both the current and future generations, even though it may not be feasible to save all of them.

Regarding the discussion of the research's objectives, there may be numerous ones. Prioritizing the preservation of Bukhara's cultural authenticity is the primary goal of this research. As a historic city with a fascinating past that is significant worldwide, Bukhara is highly valuable historically and is recognized as a UNESCO World Heritage site. Also, the study intends to guarantee the preservation of Bukhara's distinctive cultural legacy for upcoming generations. The goal of the research is to examine successful global preservation initiatives, with a particular emphasis on instances from other countries where cultural heritage has been successfully preserved. Through an analysis of these cases, particular strategies that have been effective in preserving historical sites of Bukhara can be identified. These tactics guarantee the long-term preservation of these architectural gems and uphold their relevance as priceless historical sites. This study seeks to understand the ways in which locals, officials, and tourists value and view Bukhara's cultural history. Through an analysis of their perspectives and encounters, it can assist to acquire a deeper understanding of the importance and influence of Bukhara's cultural legacy on various parties and individuals. Recognizing the importance of Bukhara's cultural legacy to its stakeholders would enable to better understand these points of view.

Theoretical Background.

Everywhere in the globe has heritage, and every place has its own distinct cultural past. Numerous areas have realized the importance of their cultural history and have used it to their advantage to use tourism to further economic development. According to Timothy, D. J. (2014) nowadays heritage tourism is incredibly popular and draws travelers from all walks of life. By delving into a location's history, customs, and well-known locations, it enables visitors to really experience and comprehend the cultural significance of that location. Also, Timothy, D. J. (2014) claims that it's a wonderful opportunity for communities to showcase their legacy, supporting cultural exchange through tourism while also protecting their practices and generating economic benefits. At the same time, there are certain similar initiatives are being conducted in ancient Bukhara. However, in order to contribute the growth in the economy there are certain norms that must be followed undoubtedly. As Maksimovich, M. (2019) argues that representing the authentic beliefs and habits of its people, heritage and culture are the fundamental elements of each nation. Within that nation, they delineate the identities and customs of the people. Admittedly, it is very essential for every country to promote their economic status in order to keep up with the

global standards. Nonetheless, Maintaining the cultural validity of cultural heritage sites requires routine monitoring. We can guarantee that these locations remain in their current state and that future generations have easy access to the customs and values of their forefathers by regularly monitoring and evaluating these locations (Maksimovich, M. (2019). Authenticity and cultural value of Bukhara region must be preserved and safeguarded including priceless historical sites, which can guarantee that the cultural identity is maintained for the benefit and instruction of coming generations. However, it would be proper to claim that that ancient houses in historical streets of Bukhara are being converted into hotels and hospitality zones, certain elements and structures historical monuments are being decorated with modern lightings and lands around Historic center of Bukhara are being commodified for new modern tourist projects and skyscrapers which in turn would obstruct the authentic view of Bukhara. Notably, in official website of "UNESCO" it can be found that "Historic Center of Bukhara" is in the World heritage list, which can be very spectacular fact, which means that preservation of its authenticity is a great responsibility. In order to be truly authentic, we must fully accept who we are as individuals, make our own decisions with confidence, express our special traits and qualities without holding back, actively pursue personal development and improvement, and, in the end, come to a profound understanding and acceptance of who we really are (Berman 1970). According to Jenks (1993), a group of people's common experiences, customs, and cultural symbols are remembered and preserved through the process known as collective memory. It resembles a meaningful and contextual system of signs and symbols that have been accumulated through time and have cultural importance. With the case of Bukhara, city preserves and transmit its cultural values and traditions from one generation to the next through collective memory, these symbols are important to the members of those communities and serve as a means of connecting with, understanding, and passing on cultural heritage. As Chronis (2012) confirms that the background for the stories created by tourism providers, the natural and man-made surroundings have a significant impact on how visitors view and relate to a location. In fact, it means that local culture, traditions and a way of life in Bukhara will share deeper understanding for tourists. Meanwhile, Andriotis (2011), argues that using historically correct techniques and materials to restore or preserve buildings and objects is directly linked to the objective authenticity that tourists seek for in their experiences. This indicates that travelers want an experience that accurately captures the historical background of a location. An object's physical attributes, such as its elegance, form, patina, and minute details, add to its cultural and historical value (Gell, 1998). To be more precise, an object's visual characteristics helps to comprehend and value its cultural and historical significance. More than merely its functional form defines an object's shape. Whether it's the overall design or particular details, its beauty mesmerizes and captures our attention. A certain culture or historical period's values can be symbolized and meanings conveyed by the shape. Bickford, A. (1981) claims that the patina a term for the surface aging or weathering that occurs naturally adds depth and authenticity to the piece and serves as a constant reminder of its temporal and historical evolution. A closer look at the object's exquisite craftsmanship and detailed decorative components, among other aspects, will reveal its cultural and historical significance. Heritage resources have a sense of realism, significance, and emotional impact because of their cultural and historical links (Timothy, 1997).

In short, an object becomes more than just a physical object when it qualifies as a heritage resource. It has significance and authenticity since it stands for something significant from the

past. Another crucial argument has been stated by Kirshenblatt-Gimblett, (2005) that heritage objects lose their vitality and relevance when they are routinely replicated, mass-produced in vast quantities, or presented in a stereotyped or exaggerated way. This occurs as a result of their disconnection from their initial historical and cultural connotations, which makes it harder for them to build sincere, intimate connections with individuals. In other words, culture, customs, and significance of Bukhara are preserved in heritage goods, making them special and priceless. Still, the originality and genuine significance of these structures are lost when they are oversimplified, overstated, or mass-produced. The historical and cultural settings that originally constituted their uniqueness fade from their memory. Miles (2002), adds that Memorial sites are able to elicit significant feelings of respect or empathy through the effective communication of their content. As in such way that arouses sentiments of respect or empathy. These sites elicit an emotional response from visitors and prompt them to consider the value of the occasions or individuals being remembered through careful design and storytelling.

Research questions and objectives.

The study contains specific research questions as well as objectives respectively. 1. *How did commodification of cultural heritage impact and is impacting on the cultural authenticity of Bukhara region?*

This the primary question which seeks for the exact outcomes of commodification the cultural heritage of ancient Bukhara region. Notably, with the rise of tourism and the commodification of cultural heritage, there has been a shift in the way the cultural elements of the Bukhara region are perceived and experienced.

2. *How could we preserve the cultural authenticity of Bukhara?*

As this question reveals the justified reasons for preservation of cultural authenticity from commodification in ancient Bukhara. Thus, actual reasons can bring actual option in order to mitigate the issue.

Main aim for this can undoubtedly be supporting the importance of cultural authenticity of Bukhara. As destinations that are in the world heritage list of “UNESCO” must not lose their authenticity, which must be preserved for future generation. To support specific recommendations based on global cases and standards would be another main objective of this research. Moreover, analysis of views, thoughts and feelings of stakeholders in Bukhara is another aim of this study, since it would be straightforward that how they act or influence on commodification. In fact, these queries may attract combination of surveys, case studies and other similar methods.

Methodology.

Qualitative methodology for the research.

The research will be conducted in a qualitative method with interpretivism paradigm. As the goal of qualitative research is to analyze and understand the depth and complexity of the phenomenon. It involves investigating the individualized interpretations and meanings that people give to their experiences. According to Gerring, J (2017), although social and political analysis has long employed qualitative methodologies, it is only recently that these methods have been carefully examined and thought through. Philosophers, logicians, and historians' writings provided the foundation for the first conversations regarding qualitative approaches in the 19th century. Meanwhile, the cultural heritage of Bukhara and how tourism impacts its authenticity will be investigated using qualitative research techniques. The use of qualitative research techniques to investigate the cultural authenticity of Bukhara in the context of tourism is relatively new, despite

the fact that these techniques have long been employed to examine cultural phenomena. The underlying meanings and social conditions that influence how cultural authenticity is perceived and preserved in Bukhara will be uncovered through qualitative study. Furthermore, investigating the opinions and subjective experiences of local communities, as well as their perspectives on how tourism and the commodification of cultural property may affect the authentic representation of their customs and way of life, may constitute further qualitative methodology statements. Observation is an essential tool for gathering information and comprehending the cultural dynamics of the area when doing a qualitative study of Bukhara. It would be simple to see and document directly how individuals act, communicate, and carry out their customs in daily life (McKechnie, 2008).

Observation and Interviews in Qualitative Methodology.

In qualitative research, observation entails immersing oneself completely in the subject matter and actively monitoring every element of tourist in Bukhara and cultural heritage. This could be observing the interactions between locals and visitors at historical monuments, sites, traditional craft workshops, or community gatherings. By paying close attention, one will have the chance to record specific details and gain a deep comprehension of the subtle cultural differences that exist in Bukhara. It will be simple to fully immerse oneself in the environment and pay great attention to the customs, interactions, and behaviors of the local population using this qualitative method as well. Understanding these details will helps to gain a deeper understanding of unique cultural heritage of Bukhara and the ways that tourism influences it. This method can also help having a direct experience with how tourism impacts the authenticity of the place, which will help to understand the complex relationship between cultural heritage and the tourism industry more thoroughly.

Moreover, structured and unstructured interviews can be another methodology in qualitative research. According to (Bryman, 2008), to gather in-depth information this is one of controlled ways of qualitative methods. Interviews will be conducted with numerous interviewees that might be more than 15 people including members of certain organizations, thus interview questions related to the definition of cultural authenticity, impact of tourism on the cultural authenticity, need for preservation of cultural heritage, the current and possible outcomes of commodification and similar needed topics will be discussed.

List of proposed interview questions:

How do you define the cultural authenticity in Bukhara?
How tourism industry is being developed in the region?
How commodification impacted on the cultural authenticity in Bukhara?
What are the potential outcomes in the future?
What is the influence of tourism on culture?
How commodification impacted on tourism?
How commodification impacted on economy?
What are your concerns regarding the preservation of cultural heritage?
What kind of the strategies must be followed to cope with the issue?
What are other challenges that must be considered?

Notably these are possible queries will be forwarded to the stakeholders of ancient Bukhara comparatively, which are mainly government officials, cultural organizations, local residents, hotels, tour operators and tourists. It is intended to learn about the perspectives of government

representatives, tour operators, and other relevant stakeholders regarding cultural authenticity of Bukhara, sustainable tourism practices, and the opportunities and challenges associated with conserving and promoting the city's cultural heritage through interviews. It is essential to learn more about their approaches to controlling the increase of tourism while guaranteeing the authentic and respectful preservation of cultural heritage in ancient city.
The primary goal of these interviews is to selectively interact with Bukhara locals, including citizens, craftspeople, cultural practitioners, and community leaders. Because it helps investigate experiences, attitudes, and views about the growth of tourism, how it affects local customs, and how it contributes to the preservation of cultural authenticity. Interviews with members of the local community provide clarification on their participation, worries, and goals related to the commercialization of their cultural heritage. It will also be revealed how locals view and handle the chances and problems brought about by tourism-driven commodification, including the possible erasure of customs and the effects on society.

Interviews with travelers who visit Bukhara are also crucial. These interviews can offer insightful information on the reasons behind visitors' decisions, their expectations for the trip, and their perceptions of the region's historical sites and customs. Because of this, it would be simple to investigate whether visitors are aware of and comprehend the possible commodification of cultural heritage in Bukhara and how their choices and preferences as customers could either support or contradict the commodification process. Comprehending the viewpoints of tourists is imperative in assessing the demand-side elements that propel or resist the commercialization of cultural assets in Bukhara.

Ethics.

When it comes to discuss about ethical norms as well as considerations, the way a study will be done with regard to the participants or those who may be affected by it, is one of the ethical aspects of research. Due to the fact that it entails determining if the methods used in the research are suitable and morally acceptable. According to (Wynaden. D, 2001) by following the proper ethical guidelines, harm can be avoided or minimized. All the norms concerned with the politics, economics, sociology and other similar spheres will be followed respectively according to global and Uzbekistan standards. Moreover, the privacy of the participants will be protected according to their requirement. Also, the topic as well as the purpose of the study will be explained to the participants. Regardless the cultural differences and various thoughts of the people, their responses will be considered subjective for the sake of the research which will remain confidential. Furthermore, the research is for preserving the cultural authenticity from numerous commodification actions, which be conducted by following the ethics of political rules and regulations.

Resources and access.

In order to conduct research in the area, Bukhara provides an easy access in most aspects. Starting from destinations like ancient monuments, “Historic Center”, “Lyabi-Khavuz Ensemble” and including local touristic sites, hotels and ongoing projects, it will be straightforward to collect momentous data. Moreover, according to support of supervisor it has been recommended to focus on the official “UNESCO” resource together with related scholars of this subject. More realistic findings will be collected with the combination of these formal resources.

Timetable for completion.

Duration (Timeline)	Activity	Remarks
One month	Observation of heritage site.	Visiting and observation of cultural heritage sites in ancient Bukhara. Processing other data collection procedures.
One month	Interview.	Conducting interview session according to the timetable for data collection.
Two months	Data analysis.	Analyzing the collected data appropriately, by using other official resources.
One month	Report	Reporting the statements according to the analysis.
One month	Review	Reviewing as well as finalizing core elements of the study together with recommendations of the colleagues.

REFERENCES

1. Berman, M. 1970 The Politics of Authenticity. London: Allen & Unwin
2. Richards, G. (2002). Tourism attractions systems: Exploring cultural behavior. r. Annals of Tourism Research, 29(4), 1048-1064.
3. McKercher, B., Ho, P. S. Y., & du Cros, H. (2004). Attributes of popular cultural attractions in Hong Kong. Annals of Tourism Research, 31(2), 393–407.
4. Timothy, D. J. (2014). Contemporary Cultural Heritage and Tourism: Development Issues and Emerging Trends. Public Archaeology, 13(1-3), 30–47. doi:10.1179/1465518714z.00000
5. Maksimovic, M., & Cosovic, M. (2019). Preservation of Cultural Heritage Sites using IoT. 2019 18th International Symposium INFOTEH-JAHORINA (INFOTEH). doi:10.1109/infoteh.2019.8717
6. Berman, M. 1970 The Politics of Authenticity. London: Allen & Unwin
7. Jenks, C., ed. 1993 Cultural Representation. London: Routledge
8. Chronis, A. (2012). Between place and story: Gettysburg as tourism imaginary. Annals of Tourism Research, 39(4), 1797–1816. doi:10.1016/j.annals.2012.05
9. Gell, A. (2013a) Art and agency: An anthropological theory. Oxford: Clarendon Press.
10. Andriotis, K. (2011). Genres of heritage authenticity. Annals of Tourism Research, 38(4), 1613–1633. doi:10.1016/j.annals.2011.03.001
11. Bickford, A. (1981). The Patina of Nostalgia. Australian Archaeology, 13(1), 1–7. https://doi.org/10.1080/03122417.1981.12092815
12. Timothy, D. J. (1997). Tourism and the personal heritage experience. Annals of Tourism Research, 24(3), 751–754. doi:10.1016/s0160-7383(97)00006-6

13. Kirshenblatt-Gimblett, (2005) From ethnology to heritage: The role of the museum. Available at: https://www.researchgate.net/publication/238714489_From_Ethnology_to_Heritage_The_Role_of_the_Museum (Accessed: 30 March 2024).
14. Miles, W. F. S. (2002). Auschwitz: Museum Interpretation and Darker Tourism. Annals of Tourism Research, 29(4), 1175–1178. doi:10.1016/s0160-7383(02)00054-3
15. Gerring, J. (2017). Qualitative Methods. Annual Review of Political Science, 20(1), 15–36. doi:10.1146/annurev-polisci-092415-024158
16. McKechnie, L. E. F. (2008). Observational research. In L. M. Given (Ed.), The Sage encyclopedia of qualitative research methods (pp. 573–577). Thousand Oaks, CA: Sage.
17. Bryman, A. (2008) Social research methods. Oxford university press
18. Orb, A., Eisenhauer, L., & Wynaden, D. (2001). Ethics in Qualitative Research. Journal of Nursing Scholarship, 33(1), 93–96. doi:10.1111/j.1547-5069.2001.00093.x
19. Bukhara (2024) Encyclopædia Britannica. Available at: https://www.britannica.com/place/Bukhara (Accessed: 02 March 2024).
20. Historic Centre of bukhara (no date) World Heritage Journeys of Europe. Available at: https://visitworldheritage.com/en/eu/historic-centre-of-bukhara/e945ea8f-7239-4241-8706-4f15f8ffda84 (Accessed: 02 March 2024).

BANK MOLIYA TIZIMINI INTEGRATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH METODOLOGIYASI

Jumayev Bahodir Raxmatullayevich
Buxoro davlat texnika universiteti doktaranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.15784424

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy sharoitda bank moliya tizimining integratsion faoliyatini rivojlantirish metodologiyasi tadqiq qilinadi. Banklarning raqamli transformatsiyasi, strategik hamkorliklari va mijozlarga yo‘naltirilgan yechimlari tahlil qilinib, ularning samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, raqamli texnologiyalarning ahamiyati, moliyaviy ekotizimlarning rivoji va bank xizmatlarining integratsiyasi asosiy e’tiborga olinadi. Natijada, bank faoliyatini yanada samarali va barqaror rivojlantirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar*: bank moliya tizimi, integratsion faoliyat, raqamli transformatsiya, moliyaviy ekotizim, strategik hamkorlik, innovatsion bank xizmatlari, tizimli yondashuv.*

Kirish. Zamonaviy global iqtisodiyotda bank tizimlari faqat klassik kredit-depozit operatsiyalari bilan chegaralanmay, balki moliyaviy texnologiyalar, sun’iy intellekt, blokcheyn va boshqa innovatsion yechimlar bilan integratsiyalashib borayotganligi sababli ularning roli ortib bormoqda. Banklarning integratsion faoliyati nafaqat ularning ichki jarayonlarini takomillashtirish, balki mijozlarga qulay, tez va xavfsiz xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatini beradi.

Bank tizimlarining integratsiyasi bir necha jihatlarda namoyon bo‘ladi:

Texnologik integratsiya – raqamli platformalar, bulutli hisoblash, AI asosidagi risklarni boshqarish tizimlari.

Strategik hamkorlik – fintech kompaniyalari, to‘lov tizimlari va boshqa moliyaviy institutlar bilan birgalikda ishlash.

Mijozlar bilan bog‘liqlik – shaxsiylashtirilgan bank xizmatlari, avtomatlashtirilgan maslahat tizimlari.

Ushbu maqolaning maqsadi – bank moliya tizimini integratsion faoliyatini rivojlantirishning metodik asoslarini ishlab chiqish, joriy muammolarni aniqlash va ularni hal qilishning samarali usullarini taklif etish.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot quyidagi metodlardan foydalangan holda amalga oshirildi:

Tahliliy usul – banklar integratsion faoliyatining joriy holati, global va mintaqaviy tendentsiyalarni o‘rganish.

Solishtirma tahlil – turli mamlakatlardagi bank tizimlarining integratsion yondashuvlari qiyoslandi.

Statistik baholash – banklarning raqamli transformatsiyasi natijalarini ko‘rsatkichlar (KPIs) asosida tahlil qilish.

Ixtisoslashtirilgan adabiyotlar va hujjatlarni o‘rganish – xalqaro moliya tashkilotlari (IMF, WB) va markaziy banklarning hisobotlari tahlil qilindi.

Tadqiqotning nazariy asosini tizimli yondashuv, innovatsion bank modelari va raqamli iqtisodiyot tamoyillari tashkil etadi.

Tahlil va natijalar. Bank sohasidagi integratsion jarayonlarni chuqurroq tushunish uchun ularning turli jihatlarini tahlil qilamiz:

Banklarning Hozirgi Integratsion Faoliyati. Banklar so‘nggi yillarda kuchli o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Avval banklar faqat pul o‘tkazmalari va kreditlar bilan chegaralangan bo‘lsa, endi ular raqamli texnologiyalar bilan qo‘shilib ketmoqda. Masalan, ko‘p banklar endi mobil ilovalar orqali mijozlarga xizmat ko‘rsatmoqda. Bu mijozlar uchun juda qulay, chunki uydan chiqmasdan bank ishlarini hal qilish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, banklarning 70% dan ortig‘i endi sun'iy intellekt va katta ma'lumotlardan foydalanmoqda. Bu ularga mijozlarning xatti-harakatlarini tahlil qilishga, ularga moslashtirilgan takliflar berishga yordam beradi. Misol uchun, agar mijoz tez-tez sayohat qilsa, bank unga valyuta ayirboshlashda chegirma taklif qilishi mumkin.

Fintex Kompaniyalari bilan Hamkorlik. Yangi paydo bo‘lgan fintex startaplari banklar uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Banklarning 60% dan ko‘pi endi fintex kompaniyalari bilan hamkorlik qilmoqda. Bu hamkorlik mijozlarga yanada qulayroq xizmatlar ko‘rsatish imkonini beradi. Masalan, ba'zi banklar endi fintex kompaniyalari yordamida bir necha daqiqada onlayn kredit berishni amalga oshirmoqda.

Ochiq bank tizimi (Open Banking) yangi imkoniyatlarni ochib berdi. Bu tizim mijozlarga turli banklardagi hisoblarini bitta ilova orqali boshqarish imkonini beradi. Bu nafaqat qulay, balki banklar o‘rtasidagi raqobatni ham kuchaytirmoqda.

Mijozlarga Qaratilgan Yechimlar. Banklar endi mijozlarni yaxshiroq tushunishga harakat qilmoqda. Shaxsiylashtirilgan xizmatlar mijozlarning bankka sodiqligini oshirmoqda. Masalan, sun'iy intellekt yordamida ishlaydigan maslahatchilar mijozlarga ularning ehtiyojlariga mos keladigan mahsulotlarni taklif qilmoqda.

Chat-botlar bank xizmatlarini yanada qulay qilmoqda. Mijozlar endi kunning istalgan vaqtida chat-bot orqali savollariga javob olishlari mumkin. Bu bank xodimlarining ish yukini ham kamaytirmoqda.

Integratsion Faoliyatning Samaradorlik Ko‘rsatkichlari. Quyidagi jadvalda banklarning integratsion faoliyati natijasida erishilgan asosiy yutuqlar keltirilgan:

Ko‘rsatkich	**Integratsiyadan Oldin**	**Integratsiyadan Keyin**	**O‘zgarish (%)**
Operatsion xarajatlar/kirim	65%	50%	▼ 23%
Mijozlar sadoqati indeksi	68%	82%	▲ 20%
Yangi mahsulotlarni joriy etish tezligi	6 oy	3 oy	▼ 50%
Xavfsizlik hodisalari soni	1200/ yil	700/ yil	▼ 42%

Integratsion jarayonlarda banklar bir qator texnik qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda:

Kiberxavfsizlik sohasidagi tahdidlar tobora murakkablashmoqda. Har bir yangi texnologik yechim yangi xavflarni ham olib kelmoqda.

Eski tizimlar bilan muvofiqlashtirish katta muammo bo‘lib qolmoqda. Ko‘pgina banklarda hali ham 10-15 yillik eski dasturiy ta'minot ishlatilmoqda.

Kadrlar siyosatidagi o‘zgarishlar. Integratsion jarayonlar bank xodimlarining malaka talablarini tubdan o‘zgartirmoqda:

Texnik bilimlar endi bank xodimlari uchun mutlaqo zarur bo‘lib qolmoqda. Oddiy bank xodimi ham asosiy dasturlash tushunchalarini bilishi talab qilinmoqda.

Uzluksiz o‘qitish banklar uchun yangicha muammo bo‘lib qolmoqda. Har 6 oyda yangi texnologiyalar paydo bo‘lishi xodimlarni doimiy ravishda qayta tayyorlashni talab qilmoqda.

Integratsion faoliyat natijalari:

Banklarning raqamli transformatsiyasi katta ijobiy natijalarni keltirib chiqardi. Mobil bank ilovalari orqali amalga oshirilgan operatsiyalar soni ikki baravardan ko‘proqqa oshdi, bu esa mijozlarga qulaylik yaratdi. Sun'iy intellekt asosidagi maslahat tizimlari mijozlarning qaror qabul qilish jarayonini 40 foizga tezlashtirdi. Biometrik tizimlar esa firibgarlik holatlarini sezilarli darajada - 35 foizga kamaytirishga muvaffaq bo‘ldi.

Fintex kompaniyalari bilan hamkorlik banklar uchun katta foyda keltirdi. Onlayn kredit berish jarayoni endi atigi 30 daqiqada amalga oshirilmoqda, bu avvalgi 3 kunlik muddatga nisbatan katta yutuqdir. Open Banking tizimini joriy etgan banklarda mijozlar soni 28 foizga oshganini qayd etish kerak. To‘lov tizimlarini integratsiyalash esa operatsion xarajatlarni 18 foizga qisqartirdi.

Mijozlarga individual yondashuv ajoyib natijalarga olib keldi. Sun'iy intellekt asosidagi tavsiya tizimlari bank mahsulotlarini sotish darajasini deyarli yarmiga (45%) oshirdi. Chat-botlar endi mijozlarning 60 foiz so‘rovlariga javob bera olmoqda. Shaxsiylashtirilgan takliflar esa mijozlarning bankka sodiqligini uchdan bir qismiga (33%) oshirishga yordam berdi.

Xavfsizlik sohasidagi yangilanishlar ham samarali bo‘ldi. Real vaqt rejimida ishlaydigan monitoring tizimlari xavflarni aniqlash tezligini to‘rt baravar oshirdi. Yangi shifrlash usullari ma'lumotlar o‘g‘riligi holatlarini yarmiga (50%) kamaytirdi. Xodimlarni xavfsizlik bo‘yicha o‘qitish esa ichki tahdidlarni 65 foizga qisqartirishga yordam berdi.

Xodimlarni qayta tayyorlash dasturlari ham yaxshi natija berdi. Raqamli texnologiyalarni o‘rgangan xodimlarning ishlashi 30 foizga yaxshilandi. Sun'iy intellekt asosidagi o‘quv platformalari yangi xodimlarni tayyorlash vaqtini 40 foizga qisqartirdi. Mutaxassislarni qayta o‘qitish esa xodimlarning ishdan ketish darajasini to‘rtdan bir qismiga (25%) kamaytirdi.

Iqtisodiy jihatdan ham yaxshi natijalar qayd etildi. Raqamli kanallar orqali bajarilgan operatsiyalar mijoz boshiga sarflangan xarajatlarni 3,5 dollardan 1,2 dollargacha tushirdi. Yangi texnologiyalarga qilingan sarmoyalar 2-3 yil ichida o‘zini qopladi. Avtomatlashtirish esa banklarning oylik operatsion xarajatlarini 120 ming dollarga qisqartirish imkonini berdi.

Qonuniy islohotlar ham ijobiy ta'sir ko‘rsatdi. Innovatsiyalar uchun maxsus zonlar yaratilgan hududlarda bank xizmatlari sifat ko‘rsatkichi 38 foizga oshdi. Chegaralararo operatsiyalarni soddalashtirish banklarning xalqaro operatsiyalar hajmini ikki baravar oshirdi. Ma'lumotlar almashish standartlari esa banklararo operatsiyalar tezligini 55 foizga oshirishga yordam berdi.

Xulosa va takliflar. Banklarning integratsion faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, raqamli transformatsiya, fintex hamkorliklari va mijozlarga

qaratilgan yechimlar bank sohasida sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Mobil bank xizmatlari, sun’iy intellekt asosidagi maslahat tizimlari va Open Banking kabi innovatsion yechimlar nafaqat operatsion samaradorlikni oshirmoqda, balki mijozlar qoniqishini ham yaxshilamoqda. Biroq, jarayonda kiberxavfsizlik, qonuniy tartibga solish va kadrlar tayyorgarligi kabi muammolar ham mavjud.

Amaliy takliflar. Banklar integratsion faoliyatni yanada rivojlantirish uchun quyidagi choralarni ko‘rishlari mumkin:

1. Raqamli Infratuzilmani Kuchaytirish:

- Sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar tahlilidan kengroq foydalanish.
- Bulutli texnologiyalarga o‘tishni tezlashtirish.
- Biometrik autentifikatsiya tizimlarini kengaytirish.

2. Fintex Hamkorliklarini Rivojlantirish:

- Startaplar bilan loyihalarni ko‘paytirish.
- Open Banking tizimlarini yanada takomillashtirish.
- To‘lov va kredit berish jarayonlarini avtomatlashtirish.

3. Mijozlarga Qaratilgan Yechimlarni Kengaytirish:

- Shaxsiylashtirilgan mahsulotlar assortimentini oshirish.
- Chat-botlar va virtual yordamchilarni takomillashtirish.
- Mijozlar uchun qulay interfeyslar yaratish.

4. Xavfsizlik Tizimlarini Mustahkamlash:

- Real vaqt rejimida ishlaydigan kiberxavfsizlik tizimlarini joriy etish.
- Xodimlarni xavfsizlik bo‘yicha doimiy o‘qitish.
- Ma’lumotlarni himoya qilish uchun zamonaviy shifrlash usullaridan foydalanish.

5. Qonuniy Islohotlarni Qo‘llab-quvvatlash:

- Moliyaviy innovatsiyalar uchun qulay qonuniy muhit yaratish.
- Chegaralararo operatsiyalarni soddalashtirish.
- Ma’lumotlar almashish standartlarini ishlab chiqish.

6. Kadrlar Siyosatini Takomillashtirish:

- Raqamli texnologiyalar bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish.
- Yangi xodimlarni tezroq tayyorlash uchun AI asosidagi o‘quv platformalaridan foydalanish.
- Mutaxassislarni qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish.

Kelajakda banklar quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratishlari kerak:

- Blokcheyn texnologiyalarini keng qo‘llash.
- Keng qamrovli moliya xizmatlari (bank, sug‘urta, investitsiyalar)ni taklif qilish.
- Sun’iy intellekt yordamida mijozlarga yanada shaxsiylashtirilgan xizmatlar ko‘rsatish.

Banklarning integratsion faoliyatini rivojlantirish ularga nafaqat raqobatbardoshlikni saqlash, balki mijozlar uchun yanada qulay va xavfsiz xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatini beradi. Buning uchun texnologik yangiliklarni joriy etish, qonuniy islohotlarni qo‘llab-quvvatlash va xodimlarni doimiy ravishda qayta tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Agar banklar ushbu yo‘nalishlarda samarali ish olib borsalar, ular nafaqat o‘z faoliyatini yaxshilashlari, balki mamlakat iqtisodiyotining rivojiga ham hissa qo‘shishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Бельских И.Е., Федорова А.С.** Методология исследования и оценки эффективности банковской деятельности // Вестник магистратуры. – 2014. – №4(31). – С. 87-90.
2. **Никитин Е.О., Шалова В.А.** Тенденции развития региональных банков в Российской Федерации // Экономика и социум. – 2018. – №1(44). – С. 583-586.
3. **Хацкевич Л.Д., Дедегкаев В.Х., Абричкина Г.Б.** Методы анализа и оптимизации деятельности регионального банка // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2005. – №2. – С. 138-144.
4. **Леонов М.В.** Методология формирования комплексного продукта банковской экосистемы // Журнал прикладных исследований. – 2022. – №10(1). – С. 33-38.
5. **Лаврушин О.И., Мамонова И.Д.** Банковское дело: учебник. – М.: КНОРУС, 2008. – 768 с.
6. **Белоглазова Г.Н.** Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка. – М.: Юрайт, 2015. – 545 с.
7. **PwC Global FinTech Report 2023** – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.pwc.com/fintechreport
8. **IMF Working Paper on Digital Banking (2023)** – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.imf.org/digitalbanking
9. **Центральный банк РФ. Обзор банковского сектора (2023)** – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.cbr.ru/banking_sector/
10. **Gartner Research: AI in Banking (2023)** – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.gartner.com/ai-banking

THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE NEW UZBEKISTAN ECONOMY

Soatov Abbos Baxromovich[1], Soatov Ibrohim Bahrom o‘g‘li[2]
Department of “TBC Bank” client service spcialist, Independent researcher of Oriental University[1]
Master's student of TMA[2]
https://doi.org/10.5281/zenodo.15743040

Annotation. *The article analyzes the current state of small business in Uzbekistan, its role in the country's economic development, as well as key challenges and prospects. Particular attention is paid to issues of access to financing, infrastructure improvement, digitalization and personnel training. The existing barriers faced by entrepreneurs are considered and possible strategies for overcoming them are proposed. The work emphasizes the importance of state support for creating a favorable business climate and reveals opportunities for integrating small businesses into the international economy.*

Keywords: *Small business, entrepreneurship, New Uzbekistan economy, financial services, bank lending, digital transformation, fintech, Islamic finance, government guarantees, export, international experience, innovations, artificial intelligence, microfinance, credit policy.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу современного состояния малого бизнеса в Узбекистане, его роли в экономическом развитии страны, а также ключевым вызовам и перспективам. Особое внимание уделено вопросам доступа к финансированию, улучшению инфраструктуры, цифровизации и подготовки кадров. Рассматриваются существующие барьеры, с которыми сталкиваются предприниматели, и предлагаются возможные стратегии их преодоления. В работе подчёркивается значимость государственной поддержки для создания благоприятного бизнес-климата и раскрываются возможности для интеграции малого бизнеса в международную экономику Ключевые слова: малый бизнес, Узбекистан, вызовы, перспективы, государственная поддержка, цифровизация, финансирование, предпринимательство.*

Ключевые слова: *Малый бизнес, предпринимательство, экономика Нового Узбекистана, финансовые услуги, банковское кредитование, цифровая трансформация, финтех, исламское финансирование, государственные гарантии, экспорт, международный опыт, инновации, искусственный интеллект, микрофинансирование, кредитная политика.*

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekistonda kichik biznesning bugungi holati, uning mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi o‘rni, shuningdek, asosiy vazifalari va istiqbollari tahlil qilinadi. Moliyaviy manbalardan foydalanish, infratuzilmani yaxshilash, raqamlashtirish va kadrlar tayyorlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Tadbirkorlar oldida turgan mavjud to‘siqlar ko‘rib chiqilib, ularni bartaraf etishning mumkin bo‘lgan strategiyalari taklif etiladi. Maqola qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash muhimligi ta’kidlanib, kichik biznesning xalqaro iqtisodiyotga integratsiyalashuvi imkoniyatlari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Kichik biznes, tadbirkorlik, Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti, moliyaviy xizmatlar, bank krediti, raqamli transformatsiya, fintech, islomiy moliyalashtirish, davlat*

kafolatlari, eksport, xalqaro tajriba, innovatsiyalar, sun'iy intellekt, mikromoliyalashtirish, kredit siyosati.

Introduction.

The role of Small business in the national economy cannot be underestimated. Small businesses contribute to local economies by bringing growth and innovation to the community in which the business is established.

Small businesses also help to stimulate economic growth by providing employment opportunities to people who may not be employable by larger corporations. Small businesses tend to attract talent who invent new products or implement new solutions for existing ideas. In other words, they provide to the people opportunities to achieve financial independence, encourage innovation, and create employment opportunities. So The Government of Uzbekistan is trying to develop small business by simplifying and increasing the transparency of licenses and permits, and the provision of public services. Also it is strengthened measures of legal protection of business entities, their financial support.

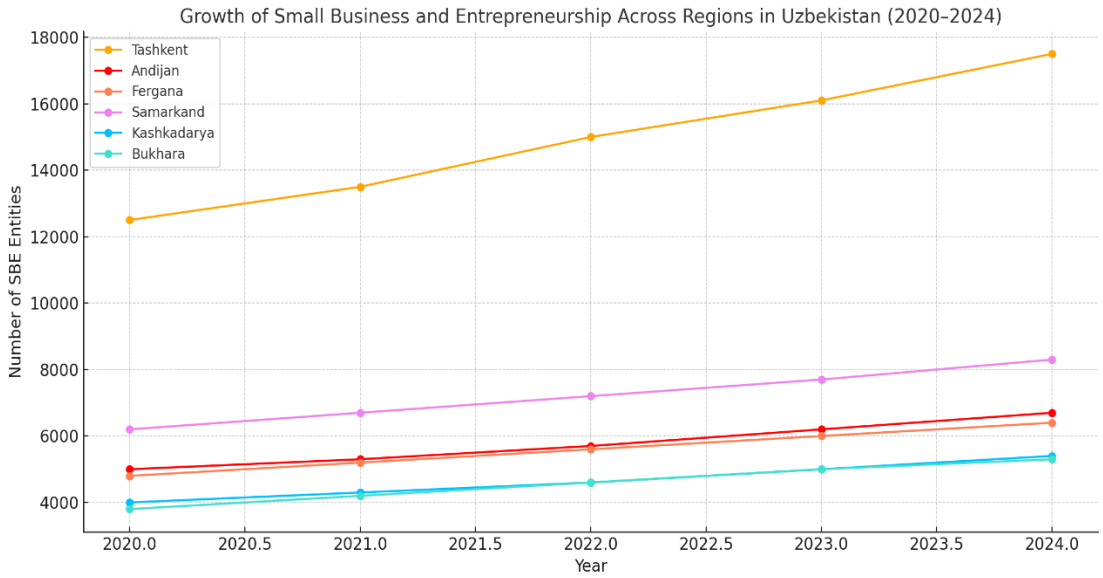

Figure 1. Analysis of the Growth of Small Business and Entrepreneurship by Region (2020–2024):

Between 2020 and 2024, the number of small business entities steadily increased across several key regions of Uzbekistan. This growth was largely driven by the country's reforms aimed at supporting entrepreneurship, the expansion of financing opportunities, the easing of tax and licensing procedures, and the implementation of digital technologies.

The highest growth was observed in Tashkent city. In 2020, there were 12,500 small business entities operating in the capital, and by 2024, this number had reached 17,500. This represents a growth of more than 40% over five years. The city's modern infrastructure, broader access to financial resources, and favorable technological environment were key drivers of this growth.

Samarkand, Fergana, and Andijan regions also demonstrated significant entrepreneurial activity. In particular, the number of small business entities in Samarkand rose from 6,200 to 8,300, reflecting approximately 34% growth. This increase was largely supported by the development of tourism and service industries in the region.

Qashqadarya and Bukhara regions also showed positive trends, though their growth rates were relatively lower compared to other regions. In Bukhara, the number of small business entities rose from 3,800 in 2020 to 5,300 in 2024—an increase of about 39%. Nevertheless, these regions still face challenges, including limited access to financial tools and insufficient technological infrastructure.

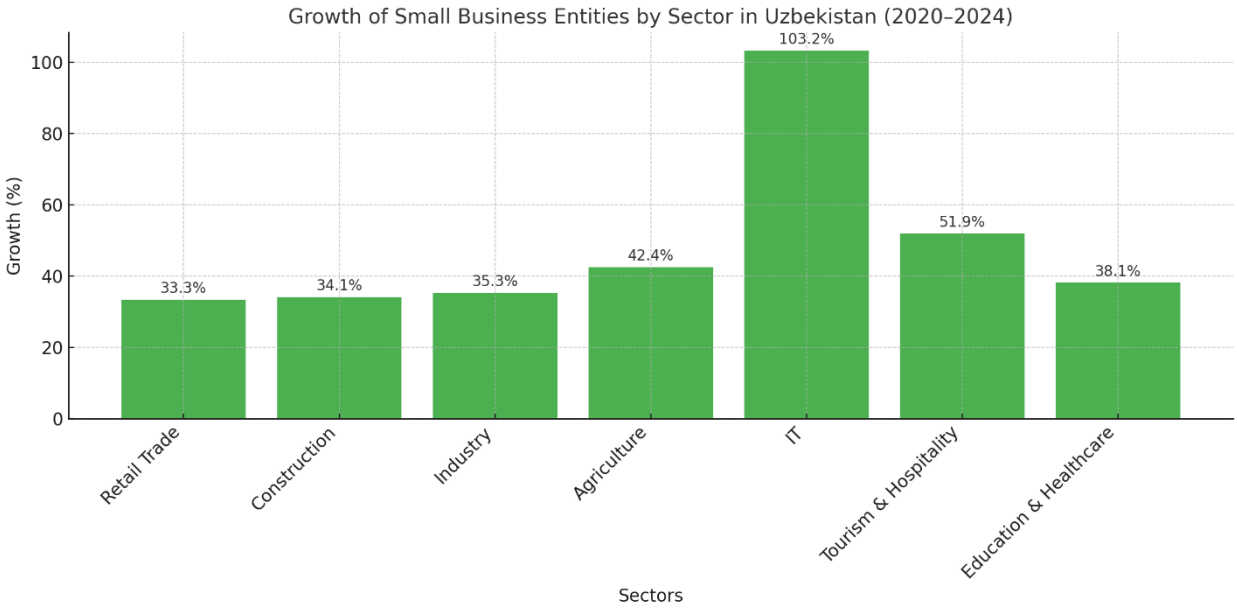

Figure 2. "Dynamics of Small Business and Entrepreneurial Growth Across Economic Sectors in Uzbekistan (2020–2024)"

Between 2020 and 2024, small business entities in Uzbekistan demonstrated notable growth across various sectors. The most significant growth was observed in the **Information Technology (IT)** sector, which saw a staggering **103.2%** increase. This reflects the rapid development of digital infrastructure, widespread digitization policies, and innovation programs targeting youth entrepreneurship.

The **Tourism and Hospitality** sector ranked second with a **51.9%** growth rate. This growth was largely driven by the post-pandemic recovery, government support for tourism infrastructure, and the establishment of digital platforms for hospitality services.

Steady growth of **33% to 43%** was recorded in other sectors such as **agriculture, manufacturing (industry), construction,** and **retail trade**. These increases can be attributed to accessible government subsidies, preferential loans, and simplified business procedures.

The **Education and Healthcare** sector also saw a **38.1%** increase, reflecting the growing demand for private schools, clinics, and health-focused startups. These trends show a diversification in Uzbekistan's small business landscape and the effectiveness of sector-targeted policy support.

Main part: Key Challenges in the Development of Small Business and Entrepreneurship in Uzbekistan

In recent years, Uzbekistan has made significant strides in supporting small business and entrepreneurship. However, a range of persistent challenges continues to hinder their full potential. One of the most pressing issues is the limited access to financing. Although several banks and institutions provide loans, many small business entities struggle to meet collateral requirements and face high interest rates. The loan application process often remains time-consuming and

bureaucratic. Moreover, alternative financial instruments such as fintech solutions, Islamic finance, venture capital, and crowdfunding are still in their early stages and not yet widely accessible across the country.

Regional disparities also pose a substantial challenge. While cities like Tashkent, Samarkand, and Fergana have seen a noticeable increase in small business activity due to better infrastructure and access to financial services, other regions such as Surkhandarya, Karakalpakstan, and Jizzakh continue to lag behind. This imbalance is driven by uneven development in digital and physical infrastructure, human capital, and institutional support.

Despite ongoing efforts under the "Digital Uzbekistan – 2030" initiative, digital transformation among small businesses remains slow. Many enterprises continue to rely on manual systems for bookkeeping, tax reporting, and administrative procedures. The adoption of online banking, digital payment platforms, and remote lending tools is progressing gradually but has not yet reached full nationwide coverage.

Another critical challenge is the shortage of skilled professionals within the small business sector. Entrepreneurs and employees often lack essential knowledge in financial management, digital technologies, marketing, and business strategy. The existing vocational training ecosystem does not adequately address these gaps, limiting the capacity for innovation and competitiveness.

Additionally, the regulatory environment still presents difficulties. Although some procedures have been streamlined, businesses continue to report issues with administrative burdens, inconsistent enforcement of regulations, and occasional delays in licensing and inspections. These factors can create uncertainty and deter entrepreneurship, particularly among start-ups and informal sector participants.

Finally, the innovation ecosystem supporting small businesses is still underdeveloped. Business incubators, tech hubs, and startup accelerators are few in number and mostly concentrated in major urban centers. There is a notable lack of tailored support for youth- and women-led enterprises, which are key drivers of inclusive economic growth.

Overall, while Uzbekistan has laid a strong foundation for the advancement of small business and entrepreneurship, addressing these structural and institutional weaknesses is essential for unlocking their full contribution to national economic development.

Conclusion: Small business and entrepreneurship are playing an increasingly vital role in the economic landscape of Uzbekistan. In recent years, various reforms, improvements in the legal framework, the adoption of digital technologies, and the enhancement of the business environment across regions have all contributed to positive changes in this sector. However, progress remains uneven, with some regions advancing rapidly while others continue to face systemic challenges.

One of the most significant barriers is limited access to financing, particularly for newly established enterprises. While traditional bank lending remains the dominant source of funding, its effectiveness is hindered by collateral requirements and administrative complexities. Without the widespread introduction of modern financial instruments—such as fintech platforms, Islamic finance, online lending, and innovation-driven grant systems—the full potential of the sector cannot be realized.

The level of entrepreneurial skills and business literacy also plays a critical role. Without targeted support in areas such as financial management, strategic planning, marketing, and digital transformation, small businesses may struggle to remain competitive in a rapidly evolving market environment.

Regulatory stability, simplified tax and licensing systems, and the digitalization of interactions with public institutions are essential to further growth. Reducing bureaucratic obstacles, ensuring transparency, and creating equal conditions across all regions will enhance the effectiveness of policy initiatives.

International experience shows that a comprehensive, state-supported approach—combining financial, advisory, digital, and innovation support—yields the most impactful outcomes in developing small businesses. Uzbekistan should continue deepening such integrated support mechanisms to create an inclusive, competitive, and enabling environment where every entrepreneur can fully realize their potential.

REFERENCES

1. Lex.uz — National Database of Legislation of the Republic of Uzbekistan. Available at: www.lex.uz
2. Khalilov, M.X. (2021). *Fundamentals of Entrepreneurship*. Tashkent.
3. *Small Business and Entrepreneurship in the New Uzbekistan*. Collection of Scientific Articles, *Economics and Education Journal*, 2023.
4. OECD. (2023). *Financing SMEs and Entrepreneurs 2023: An OECD Scoreboard*. Paris: OECD Publishing.
5. World Bank. (2022). *Doing Business Report: Small Business Access to Finance and Regulatory Frameworks*. Washington, D.C.
6. International Monetary Fund (IMF). (2023). *Digital Financial Inclusion in Emerging Economies: Evidence from Asia and Central Asia*.
7. Asian Development Bank (ADB). (2022). *Promoting SME Development in Central Asia: Policy Options and Innovations*. Manila: ADB.
8. International Finance Corporation (IFC). (2021). *Islamic Finance and SME Support: Global Trends and Opportunities*.
9. State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics. *Statistical Data on the Activities of Small Business Entities in 2020–2024*. Available at: www.stat.uz

LOYIHAVIY BOSHQARUV TIZIMI VA RISK MONITORINGI

Yusupova Zilola Ismoiljon qizi
O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistri
ORCID:0009-0004-7619-3790
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629366

Annotsiya. *Loyihaviy boshqaruv tizimi va risk monitoringining ahamiyatini yoritadi. Maqola loyihalarni rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va yakunlash bosqichlarida risklarni aniqlash, kuzatish va boshqarishning samarali usullarini taqdim etadi. risklarni doimiy monitoring qilishning metodlari, vositalari va strategiyalari bilan tanishtiradi, shuningdek, loyiha muvaffaqiyatiga erishishda risk monitoringining muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu maqola loyiha boshqaruvchilari va mutaxassislar uchun foydali bo‘lib, ular uchun risklarni boshqarish jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi.*

Kalit so‘z: *loyihaviy boshqaruv, risk monitoring, risk boshqarish, loyihani rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilish, risk aniqlash, risk kuzatish, Risklarni boshqarish strategiyalari, loyihaning muvaffaqiyati, risklarni baholash, monitoring vositalari, risklarni minimallashtirish, loyihani yakunlash, risk monitoring metodlari, tashkiliy jarayonlar.*

Аннотация. *Статья освещает важность системы проектного управления и мониторинга рисков. В ней представлены эффективные методы выявления, отслеживания и управления рисками на этапах планирования, организации, контроля и завершения проектов. Данная статья ознакомит с методами, инструментами и стратегиями постоянного мониторинга рисков, а также подчеркивает важность мониторинга рисков в достижении успеха проекта. Данная статья будет полезна руководителям проектов и специалистам, позволяя им сделать процесс управления рисками более эффективным.*

Ключевые слова: *Управление проектами, мониторинг рисков, управление рисками, планирование, организация и контроль проекта, выявление рисков, отслеживание рисков, стратегии управления рисками, успешность проекта, оценка рисков, инструменты мониторинга, минимизация рисков, завершение проекта, методы мониторинга рисков, организационные процессы.*

Annotation. *The article highlights the importance of project management and risk monitoring systems. It presents effective methods for identifying, monitoring, and managing risks during the planning, organizing, controlling, and finalizing stages of projects. This article introduces methods, tools, and strategies for continuous risk monitoring, and emphasizes the significance of risk monitoring in achieving project success. This article will be beneficial for project managers and specialists, enabling them to make the risk management process more effective.*

Keywords*: Project management, risk monitoring, risk management, project planning, organization and control, risk identification, risk monitoring, Risk management strategies, project success, risk assessment, monitoring tools, risk minimization, project completion, risk monitoring methods, organizational processes.*

KIRISH.

Hozirgi zamon iqtisodiyoti va texnologik rivojlanish sharoitida tashkilotlar va korxonalar uchun loyiha boshqaruvi muhim strategik va operatsion vositaga aylangan. Loyihaviy boshqaruv tizimi nafaqat resurslarni, vaqtni va kuchlarni samarali taqsimlash, balki innovatsiyalarni amalga oshirish, raqobatbardosh bo‘lish va muhitdagi o‘zgarishlarga moslashish uchun asosiy mexanizm hisoblanadi. Ushbu maqolada loyihaviy boshqaruv tizimi va risk monitoring tahlil qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

PMBOK Guide (Project Management Body of Knowledge) bu qo‘llanmada loyiha boshqaruvi bo‘yicha asosiy standartlardan biri bo‘lib, loyiha boshqaruvining barcha bosqichlarini, jumladan, risklarni aniqlash, baholash va boshqarishni keng qamrovda yoritadi. Ushbu manba risk monitoring jarayonini tizimli tarzda tashkil etishga yordam beradi va zamonaviy loyiha boshqaruvi uchun muhim nazariy asoslarni taqdim etadi. "Risk Management in Projects" by David Hillson ushbu asarda risklarni boshqarishning nazariy asoslari va amaliy metodlari keng yoritilgan. Muallif risklarni aniqlash, baholash va monitoring qilish jarayonlarining har bir bosqichida muhim fikrlar, tavsiyalar beradi. Kitobda risk monitoring uchun zamonaviy texnologiyalar va vositalar ham kiritilgan. "Project Risk Management" by Chris Chapman and Stephen Ward ushbu asarda loyiha risklarini boshqarish jarayonlari, ularni monitoring qilish va nazorat qilish usullari batafsil tavsiflangan. Mualliflar loyiha riskini boshqarishda raqamli texnologiyalar va dasturiy ta’minotlarning roli haqida ham ta’kidlab o‘tganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada PMBOK (Project Management Body of Knowledge): Standartlar va tavsiyalar to‘plami dan foydalanildi. - Agile: Moslashuvchan va iteratsion yondashuv, ayniqsa IT va dasturlash sohalarida keng qo‘llaniladi. - PRINCE2: Yevropa standartlari bo‘yicha loyiha boshqaruvi metodologiyasidan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon miqyosida iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy o‘zgarishlar tez sur’atda rivojlanib bormoqda. Bu jarayonlarda loyihaviy boshqaruv tizimi va risk monitoringi muhim rol o‘ynaydi. Ular global miqyosda tashkilotlar, davlatlar va kompaniyalar uchun muvaffaqiyatli loyiha amalga oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va xavflarni kamaytirish uchun zarur bo‘lgan asosiy mexanizmlardir. Global iqtisodiyot va zamonaviy rivojlanish sharoitida juda muhim bo‘lib, dunyo miqyosida loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish va risklarni boshqarish uchun asosiy vositaga aylangan. Dunyo bo‘yicha mamlakatlar va kompaniyalar o‘zaro raqobatlashmoqda. Loyihaviy boshqaruv tizimi yordamida yangi texnologiyalar, infratuzilma va xizmatlarni tez va samarali ishlab chiqish mumkin. Bu esa iqtisodiy rivojlanish va raqobatbardoshlikni oshiradi. Keng qamrovli xalqaro loyihalar (masalan, infratuzilma, energetika, transport, IT) uchun muvofiqlashtirilgan metodologiyalar va vositalar zarur. Loyihaviy boshqaruv tizimi bu jarayonlarni osonlashtiradi, xalqaro standartlarga muvofiq bajarilishini ta’minlaydi.

Dunyo miqyosida texnologik innovatsiyalarni keng joriy etish uchun loyiha boshqaruvi muhimdir. Bu ayniqsa, sun’iy intellekt, robototexnika, ekologik texnologiyalar kabi sohalarda yangi imkoniyatlarni yaratadi. Global risklar (masalan, iqtisodiy inqirozlar, siyosiy muammolar, ekologik muammolar) kundan kunga ko‘paymoqda. Loyihaviy boshqaruv tizimi yordamida bu risklar aniqlanadi va ularni boshqarish uchun strategiyalar ishlab chiqiladi.

Shuningdek, risk monitoringning jahon miqyosidagi ahamiyati juda muhim bo‘lib, avvalo risklarni erta aniqlash va boshqarish lozim bo‘ladi. Xalqaro loyihalarda xavf-xatarlar (masalan,

siyosiy muhit, valyuta kurslari, ekologik muhit) juda murakkab va o‘zgaruvchan bo‘lishi mumkin. Risk monitoring yordamida bu xavflar erta aniqlanadi va ularga qarshi chora-tadbirlar ko‘riladi.

Barqarorlik va ishonchlilikni ta’minlash jahon miqyosida amalga oshirilayotgan loyihalar uchun xavfsizlik va barqarorlik muhim. Risk monitoring jarayonlari loyihalar muvaffaqiyatini ta’minlash va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi. Global risklarning birgalikda boshqarilishi keng qamrovli muhitda, masalan, ekologik muammolar yoki iqtisodiy inqirozlar, bir nechta mamlakat va tashkilotlar uchun muhim bo‘lib qoladi. Risk monitoring orqali ular orasidagi hamkorlik va risklarni boshqarish samarali amalga oshiriladi. Innovatsiyalar va texnologik rivojlanish uchun xavfsizlik yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etishda xavfsizlik va risklarni nazorat qilish muhim. Bu esa, dunyo bo‘yicha texnologik rivojlanishni xavfsiz va barqaror tarzda amalga oshirish imkonini beradi.

Dunyo miqyosida loyiha boshqaruvi va risk monitoringining strategik ahamiyati xalqaro standartlar va metodologiyalar: PMI (Project Management Institute), ISO standartlari va PRINCE2 kabi xalqaro standartlar loyihalarni muvofiqlashtirish va xavfsizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish: Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar va raqamli platformalar yordamida risklarni erta aniqlash, monitoring qilish va boshqarish jarayonlari yanada samarali bo‘lib bormoqda. Loyihalar uchun xalqaro hamkorlik va shartnomalar risklarni kamaytirish va loyihalarni muvaffaqiyatli bajarishga yordam beradi.

Jahon miqyosida loyihaviy boshqaruv tizimi va risk monitoringi muvaffaqiyatli iqtisodiy rivojlanish, innovatsiyalar va barqarorlik uchun muhim vositalardir. Ular global muhitda muvofiqlashtirilgan, xavfsiz va samarali loyihalarni amalga oshirish uchun asosiy mexanizmlardir. Bu tizimlar yordamida davlatlar, kompaniyalar va tashkilotlar o‘zaro hamkorlikda muvaffaqiyatli loyihalarni amalga oshirish, risklarni kamaytirish va yangi imkoniyatlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

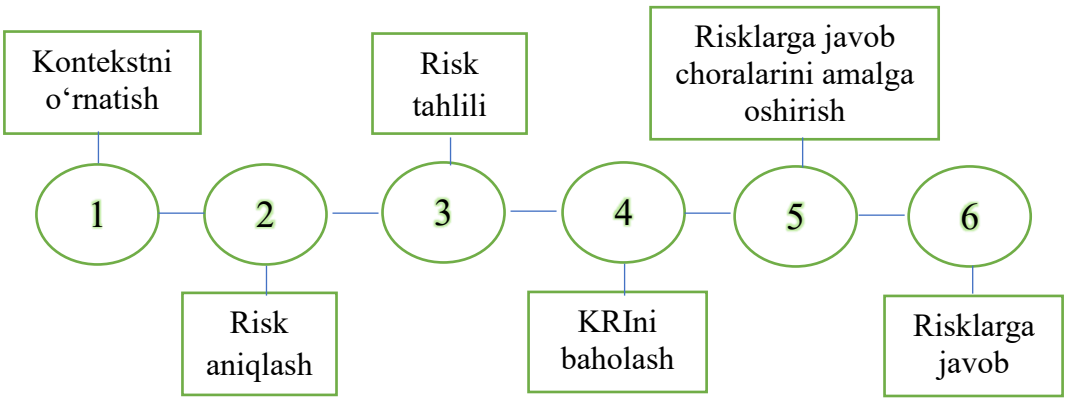
Loyihaviy boshqaruv tizimi — bu loyiha maqsadlariga erishish uchun mo‘ljallangan, jarayonlarni rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va yakunlash uchun mo‘ljallangan metodlar, texnologiyalar va vositalarning muvofiqlashtirilgan tizimi bo‘lib, bu jarayonlarni tizimli, samarali va nazoratli tarzda boshqarishni ta’minlaydi.

1-rasm. Loyihaviy boshqaruv tizimining asosiy komponentlari

Komponent	**Tavsifi**	**Vazifalari**
1. Rejalashtirish	Loyihaning maqsadlari, vazifalar, jadvali va byudjeti belgilanishi.	Loyihani boshlash, resurslarni taqsimlash, muddatlarni aniqlash.
2. Resurslarni boshqarish	Inson, texnologiya, moliya va material resurslarining taqsimoti.	Resurslarni optimal taqsimlash, resurslar bilan ta’minlash.
3. Vazifalarni tayyorlash	Bajariladigan ishlar, vazifalar va ularning bo‘linishi.	Vazifalarni aniqlash, bo‘laklarga ajratish, bajarish uchun tayyorlash.
4. Amalga oshirish va nazorat	Loyihaning bajarilishi, jarayonlarni monitoring qilish.	Vazifalarni bajarish, muammolarni hal qilish, jarayonlarni nazorat qilish.
5. Monitoring va baholash	Loyihani holatini va natijalarini doimiy nazorat qilish.	Ish jarayonlari va natijalarni tahlil qilish, muammolarni erta aniqlash.
6. Xulosa va takomillashtirish	Loyihaning yakuniy natijalari va kelajak uchun takliflar.	Loyihaning muvaffaqiyatini baholash, jarayonlarni takomillashtirish.

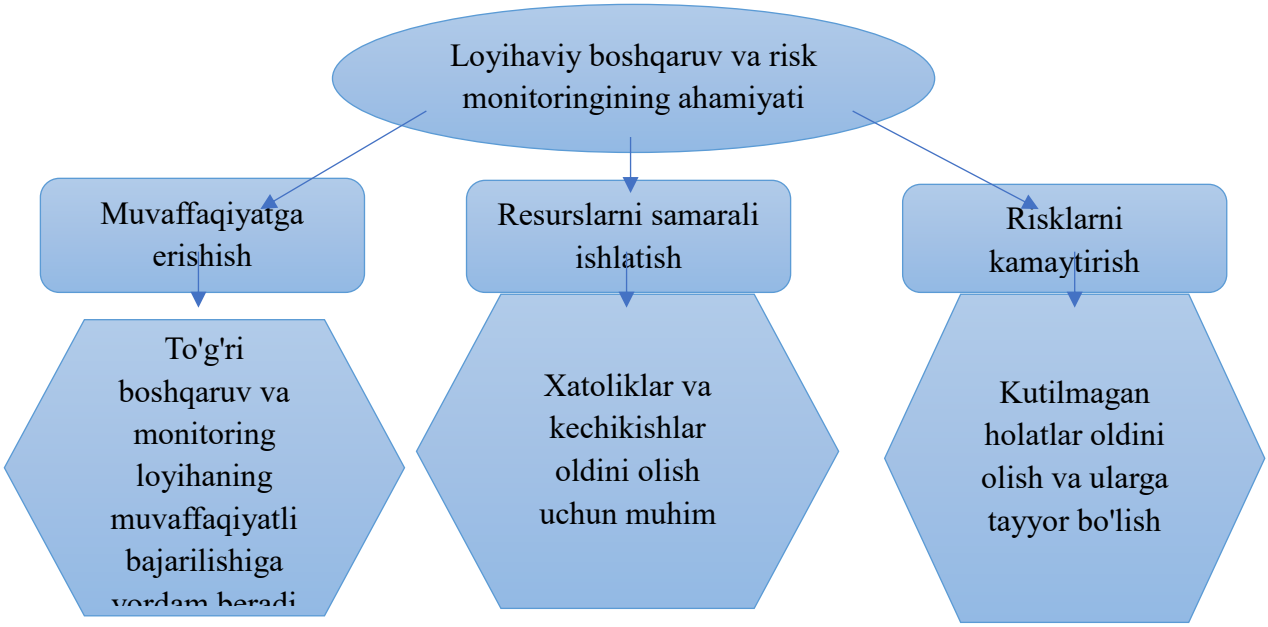
Risk — bu kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan, lekin hozircha aniq bo‘lmagan, ehtimoliy voqea yoki holat bo‘lib, u loyiha, tashkilot yoki jarayonning maqsadlariga erishishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Risklar ehtimoliy bo‘lib, ular amalga oshganda, natijalar va jarayonlarga noxush ta’sir qilishi mumkin. Loyiha risklari kutilmagan voqealar yoki shartlar, ular

loyihaning muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin. Shunugdek, tashqi risklar va ichki risklar mavjud bo‘lib, tashqi risklarga tabiiy ofatlar, iqtisodiy o‘zgarishlar, qonunchilikdagi yangiliklar kiradi. Ichki risklarga resurslar cheklovlari, texnologik muammolar, inson faktorlarini o‘z ichga oladi. Risklarni Brainstorming, SWOT tahlil, ekspert fikri bilan aniqlanadi. Risklarning ehtimolligi va ta'sir darajasini o‘lchash (masalan, risk matritsasi yordamida) bilan baholanadi.

2-rasm. Risklarni monitoring qilish jarayoni

Risk monitoring va boshqarishda risk rejasini ishlab chiqishda har bir risk uchun chora-tadbirlar va javob strategiyalarini belgilash zarur. Davomiy monitoringda loyihaning har bir bosqichida risklarni kuzatish, yangi risklarni aniqlanadi. Javob choralari risklar yuzaga kelganda tezkor javob beradi va muammolarni bartaraf etadi.

3-rasm. Loyihaviy boshqaruv va risk monitoringining ahamiyati

XULOSA VA TAKLIFLAR

Loyihaviy boshqaruv tizimi va risk monitoringi birgalikda loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun muhim vositadir. To‘g‘ri rejalashtirish, doimiy kuzatish va risklarni boshqarish kompaniyaga raqobatbardosh bo‘lish, resurslarni samarali ishlatish va muammolarga tezkor javob berish imkonini beradi. Shu sababli, har bir tashkilot uchun bu jarayonlarni yaxshi tushunish va amaliyotga tadbiq etish muhimdir

Zamonaviy metodologiyalarni joriy etish loyihalarni boshqarishda Agile, Scrum, PRINCE2 kabi zamonaviy metodologiyalarni qo‘llash. Bu yondashuvlar jarayonlarni

moslashtirish va tezkorlikni ta’minlashga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar va dasturiy ta’minotni qo‘llash MS Project, Jira, sana yoki boshqa maxsus platformalar yordamida jarayonlarni avtomatlashtirish va nazorat qilishni rivojlantirish. Bu jarayonlarni shaffof va samarali qiladi. Risklarni doimiy monitoring qilish uchun vositalar yaratish Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar va analitika texnologiyalaridan foydalanib, riskrlarni erta aniqlash va ularga qarshi choralar ko‘rish imkoniyatini oshirish. Xodimlar va jamoalarni risk monitoring va boshqaruv bo‘yicha o‘qitish. Risklarni aniqlash, baholash va ularga qarshi chora-tadbirlar ishlab chiqish uchun jamoa a’zolarini muntazam ravishda o‘qitish. Xalqaro standartlar va best practicesni joriy etish. PMI, ISO standartlari va xalqaro amaliyotlarni o‘z faoliyatiga tatbiq qilish orqali jarayonlarni standartlashtirish va sifatni oshirish. Risklarni baholash va prioritetlash jarayonlarini ishlab chiqish risklarning ehtimolligi va ta’sir darajasini aniqlash, muhim risklarga e’tibor qaratish va resurslarni shunga mos ravishda taqsimlash. Jarayonlarni doimiy takomillashtirish va baholash. Loyihani yakunlagach, jarayonlarni tahlil qilish va takomillashtirish uchun feedback tizimini joriy etish, shuningdek, yangi metodlarni sinash. Keng qamrovli kommunikatsiya va risklar haqida xabardorlik hamkorlar, jamoa a’zolari va manfaatdor tomonlarni risklar va boshqaruv jarayonlari bilan muntazam ravishda tanishtirish, shuningdek, xavfsizlikni ta’minlash uchun muhim axborotlarni uzatish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. PMBOK Guide (Project Management Body of Knowledge) — PMI (Project Management Institute), 6-7-chi nashrlar.
2. ISO 21500:2012 — Guidance on project management
3. PRINCE2 (Projects IN Controlled Environments) — Axelos, 6-chi versiya
4. Kerzner, Harold. "Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling" — John Wiley & Sons, 2017.
5. Hillson, David. "Managing Risk in Projects" — Routledge, 2009.
6. Jim Highsmith. "Agile Project Management" — Addison-Wesley, 2010.
7. Shtub, A., et al. "Project Management: Processes, Methodologies, and Economics" — CRC Press, 2014.
8. International Journal of Project Management Loyihaviy boshqaruv va risk monitoringi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar va maqolalar.
9. Risk Management in Projects: A Comparative Study of Methodologies — Journal of Risk Research, 2018. Risk metodologiyalari va amaliyotlar taqqoslamasi.
10. PMI’s "Practice Standard for Project Risk Management" PMI tomonidan ishlab chiqilgan risklarni boshqarish uchun amaliy tavsiyalar.
11. PMI (www.pmi.org) — Loyihaviy boshqaruv standartlari, maqolalar va treninglar.
12. ISO (www.iso.org).
13. Axelos (www.axelos.com) — PRINCE2
14. ProjectManagement.com.

CHORVACHILIK TARMOG‘IDA GO‘SHT YETISHTIRISHNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Otabekov Javdod Nurulla o‘g‘li
Guliston davlat universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629241

Anotatsiya. *Mazkur bitiruv malakaviy ishda chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirishni rivojlantirishning tashkiliy asoslari o‘rganilgan. Asosiy e’tibor go‘sht ishlab chiqarishni tashkil etishdagi mavjud muammolar, ishlab chiqarish hajmini oshirish, zamonaviy boshqaruv va marketing yondashuvlarini qo‘llash orqali tarmoq samaradorligini oshirish masalalariga qaratilgan. Ishda ilmiy-tahliliy yondashuv asosida chorvachilik subyektlarining faoliyatini takomillashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo‘llari, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *Chorvachilik, go‘sht ishlab chiqarish, tashkiliy asoslar, iqtisodiy samaradorlik, innovatsiya, marketing, xo‘jalik yurituvchi subyektlar, ishlab chiqarish hajmi, boshqaruv tizimi.*

Аннотация. *В данной выпускной квалификационной работе изучаются организационные основы развития мясного производства в животноводческой отрасли. Основное внимание уделено вопросам существующих проблем в организации мясного производства, увеличения объемов производства, повышения эффективности отрасли за счет использования современных управленческих и маркетинговых подходов. В работе на основе научно-аналитического подхода разрабатываются предложения по совершенствованию деятельности животноводческих субъектов, пути повышения экономической эффективности, внедрения инновационных технологий и координации деятельности хозяйствующих субъектов.*

Ключевые слова: *Животноводство, мясное производство, организационные основы, экономическая эффективность, инновации, маркетинг, хозяйствующие субъекты, объемы производства, система управления.*

Abstract. *This graduation qualification work studies the organizational foundations of development of meat production in the livestock sector. The main attention is paid to the issues of existing problems in the organization of meat production, increasing production volumes, increasing the efficiency of the sector through the use of modern management and marketing approaches. Based on a scientific and analytical approach, the work develops proposals for improving the activities of livestock entities, ways to increase economic efficiency, introducing innovative technologies and coordinating the activities of business entities.*

Keywords: *Livestock, meat production, organizational foundations, economic efficiency, innovation, marketing, business entities, production volumes, management system.*

Kirish. Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligini rivojlantirish, ayniqsa chorvachilik tarmog‘ining iqtisodiy salohiyatini oshirish muhim strategik yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Aholining oziq-ovqat mahsulotlariga, xususan, sifatli go‘shtga bo‘lgan talabining ortib borayotgani chorvachilikda ishlab chiqarish hajmlarini ko‘paytirish, uning tashkiliy va iqtisodiy asoslarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, chorvachilik subyektlari faoliyatini samarali tashkil etish, zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish hamda innovatsion yondashuvlar asosida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tahlil va sintez, taqqoslash, statistik hamda empirik yondashuvlardan foydalanildi. Chorvachilik tarmog‘idagi mavjud holat, go‘sht yetishtirish jarayonlari va tashkiliy tuzilmalarning samaradorligi o‘rganilib, statistik ma’lumotlar asosida iqtisodiy tahlillar olib borildi. Shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilinib, amaldagi siyosat va dasturlarning tarmoq rivojiga ta’siri baholandi. Tadqiqotda Davlat statistika qo‘mitasi, Qishloq xo‘jaligi vazirligi va boshqa rasmiy manbalar axborot bazasi sifatida xizmat qildi.

Adabiyotlar sharhi. Xorijiy tadqiqotchilar chorvachilik tarmog‘ini rivojlantirishda tizimli yondashuv va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarining muhimligini alohida ta’kidlaydilar. Jumladan, M. Porter va J. Davis singari iqtisodchilar chorvachilikni iqtisodiy klasterlar shaklida tashkil etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini va mahsulot raqobatbardoshligini oshirish mumkinligini qayd etadilar. FAO (Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti) ekspertlari esa chorvachilikda ekologik barqarorlikni ta’minlash, hayvonlarning sog‘lig‘ini saqlash va oziqlantirishni ilmiy asosda tashkil etish orqali go‘sht ishlab chiqarishni barqaror o‘sishini ta’minlash mumkinligini ta’kidlashadi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi davlatlarida olib borilgan amaliy tadqiqotlar chorvachilik infratuzilmasini modernizatsiyalash, genetik seleksiya, chorva hayvonlarini raqamli monitoring qilish kabi texnologiyalarning tarmoqdagi mahsuldorlikka ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonlik olimlar esa so‘nggi yillarda chorvachilik tarmog‘ini rivojlantirishda milliy sharoitlar va agroiqtisodiy omillarni chuqur tahlil qilishga e’tibor qaratmoqda. Xususan, A. Sattorov, Z. Xasanov, M. Jo‘rayev kabi tadqiqotchilar o‘z ishlarida chorvachilikda kooperatsiya va klaster tizimining joriy qilinishi, naslchilik ishlarini takomillashtirish, mahalliy sharoitga moslashtirilgan yuqori mahsuldor zotlarni yaratishning iqtisodiy afzalliklarini asoslab berishgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan olib borilgan izlanishlar chorvachilikda davlat ko‘magi, subsidiyalar va imtiyozli moliyalashtirish mexanizmlarining ahamiyatini ko‘rsatadi. Milliy olimlar tarmoqning tashkiliy jihatlarini takomillashtirish orqali nafaqat ishlab chiqarish hajmini, balki chorvadorlar daromadini oshirish, ichki bozorni go‘sht mahsulotlari bilan to‘liq ta’minlash imkoniyatlarini ham asoslab berishmoqda.

Tahlil va natijalar. Chorvachilik tarmog‘ini samarali tashkil etish va uning ishlab chiqarish salohiyatini oshirish bugungi kunda qishloq xo‘jaligining strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, go‘sht yetishtirish hajmining ortib borishi aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, ichki bozorni barqaror mahsulot bilan ta’minlash hamda eksport salohiyatini kengaytirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqsadlarga erishishda tarmoqning tashkiliy asoslarini takomillashtirish alohida o‘rin tutadi. Jumladan, ishlab chiqaruvchilarning klaster asosida integratsiyalashuvi, mayda xo‘jaliklarning kooperatsiya asosida birlashuvi, zamonaviy boshqaruv yondashuvlari va axborot texnologiyalarining joriy etilishi orqali samaradorlikka erishish mumkin.

Shuningdek, naslchilik tizimini modernizatsiyalash, yuqori mahsuldor zotlarni mahalliy sharoitga moslashtirish, chorva hayvonlarini ilmiy asosda oziqlantirish va kasalliklarning oldini olish chorvachilik mahsuldorligining barqaror o‘sishiga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar, jumladan raqamli monitoring, avtomatlashtirilgan oziqlantirish va sog‘liqni saqlash tizimlari ishlab chiqarishning sifat va hajmini oshirishga zamin yaratadi. Bular bilan bir qatorda, davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan moliyaviy ko‘mak – subsidiyalar, imtiyozli kreditlar va investitsiya dasturlarining uzluksizligi chorvadorlarning iqtisodiy faolligini rag‘batlantiradi.

Sohadagi muvaffaqiyat, shuningdek, malakali kadrlar tayyorlash, ilmiy-tadqiqot ishlanmalarini amaliyotga joriy etish bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois, chorvachilik tarmog‘ini barqaror rivojlantirish uchun tizimli, kompleks va ilmiy asoslangan tashkiliy yondashuvlar zarurdir.

1-jadval

Mavjud muammolar va ularga muallif tomonidan tomonidan taklif etilayotgan yechimlar

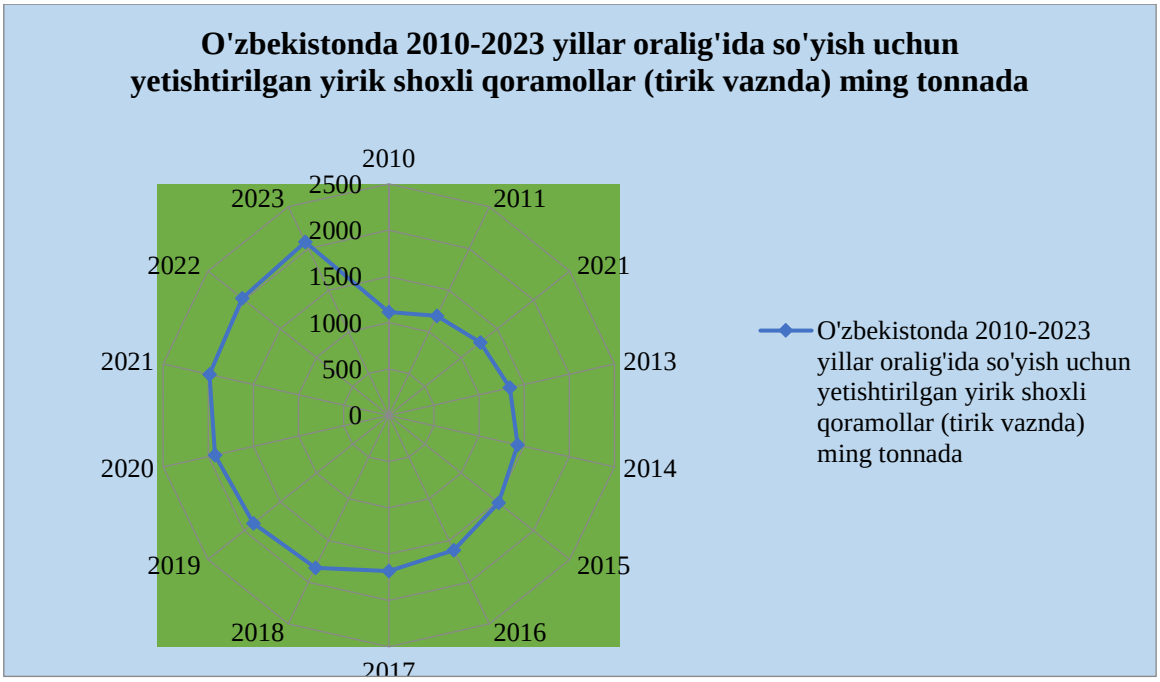
Mavjud muammo	Taklif etilayotgan yechim
Tashkiliy jihatdan ko‘pchilik chorvachilik subyektlari hali ham an’anaviy yondashuvlarga tayanmoqda	Fermer va dehqon xo‘jaliklarining tashkil etilishiga zamonaviy menejment, axborot texnologiyalari va raqamli hisob-kitob tizimlarini joriy etish.
Xo‘jaliklar orasida hamkorlik va kooperatsiya sust	Kooperatsion modelni rivojlantirish orqali ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida resurs almashinuvi va umumiy logistika tizimidan foydalanish imkoniyatlarini yaratish
Kadrlar salohiyatining pastligi	Agrar oliy o‘quv yurtlarida amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni kuchaytirish va ilm-fan bilan ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash
Naslchilik bazasining sust rivojlanishi	Nasldor chorva zotlarini import qilish va mahalliylashtirishga oid davlat dasturlarini kengaytirish

Chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirishni rivojlantirish masalasi – nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy xavfsizlik va oziq-ovqat barqarorligiga bevosita ta’sir qiluvchi strategik yo‘nalish hisoblanadi. Mazkur tarmoqning tashkiliy asoslarini takomillashtirish uchun zamonaviy boshqaruv modellari, ishlab chiqarish tizimining diversifikatsiyasi, ilmiy-texnik yutuqlarning joriy qilinishi, infratuzilmaning rivojlanishi va resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ilmiy manbalar go‘sht yetishtirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy omillari sifatida quyidagilarni ko‘rsatadi:

- xo‘jalik yuritish shakllarining moslashuvchanligini ta’minlash;
- ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida kooperatsiyani kuchaytirish;
- innovatsion texnologiyalarni (genetika, oziqlantirish tizimlari, sog‘liqni saqlash texnologiyalari) joriy etish;
- davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash siyosatini uzluksiz olib boorish shular jumlasidandir.

Tahlillardan ko‘rinadiki, chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirishni rivojlantirish samarali tashkiliy yondashuvlarga, zamonaviy modellarni tatbiq etishga va ilmiy asoslangan strategiyalarni qo‘llashga bevosita bog‘liq. Ilm-fan asosidagi yondashuvlar orqali xo‘jaliklar barqaror va samarali faoliyat yuritishi mumkin bo‘ladi. Bu boradagi islohotlar va innovatsion yondashuvlar tarmoqning barqaror o‘sishiga xizmat qiladi.

1-rasm. O‘zbekistonda 2010-2023 yillar oralig‘ida so‘yish uchun yetishtirilgan yirik shoxli qoramollar (tirik vaznda) ming tonnada

2010–2023 yillar oralig‘ida O‘zbekiston Respublikasida so‘yish uchun yetishtirilgan yirik shoxli qoramollar hajmi yildan-yilga barqaror sur’atlar bilan ortib borgan. Mazkur davr mobaynida bu ko‘rsatkich tirik vaznda ming tonna hisobida sezilarli o‘sishni namoyon qilgan. 2010-yilda so‘yish uchun yetishtirilgan yirik shoxli qoramollar hajmi 1115,6 ming tonnani tashkil etgan bo‘lsa, 2011-yilda bu ko‘rsatkich 1192 ming tonnaga yetgan. Bu esa bir yil ichida 76,4 ming tonnaga yoki 6,8 foizga o‘sishni anglatadi. Ayni vaqtda, 2012-yil ma’lumotlari mavjud emasligi sababli, tahlil 2013-yil ko‘rsatkichlari bilan davom ettiriladi. 2013-yilda qoramol yetishtirish hajmi 1340,1 ming tonnaga yetib, 2011-yilga nisbatan 148,1 ming tonna yoki 12,4 foizga ortgan.

Keyingi yillarda ham ushbu ko‘rsatkich doimiy ravishda o‘sib borgan. 2014-yilda 1427,4 ming tonnaga, 2015-yilda 1517,1 ming tonnaga, 2016-yilda esa 1616,4 ming tonnaga yetgan. Bu esa har yili o‘rtacha 6-7 foizlik o‘sishni ifodalaydi. 2017-yilda 1682,5 ming tonna, 2018-yilda esa 1829,6 ming tonna qoramol so‘yish uchun yetishtirilgan bo‘lib, bu yillardagi o‘sish agrar sohadagi samarali chorvachilik siyosatini ko‘rsatadi. 2019-yilda bu ko‘rsatkich 1869,6 ming tonnani, 2020-yilda esa 1925,9 ming tonnani tashkil etgan. 2021-yilda esa yirik shoxli qoramol so‘yilishi 1987,4 ming tonnaga yetib, o‘sish sur’atlari davom etgan. 2022-yilda bu ko‘rsatkich 2025,7 ming tonnani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 38,3 ming tonna (1,9%) ga oshgan. Nihoyat, 2023-yilda so‘yish uchun yetishtirilgan yirik shoxli qoramollar hajmi 2077,5 ming tonnaga yetib, umumiy davrda eng yuqori natijani ko‘rsatgan.

Umuman olganda, 2010-yildan 2023-yilgacha bo‘lgan davrda so‘yish uchun yetishtirilgan yirik shoxli qoramollar hajmi qariyb ikki baravar o‘sib, 1115,6 ming tonnadan 2077,5 ming tonnagacha ko‘tarilgan. Ushbu tendensiya mamlakatda chorvachilik tarmog‘ining

rivojlanayotganligini, aholining go‘sht mahsulotlariga bo‘lgan talabining ortib borayotganligini hamda chorvachilikni modernizatsiyalash borasidagi islohotlarning natijasini ifodalaydi. Shu bilan birga, bu ko‘rsatkichlar oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda chorvachilikning ahamiyatini yanada mustahkamlab beradi.

Taklilar. Chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirish hajmini oshirish va uni samarali tashkil etish maqsadida bir qator tashkiliy takliflarni ilgari surish zarur. Eng avvalo, ishlab chiqarish jarayonlarini klasterlash orqali yirik va kichik ishlab chiqaruvchilarni yagona tizimga birlashtirish tavsiya etiladi. Bu yondashuv orqali resurslardan yanada samarali foydalanish va ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirish mumkin bo‘ladi. Shuningdek, infratuzilmaning zamon talablari asosida yangilanishi, ayniqsa sovitish, transport va so‘yish texnologiyalarining modernizatsiyalashuvi, mahsulot sifatini saqlab qolishga xizmat qiladi. Naslchilik ishlarini takomillashtirish va yuqori mahsuldor zotlarni joriy etish esa chorvachilikning iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Quyida "Chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirishni rivojlantirishning tashkiliy asoslarini takomillashtirish" mavzusiga doir takliflar jadval ko‘rinishida keltirilgan. Har bir taklifga qisqacha mazmuni va kutilayotgan natijalar ilova qilingan.

2-jadval

"Chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirishni rivojlantirishning tashkiliy asoslarini takomillashtirish" mavzusiga doir takliflar

	Takliflar	Mazmuni	Kutilayotgan natijalar
1	Chorvachilikni klaster asosida rivojlantirish	Yirik va kichik ishlab chiqaruvchilarni integratsiyalash	Resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish hajmining ortishi
2	Chorvachilik infratuzilmasini modernizatsiyalash	Sovitish, transport va so‘yish tizimlarini zamonaviylashtirish	Mahsulot sifati va saqlanish muddatining oshishi
3	Naslchilik ishlarini takomillashtirish	Yuqori mahsuldor nasllarni joriy qilish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish	Go‘sht mahsuldorligining ortishi, iqtisodiy samaradorlikni oshirish
4	Kooperatsiya tizimini kengaytirish	Mayda ishlab chiqaruvchilarni kooperativlarga birlashtirish	Xarajatlarni kamaytirish, bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish
5	Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalarni joriy etish	Oziqlantirish, kasalliklarni oldini olish va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish	Yirik fermalar samaradorligini oshirish, sog‘lom pog‘onali ishlab chiqarish
6	Moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish	Subsidiyalar, imtiyozli kreditlar, investitsiya loyihalari	Chorvadorlarning barqaror ishlashiga yordam, yangilanishlarni jadallashtirish
7	Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimini rivojlantirish	Sohaga ixtisoslashgan mutaxassislarni tayyorlash	Zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy qilish imkoniyatlari

8	Mahalliy va eksport bozorlari uchun marketing tizimini shakllantirish	Raqobatbardosh mahsulot yetkazib berish strategiyasini ishlab chiqish	Ichki va tashqi bozorlarda barqaror savdo hajmining ta’minlanishi

Mayda ishlab chiqaruvchilarni kooperatsiya tizimi orqali birlashtirish ularning xarajatlarini kamaytirib, bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalarni joriy etish, jumladan oziqlantirish va sog‘liqni saqlash bo‘yicha ilg‘or tajribalarni ishlab chiqarish jarayoniga integratsiya qilish katta ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy qo‘llab-quvvatlash vositalarini (subsidiyalar, kreditlar) kuchaytirish esa ishlab chiqaruvchilarga o‘z faoliyatlarini kengaytirish va modernizatsiyalash uchun moliyaviy imkoniyat yaratadi. Bularning barchasi sohada yetarli bilim va malakaga ega bo‘lgan kadrlarning mavjudligiga bevosita bog‘liq bo‘lib, shu sababli malaka oshirish va yangi mutaxassislarni tayyorlashga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Oxirgi, ammo muhim omil sifatida marketing strategiyalarini takomillashtirish va mahsulotni mahalliy hamda xalqaro bozorlarga chiqara olish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Bu esa sohada barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi.

Xulosa. Chorvachilik tarmog‘ida go‘sht yetishtirish hajmini barqaror oshirish va uning raqobatbardoshligini ta’minlash bugungi kunda qishloq xo‘jaligining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda yirik shoxli qoramollarni so‘yish uchun yetishtirish hajmi yildan-yilga ortib bormoqda, bu esa tarmoqda ma’lum tashkiliy va iqtisodiy yutuqlarning mavjudligini anglatadi. Biroq mavjud resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarishni ilmiy yondashuv asosida tashkil etish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish darajasini oshirish orqali bu sohadagi mavjud imkoniyatlar yanada kengaytirilishi mumkin. Go‘sht yetishtirishni tashkil etish va boshqarishda klasterlash, infratuzilmani modernizatsiyalash, naslchilik ishlarini takomillashtirish, kooperatsiyani rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, moliyaviy mexanizmlarni kuchaytirish hamda malakali kadrlar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ichki va tashqi bozorlarga yo‘naltirilgan marketing strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali tayyor mahsulotlar savdosining barqarorligini ta’minlash mumkin. Xulosa qilib aytganda, chorvachilik tarmog‘ining barqaror va samarali rivojlanishi uchun tashkiliy asoslarni har tomonlama takomillashtirish zarur. Bu esa nafaqat go‘sht mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, eksport salohiyatini kengaytirish hamda qishloq joylarida bandlik va daromadlarni ko‘paytirish kabi dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy masalalarning yechimiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PQ–4479-son “Qishloq xo‘jaligini 2020–2030 yillarda rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. – URL: https://lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Rasmiy veb-sayt: https://stat.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi. Tarmoqni rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturlari. – URL: https://agro.uz
4. Портер М. Конкуренция: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2005. – 602 с.
5. Дэвис Дж., Голдберг Р. Аграрный маркетинг: теория и практика. – М.: Агропромиздат, 2002. – 328 с.
6. Drucker P. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. – New York: Harper & Row, 1974. – 839 p.

7. FAO. Livestock Development Planning. FAO Animal Production and Health Paper 26. – Rome: FAO, 2020. – URL: https://www.fao.org
8. Rahmatov A.A. Qishloq xo‘jaligida komplekslashtirilgan yondashuvning samarasi // Agrosanoat majmuasi ilmiy-amaliy jurnali. – 2021. – №2. – B. 45–49.
9. Hasanov Z. Qishloq xo‘jaligida kooperatsiyalashni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 198 b.
10. Jo‘rayev M. Chorvachilikda ishlab chiqarishni tashkil etish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish. – Samarqand: SamIQXM, 2021. – 145 b.

TOURISM AND TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

Barisova Sevinch Ruzimurodovna
Student, Department of Tourism and Cultural Heritage
"Silk Road" International University of Tourism and Cultural Heritage
https://doi.org/10.5281/zenodo.15675644

Abstract. *This article discusses the stages of tourism development in Uzbekistan, its impact on the economy, visitors' impressions of the trip, and opportunities created for the country's citizens. Also, the problems that can be an obstacle to tourism, their solutions, and the results of reforms and international agreements implemented through tourism are also shown. Currently, the development of the country's economy is not only related to business and trade, but also to tourism and job opportunities created by tourism. The change in the way of life of the population, the exchange of cultures, and the formation of a new worldview are some of the advantages brought by tourism. Along with this, you can see in this article brief information about travel, its importance for human life, travel destinations and reasons, as well as the time and expenses spent by tourists on travel.*

Keywords: *tourism, reform, tourist, growth, history, traditions, culture, experts, issue, economy, profit, opportunity.*

Annotatsiya*. Mazkur maqolada O'zbekistonda turizm rivojlanishining bosqichlari, uning iqtisodiyotga ta'siri, tashrif buyuruvchilarning sayohatdan olgan taassurotlari va mamlakat fuqarolari uchun yaratgan imkoniyatlari haqida muhokama qilingan. Shuningdek, turizmga qarshi to'siq bo'la oladigan muammolar, ularning yechimlari hamda turizm orqali amalga oshirilayotgan islohotlar va xalqaro kelishuvlarning natijalari ham ko'rsatib o'tilgan. Hozirgi kunda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi nafaqat bizness va savdo, balki turizm va turizm yaratgan ish imkoniyatlari bilan bog'liq. Aholi hayot tarzining o'zgarishi, madaniyatlar almashinuvi, yangi dunyoqarashning shakllanishi qaysidir ma'noda turizm olib kelgan ustun jihatlardandir. Shu bilan birgalikda, sayohat, uning inson hayoti uchun qay darajada muhimligi, sayohat manzillari va sabablari hamda sayyohlar tomonidan sayohat uchun sarflangan vaqt va xarajatlari bilan bog'liq holatlar haqida qisqacha ma'lumotlarni ushbu maqolada ko'rishingiz mumkin.*

Kalit so'zlar: *turizm, islohot, turist, o'sish, tarix, urf-odat, madaniyat, mutaxassis, muammo, iqtisodiyot, foyda, imkoniyat.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются этапы развития туризма в Узбекистане, его влияние на экономику, впечатления посетителей от поездки, а также возможности, созданные для граждан страны. Также показаны проблемы, которые могут стать препятствием для туризма, пути их решения, а также результаты реформ и международных соглашений, реализуемых посредством туризма. В настоящее время развитие экономики страны связано не только с бизнесом и торговлей, но также с туризмом и возможностями трудоустройства, создаваемыми туризмом. Изменение образа жизни населения, обмен культур и формирование нового мировоззрения – вот некоторые из преимуществ, которые приносит туризм. Наряду с этим, в данной статье вы можете увидеть краткую информацию о путешествиях, их значении для жизни*

человека, направлениях и причинах путешествия, а также времени и расходах, затраченных туристами на путешествие.

Ключевые слова: *туризм, реформа, турист, рост, история, традиции, культура, эксперты, проблема, экономика, прибыль, возможность.*

KIRISH

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng, mamlakat hayotida yangi islohotlar, o‘zgarishlar va dunyo bilan bog‘lanish jarayoni amalga oshirila boshlandi. Darhaqiqat, arslar mobaynida o‘z tarix va an’analarini saqlab qolgan, tarixiy durdonolariga ega bo‘lgan, jahonning ilk sivilizatsiyalaridan birini o‘z ichiga olgan hudud, dunyo e’tiborini ham tez fursatda o‘ziga jalb qildi. O‘zbek hayot tarzini, madaniyatini, tarixiy qadamjolarini va an’analarini yoyishda turizmning o‘rni beqiyos. Yillar davomida turizmning davlat iqtisodiyotiga keltirayotgan foydasi albatta aholi hayot tarzining yaxshilanishi va ko‘plab islohotlarning yaratilishiga sabab bo‘lmoqda. Albatta, turizmni rivojlantirish uchun faqatgina yurtdagi tarixiy binolar va ziyoratgohlar emas, balki ularning qadr-qimmati va boy o‘tmishini ko‘rsatib beruvchi, yangidan yangi g‘oyalar bilan unutilmas sayohatlar tashkil etuvchi, tashrif buyuruvchilarning huquqlarini himoya qiluvchi hamda o‘zbekona har bir an’ana, urf-odat va milliylikni to‘laqonligicha ko‘rsatib beruvchi mutaxassis kadrlar ham lozim. Mamlakatda turizmni yanada takomillashtirish va tashrif buyuruvchilarning O‘zbekiston haqida qiziqishlarini oshirish uchun albatta yangi uslub va g‘oyalar amalga oshirilmoqda. Ammo, ekologik va infratuzilmaga oid muammolar turizm rivojlanishini pasaytiradigan holatlardan biridir. Shunday ekan, bu muammolarga qarshi yechim topilishi va turizm sohasida yangi islohotlar amalga oshirilishi, mamlakat iqtisodiyotining sezilarli darajada o‘sishiga sabab bo‘ladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Turizm rivoji uchun O‘zbekistonda hukumat tomonidan yaratilyotgan me’yoriy hujjatlar va imkoniyatlar bu sohaning o‘sish jarayonini yaqin o‘n yil ichida sezilarli darajada tezlashtirdi. “O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 1992-yil 28-iyuldagi Farmoniga binoan “O‘zbekturizm” Milliy Kompaniyasi tashkil etildi. (G‘ulomxasanov & Rahmatillaev, 2021) Shuningdek, turizm rivojlandan davlatlarda mavjud bo‘lgan zamonaviy yondashuv va usullardan foydalanish yo‘lga qo‘yildi. Albatta, zamonaviy texnikalar va qulay sharoitlar har qanday davlatda qiyinchiliklarsiz sayohat qilish imkoniyatini yaratadi. Mustaqillikdan so‘ng O‘zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimov ko‘plab rivojlangan davlatlarga tashrif buyurib, O‘zbekiston o‘tgan uch asr davomida qay darajada rivojlanishdan orqaga qolgani haqida maa’lum qilgan edi. Ammo, turizm sohasida olib borilgan bir muncha o‘zgarishlardan so‘ng O‘zbekistonda turistlar soni orta boshladi. “Shu tufayli, “Jahon sayohat va turizm kengashi” (WTTS) ning ko‘rsatkichi bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi 2013-yilda turizm sohasida eng tez rivojlangan beshta mamlakatlar qatoriga qo‘shildi” (Tuxliyev va boshqalar, 2014). Darhaqiqat, bu dastlabki natija bevostida tarixiy yodgorliklarda olib borilgan qayta ta’mirlash ishlari bilan bog‘liq edi. Islom Abdug‘aniyevich Karimov aytganidek: “Turizm soda qilib aytganda, dunyoni tushunish, dunyoni anglash, shu bilan birga dunyo sahniga chiqish demakdir. Biz ana shu muhim sohani rivojlantirishimiz, uning keng imkoniyatlaridan foydalanishimiz kerak” (“Turizm asoslari” kitobidan, 2014)

Bu yangi soha nafaqat mamlakat iqtisodiyotining rivojiga, balki yoshlar uchun zamonaviy ta’lim tizimi shakllanishi va yosh kadrlar uchun yangi ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari turizm rivojlangan davlatlarda raqamli iqtisodiyotning baland ko‘rsatkichlarini ko‘rishimiz mumkin. “Turizm sohasida ayniqsa innovatsiyalar muhim rol o‘ynaydi. Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, turizm rentabelligi va rivojlanish dinamikasi bo‘yicha neft va gazni qazib olish va qayta ishlashdan keying o‘rinda turadi” (Raximov, 2022). Shunday ekan, eng muhim sohalar bo‘yicha islohotlar odatda, turizm olib kelgan foyda orqali amalga oshiriladi, O‘zbekiston hududidan “Buyuk ipak yo‘li” ning o‘tganligi hamda arxeologik topilmalarga boyligi va vodiy va vohalik hududlardan iboratligi turistlarni O‘zbekiston haqida qiziqishlarini ortishiga sabab bo‘ladi. YUNESCO ro‘yxatiga qabul qilingan me’moriy yodgorliklar, an’analar va joylar dunyoning biror chekkasidagi insonga O‘zbekistonga tashrif bururishi uchun maslahat bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, agar mamlakatdagi ekologik muammolarga qarshi loyihalar amalga oshirilib, toza havo, atrof-muhit va suvga erishilsa, turistlarga O‘zbekiston haqida o‘zgacha hissiyot ulasha olgan bo‘lar edik. Yo‘llardagi muammo va tirbandliklar ham ko‘pincha tursitlar tomonidan e’tirozga sabab bo‘ladi.

Darhaqiqat, axborot vositalarining ham turizmni targ‘ib qilishga qo‘shgan hissasi beqiyosdir. Huddi, aksariyat insonlar, Parij, London yoki bo‘lmasa Istanbul haqida orzu qilishlaridan oldin, u yerdagi turistik manzillardan internet orqali xabardor bo‘lishganidek, hozirgi kunlarda O‘zbekiston haqida ijtimoiy tarmoq orali ko‘rib, tashrif bururuvchi sayyohlar ham kam emas. Agar, kino sanoatida biror bir tarixiy kino, tarixiy joylarda suratga olinsa, shu bilan birgalikda suratga olinayotgan binoning tarixi va bebaholigi, o‘sha bino o‘tmishda qanday vazifa bajargani va nima sababdan qurilgani haqida ochiq-oydin ko‘rsatilib berilsa, bu ham turizm sohasida muvaffaqiyatli reklama bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Fayozbek Mamatazizov ta’kidlganidek: “Turistlar oqimini yanada ko‘paytirish maqsadida O‘zbekiston dunyoning ko‘plab davlatlari bilan o‘zaro hamkorlikni faol rivojlantirmoqda. Shu munosabat bilan qator xorijiy mamlakatlar bilan hukumatlararo va idoralararo shartnomalar imzolangan”. (2023). Xalqaro shartnomalar, O‘zbekiston fuqarolari uchun ham katta yengilliklar olib kelmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi do‘stlik va qardoshlik munosabatlari mustahkamlanishi uchun vizasiz tartib tizimi joriy qilinganligi va hatto Qirg‘iziston Respublikasiga xalqaro passportsiz ham tashrif buyurish mumkinligi, yaratilgan bu imkoniyatlarning isbotidir. Nafaqat Markaziy Osiyo davlatlari, shu bilan birga, dunyodagi 76 ta davlat O‘zbekiston uchun viza tizimini bekor qilgan. (2024). Bu esa aholining sayohatga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga xizmat qiladi. Sayohat uchun vaqt va pul sarflash, insonlarda o‘rtasida ishlash samaradorligini oshirishga yordam beradi. Chunki, sayohatdan zavqlanish, yangi madaniyatlarni o‘rganish orqali yana sayohat qilishga bo‘lgan xohish ularga yaxshi ishlash va yaxshi yashash istagini uyg‘otadi. Umuman olganda, turizmning inson hayoti uchun ustun jihatlari ko‘p. “Shu bilan bir qatorda, yildan yilga ichki turizmning ham ijobiy natijalar qayd etayotganligini ko‘rishimiz mumkin. 2016-2019 yillar orasidagi ma’lumotlarga ko‘ra ichki turizm mahalliy aholi o‘rtasida 2 barobarga o‘sgan”. (G‘ulomxasanov & Rahmatillaev, 2021). Agar, respublikada qabul qilingan turistlar soni 1996-yilda 550000 kishiga yetgan bo‘lsa, 2024-yilda bu miqdor 10,000000 dan oshishi ko‘zda tutilyapti. Turizmning Respublika hayotiga olib kelgan ijobiy tomonlari juda ko‘p va kelajakda ham rivojlanib borishi O‘zbekistonni dunyo e’tirofida o‘zgacha qiziqish bilan tilga olinishiga sababchi bo‘ladi.

XULOSA

O‘zbekistonda turizm rivojlanishi, yosh avlod uchun yangi eshiklarni ochmoqda. Yaxshi hayot tarzi, sifatli ta’lim va qulay ish o‘rinlari turizm orqali o‘sib borayotgan iqtisodiyotning natijasidir. Bu sohaning rivojlanishi o‘z cho‘qqisiga chiqishi uchun ham, turizmga doir islohotlar,

loyihalar va eng muhimi bilimli va tajribali kadrlarga ega bo‘lishimiz kerak. Chunki, turizm sohasidagi mutaxassislar, O‘zbekistonda turizmning kelajagidir. Turizm ular orqali o‘sadi va dunyoni o‘ziga jalb qiladi. Kun kelib, O‘zbekiston va uning tarixiy shaharlari dunyoning eng oldi turizm manzillari bo‘lishiga ishonaman. O‘zbek an’anasi, hayot tarzi va madaniyati turistlarni ko‘rishga va his etishga undaydigan holat bo‘lishi bizning sa’y-harakatlarimizga bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. G‘ulomxasanov, E. M. o‘g‘li, & Rahmatillaev, O. X. o‘g‘li. (2021). O‘zbekistonda turizm sohasining davlat rivojiga qo‘shgan hissasi. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, *1*(1), 53–54.
2. Mamatazizov, F. P. o‘g‘li. (2023). O‘zbekistonda turizm sohasining shakllanishi va rivojlanishi. *Miasto Przyszlosci*, *39*, 244–245.
3. Raximov, Z. O. (2022). O‘zbekistonda turizm sohasida raqamli iqtisodiyot rivojlanishining muhimligi. *Kelajak Bunyodkori*, *2181–2705*, 222–223.
4. Tuxliyev, I. S., Hayitboyev, R., Safarov, B. S., & Tursunova, G. R. (2014a). Turizm asoslari. *“Fan va Texnologiya” Nashriyoti*, *53*, 3–7.
5. https://embassies.net/uzbekistan-passport-visa-free-countries

CRYPTOCURRENCY REGULATION IN THE UK: STRIKING A BALANCE BETWEEN INNOVATION AND RISK

Shovkiddinov Mukhammad
University of the West of Scotland, London Campus Student
https://doi.org/10.5281/zenodo.15721255

Introduction

Most lately, the UK is starting to take front stage in the worldwide bitcoin industry. Big financial firms have invested a lot of money in crypto infrastructure as more and more blockchain businesses open themselves in London. This indicates that the UK is giving the potential of digital assets great attention. More individuals are becoming interested in this field as blockchain technology, distributed finance (DeFi), and token-based marketplaces rapidly alter the way regular finance operates. People have begun to discuss the best strategies to govern these new technologies while yet allowing them to advance as the bitcoin market has expanded.

Still, fresh ideas always carry some uncertainty. People find it difficult to trust financial institutions and maintain them honest due in great part to frauds, unstable finances, money laundering, and insufficient consumer security. These concerns have put more and more pressure on governments and financial authorities to create unambiguous policies that protect individuals and maintain the UK as a competitive worldwide financial hub.

Therefore, UK government officials oversee both maintaining the integrity of the financial system and supporting fresh ideas. This article examines how UK bitcoin legislation is evolving and how this is influencing fresh thoughts and prospective future trends. Examining present

laws, legal systems, and fresh ideas will help us to determine how the UK may strike a balance between opportunity and accountability in a financial environment fast evolving.

The Current Regulatory Landscape

The laws controlling cryptocurrencies in the UK are evolving fast. The UK has opted to modify the laws controlling banks to support the crypto industry rather than enacting new crypto legislation. Major authorities in charge of regulation include the Financial Conduct Authority (FCA), HM Treasury, and the Bank of England. When it comes to inspection, everybody has various duties.

Currently, UK crypto asset businesses must register with the FCA to adhere to the Money Laundering Rules (MLRs). This implies adhering to rigorous guidelines aimed to prohibit supporting terrorism and money laundering. For instance, you ought to investigate your clients thoroughly and document any seeming odd behavior. Many companies struggled applying or choose not to in the beginning of 2025 due to the tight regulations in place.

Overseeing certain cryptocurrencies regarded as equities falls to the FCA. Stated differently, their regulation corresponds with that of other financial products. HM Treasury is also developing a unique set of guidelines specifically for digital products concurrently. Strict requirements for exchanges, storage facilities, and lending sites operating in cryptocurrencies are demanded in a well-known election scheduled for 2023. The proposed approach seeks to completely handle the guidelines for handling cryptocurrencies peculiar to this kind of money, advertising funds, and commercial operations.

The Bank of England has examined attentively how stablecoins and other cryptocurrencies impact the financial system and the evolution of money. On the proposal to establish a UK central bank digital currency (CBDC), also referred to as the "digital pound," the bank is closely collaborating with HM Treasury. This shared control guarantees that digital currencies are seen in the framework of maintaining general stability of the economy and finances.

The UK is acting methodically; hence the government will progressively tighten its regulations as the market expands. The aim is to maintain a competitive advantage while avoiding issues related to too open policies or too many regulations. This proposal will assist the FCA's Regulatory Sandbox and Digital Sandbox. Using these initiatives, Bitcoin businesses may test new products under government oversight.

The UK should endeavor to maintain things transparent, adaptable, and consistent even if the legislation is continuously evolving. Maintaining investors' trust in the digital asset market and facilitating its continuous expansion depends much on these elements.

Ensuring customers' safety and providing financial advice about difficulties

Protection of customers is one of the primary objectives of the UK government. Since cryptocurrencies are becoming more and more popular, solid security measures have become even more crucial. Pointing out that consumers may lose all their money, the Financial Conduct Authority (FCA) has constantly cautioned customers about the dangers of trading in high-risk crypto assets.

The UK government developed new regulations aimed at crypto businesses to abide by in 2022. According to the guidelines, adverts must be transparent about the hazards involved. Misleading ads were outlawed so that prospective consumers would give their decisions great thought. These actions are aimed at assisting individuals avoid spending money too rapidly when they are enthusiastic or have erroneous knowledge. One must really understand business concepts. Many consumers in the UK still lack knowledge of the significant variations between digital products. Better judgments and greater financial resources depend on the public learning more about bitcoin, blockchain technologies, and digital banking.

The digital pound and stable coins taken together

Currently under major influence in UK policy discussions are stablecoins, cryptocurrencies whose value is linked to that of conventional currencies. The government is investigating methods to include safe coins into the system so that the dangers are as minimal as feasible.

Often known as the "digital pound," research on the likelihood of a central bank digital currency was published by the Bank of England and HM Treasury in 2023. Supported by the central bank and working with private stable coins, this new digital currency known as CBDC will guarantee safe and secure transmission and receiving of digital money.

This indicates that the UK is committed to leading in financial innovation. A well-considered digital pound may simplify cross-border transactions, enable considerably quicker payments, and help people to grasp monetary policy.

Dealing with AML and halting financial crime

In the bitcoin scene, money theft and illicit assistance still cause a lot of concerns. Different currencies appeal to those engaged in criminal activity as they permit private transactions. UK cryptocurrency enterprises must abide by tight AML policies.

Crypto businesses must monitor transactions closely, do extensive consumer research, and notify the appropriate authorities of any activity that seems strange. Several firms have been denied registration by the FCA as their AML requirements fell short. This helps one to grasp the aims of the authorities.

Working with international organizations like the Financial Action Task Force (FATF), the UK ensures that its policies follow best standards worldwide. Fighting financial crime calls for cooperation among individuals from different nations as digital assets are all interconnected.

Conclusion

Apart from enormous opportunities, cryptocurrencies also present some major issues. Given its open attitude to fresh ideas and solid financial base, the UK will be quite crucial in

determining the direction of digital banking. The UK can set an example for how properly cryptocurrency should be managed worldwide by building a legislative framework that safeguards consumers and the economy and advances innovation.

Apart from the corporate policies, the laws regulating the sector require revision. Being creative and appropriately managing risks are not difficult in and of itself; it is tough to become effective at both simultaneously. Managing the demanding terrain of digital banking requires audacious thinking, adaptability, and extreme caution with your ideas. The UK must be ready to adapt fast, cooperate with other countries, and be receptive to the ways that fresh technology can benefit the financial sector.

The way the UK manages cryptocurrency will reveal how contemporary governments may be able to monitor the arrival of emerging technology efficiently. The UK seeks to safeguard its markets and assist in the drafting of guidelines for future global trade. This guarantees UK policy's safe forward-looking quality.

REFERENCES

1. HM Treasury. (2023). Future Financial Services Regulatory Regime for Cryptoassets: Consultation Paper. https://www.gov.uk/government/publications
2. Financial Conduct Authority (FCA). (2022). Cryptoasset Firms under the Money Laundering Regulations. https://www.fca.org.uk
3. Bank of England & HM Treasury. (2023). The Digital Pound: A New Form of Money for Households and Businesses? https://www.bankofengland.co.uk
4. Financial Action Task Force (FATF). (2021). Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and VASPs. https://www.fatf-gafi.org

ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Бекбосынов К.К.
Каракалпакский государственный университет имени Бердаха
https://doi.org/10.5281/zenodo.15721301

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi yuritilishining o‘ziga xos jihatlari ko‘rib chiqilgan. Buxgalteriya hisobiga raqamli texnologiyalarni, jumladan avtomatlashtirilgan hisob tizimlari, bulutli texnologiyalar va onlayn hisobotlarni joriy etish holati tahlil qilingan. Hisobotlarni qayta ishlash vaqtining qisqargani va raqamlashtirish darajasining ortishini ko‘rsatuvchi statistik ma’lumotlar keltirilgan. Estoniya, Germaniya va Xitoy kabi davlatlar misolida xalqaro tajriba bilan solishtirma tahlil o‘tkazilgan. O‘zbekistonda raqamlashtirish bilan bog‘liq asosiy muammolar ajratib ko‘rsatilgan hamda bu yo‘nalishni rivojlantirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan. Buxgalteriya hisobiga raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun xalqaro tajribani moslashtirish va kadrlar tayyorlashga investitsiya kiritish zarurligi xulosa sifatida qayd etilgan.*

Kalit so‘zlar: *buxgalteriya hisobi, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, bulutli texnologiyalar, O‘zbekiston, onlayn hisobot, moliyaviy hisobot.*

Аннотация. *В статье рассмотрены особенности бухгалтерского учета в Узбекистане в условиях цифровизации экономики. Проведен анализ внедрения цифровых технологий в бухгалтерский учет, включая автоматизированные системы учета, облачные решения и онлайн-отчетность. Представлены статистические данные, демонстрирующие рост цифровизации и сокращение времени обработки отчетности. Проведен сравнительный анализ с международным опытом, включая примеры Эстонии, Германии и Китая. Выделены ключевые вызовы цифровизации в Узбекистане и предложены рекомендации по дальнейшему развитию. Сделан вывод о необходимости адаптации международных практик и инвестиций в подготовку кадров для успешного внедрения цифровых технологий в бухгалтерский учет.*

Ключевые слова*: бухгалтерский учет, цифровизация, автоматизация, облачные технологии, Узбекистан, онлайн-отчетность, финансовая отчетность.*

Abstract. *The article examines the features of accounting in Uzbekistan under the conditions of economic digitalization. An analysis of the implementation of digital technologies in accounting is presented, including automated accounting systems, cloud solutions, and online reporting. Statistical data are provided, demonstrating the growth of digitalization and the reduction in reporting processing time. A comparative analysis is conducted with international experience, including examples from Estonia, Germany, and China. Key challenges of digitalization in Uzbekistan are highlighted, and recommendations for further development are proposed. The conclusion emphasizes the need to adapt international practices and invest in human resource training for the successful implementation of digital technologies in accounting.*

Keywords: *accounting, digitalization, automation, cloud technologies, Uzbekistan, online reporting, financial reporting.*

Введение. В последние годы цифровизация экономики стала одной из ключевых тенденций развития Узбекистана. В условиях глобализации и роста конкурентоспособности отечественного бизнеса необходимо совершенствование бухгалтерского учета, переход на современные методы обработки и представления финансовой информации. Национальные стандарты бухгалтерского учета (НСБУ) проходят адаптацию к требованиям цифровой экономики [3], а внедрение автоматизированных систем учета снижает административные издержки и повышает прозрачность финансовых операций [5].

Правительство Узбекистана активно способствует развитию цифровых технологий в бухгалтерском учете, вводя налоговые льготы, стимулируя применение облачных сервисов и создавая единую инфраструктуру цифровой отчетности [2]. Однако переход к цифровым стандартам учета связан с определенными вызовами, такими как нехватка квалифицированных кадров, необходимость значительных инвестиций в IT-инфраструктуру и сложности адаптации традиционных методов бухгалтерского учета к цифровой среде [7].

Целью данной статьи является анализ текущих изменений в бухгалтерском учете Узбекистана в условиях цифровизации, выявление ключевых тенденций, их влияния на предприятия различного масштаба и прогнозирование дальнейшего развития учетных процессов.

Методология. Для исследования были использованы следующие методы:

- Анализ нормативных документов Республики Узбекистан, регулирующих бухгалтерский учет [1].
- Статистический анализ внедрения цифровых технологий в бухгалтерский учет [6].
- Сравнительный анализ влияния цифровизации на бухгалтерские процессы [8].
- Опрос и интервью с представителями бизнеса, использующими современные цифровые системы учета.

Результаты и анализ.

1. Внедрение цифровых технологий в бухгалтерский учет

Год	Доля компаний, использующих автоматизированный учет, %	Доля компаний, передающих отчетность онлайн, %
2018	35 %	25 %
2020	50 %	45 %
2022	68 %	65 %
2024	85 %	80 %

Данные таблицы показывают значительный рост внедрения цифровых технологий в бухгалтерском учете. Если в 2018 году только 35 % компаний использовали автоматизированные системы учета, то к 2024 году этот показатель увеличился до 85 %. Аналогичная тенденция наблюдается в передаче отчетности онлайн: за шесть лет показатель вырос с 25 % до 80 %.

2. Влияние цифровизации на скорость обработки бухгалтерских данных

Год	Среднее время обработки бухгалтерской отчетности (дни)	Снижение времени обработки (%)
2018	10	-
2020	7	30 %
2022	5	50 %
2024	3	70 %

Переход на цифровые инструменты позволил значительно сократить время обработки бухгалтерских отчетов. В 2018 году в среднем требовалось 10 дней для подготовки отчетности, а к 2024 году этот показатель снизился до 3 дней.

3. Распространение облачных бухгалтерских систем

Год	Доля компаний, использующих облачные бухгалтерские решения, %
2018	20 %
2020	40 %
2022	60 %
2024	78 %

Использование облачных бухгалтерских решений увеличилось почти в четыре раза за шесть лет. Это связано с рядом факторов: снижением стоимости облачных решений, увеличением их функциональности и безопасностью данных.

Теперь давайте сравним с зарубежными странами:

- Эстония является мировым лидером в области цифровизации бухгалтерского учета. В стране внедрена система e-Residency, позволяющая предпринимателям из любой точки мира регистрировать бизнес и вести бухгалтерский учет в цифровом формате. Также используется X-Road – государственная платформа обмена данными, обеспечивающая автоматизированную отчетность компаний в налоговые органы.
- В Германии активно применяются ERP-системы (например, SAP), позволяющие интегрировать бухгалтерский учет с другими бизнес-процессами. Автоматизация позволяет существенно сократить затраты времени на обработку документов и улучшить контроль за финансовыми потоками. Также особое внимание уделяется соблюдению стандартов безопасности данных.
- Китай делает ставку на применение искусственного интеллекта и блокчейн-технологий в бухгалтерском учете. Внедрение Big Data позволяет анализировать огромные массивы финансовых данных в режиме реального времени, а использование блокчейна – гарантировать прозрачность и защиту бухгалтерских документов.

На основе анализа зарубежного опыта можно выделить несколько ключевых направлений для успешной цифровизации бухгалтерского учета в Узбекистане:

✓ Создание единой цифровой платформы – аналог эстонской X-Road, которая обеспечит обмен бухгалтерскими данными между предприятиями и государственными органами.

✓ Развитие облачных решений – стимулирование внедрения ERP-систем и облачных платформ для бухгалтерского учета.

✓ Использование искусственного интеллекта – автоматизация обработки данных и прогнозирования финансовых показателей на основе AI.

✓ Обучение кадров – внедрение образовательных программ по цифровому бухгалтерскому учету, основанных на международных стандартах.

✓ Повышение кибербезопасности – защита данных с использованием блокчейн-технологий и усиление законодательного регулирования.

Обсуждение. Анализ представленных данных демонстрирует, что цифровизация бухгалтерского учета в Узбекистане развивается быстрыми темпами. В сравнении с такими странами, как Эстония и Германия, где уровень цифровизации бухгалтерии достиг 90 %, Узбекистан демонстрирует положительную динамику, однако еще отстает по уровню зрелости технологий. Ключевые факторы успеха за рубежом включают комплексные меры государственной поддержки, развитие IT-инфраструктуры и цифровую грамотность специалистов.

Основные вызовы, с которыми сталкивается Узбекистан, включают нехватку квалифицированных кадров, недостаток нормативного регулирования и вопросы кибербезопасности. Опыт Китая показывает, что внедрение AI и Big Data в бухгалтерский учет позволяет значительно повысить эффективность отчетности, но требует значительных инвестиций в инфраструктуру и обучение специалистов.

Для успешного внедрения цифровых технологий в Узбекистане необходимо:

- Развивать государственные программы поддержки цифровизации бухгалтерии.
- Усиливать подготовку кадров и обучать бухгалтеров современным цифровым инструментам.
- Внедрять современные технологии, такие как искусственный интеллект и блокчейн, в учетные процессы.

Заключение. Цифровизация бухгалтерского учета в Узбекистане является важным направлением развития экономики. Исследование показало, что внедрение автоматизированных систем, облачных решений и онлайн-отчетности позволило значительно повысить эффективность учета. Однако для достижения международного уровня цифровизации необходимо дальнейшее развитие IT-инфраструктуры, обучение кадров и совершенствование законодательной базы.

Опыт зарубежных стран, таких как Эстония, Германия и Китай, демонстрирует важность комплексного подхода к цифровой трансформации бухгалтерского учета. Узбекистану следует ориентироваться на лучшие мировые практики и активно внедрять передовые технологии для повышения эффективности бухгалтерского учета и прозрачности финансовых процессов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Узбекистан "О бухгалтерском учете". 2016г. №ЗРУ-404.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан "О мерах по расширению охвата и повышению качества цифровых услуг, а также цифровой трансформации сфер, отраслей и регионов". от 24.05.2023 г. № ПП-162
3. Министерство финансов Республики Узбекистан. Отчет о состоянии бухгалтерского учета, 2023 г.
4. Всемирный банк. "Digital Transformation in Accounting: Global Trends", 2022.
5. OECD. "The Impact of Digitalization on Accounting Practices", 2021.

6. Deloitte. "Cloud-Based Accounting Solutions: Adoption and Benefits", 2023.
7. PwC. "The Future of Accounting in Emerging Markets", 2022.
8. KPMG. "AI and Automation in Accounting: Opportunities and Challenges", 2023.
9. McKinsey. "The Role of Blockchain in Financial Reporting", 2022.

SANOAT ISHLAB CHIQARISHI UCHUN AXBOROT TEXNOLOGIYALARI: AFZALLIKLARI VA MUAMMOLARI

Kudaybergenov Azamat Shamuratovich
Qoraqalpoq davlat universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.15721329

Annotatsiya. *Ushbu maqola axborot texnologiyalarining sanoat ishlab chiqarishidagi roli va ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Unda axborot texnologiyalari yechimlarni qo'llashning asosiy yo'nalishlari, ularning afzalliklari va ishlab chiqarish tizimlariga muvaffaqiyatli integratsiyalashning amaliy misollari ko'rib chiqiladi. Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, mahsulotning hayot aylanishini boshqarish tizimlarini joriy yetish, texnologiyalaridan foydalanish kabi jihatlarga alohida e'tibor qaratiladi.*

Kalit so'zlar: *sanoat, ishlab chiqarishi, axborot texnologiyalari, boshqarish, biznes rahbarlari, avtomatlashtirish, raqobatbardoshlik.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию роли и влияния информационных технологий в промышленном производстве. В ней рассматриваются основные сферы применения информационно-технологических решений, их преимущества и практические примеры успешной интеграции в производственные системы. Особое внимание уделяется таким аспектам, как автоматизация производственных процессов, внедрение систем управления жизненным циклом продукции, использование технологий.*

Ключевые слова: *промышленность, производство, информационные технологии, управление, руководители предприятий, автоматизация, конкурентоспособность.*

Abstract. *This article is devoted to the study of the role and impact of information technology in industrial production. It examines the main areas of application of information technology solutions, their advantages and practical examples of successful integration into production systems. Particular attention is paid to aspects such as automation of production processes, introduction of product life cycle management systems, use of technologies.*

Key words: *industry, production, information technology, management, business leaders, automation, competitiveness.*

KIRISH

Ilm-fan va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal taraqqiy etib borayotgan bugungi sharoitda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida davlat va jamiyat boshqaruvi, iqtisodiyot, sanoat, ijtimoiy himoya, ta'lim, tibbiyot, bandlik, qishloq ho'jaligi, mudofaa, xavfsizlik, turizm va boshqa sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanish urfga kirmoqda.

O'zbekistonda ham axborotlashtirish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali 2030-yilga qadar innovatsion taraqqiy etgan yetakchi davlatlar qatoridan o'rin egallash ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Ma'lumki zamonaviy milliy iqtisodiyot samaradorligining asosini tabiiy va mehnat resurslari bilan bir qatorda, mamlakatning innovatsiya salohiyati tashkil etadi. Bundan foydalanish makroiqtisodiy barqarorlik, real sektorlar raqobatbardoshligini ta'minlash, yetakchi tarmoqlarni

texnik va texnologik darajasini ko‘tarish va boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etishda keng imkoniyatlarni ochib beradi. Bu imkoniyatlar avvalo fundamental tadqiqotlar, ilm-fan yangiliklari, yangi bilimlar, zamonaviy axborot texnologiyalari va xizmat ko‘rsatish usullarida namoyon bo‘ladi. Innovatsiyalar iqtisodiyotni modernizatsiyalashni, ishlab chiqarishning texnik va texnologik bazasini uzluksiz yangilanishini, yangi raqobatbardosh mahsulotlarni o‘zlashtirish, tovarlar va xizmatlarning jahon bozorlariga samarali kirib borishini ta’minlashga yo‘naltiriladi. Innovatsion yo‘nalishga asoslangan iqtisodiy o‘sish rivojlanishning evolyutsion natijasi bo‘lib, uning mohiyatini fundamental fanlar, yangi ilmiy ishlanmalar, nazariy va amaliy kashfiyotlar, boshqaruvning yangicha usullari tashkil etadi. Bunda asosiy e’tibor iqtisodiy faoliyatdan kutilayotgan maqsad, unga erishish yo‘llari, bu yo‘nalishda raqobat muhitining mavqei va ta’siriga qaratilmog‘i lozim.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Maqolaning nazariy va metodologik asosi bo‘lib, axborot texnologiyalari sohasida ilmiy - texnikaviy innovatsiyadan foydalanish xususiyati sohasi bo‘yicha yetakchi mutaxassislarning mehnatlari, shu bilan birga xorij olimlaridan bu yo‘nalishning nazariy asoslari juda ko‘lamli, serqirra bo‘lib, uning asosiy xususiyatlari dastlab keng ma’noda g‘arb iqtisodchilaridan P.Druker, Dj.Zalmen, L.D.Reyman, D.Saxal, B.Tviss, Y.Shumpeter va O‘zbekistonda innovatsion jaraènlarning rivojlanishi bozor iqtisodièti shakllanishi bilan bog‘liqligi tufayli ko‘tarilaètgan masala mamlakatimiz uchun alohida ahamiyatga ega. Shuning uchun ham innovatsion faoliyat yuritish, uni jaraènlarini kuchaytirish davlatimizning sièsati darajasiga ko‘tarildi. Hozirgi paytda O‘zbekiston iqtisodchi olimlari – S.S. G‘ulomov, B.A. Begalov, Sh.R.Orifxanov, B.B.Abdullayev, R.Ya.Dosumov, T.K.Iminov, A.M.Qodirov, M.A.Mahkamova, M.L.Tursunxo‘jayev, O.H.Hikmatov, M.Sh.Sharifxo‘jayev, A.N.Aripov, X.A.Muxitdinov, T.Z.Teshabayev, I.I.Iskandarov, B. S. Qalmuratov va boshqalarning asarlarida axborot texnologiyalari iqtisodiy o‘sish omili, sanoat korxonalarini tubdan modernizatsiya qilish manbai, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosi sifatida o‘rganilmoqda.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI

Maqolani yozish jarayonida tizimli tahlil, guruhlash, induksiya va deduksiya, statistik va solishtirma tahlil, abstrakt-mantiqiy yondashuv kabi metodlardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahonda xo‘jalik yuritish amaliyoti ishlab chiqarishda va takror ishlab chiqarishni muntazam oshirib borishda, iqtisodiy taraqqiyotning barqarorligini ta’minlashda, ishlab chiqaruvchi kuchlarni tubdan yangilashda innovatsiyalarning asosiy xarakatlantiruvchi kuch ekanligini isbotladi. Shunga ko‘ra, endilikda jahonning barcha mamlakatlarida innovatsion faoliyat iqtisodiy rivojlanishning barcha bosqichlarida barqarorlikni ta’minlash asosi bo‘lib xizmat qiladi, uning negizida mamlakat iqtisodiy xavfsizligini himoya qilish, moddiy–texnika bazasini zamonaviy texnologiyalar asosida yangilash, ishlab chiqarishni tubdan modernizatsiya qilish imkoniyatlari yaratiladi. Faqat shu yo‘nalish negizidagina ishlab chiqarish xarajatlarini kamayishi, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning ijobiy holati kuzatiladi. Shu bois, asosiy e’tiborni iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyot omili sifatida innovatsion faoliyatga, uning turli bosqichlardagi rivojlanish darajasiga, axborot kommunikatsiya tizimidagi o‘zgarishlarga va ularning samaradorligiga qaratishimiz lozim.

Rivojlanayotgan bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning iqtisodiy strategiyasi uzoq vaqtga mo‘ljallangan fundamental maqsadlarni o‘rtaga qo‘yish bilan bir qatorda bu maqsadlarga erishish

vositalari, yo‘llarini belgilashni ham o‘z ichiga oladi. Bular orasida ishlab chiqarish samaradorligini to‘xtovsiz oshirib borish asosiy o‘rinda turadi. O‘zbekiston davlatining qudratini mustahkamlash, aholining moddiy va ma’naviy ne’matlarga bo‘lgan ehtiyojlarini to‘laroq qondirish, kelajakda esa – ularni mo‘l-ko‘l yaratish, iqtisodiy va ilmiy-texnika sohasida eng rivojlangan davlatlar qatoridan joy olish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga bevosita bog‘liqdir.

Tegishli axborot texnologiyalari infratuzilmasini yaratmasdan sanoat ishlab chiqarishida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish mumkin yemas. Bu korxonada turli tizimlarning uzluksiz ishlashi va o‘zaro ta’sirini ta’minlaydigan apparat, dasturiy ta’minot va tarmoq komponentlari majmuasidir.

Sanoat ishlab chiqarishining axborot texnologiyalari infratuzilmasining asosiy elementlari:

Uskunani qo‘llab-quvvatlash:

- Ma’lumotlarni qayta ishlash va saqlash uchun serverlar
- Muhandislik va boshqaruv xodimlari uchun ish stansiyalari
- Ishlab chiqarish liniyalariga birlashtirilgan sanoat nazoratchilari va sensorlar
- Tarmoq uskunalari (kalitlar, marshrutizatorlar, kirish nuqtalari)

Dasturiy ta’minot:

1. Korxonalarni boshqarish tizimlari (ERP, MES, PLM)
2. Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish dasturlari
3. Mahsulotning hayot aylanishini boshqarish(PLM) tizimlari

Ishlab chiqarish ma’lumotlarini vizualizatsiya va tahlil qilish vositalari

Aloqa va aloqa tizimlari:

- Mahalliy tarmoqlar (LAN)
- Simsiz tarmoqlar (Wi-Fi, Bluetooth)
- Sanoat tarmoqlari (Profinet, EtherCAT, Modbus)
- Masofaviy kirish va monitoring tizimlari

Axborot xavfsizligini ta’minlash:

- Kiber hujumlardan va ruxsatsiz kirishdan himoya qilish
- Ma’lumotlarni zaxiralash va tiklash tizimlari
- Axborot resurslaridan foydalanishni boshqarish qoidalari va qoidalari

Axborot texnologiyalari infratuzilmasini to‘g‘ri loyihalash va joriy yetish korxonalarga turli ishlab chiqarish tizimlarini birlashtirish, ularning ishonchli ishlashini ta’minlash, ma’lumotlarni samarali yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish uchun sharoit yaratish imkonini beradi. Bu, o‘z navbatida, samaradorlikni, mahsulot sifatini va ishlab chiqarish jarayonlarida moslashuvchanlikni oshirishga yordam beradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarini sanoat ishlab chiqarishida qo‘llash, korxona resurslarini boshqarish uchun ERP- tizimlari (Enterprise Resource Planning) :

- **ERP** tizimlari kompaniyaning moliya, omborlarni boshqarish, ishlab chiqarish, sotish va boshqalar kabi turli bo‘limlarining ma’lumotlari va jarayonlarini birlashtiradi.
- Afzalliklari: markazlashtirilgan boshqaruvni ta’minlash, axborotni qayta ishlash vaqtini qisqartirish, biznes-jarayonlarning shaffofligi va samaradorligini oshirish.
- Funksiyalarga misollar: ishlab chiqarishni rejalashtirish, xaridlarni boshqarish, inventarizatsiyani boshqarish, moliyaviy menejment.

Ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish uchun MES -tizimi (ishlab chiqarishni bajarish tizimi) :

- Tavsif: MES tizimlari xom ashyoni buyurtma qilishdan tortib tayyor mahsulotgacha ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlarini boshqarish va optimallashtirish uchun mo‘ljallangan.
- Afzalliklari: samaradorlikni oshirish, sifatni aniq nazorat qilish, ishlab chiqarish siklining qisqaroq vaqti, ishlab chiqarishni rejalashtirish yaxshilandi.
- Funksiyalarga misollar: ishlab chiqarish operatsiyalarini monitoring qilish, real vaqtda ishlab chiqarish ma’lumotlarini yig‘ish, ishlab chiqarish samaradorligini tahlil qilish.

Mahsulotning hayot aylanishini boshqarish uchun PLM(Product Lifecycle Management) tizimlari mahsulotning hayot aylanishini boshqarish:

- Tavsif: **PLM-s** tizimlari konsepsiyadan tortib to ishdan chiqarishgacha bo‘lgan hayot siklining barcha bosqichlarida mahsulot haqida ma’lumotni boshqarishni ta’minlaydi.
- Afzalliklari: yangi mahsulotni ishlab chiqish va chiqarish vaqtini qisqartirish, dizayndagi o‘zgarishlarni boshqarishni takomillashtirish, xavf va xarajatlarni kamaytirish.
- Funksiyalarga misollar: mahsulot dizayni va tuzilishini boshqarish, loyiha bilan hamkorlik, hujjatlar va o‘zgarishlarni boshqarish.

Ushbu zamonaviy axborot texnologiyalari tizimlaridan foydalanish sanoat korxonalariga ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish, mahsulot sifati va boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Sanoat ishlab chiqarishida axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari va muammolari

Afzalliklari

*** Hosildorlik va mahsulot sifatini oshirish:**

- axborot texnologiyalari tizimlaridan foydalanish ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirish, ishlab chiqarish vaqtini qisqartirish va uning samaradorligini oshirish imkonini beradi.
- Haqiqiy vaqtda monitoring va ma’lumotlarni tahlil qilish ishlab chiqarish muammolarini aniqlashga va nosozliklarning oldini olishga yordam beradi.

*** Ta’minot va inventarizatsiyani boshqarishni optimallashtirish:**

- zamonaviy axborot texnologiyalari tizimlari yehtiyojlarni aniqroq prognozlashni ta’minlaydi, bu inventarizatsiya va ta’minotni boshqarishni optimallashtirish orqali xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.
- tizim integratsiyasi xaridlarni yanada samarali rejalashtirish, yetishmovchilik yoki ortiqcha inventarizatsiya xavfini minimallashtirish imkonini beradi.

*** Ma’lumotlar va raqamli jarayon xavfsizligi:**

- zamonaviy axborot texnologiyalari yechimlaridan foydalanish ma’lumotlar va jarayonlarni ma’lumotlar sizib chiqishi, kiberhujumlar va boshqa tahdidlardan ishonchli himoya qilishni ta’minlaydi.
- muntazam tizim yangilanishlari, ma’lumotlarni zaxiralash va xodimlarni o‘qitish axborot xavfsizligini buzish xavfini kamaytiradi.

Qiyinchiliklar *

Mavjud tizimlarning integratsiyasi:

- qiyinchiliklar ko‘pincha yangi axborot texnologiyalari tizimlarini korxonada mavjudlari bilan birlashtirishda paydo bo‘ladi, bu qo‘shimcha kuch va resurslarni talab qiladi.

*** Xodimlarni o‘qitish:**

- yangi texnologiyalarni joriy yetish xodimlarni o‘qitishni talab qiladi, bu vaqt va moliyaviy resurslarni talab qilishi mumkin.

*** Kiberxavfsizlik:**

- axborot texnologiyalari tizimlaridan tobora ko‘proq foydalanish bilan kiberhujumlar va maxfiy ma’lumotlarning tarqalishi xavfi ortib, doimiy monitoring va himoyani talab qiladi.

Sanoat ishlab chiqarishida axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari qiyinchiliklardan sezilarli darajada oshadi, ammo korxonada axborot texnologiyalari tizimlarini muvaffaqiyatli joriy yetish va ishlatish uchun ushbu omillarni hisobga olish muhimdir.

Sanoat ishlab chiqarishida muvaffaqiyatli integratsiya va avtomatlashtirish misollari

1. Ishlab chiqarish tizimlariga integratsiya:

- 1-misol: avtomobil ishlab chiqaruvchisi biznes jarayonlari va ishlab chiqarish operatsiyalarini boshqarish uchun ERP va MES kabi axborot texnologiyalari tizimlarini muvaffaqiyatli birlashtirdi. Yechimlar ishlab chiqarishning har bir bosqichida monitoring va sifat nazorati imkonini beradi, bu yesa yuqori samaradorlik va mahsulot sifatini ta’minlaydi.
- 2-misol: po‘lat zavodi mahsulotni ishlab chiqish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirgan mahsulotning hayot aylanishini boshqarish (PLM)) tizimini joriy qildi. PLM) tizimi tufayli kompaniya mahsulotni ishlab chiqish tezligini oshirdi va dizayndagi o‘zgarishlar narxini pasaytirdi.

2. Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va "sanoat 4.0":

- 1-misol: kompaniya ishlab chiqarish maydonchalarida sanoat 4.0 texnologiyalarini joriy qildi, bu real vaqtda monitoring tizimlarini, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlarini va ta’minot zanjirini boshqarishni takomillashtirishga imkon berdi.
- 2-misol: avtomobil ishlab chiqaruvchisi ishlab chiqarish liniyalaridagi uskunalarni kuzatish va boshqarish uchun internet texnologiyalaridan faol foydalanadi. IoT yechimlari uskunaning ishdan chiqishini bashorat qilishga, ishlamay qolishni kamaytirishga va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Sanoat ishlab chiqarishida integratsiya va avtomatlashtirishning muvaffaqiyatli misollari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy axborot texnologiyalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va biznes jarayonlarini optimallashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

- **XULOSA VA TAVSIYALAR**

Axborot texnologiyalari zamonaviy sanoat ishlab chiqarishida tobora muhim rol o‘ynamoqda, raqamli transformatsiya va biznes jarayonlarini optimallashtirishni ta’minlaydi. ERP, MES, PLM tizimlari, sanoat 4.0 va texnologiyalarining integratsiyasi korxonalarga samaradorlikni oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash, inventarizatsiya va ta’minotni boshqarishni optimallashtirish, ma’lumotlar va jarayon xavfsizligini ta’minlash imkonini beradi.

Sanoat ishlab chiqarishida axborot texnologiyalari tizimlarini muvaffaqiyatli joriy yetish uchun quyidagilar tavsiya yetiladi:

* **Diqqat bilan rejalashtiring:** korxona ehtiyojlarini tahlil qiling, amalga oshirish maqsadlarini aniqlang va tegishli texnologiyalarni tanlang.

* **Xodimlarni o‘qitish:** xodimlarni yangi tizimlar va texnologiyalar bo‘yicha o‘qitish ularga axborot texnologiyalari yechimlarining barcha xususiyatlaridan samarali foydalanishga yordam beradi.

* **Tizimlarni birlashtirish:** biznes bo‘linmalari o‘rtasida samarali ma’lumot va ma’lumotlar almashish uchun turli xil axborot texnologiyalari tizimlarining mosligini ta’minlash.

* **Xavfsizlikni kuzatish: ma’lumotlarni himoya qilishga e’tibor bering**, kiberxavfsizlik choralarini ko‘ring va tizimlarni muntazam yangilang.

Xulosa qilib aytganda, axborot texnologiyalari nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtiradi, balki tez rivojlanayotgan bozorda ularning raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirib, sanoat ishlab chiqarishi sohasidagi korxonalar uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентлининг 2022 йил 28 январдаги «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистонни Тараққиёт стратегияси тўғрисида»га ПФ-60 сонли Фармонига 1-илова. www.lex.uz
2. Абдуллаев М.К. Корҳоналарнинг ривожланиб бориши ва ахборот-коммуникация технологиясиларини қўллашнинг ўзига хос ҳусусиятлари "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. №2 3, май-июн, 2018 йил.
3. Арипов М., Бегалов Б., Бегимқулов У., Мамаражабов М. "Ахборот Технологиялари". Ўқув қўлланма. Т.: "НОШИР"-2009 йил.
4. Бегалов Б.А., Жуковская И.Е. Ахборот жаъмиятининг иқтисодиётнинг инновацион ривожланишига таъсирининг услубий жиҳатлари. Монография. – Тошкент: Фан ва технология. 2016.
5. Бест М. Новое конкуренция. Институты промышленного развития. М.гТЕИС, 2004 г. – 356с.
6. Ғуломов С.С., Бегалов Б.А. Информатика ва ахборот технологиялари. – Дарслик/ – Т.: Фан, 2010 й. – 685 б.
7. Егорова А. О., Кузнецова С. Н. Промышленные парки как платформа для развития человеческого и финансового капитала // Научное обозрение. 2016. № 18. С. 138-141.
8. Калмуратов Бахтияр Сейтмуратович Приоритеты кластерного подхода в инновационной развитой строительной промышленности // Бюллетень науки и практики. 2020. №4. innovatsionnoy-razvitoy-stroitelnoy-promyshlennosti (дата обращения: 07.03.2024).
9. Kalmuratov B. S. Statistical analysis of the development of industrial production management in the region of the Republic of Karakalpazistan// Journal of Advanced Zoology ISSN: 0253-7214 Volume 44 Issue S-2 Year 2023 Page 4267:4278-4267 Available online at: https://jazindia.com
10. Kudaybergenov A.Sh. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bosharuv xizmatlarini yanada rivojlantirish hususiyatlari, tendensiyalari va yollari// Management Devolopment Institute of Singapore in Taskent “Management, marketing and finance” xalqaro ilmiy jurnali 2025 – yil 1- son 51-57 betlar
11. Kudaybergenov A.Sh. The Devolopment of administrative integration on the basis of the corporative information texnologies// Science and Education in Karakalpakstan 2024 № 4/2

UK OPEN BANKING FRAMEWORK: A MODEL FOR GLOBAL FINANCIAL INNOVATION?

Shovkiddinov Mukhammad
University of the West of Scotland, London Campus Student
https://doi.org/10.5281/zenodo.15721285

Introduction

Leading fintech innovators worldwide, the United Kingdom has positioned itself with its Open Banking system among the most creative legislative innovations in contemporary banking. Originally launched in 2018 by the Competition and Markets Authority (CMA), Releasing Banking was intended to demand that big banks release customer data to licensed third-party providers via safe APIs, thereby promoting consumer empowerment, innovation, and competitiveness.

Apart from altering the way people and companies engage with financial services in the UK, this framework has influenced nations all throughout Europe, Asia, and the Americas to develop comparable models. The Open Banking system of the UK is progressively seen as a possible worldwide baseline for financial reform as the fintech industry expands.

The starting point, organization, achievements, and difficulties of the UK Open Banking project are examined in this paper. It also assesses its more general effects on consumer rights, financial inclusivity, global replication, and the Open Finance movement's direction. By means of this extensive study, we evaluate whether the experience of the United Kingdom might provide a scalable and flexible paradigm for financial innovation abroad.

The Foundations of Open Banking

Investigating retail banking competition, the CMA developed the Open Banking program for the UK. According to the CMA's 2016 report, the dominance of the biggest banks in the UK produced an atmosphere in which inertia and limited options encouraged client loyalty instead of outstanding service. Banks are not motivated to provide creative ideas or competitive goods.

The CMA encouraged the nine biggest UK banks—the CMA9—to develop standardized methods allowing consumers to safely exchange their transaction data with allowed third-party providers to solve the issue. Under the direction of the CMA9, these initiatives resulted in the Open Banking Implementation Entity (OBIE), tasked with upholding technological standards, safety, uniform APIs, and joint venture rules.

Launched in January 2018 based on three fundamental ideas—openness, safe and standardized data flow, and client permission and control—Open Banking in the UK Early uses included creative payment methods, account aggregation tools, and personal financial management systems. From SMEs' cash flow management and financing to ethical investment and customized savings, the ecosystem has developed to welcome a wide range of uses.

Market Growth and Industry Impact

Open banking has drastically altered the financial landscape in the United Kingdom. By 2025, Open Banking-powered services will be used by around 7 million individuals and businesses. The FCA licenses more than 300 regulated third-party providers (TPRs) to supply services under this framework, given continuous expansion in the number of apps, APIs, and participants. To consumers, the benefits have been real. Emma and Moneyhub, among other budgeting apps, provide thorough income, savings, and financial goal analysis. Better financial choices made possible by real-time account aggregation—especially in houses with many accounts—allow for open banking, which has created alternative credit scoring based on real-time income and spending data, therefore increasing access to competitively priced loans for disadvantaged populations.

Small and medium-sized companies have also gained an advantage. Open banking allows firm accounts and accounting tools to be easily connected, expedites credit approvals, and lowers friction in supplier payments. The digital revolution of finance has lowered entry barriers and created a competitive environment wherein banks, fintechs, and technology vendors collaborate to co-create value. Regarding reaction from conventional banks, they have developed their own

APIs, upgraded mobile banking apps, and partnered with fintechs. Some have purchased promising businesses or set up internal innovation labs to speed their transformation. While some of the incumbents were originally antagonistic, many increasingly see open banking as a strategic imperative rather than a regulatory burden.

Security, Regulation, and Consumer Trust

Security needs to take center stage in the open banking system. Customer data is only accessible to companies authorized by the FCA with specific user authorization. The top focus in the regulatory framework is strong client authentication (SCA), data encryption, secure methods of communication, and thorough monitoring.

Following the General Data Protection Regulation (GDPR) assures that data usage is lawful, fair, and open as well as advances the approach of the UK. Customers have their right to withdraw permission at any moment; hence, they should be aware of how their data will be handled. Widespread acceptance relies on trust, which these protections help to foster.

Mostly the FCA sets laws for consumer protection, controls the open banking environment, monitors systematic hazards, and acts when needed. The OBIE and regular audits by independent auditors assist in ensuring that the structure is solid and open to technological advancements.

Global Replication and Influence

Open Banking‘s success in the UK has encouraged creative regulatory innovation all around. Using its Revised Payment Services Directive (PSD2), the European Union created comparable data-sharing policies even without centralized coordination. Australia embraced the Consumer Data Right (CDR), therefore expanding open banking into other sectors like energy and telecoms. Among nations either debating or implementing open banking systems are Brazil, India, Japan, Singapore, and Canada.

Many times, praised for its policy of open government, stakeholder involvement, and standardization is the UK's. The expectations of OBIE's API have developed into a kind of baseline guiding worldwide architectural choices. Moreover, underscored as a model of best practice is the proactive UK collaboration among banks, government, and businesses.

Other countries have adopted market-driven or hybrid approaches, while the UK pushed large banks to participate. Legal systems, technology development, and consumer behavior differ such that the UK's method may not be entirely reproducible, but its underlying concepts remain instructive.

Open Banking to Open Finance: The Next Evolution

Open banking has largely focused on current accounts, savings, and payment initiation, but momentum is growing to reach more. Open Finance envisions a bigger ecosystem wherein consumers may access and share their financial data over a broad range of product mortgages, pensions, insurance, investments, and more.

Emphasizing the need for better governance, more industry participation, and stronger consumer protection, the UK Treasury asked what path Open Finance should take in 2021. The OBIE might either change its goals to a new business more suited to monitor a bigger financial environment or become a more permanent entity.

Moreover, very exciting is open finance, which offers tailored, data-driven solutions. Imagine a pension dashboard linked with your savings objectives, a mortgage offers tailored in real-time to meet your financial behavior, or insurance priced dynamically dependent on verified

income and lifestyle data. Regarding data portability, consent management, and systemic risk, this evolution complicates authorities' situation once more.

Challenges and Considerations

Open banking in the UK still faces several challenges regarding its development. Firstly, consumer knowledge still leaves quite low expectations. Although less than 20% completely trusted or understood its functioning, a 2024 poll shows that over 60% of UK citizens had heard of Open Banking.

Secondly, there are still numerous unresolved technical and operational problems. Various user experiences result when various banks provide not exactly excellent quality or uptime via APIs. Some fintechs claim that delayed onboarding stems from either delayed compliance checks or integration issues.

Third, still unresolved issues are long-term financing and governance. Future OBIE duties remain unknown, and parties are discussing whether a new statutory agency should take over the current one. It is important to keep a responsible, well-funded, clean government free from corruption.

Finally, one must strike the perfect mix of creativity and discipline. While too little control carries the risk of compromising data security, too much bureaucracy might hinder progress and discourage investment. The UK needs to find a dynamic equilibrium allowing artists to blossom unfettered and consumers to be safeguarded.

Conclusion: A Blueprint for the Future?

Not just about compliance or competitiveness, the Open Banking system in the United Kingdom aims to alter our relationship fundamentally with money. In just a few years, it has turned a formerly closed, rigid financial system into an innovation, teamwork, and customization tool. Thanks to this progress, millions of individuals and companies in the UK now have greater financial life control.

The path has not been flawless, of course. People still need knowledge; technology still presents challenges; and government issues still exist. These difficulties, however, show that rather than obstacles, the system is still developing and discovering its rhythm.

The UK's approach most stands out for its focus on balance: between innovation and security, between control and freedom, and between legacy and advancement. This article explains why the open banking concept from the UK is worth researching and maybe applying.

While other nations consider their open banking regimes, the UK's experience provides some rather perceptive information. Though the ideas—openness, user control, smart monitoring—are ubiquitous, not everything can be exactly replicated.

Looking forward, the direction toward open finance might be even more revolutionary. It provides a better match for the actual financial circumstances of its customers, as well as intelligence and inclusiveness. Should the UK keep leading with wisdom and innovation, it may easily influence the direction of finance not just at home but also worldwide.

REFERENCES

1. Open Banking Implementation Entity (OBIE). (2024). Open Banking Impact Report. Retrieved from: https://www.openbanking.org.uk

2. UK Competition and Markets Authority (CMA). (2016). Retail Banking Market Investigation: Final Report. Retrieved from: https://www.gov.uk/cma-cases/review-of-banking-for-small-and-medium-sized-businesses-smes
3. Financial Conduct Authority (FCA). (2024). Open Banking and Beyond: The Future of Data Sharing in Financial Services. Retrieved from: https://www.fca.org.uk
4. HM Treasury. (2021). Open Finance: Consultation Paper. Retrieved from: https://www.gov.uk/government/consultations/open-finance-consultation
5. McKinsey & Company. (2023). The State of Open Banking: A Global Perspective. Retrieved from: https://www.mckinsey.com

Contents – Mundarija – Содержание

Аҳатқулов Баҳриддин Матлабович
ЗАМОНАВИЙ БИОТЕХНОЛОГИЯЛАРГА АСОСЛАНГАН КАРТОШКА УРУҒЧИЛИГИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ: ҚОНУНЧИЛИК, САМАРАДОРЛИК ВА МЕХАНИЗМЛАР..... 10

Islamutdinov Vadim Faruarovich
O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING INSTITUTSIONAL MUHITI VA UNING RIVOJLANISHI..... 22

Мусаева Шоира Азимовна
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОМ НА ПРОИЗВОДСТВЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ..... 27

Усманов Илхом Ачилович, Усманов Фарзод Шохрухович
ПРИМЕНЕНИЕ ЗАДАЧИ ЛИНЕЙНОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ ДЛЯ АНАЛИЗА СОСТОЯНИЯ ТОВАРНО – СЫРЬЕВЫХ РЕСУРСОВ КОМПАНИИ ООО “SAM ANTEP GILAM”..... 35

Тўхтабаев Абдурашид Турсунович
МЕНЕЖЕР ФАОЛИЯТИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ..... 42

Islamova Dilfuza Dilshodovna
KELAJAK O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA 4 + 2 MODELI SAMARADORLIGI…… 48

Sultonmurodov Bobir
DESIGNING EFFECTIVE SUSTAINABLE FINANCE TAXONOMIES…….. 55

Musayev Ozodjon Shavkat o‘g‘li
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA INNOVATSION ISHLANMALARNI JORIY ETISHNI RAG‘BATLANTIRISH YO‘LLARI..... 61

Samiyev Siroj Saitovich, Mirzaqulova Farida Sanjar qizi
THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN PROMOTING DARK TOURISM SITES……. 67

Хамрокулов Улугбек Абдурахматович
САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН САЛОҲИЯТИ ВА УНГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР..... 72

Ibragim Jo‘rabayev, Abdusalomova Dilnavoz Soibjon qizi
PUL-KREDIT SIYOSATINING INFLYATSIYANI TARTIBGA SOLISHDAGI ROLI…… 78

Ходжимуратова Зухра Зайнитдиновна
АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ИИ НА КАЧЕСТВО УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ И ДИНАМИКУ ИННОВАЦИОННОГО РОСТА..... 84

Suyunov Shohzodbek Murod o‘g‘li
PIYOZ YETISHTIRISHNING AGROTEXNIK XUSUSIYATLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK ASOSLARI……. 90

Saidov Otabek Shuhratovich
MINTAQA INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHDA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI..... 94

Aknazarova Zebinso Bagdadovna
BOSHQARUV FAOLIYATIDA MADANIYAT USLUBLARIDAN FOYDALANISHNING ROLI……. 99

Djalilova Shaxlo Ismoiljon kizi
AHOLI KAMBAG‘ALLIGINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY ASOSLARI…….. 103

Xasanov Jahongir Botir o‘g‘li
NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINING IJTIMOIY LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH USULLARI..... 108

Saloxiddinova Sitora Baxodir qizi
SMART UNIVERSITET KONSEPSIYASINING NAZARIY ASOSLARI, IJTIMOIY-IQTISODIY VA SIYOSIY SOHADAGI AHAMIYATI..... 113

Mukhtorov Abdurakhmon Shavkatovich
COMMODIFICATION OF CULTURAL HERITAGE FOR TOURISM DEVELOPMENT: HOW COULD WE PRESERVE THE CULTURAL AUTHENTICITY IN BUKHARA?..... 119

Jumayev Bahodir Raxmatullayevich
BANK MOLIYA TIZIMINI INTEGRATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH METODOLOGIYASI…… 127

Soatov Abbos Baxromovich, Soatov Ibrohim Bahrom o‘g‘li
THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE NEW UZBEKISTAN ECONOMY…… 132

Yusupova Zilola Ismoiljon qizi
LOYIHAVIY BOSHQARUV TIZIMI VA RISK MONITORINGI…… 137

Otabekov Javdod Nurulla o‘g‘li
CHORVACHILIK TARMOG‘IDA GO‘SHT YETISHTIRISHNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH…….. 142

Barisova Sevinch Ruzimurodovna
TOURISM AND TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN…….. 149

Shovkiddinov Mukhammad
CRYPTOCURRENCY REGULATION IN THE UK: STRIKING A BALANCE BETWEEN INNOVATION AND RISK…… 153

Бекбосынов К.К.
ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ..... 157

Kudaybergenov Azamat Shamuratovich
SANOAT ISHLAB CHIQARISHI UCHUN AXBOROT TEXNOLOGIYALARI: AFZALLIKLARI VA MUAMMOLARI…… 162

Shovkiddinov Mukhammad
UK OPEN BANKING FRAMEWORK: A MODEL FOR GLOBAL FINANCIAL INNOVATION?..... 168

International scientific journal Management, Marketing and Finance

VOLUME 2 ISSUE 5
MAY 2025

“Menejment, marketing va moliya” xalqaro ilmiy jurnali
2025-yil 5-soni

Published: 31.05.2025. Font: “Times New Roman”.

Ilmiy maqolalarga qo‘yiladigan texnik talablar:

“Management, Marketing and Finance” xalqaro ilmiy jurnali oliy ta’1im muassasalarining professor-o‘qituvchilari va ilmiy izlanuvchilari tomonidan olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini ilmiy maqola tarzida chop etadi. Shuningdek jurnalga ishlab chiqarish tashkilotlari va korxonalarida faoliyat ko‘rsatib, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borayotgan hodimlarning ham ilmiy maqolalari kiritiladi.

“Management, Marketing and Finance” xalqaro ilmiy jurnali quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha maqolalar qabul qiladi:

05.00.00 - TEXNIKA fanlari;

08.00.00 - IQTISODIYOT fanlari;

12.00.00 - YURIDIK(Huquq) fanlari.

Jurnalning rasmiy tillari: o‘zbek, ingliz, rus.

- maqolalar ilmiy jurnal yo‘nalishlariga oid dolzarb mavzularda, ilmiy tahlil va tugallangan fikrlar asosida amaliy tavsiyalar bilan taqdim etilishi lozim.

- maqolalar hajmi – 5 betdan ortiq bo‘lmasligi lozim.

- matn formati: MS Word, Times New Roman shrifti, 12 kegl kattalikda bo‘lishi kerak. Satrlar oralig‘i 1,5 interval. Chegara o‘lchovlari: barcha tomondan – 2 sm. Matn boshlanishida 1 sm satr boshi tashlanadi.

- rasm va jadvallar nomlanishi arab raqamlari bilan belgilanishi (1-rasm, 1-jadval va h.k.), maqola matnida ularga havola etish lozim; jadvallar ichidagi yozuvlar 12 kegl bo‘lishi kerak. Foydalanilgan adabiyotlarga matnda havola beriladi.

- maqola nomi va muallif (hammualliflar)ning familiyasi, ismi-sharifi katta harflar bilan 12 keglda (ilmiy darajasi, ilmiy unvoni, ish joyi, lavozimi, telefon raqami, e-mail kichik harflar bilan) o‘rta qismiga joylashtiriladi.

“Management, Marketing and Finance” xalqaro ilmiy jurnalida har bir maqolaga DOI raqam olinib, Polshaning Indeks Copernikus(OAK12), Yevropaning Zenodo va Open Aire, Rossiyaning Cyberlinenka, Angliyaning Europub xalqaro ilmiy bazalariga va www.jmmf.uz saytiga joylanadi, Google akademiya xalqaro ilmiy qidiruv tizimida indekslanadi.

Har bir muallif bir vaqtning o‘zida yakka va hammualliflikda maqola bilan qatnashishi mumkin.

Maqola elektron shaklda +998 95 863 63 40 (https://t.me/ Science_MMM_journal) telegram profili orqali qabul qilinadi.

Shuningdek maqolalar journalmmf@gmail.com elektron manzillariga yuborilishi mumkin.

Maqolalar har oyning 25-kuniga qadar qabul qilinadi.

Jurnalning nashr etilish sanasi: har oyning so‘nggi sanasi.

Jurnalning rasmiy sayti: https://jmmf.uz

Ma’lumot uchun telefonlar: +998 95 863 63 40; +998 90 992 00 95 (MDIST).